

GÖNÜL BAHÇESİNDEN

SON NEFES

Osman Nûri Topbaş

ÖNSÖZ

Biz âciz kullarını îmânın neşve ve huzuru ile merzuk kılan Allâh Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri'ne hamd ü senâlar olsun!

İnsanlığı zulmetten nûra gark etmeye vesîle olan kâinâtın Fahr-i Ebedî'sine salât ü selâm olsun!

Altınoluk Dergimizde neşrolunan makâlelerimizi Rabbimizin lutfu ile bir kitap hâlinde telif etmiş bulunmaktayız. Kısaca kitabın muhteviyâtını şu şekilde arz ederiz:

İnsanoğlu, imtihan için geldiği bu gurbet diyârından ayrılırken ebedî bir âlemin kapısından içeri girmektedir. Ancak o âlemin iki kapısı vardır ki, biri hüsrâna diğer saâdete çıkar. Kulun hangi kapıdan geçeceği ise, onun bütün bir ömrünü hulâsa eden **Son Nefes**'i belirler. Bu bakımdan ömrümüzün her ânı, son nefes endişe ve heyecanı içinde olgunlaşmış bir güzellik ile geçmelidir ki, o an, saâdete çıkan kapıdan ebediyet âlemine kanat açabilelim. Onun için bu fânî dünya hayâtımızda bir teyakkuz hâlinde olup **Son Nefes** husûsunda dikkatli, rikkatli ve uyanık olmak durumundayız.

Gerçekten de âhiretteki hâlimizin ne olacağına dâir ilk ve net işâret, **Son Nefes**'teki hâlimizde ortaya çıkmaktadır. Güzel bir kul olarak bu fânî âleme vedâ edebilmek için sayılı olan nefesleri son nefese hazırlamak zarûrîdir. Yâni mes'ud bir âhiret hayâtı için amel-i sâlihlerle müzeyyen, güzel, feyizli, huzurlu ve istikâmet üzere bir dünya hayâtı elzemdir. Hayat bir bardağı dolduran damlalar gibidir. Bardaktaki suyun berraklığı damlaların berraklığına bağlıdır. Bardağı taşıran son damla, sanki son nefestir. Hadîs-i şerîfte buyrulur:

“Kişi yaşadığı hâl üzere ölür ve öldüğü hâl üzere haşrolunur.” (Münâvî, Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi's-Sağîr, V, 663)

Son nefes, yâni hayat sahnesinin son perdesi, herkesin kendi âkıbetini aktiren, buğusuz, berrak bir ayna gibidir. İnsanoğlu kendisini en net olarak son nefesinde tanır. Necip Fâzıl'ın dediği gibi:

*O demde ki, perdeler kalkar, perdeler iner,
Azrâil'e “hoş geldin!” diyebilmekte hüner...*

O demde hayâtın muhâsebesi, kalbinin ve gözünün önünde sergilenir. Bu sebeple insanoğlu için ölüm ânından daha ibretli bir manzara yoktur.

Dünya hayâtında yaşadığımız ibâdet, muâmelât ve ahlâk ile alıp verdiği-miz bütün nefesler, son nefesimizin bir nevî pusulası hükmündedir. Aynı zamanda âhiretteki hâlimizin daha bu dünyadaki tercümânı gibidir.

Kıyâmete kadar sürececek olan kabir hayâtımız, dünyadaki vaziyetimize ve amellerimize göre şekillenecektir. Ölümü bir hüsrân olmaktan kurtarıp bir zafere dönüştürebilmek, onu mâtem değil de “Şeb-i arûs” hâline getirmek, ölümden sonraki arzu ettiğimiz adrese hazırlanıp ölmesini bilenlerin kâridir.

Böyle kullar, **kâinâtta zikrullâh ve seher** hususunda ömürlerini en bereketli şekilde geçirirler. Yâni kâinattaki zikrullâh halkasına dâhil olurlar ve bilhassa zikrin en feyizli ânı olan seher vakitlerini ihyâ ederler. Seherlerin, gündüzlerinin minyatür bir modeli olduğunu ve seherlerini uykuya mahkûm edenlerin; çöle, denize ve yalçın kayalıklara yağan bereketli nisan yağmurlarının hebâ olması gibi, bu bereket ve feyizden mahrum kalacaklarını bilirler. O has kullar böyle bir gaflete düşmemek için de **Kur’ân ve tefekkür** ikliminden uzak kalmazlar. O iklimde öğrenirler ki: Cenâb-ı Hakk’ın ilâhî sıfatlarının bu âlemde kâmil mânâda üç tecellî mekânı vardır: *İnsan, Kur’ân ve kâinât*... Bu üç tecellîden kâinât, câzibe âyetleri ile dolu bir tecellî ve esrar kitabı; esmâ-yı ilâhiyenin fiilî tecellîsi, âdeta sessiz bir Kur’ân... Kur’ân da, kelâma bürünmüş bir cihân... İnsan ise, her ikisinin kavşağında bulunan bir irfan mihrâkı ve tecellî âbidesidir. Bu şuurla yaşayan ârifler, **Kur’ân ve tefekkür** ikliminde idrâk etmişlerdir ki; Kur’ân dâimâ önde, ilim onun arkasında devam etmektedir. Zîrâ Kur’ân, âciz bir insanın ilmi değil, bu dünyadaki bütün ilimlerin kâidelerini vazederek insanlara lutfeden Rabbin ilmidir. Aynı zamanda ilmî keşiflere vâsıta olan idrakleri yaratan da O’dur. Bu bakımdan **Kur’ân ve tefekkür** hakkında söylenecek şudur: Zerre kadar bir çınar tohumunun münbit bir toprak vâsıtasıyla koca bir ağaç hâline gelerek kazandığı muazzam ihtişâm gibi bizdeki tefekkür ve tahassüs istîdâdının da Kur’ân’la beslenip güçlenmesi neticesinde ulaşılabilecek hakikatler ne kadar muhteşemdir. Bu itibarla Kur’ân’ın, o bitip tükenmez feyzi ve yüce irşâdı olmasaydı tefekkür ve tahassüs kabiliyetimiz, münbit topraktan mahrum kuru bir tohum gibi kalırdı. Dolayısıyla biz kullar için, Kur’ân sâyesinde gerçekleşen ilâhî ihsânın yüceliğini ve sonsuz azametini idrâk etmekten daha büyük bir nîmet olamaz.

Böyle yüksek hakikatleri tefekkürle yoğrulan gönüller, imtihan dolayısıyla âdeta hatâlar diyârı olan şu fânî dünyada içlerini ve dışlarını **tevbe ve gözyaşı** ile yıkarlar. Bu has kulları şâir ne güzel tavsif eder:

*O erler ki, gönül fezâsındalar,
Toprakta sürünme ezâsındalar.*

*Yıldızları tesbih tesbih çeker de,
Namazda arka saf hizâsındalar.*

*Günü her dem dolup her dem başlayan,
Ezel senedinin imzâsındalar.*

Bir an yabancıya kaysa gözleri,

Bir ömür gözyaşı cezâsındalar...

Kısaca bu Hak erenleri devamlı **duâ** hâlinde, yâni Cenâb-ı Hakk'ın:

قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ

“(Rasûlüm!) **De ki: Sizin kulluk, duâ ve yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin!? (Ne işe yararsınız?!.)**” (el-Furkan, 77) beyânını müdrik hâlde olurlar.

İşte böyle ulvî bir idrâk neticesinde de en hayırlı ümmet olabilmenin vecdi içinde yaşarlar. Bunun için bütün güzel hâl ve hasletlerini **hakka ve hayra dâvet** ziynetleri ile süslerler. Çünkü en hayırlı ümmet olmanın yolu bundan geçmektedir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

“**Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten sakındırırsınız...**” (Âl-i İmrân, 110)

Bu yüce vazîfeyi lâıykıyla îfâ edebilmek için samîmî bir gayret içinde olanlar, gönül âlemini İslâm'ın zarâfet, nezâket ve güzellikleriyle tezyîn ederler; hâliyle, kâliyle ve davranışlarıyla nümûne-i imtisâl olarak hakkı tebliğ ve hayra teşvikte örnek olurlar. Bunlar **hakka ve hayra dâvet**'i:

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

“(Rasûlüm) **Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle dâvet et! Ve onlarla en güzel şekilde mücadele et...**” (en-Nahl, 125) âyetinin sırrı çerçevesinde gerçekleştirirler.

İşte bu güzellikler, bir mü'minin gönlüne ve hayâtına aksedince onun hâli ve ameli sadece güzellikten ibâret olur. O mü'min, artık bir **îsâr** ehlidir. Yâni madden ve mânen cömertliğin zirvesindedir. Yüce bir **istiğnâ** ile sonsuz bir zenginlik içerisindedir. Ondaki **ticâret ahlâkı** Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yaptığı ticâretin bereketiyle doludur. Fâiz gibi habis urlar onun helâl kazancına yol bulamaz. Onun malı, **Allâh'a verilen karz-ı hasen**'dir. Bu bakımdan **ictimâî münâsebetlerde borç ve borçlanma** hususunda son derecede titiz ve ilâhî ölçülere riâyetkârdır. Çünkü o, Allâh ve Rasûlü ile **dostluk** kurmuştur. Evliyâ ile dostluk kurmuştur. Bu dostluğu da vefâ ile perçinlemiştir. O yüce dostları hiçbir zaman **âh vefâ** dedirtecek bir incitme hâlinde olmaz. Böylece her hâli ve vasfiyle o, **örnek bir îmân ehli olmak** makamındadır. Bu makamda **kader ve esrârı** ona fâş olmuştur da her ilâhî takdîr ona safâ verir.

Değerli okuyucularımız,

Son Nefes ismi ile kaleme aldığımız bu eserimizde sizlere takdim etmeye çalıştığımız hususlar bunlardan ibâret. Ayrıca son nefese göz kamaştırıcı bir ulvîlikle hazırlanan ve Hakk'ın huzûruna ak bir yüzle varan büyük bir Allâh dostunu da bizlere nümûne teşkil etmesi kabîlinden **imândan ihsâna Mûsâ Efendi - kuddise sirruh-** başlığıyla yâd ettik. Diğer taraftan bu büyük insanların yürüdüğü yüce tasavvuf yolunu da ele almak, onun güzellik ve mükemmelliğini tezâhür ettirmek üzere kaleme aldığımız bir gönül damlası olan **Îmândan İhsâna Tasavvuf** adlı kitabımızla ilgili olarak Altınoluk Dergisi'nin yaptığı röportajı da kitabımızın sonuna ilâve ettik. İhsas etmek istedik ki; gerçek tasavvuf, Kitap ve Sünnet'in duygu derinliği içinde sır ve hikmetlerden nasip alarak yaşanmasıdır. *Kitap ve Sünnet'in muhtevâsının dışına taşan her kâl, hâl ve davranış bâtıldır.* Bu hakîkati ifâde etmek için de: "Pergelin sâbit ayağı şeriattır." denmiştir. Özet olarak dedik ki: Tasavvufsuz müslümanlık olabilir, ancak bu, ihsân kıvamından mahrum bir müslümanlık olur. Yâni mânevî bir eğitim olan tasavvuftan tecrîd edilmiş bir İslâmî hayat, kişiyi "Allâh'ı görüyormuşçasına bir kulluk kıvamı"na ulaştıramaz.

Bu kıvama ulaşmayanlar, son nefeste darlık ve zorluk yaşar. Yâni son nefesimizde saâdet kapısından ebediyet âlemine geçebilmek için kulluk kıvamımız, Allâh'ı görüyormuşçasına ona ibâdetten geçmektedir.

Unutmamak gerekir ki:

İnsanoğlu aslında her gece ve gündüz, farkında olarak veya olmaksızın, sayısız ölüm sebepleri ile karşı karşıyadır. Ölüm, insanı her an pusuda beklemektedir. Hazret-i Mevlânâ Mesnevî'sinde şöyle buyurur:

"Aslında her an, canının bir cüz'ü ölüm hâlindedir. Her an, can verme zamanıdır ve her an, ömrün tükenmektedir."

Gerçekten hergün şu fânî hayattan bir gün daha uzaklaşırken kabre bir adım daha yaklaşıyor muyuz? Hergün ömür takvimimizden bir sayfa kopmakta değil midir?

Ölüm sessizliğine bürünmüş her mezar taşı, lisân-ı hâl ile konuşan ateşli bir nasihatçidir. Kabristanların şehir içlerinde, yol kenarlarında ve câmî avlularında tesis edilmiş olması, bir nevî fiilî tefekkür-i mevt yâni ölümü düşünüp dünyayı ona göre tanzim etmek içindir. Ölümün ürkütücü ağırlığını kelimelerin zayıf omuzları taşıyamaz! Ölüm karşısında bütün iktidarlar sona erer ve erir.

Ölüm, kişinin husûsî kıyâmetidir. Kıyâmetimizden evvel uyanalım ki, ne-dâmete uğrayanlardan olmayalım. Zîrâ her fânînin meçhûl bir zaman ve mekânda Azrâil'le karşılaşacağı muhakkaktır. Ölümünden kaçılacak hiçbir mekân yoktur. O hâlde insan, vakit kaybetmeden «فَرُّوا إِلَى اللَّهِ» **"Allâh'a koşun..."** (ez-Zâriyât, 50) hitâ-

bından nasîb alarak, rahmet-i ilâhiyyeyi yegâne sığınak ve barınak kabul etmelidir.

Peygamberlerin dışında hiçbir kul, îmân hususunda ayak kayması tehlikesinden kesin olarak selâmette değildir. Bu sebeple her bir mü'min, kendisine lütfedilmiş olan ömür nîmetini lâıyıkıyla değerlendirmeye gayret etmelidir. Ölümün soğuk ürpertilerinden kurtulmanın yegâne çâresi, ancak sâlihâne bir ömür yaşamaya gayret etmektir. Çünkü ölüme hazırlıklı olanlar, ölümden korku duymak yerine onu ebedî bir vuslat vesîlesi olarak telakkî ederler. Bunlar, “ölümü güzelleştirebilme”nin huzûruna ermiş mes’ud kullardır. Fakat gâfilâne bir hayat yaşayarak âhiretini mahvedenler ise, ölümün korkunç ve karanlık girdabı karşısında soğuk ürpertiler duymaktan kurtulamazlar. Hazret-i Mevlânâ ne güzel söyler:

“Oğul, herkesin ölümü kendi rengindedir, insanı Allâh’a kavuşturduğunu düşünmeden ölümden nefret edenlere, ölüme düşman olanlara, ölüm korkunç bir düşman gibi görünür. Ölüme dost olanların karşısına da dost gibi çıkar.”

Hakîkaten, son nefes, buğusuz, pürüzsüz ve lekesiz bir ayna gibidir. Her insan bu aynada, güzellikleri ve çirkinlikleriyle bütün ömrünü net bir şekilde seyreder. O an, gözlere ve kulaklara hiçbir îtiraz ve gaflet perdesi inmez. Bilâkis bütün perdeler kalkar ve her türlü îtiraf; aklı ve vîcdânı pişmanlık iklimine sokar. Dolayısıyla, hayâtımızı pişmanlıkla seyrettiğimiz ayna, son nefes olmasın! Bu ayna, Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye hâlinde henüz yaşarken hayâtımıza girsin. Zîrâ gerçek bahtiyarlar, ölümle tanışmadan önce kendisini tanıyabilenlerdir.

Bu eserin telifinde emeği geçen M. Ali Eşmeli ve M. Âkif Günay kardeşlerimize teşekkür eder, hizmetlerinin bir sadaka-yı câriye olarak Cenâb-ı Hak katında makbûliyetini niyâz ederim.

Rabbimiz son nefesimizi, ebedî âlemdeki mükâfatlarımızı seyredeceğimiz bir pencere eylesin...

Âmîn!..

Osman Nûri TOPBAŞ

Üsküdar / 2003

Son Nefes -1-

İnsanoğlu ömrü boyunca sayısız kere ölümle yüz yüze gelmektedir. Yaşanan hastalıklar, beklenmeyen sürprizler, meydana gelen felâketler, hayatta her an mevcut olan, fakat insanın gaflet ve acziyeti sebebiyle çoğu kez habersiz olduğu nice hayatî tehlikeler, ölümle insan arasında ne ince bir perde bulunduğunu göstermiyor mu?

Cenâb-ı Hak, bekâ sıfatını bu âlemde yalnız kendisine tahsis buyurmuştur. Bu yüzden, onun yüce zâtından başka her varlık fânîdir. Nitekim âyet-i kerîmede:

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ

“Yeryüzünde bulunan her şey fânîdir...” (er-Rahmân, 26) buyrulmuştur.

Bunun tecellîsi de:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ

“Her can, ölümü tadacaktır...” (el-Enbiyâ, 35) beyânı üzere ölüm iledir.

Bu itibarla bilhassa insanın her dâim bu gerçeği tefekkür ile yaşaması zarûrîdir. Bunun için bir başka âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ

“Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir de: İşte (ey insan) bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir, denir.” (Kâf, 19)

İnsan ki, bu fânî dünyaya bir imtihan için gönderilmiştir. Dolayısıyla onun en büyük gâyesi, Cenâb-ı Hakk'ın rızâsını kazanıp Dâru's-selâm'a, yâni selâm ve saâdet evi olan cennete nâil olmaya çalışmak olmalıdır. Bunun da yolu:

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

“O gün ne mal fayda verir, ne evlâd! Ancak kalb-i selîm ile gelenler müstesnâ!...” (eş-Şuarâ, 88-89) hakîkatinin muhtevâsına girebilmektir.

Bu ise, nefis terbiyesi ile mümkündür. Nefis terbiyesinin özü de, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e tam teslimiyet, bağlılık ve itaattir. Yâni yirmi üç senelik nebevî hayattan, daha doğrusu Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in gönül ikliminden hisse alabilmektir. Zîrâ Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'i Cebrâil -aleyhisselâm- vâsıtasıyla Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in kalbine indirmiştir. Dolayısıyla Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in bütün ibâdet, söz, davranış ve muâmelâtı, Kur'ân-ı Kerîm'in tefsiri mâhiyetindedir. Bu hakîkatler çerçevesinde Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in

kalb âleminde lâyıkıyla nasip almak için, onu candan, maldan, ehl ü ıyâlden, velhâsıl her şeyden daha çok sevmek şarttır. Bu muhabbet kulu, Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetiyle yoğurur. Yâni ona muhabbet, Allâh'a muhabbet, Allâh'a muhabbet de ona muhabbettir. İşte vuslat için gönölün, bu kıvâma ulaşması zarûrîdir.

Bütün bunlar, son nefese hazırlığın en güzel adımlarıdır. Nasıl ki bardağa düşen son damla, önceki damlalara göre farklı bir iş görüp bardağın taşmasına sebep oluyorsa, daha önceki nefeslerimiz de böyledir. Yâni son nefesimiz, evvelki nefeslerimize göre bir netice hâsıl eder. Onun için, son nefese hazırlık, şu an aldığımız nefesleri nasıl kullandığımıza bağlıdır. Ömrünü Allâh ve Rasûlullâh aşkı ile geçiren ve bu istikâmette amel-i sâlihlerle süsleyen has kullar, son demlerinde kelime-i şehâdet ile huzûr içerisinde göçerler. Yâni Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in şu müjdesine nâil olurlar:

“Bir kimse son nefeste (hâlis bir kalb ile) kelime-i tevhîd getirirse, cennete girer...” (Hâkim, Müstedrek, I, 503)

Yâni bir ömür kelime-i tevhîd ikliminde yaşayanlar, son demde onunla Hakk'a yolculuk ederler. Çünkü onlar, vakitlice kelime-i tevhîddeki «lâ» ile bütün fânî, izâfî ve nefsanî takıntıları ve putları gönölünden silip atmışlar ve «illâ» ile kalbe yalnız Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetini doldurmuşlardır.

Bilmelidir ki şu kâinât, kudret eliyle kurulmuş, binbir nakışla tezyîn edilmiş fânî bir ikâmetgâhtır. Kâinatta hiçbir şey gâyesiz yaratılmamıştır. İnsanoğlu için dünya hayâtının gâyesi, âhiret saâdetini elde edebilmektir. Bu sebeple Rab-bimiz, biz kullarını şöyle îkaz buyuruyor:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

“Ey îmân edenler! Allâh'a karşı, O'nun azamet-i ilâhiyyesine göre takvâ üzere olun ve ancak müslümanlar olarak can verin.” (Âl-i İmrân, 102)

Her hayat sâhibinin başından mutlakâ geçecek olan ölüm, fânî hayâta büyük vedâ ânı ve her canlının şahsına münhasır yaşayacağı husûsî bir kıyâmettir.

Şunu unutmamalıdır ki, insanoğlu aslında her gece ve gündüz, farkında olarak veya olmaksızın, sayısız ölüm sebepleri ile karşı karşıyadır. Ölüm, insanı her an pusuda beklemektedir. Hazret-i Mevlânâ Mesnevî'sinde şöyle buyurur:

“Aslında her an, canının bir cüz'ü ölüm hâlindedir. Her an, can verme zamanıdır ve her an, ömrün tükenmektedir.”

Gerçekten hergün şu fânî hayattan bir gün daha uzaklaşırken kabre bir adım daha yaklaşıyor muyuz? Hergün ömür takvimimizden bir sayfa kopmakta değil midir?

Hayâtın bir ırmak misâli akışı karşısında insanın gâfil olmaması için yine Hazret-i Mevlânâ şu îkâzda bulunur:

“Ey insan! Aynadaki son nakşa bak! Bir güzelin ihtiyarlığındaki hâlini ve bir binânın günün birinde harâbe hâline geleceğini düşün de aynadaki yalana aldanma!..”

Son nefesimiz, binbir hikmet çerçevesinde bir sırr-ı ilâhîdir. Yâni istikbâlimize dâir bildiğimiz en kat’î gerçek olan ölüm vâkıasının, ne zaman gerçekleşeceği, ilâhî takdîre bağlıdır. Hakîkaten insanoğlu ömrü boyunca sayısız kere ölümle yüzyüze gelmektedir. Yaşanan hastalıklar, beklenmeyen sürprizler, meydana gelen felâketler, hayatta her an mevcut olan, fakat insanın gaflet ve acziyeti sebebiyle çoğu kez habersiz olduğu nice hayatî tehlikeler, ölümle insan arasında ne ince bir perde bulunduğunu göstermiyor mu? O hâlde insanoğlu yukarıdaki âyet-i kerîmelerin muhtevâsına hergün sayısız defa dâhil olmakta ve bir bakıma âhirette verilmeyecek olan mühlet ve fırsatı, bu dünyada tekrar tekrar almış olmaktadır. Buna rağmen insan, büyük bir teyakkuz içinde bulunması gerekirken, maalesef binbir gaflet içinde ömür takviminden yaprakların birer-ikişer düşüşünü, ekseriyetle hissiz bir şekilde seyrediyor. Tıpkı üzerinden akıp giden yağmur damlalarından nasip alamayan kayalar gibi...

Aslında bizler, doğduğumuz günden beri her gün bir parça ölüyoruz, farkında olmadan her gün ölüme doğru yol almaktayız. Zaman şeridinden düşen her ânın bizi hakikat sabahına yaklaştırmasını, âyet-i kerîme ne güzel ifâde eder:

وَمَنْ نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ

“Kime uzun ömür verirse, biz onun yaratılışını (gençliğini ve güzelliğini) bozar, onu beli bükük hâle getiririz. O kimseler bunu idrâk etmez mi? (Yolculuk ne tarafa?)” (Yâsîn, 68)

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’den önce yaşayıp da onun geleceğini haber veren Kus bin Sâide adlı sâlih bir kul, âdeta yukarıdaki âyet-i kerîmeyi îzâh edercesine Ukaz Panayırı’nda yaptığı bir konuşmasında insana âit kudret akışlarını, bu fânî hayâtın mâcerâ ve manzarasını ne güzel sergiler:

“Ey insanlar!

Geliniz, dinleyiniz, belleyiniz ve ibret alınız!

Yaşayan ölür, ölen fenâ bulur. Yağmur yağar, otlar biter. Çocuklar doğar ve ana-babaların yerlerini alır. Sonra hepsi de mahvolur gider. Vukuâtın ardı arkası kesilmez. Hepsi birbirini takip eder...”

Bizler de, Hakk'ın lutfettiği sayılı nefesleri harcayarak, son nefesi verdiğimiz gün, dünya ve içindeki bütün bağlantılarımızla ya vedâlaşarak ya da vedâlaşmadan ölümle buluşacağız. Fakat Hakk'ın sâdık ve âşık kulları için bu buluşma, belki de ölüm değil, mes'ûd bir diriliş olacak, bir şeb-i arûs hâlinde tahakkuk edecektir. Onun için:

“Ölmeden evvel ölünüz.” sırrına ermek gerekir.

Bu sırrı Hazret-i Mevlânâ:

“Dirilmek için ölünüz!..” sözüyle ifâde eder.

Nitekim Hazret-i Ali -radiyallâhu anh-'ın buyurduğu gibi:

“İnsanlar uykudadır. Ölümle uyanırlar...”

Bu itibarla nefsanî duygularımıza ve dünyevî isteklerimize mağlup olmayıp, asıl yaşayışın, hayvânî rûh ile değil, bize Cenâb-ı Hak tarafından üfürülen ilâhî rûh ile olduğunu bilmelidir.

Dolayısıyla en fecî ölüm, Hak'tan gâfil olmak, onun rızâsını kaybetmektir... Onun için bir mü'min, nasıl yaşayıp nasıl ölmesi îcâb ettiğini idrâk etmeli ve îmandan ihsâna ulaşabilmenin eğitimine girmelidir. Zîrâ peygamberlerin dışında hiç kimsenin ne hâl üzere öleceği ve ne şekilde dirileceği hususunda bir teminâtı bulunmamaktadır. Hâl böyleyken, Yusuf -aleyhisselâm-'ın Cenâb-ı Hakk'a:

تَوَفَّرِي مُسْلِمًا وَالْحَقَّ قَرِي الصَّالِحِينَ

“...(Yâ Rabbî!) Benim canımı Müslüman olarak al ve beni sâlihler zümresine ilhâk eyle.” (Yûsuf, 101) diye ilticâ etmesi, bizler için pek derin bir mânâ taşımaktadır.

Bu bakımdan her kul, havf ve recâ yâni korku ve ümid duyguları arasında bir kalbî kıvâma sâhip olmak mecbûriyetindedir. Dolayısıyla bu hâlet-i rûhiyenin sağlayacağı teyakkuz ve rikkat-i kalbiye ile, ömrünü dâimâ, son nefesini îmân ile verebilme endişesi ile geçirmelidir.

Âhiretteki hâlimizin ne olacağına dâir ilk ve net işâret, son nefesteki hâlimizde ortaya çıkmaktadır. Son nefesinde ebedî kurtuluşa erme mücâdelesini veren îmân kahramanları ve nâil oldukları mükâfâtlar, hidâyet rehberimiz olan Kur'ân-ı Kerîm'de bizlere birer ibret levhası hâlinde sergilenmektedir:

Nitekim Firavun'un sihirbazları, Hazret-i Mûsâ'nın gösterdiği açık bir mûcize karşısında:

“-Âlemlerin Rabb'ine, Mûsâ ve Hârûn'un Rabb'ine îmân ettik!” diyerek derhal secdeye kapanmış, îmân nîmetiyle şereflenmişlerdi.

Lâkin ahmak Firavun, öfkelenmiş ve sâhip olduğu saltanat ve gücüyle sanki vicdanlara da hükmedebilirmiş gibi onları tehdîd etmişti:

“–Ben size izin vermeden ona îmân ettiniz ha! Andolsun, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim, hepinizi astıracağım!..” demişti.

Sihirbazlar ise büyük bir îmân vecdi içinde:

“–Senin zulmün bize bir zarar veremez! Senin zararın dünyaya âittir. Âhîret saâdeti ise, ebedîdir!” diyerek îmân celâdetiyle tavır koymuşlardı.

Ne ibretlidir ki bu çetin zulüm karşısında bile onlar, zulümden kurtulabilme derdine değil, son nefeste bir îmân zaafı göstermeksizin müslüman olarak can verebilmenin endişesine düşerek Cenâb-ı Hakk’a şöyle ilticâ ettiler:

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ

“...Rabbimiz! Bize bol bol sabır ver ve müslüman olarak canımızı al!”

(el-A’raf, 126)

Nihâyet nâil oldukları hidâyetin bedelini, kol ve bacaklarının çapraz keşilmesi şeklinde ödeyerek şehîd ve velî olma şerefiyle Cenâb-ı Hakk’a kavuşular.

Zâlimler, Ashâb-ı Uhdûd’u da, Allâh’a îmân etmelerini suç sayarak, içi ateş dolu hendeklere atıyorlardı. O sâdık mü’minler ise, bu zulme rağmen inançlarından vazgeçmediler ve dâvâları uğruna korkusuzca ölüme giderek îmânlarının bedelini Hak Teâlâ’ya yüksek bir îmân vecdi içinde ödediler. Zîrâ Allâh’tan hakkıyla korkanlar, başka hiçbir şey karşısında korku duymazlar.

Ashâb-ı Karye’den Habîb-i Neccâr, îmânı ve irşâdı dolayısıyla taşlanarak katledilmişti. Fakat bu dünyaya âit pancurların kapandığı son nefesinde, gideceği âleme âit pencereler açılıp nâil olacağı ilâhî lutuflar kendisine gösterilince o, kavminin gafletine acıyarak:

“...Keşke kavmim bunu bilseydi!..” (Yâsîn, 26) dedi. Zîrâ kendisine, fânî âlemdeki taşlanmasının karşılığında sonsuz bir saâdet bahşedilmişti.

Yine İsevîliğin ilk yayıldığı dönemlerde Romalılar, Yunanlılar ve putpe-restlerle birleşip o günkü ehl-i îmânı arenalarda arslanlara parçalatıyorlardı. O mü’minlerse, arslanların dişleri arasında hayatta kalmanın değil, bilâkis îmânlarını kurtarmanın mücâdelesini veriyorlardı. Çünkü onlar, bu ağır zulme sabredip Allâh indindeki yüce mükâfâtı tercîh etmişlerdi...

Hiç şüphesiz bütün bu güzel hâller, bir ömür **Allâh ile beraber olma** şuurunda yaşayabilmenin lutufkâr neticeleridir. Bu bakımdan Allâh ile beraber olabilmek, kulluğun en yüce bir zirvesi ve zarûretidir.

Rivâyete nazaran bir vâiz kürsüde kıyamet ahvâlini anlatmaktaydı. Cemaatin arasında Şeyh Şiblî Hazretleri de vardı. Vâiz, sohbetinin sonuna doğru Cenâb-ı Hakk'ın kabirde soracağı suallerden bahisle:

“İlmini nerede kullandın, sorulacak! Malını mülkünü nerede harcadın, sorulacak! İbâdetlerin ne durumda, sorulacak! Haram-helâle dikkat ettin mi, sorulacak!.. Bunlar sorulacak; şunlar da sorulacak!..” diye uzun uzadıya birçok husus saydı.

Bu kadar teferruata rağmen meselenin özüne dikkat çekilmemesi üzerine Şiblî Hazretleri, vâize şöyle seslendi:

“Ey vâiz efendi! Allâh Teâlâ o kadar çok suâl sormaz. O sorar ki: Ey kulum! Ben seninleydim, sen kiminleydin!..”

O hâlde en büyük düstur, Hak ile olabilmek ve nefesleri zâyî etmemek. Şu kelâm-ı kibârda bu hâl ne güzel ifâde edilmiştir:

*Zâyî olmuş, anladık;
Sensiz geçen saatimiz...*

Bu düstûra dâvet sadedinde Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, İbn-i Ömer -radiyallâhu anhümâ-'nın iki omuzunu tutmuş ve şöyle buyurmuştur:

“Dünyada sanki bir garip veya bir yolcu gibi ol!..” (Buhârî, Rikak, 3)

Bu hissiyatla İbn-i Ömer -radiyallâhu anhümâ- da, sohbetlerinde dâimâ şu nasihatte bulunurdu:

“Akşama ulaştığında sabahı gözetme, sabaha kavuştuğunda da akşamı bekleme. Sağlıklı anlarında hastalık zamanının için, hayâtın boyunca da ölümün için tedbir al.” (Buhârî, Rikak, 3)

Hayâtın bir yaz yağmuru gibi akışını ifâde eden bu cümleler, bizi gerçek hayâta istikâmetlendirmektedir. Nitekim Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bunu bir duâsında şöyle ifâde buyurur:

“Allâh'ım! Gerçek hayat sadece âhiret hayâtıdır.” (Buhârî, Rikak, 1)

Bu sırrı en güzel bir şekilde idrâk eden ashâb-ı kirâmın hayâtı, sayısız fazîlet, hikmet ve ibretlerle doludur:

Müşriklere esir düşüp öldürülmek üzere bulunan Hubeyb -radiyallâhu anh-'ın şehîd edilmeden evvel tek arzusu vardı ki o da; “Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e muhabbet dolu bir selâm gönderebilmek”ti... Gözlerini mahzun bir şekilde semâya kaldırdı ve:

“–Allâhım! Burada selâmımı Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e ulaştıracak kimse yok. O’na selâmımı Sen ulaştır!..” diye ilticâ etti.

O sırada ashâbıyla Medîne-i Münevvere’de oturmakta olan Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“Onun üzerine de selâm olsun!” mânâsında, “*ve aleyhisselâm*” buyurdular.

Bunu duyan ashâb-ı kirâm hayretle:

“–Yâ Rasûlallâh! Kimin selâmına karşılık verdiniz?” diye sorunca:

“–*Kardeşiniz Hubeyb’in selâmına.*” buyurdu.¹

Ayrıca Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Hazret-i Hubeyb’i «**şehidlerin ulusu**» diye tavsif etmiş ve:

“***O, cennette benim komşumdur!***” buyurmuştur.

Bu aşk ve şevke bir başka misâl:

Uhud Harbi nihâyetinde Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, şehid ve yaralıların kontrol edilmesini emir buyurmuşlardı. Husûsiyle âkıbetini merâk ettiği bir sahâbî vardı: “**Sa’d bin Rebî** -radiyallâhu anh-.”

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, onu bulup ne durumda olduğunu öğrenmesi için ashâbından birini harb meydanına gönderdi. Sahâbî, Sa’d -radiyallâhu anh-’ı ne kadar aradıysa da bulamadı, ne kadar seslendiyse de cevap alamadı. Nihâyet son bir ümidle:

“–Ey Sa’d! Beni Rasûlullâh gönderdi. Allâh Rasûlü, senin diriler arasında mı, yoksa şehidler arasında mı bulunduğunu kendisine haber vermemi emretti.” diye yaralı ve şehidler arasında bulunduğu tarafa doğru seslendi.

O sırada son anlarını yaşayan ve cevap verecek mecâli kalmamış olan Sa’d -radiyallâhu anh-, kendisini Allâh Rasûlü’nün merak ettiği haberini duyunca bütün gücünü toplayarak, ancak cılız bir inilti hâlinde:

“–**Ben, artık ölüler arasındayım!**” diyebildi.

Belli ki artık öteleri seyrediyordu...

Sahâbî, Sa’d -radiyallâhu anh-’ın yanına koştu. Onu, vücûdu kılıç darbele-riyle delik-deşik olmuş, âdeta kalbura dönmüş bir vaziyette gördü. Ve ondan ancak kısık bir sesle ve fısıltı hâlinde şu müthiş sözleri işitti:

¹ Bkz. Buhârî, Megâzî, 10; Vâkıdî, Megâzî, s. 280-281.

“–Vallâhi, gözleriniz kımıldadığı müddetçe, Peygamber Efendimiz’i düşmanlardan korumaz da, O’na bir musîbet erişmesine fırsat verirsiniz, sizin için Allâh katında ileri sürülebilecek hiçbir mâzeret yoktur!”²

Sa’d bin Rebî -radiyallâhu anh-’ın, ümmete âdeta bir vasiyet mâhiyetindeki bu sözleri, aynı zamanda fânî hayâta vedâ sözleri oldu.

Hazret-i Huzeyfe’nin anlattığı şu hâdisde de, ashâbın son nefeste bile sergilediği ulvî ahlâk ve fazîleti aksettirmesi bakımından ne kadar câlib-i dikkattir:

Yermuk Muhârebesi’nde idik. Çarpışmanın şiddeti geçmiş, ok ve mızrak darbeleri ile yaralanan Müslümanlar, düştükleri sıcak kumların üzerinde can vermeye başlamışlardı. Bu arada ben de bin bir güçlkle kendimi toparlayarak, amcamın oğlunu aramaya başladım. Son anlarını yaşayan yaralıların arasında biraz dolaştıktan sonra, nihâyet aradığımı buldum. Fakat ne çâre, bir kan gölü içinde yatan amcamın oğlu, göz işâretleriyle dahî zor konuşabiliyordu. Daha evvel hazırladığım su kırbasını göstererek:

“–Su istiyor musun?” dedim.

Belli ki istiyordu, çünkü dudakları harâretten âdeta kavrulmuştu. Fakat cevap verecek mecâli yoktu. Sanki göz işâreti ile de muzdarip hâlini îmâ ediyordu.

Ben kırbanın ağzını açtım, suyu kendisine doğru uzatırken biraz ötedeki yaralıların arasından İkrime’nin sesi duyuldu:

“–Su! Su!.. Ne olur bir tek damla olsun su!..”

Amcamın oğlu Hâris, bu feryâdı duyar duymaz, kendisinden vazgeçerek kaş ve göz işâretiyle suyu hemen İkrime’ye götürmemi istedi.

Kızgın kumların üzerinde yatan şehidlerin aralarından koşa koşa İkrime’ye yetiştim ve hemen kırbamı kendisine uzattım. İkrime, tam elini kırabaya uzatırken Iyaş’ın iniltisi duyuldu:

“–Ne olur bir damla su verin! Allâh rızası için bir damla su!..”

Bu feryâdı duyan İkrime, elini hemen geri çekerek suyu Iyaş’a götürmemi işâret etti. Hâris gibi o da içmedi.

Ben kırbayı alarak şehidlerin arasında dolaşa dolaşa Iyaş’a yetiştiğim zaman kendisinin son sözlerini işitiyordum. Diyordu ki:

“–İlâhî! İmân dâvâsı uğruna canımızı fedâ etmekten asla çekinmedik. Artık bizden şehâdet rütbesini esirgeme. Hatâlarımızı affeyle!”

² Bkz. İbn-i Abdilber, İstiâb, c. II, s. 590.

Belli ki, İyaş artık şehâdet şerbetini içiyordu. Benim getirdiğim suyu gördü, fakat vakit kalmamıştı... Başladığı kelime-i şehâdeti ancak bitirebildi.

Derhal geri döndüm, koşa koşa İkrime'nin yanına geldim; kırbayı uzatırken bir de ne göreyim; İkrime de şehid olmuş!

Bâri amcamın oğlu Hâris'e yetişeyim dedim.

Koşa koşa ona gittim. Ne çâre ki, o da ateş gibi kumların üzerinde kavrula kavrula rûhunu teslim eylemişti... Ne yazık ki kırba, dolu olarak üç şehidin ortasında kaldı.³

Huzeyfe -radiyallâhu anh- o andaki hâlet-i rûhiyesini şöyle anlatır:

“–Hayâtımda birçok hâdiseyle karşılaştım. Fakat hiçbirini beni bu kadar duygulandırıp heyecanlandırmadı. Aralarında akrabalık gibi bir bağ bulunmadığı hâlde, bunların birbirlerine karşı bu derecedeki diğergâm, fedâkâr ve şefkatli hâlleri, (yâni son nefeslerini de hayatlarındaki gibi fazîlet içerisinde vermeleri ve «**ancak müslüman olarak ölünüz**» âyet-i kerîmesinin şuuru ile hayâta vedâ edebilmeleri) gıpta ile seyredip hayran olduğum büyük bir îmân celâdeti olarak hâfızamda derin izler bıraktı...”

Cenâb-ı Hak, cümlemizin son nefeslerini hüsn-i hâtîme ile neticelendirsin. Bu fânî dünyadaki son nefesimizi, ebedî vuslatımızın ilk nefesi eylesin!..

Âmîn!..

³ Bkz. Hâkim, Müstedrek, III, 270.

Son Nefes -2-

Hayatın gâyesi, güzel bir kul olarak yaşamak ve güzel bir kul olarak can verebilmektir. Zîrâ hedef, Cenâb-ı Hakk'ın beşeriyete armağan ettiği, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in zarîf ve duygulu hayatından hisse alıp; derin, ince, rakîk ve hassas bir kul olabilmektir.

Güzel bir kul olarak bu fânî âleme vedâ edebilmek için sayılı olan nefesleri son nefese hazırlamak zarûrîdir. Yâni mes'ud bir âhiret hayâtı için amel-i sâlihlerle müzeyyen, güzel, feyizli, huzurlu ve istikâmet üzere bir dünya hayâtı elzemdir. Zîrâ hadîs-i şerîfte buyrulduğu üzere:

“Kişi yaşadığı hâl üzere ölür ve öldüğü hâl üzere haşrolunur.” (Münâvî, Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi's-Sağîr, V, 663)

Bunun sayısız misâlleri vardır. İbret ve hikmet dolu bu misâllerden bir tanesi şöyledir:

Adapazarı'nda bir müezzin efendi, muhterem pederim Mûsâ Efendi -kuddise sirruh-'un bir ziyaret sohbetine, öğle namazındaki vazifesini ikmâl ettikten sonra gelmekte iken, bindiği bisikletle kendisine yanan yeşil ışıktaki yolun diğer tarafına geçmektedir. Bu esnâda çok hızlı gelen ve ona yanmakta olan kırmızı ışıktaki duramayan bir başka araç, çok sür'atli olarak müezzin efendiye çarpar. Çarpmanın şiddetinden ötürü müezzin efendi havalanıp yere düşerken son nefesinde bu dünyaya âit son ifâde olarak hem çarpan şoför hem de yol kenarındakiler tarafından da duyulmuş olan şu cümleyi sesli ve iştiyaklı bir edâ ile haykırır:

“Sana geliyorum Rabbim!..”

İşte bütün mesele, ömrü, son deminde sürûr ve huzurla Allâh'a götürebilmek, yâni herkesin korkulu rüyâsı olan o demde sevinç duyarak: «Rabbim, sana geliyorum!..» diyebilmektir... Cenâb-ı Hak, cümlemize bu bahtiyarlığı nasîb eylesin! Âmîn!..

Eskilerin ifâdesiyle bu hâl:

«Su testisi su yolunda kırılır...» darb-ı meselinin pek mânidar bir tezâhürüdür. Yâni gönüller, yaşarken en çok ne ile meşgul olmuşlar ise, ölürken de onunla meşgul olmaktadır.

Elbette bunun istisnâları da vardır. Yâni bir kul, son nefesini îmân ile verebilmek için her ne kadar sâlih amellerle dolu bir hayat sürmeliyse de buna güvenerek Allâh'ın rahmetine nâil olacağına kesin gözüyle bakmamalıdır. Bunun zıddına bir kul da düştüğü günahlara ve süflî hayâta bakarak Allâh'ın rahmetinden ümîdini kesmemelidir. Zîrâ son nefesin ne şekilde olacağı, ilâhî bir sırdır.

Yüce kitâbımız Kur'ân-ı Kerîm'de, son nefesinde îmânlarını kurtarma mücâdelesî veren sâlih kullar birer örnek şahsiyet olarak sergilendiği gibi, bunun zıddına sâlih bir ömür sürerken nefsânîyetlerine râm olarak sonradan küfre dûçar olmuş bir şekilde ölenlerin hazîn âkıbetleri de, birer ibret levhası hâlinde sergilenmektedir.

Nitekim, sâhip oldukları ilmi, irfân ile tezyîn edemeyip nefsini arındıramayan İblis, Kârun, Bel'am bin Baura ve sahâbî iken dünya tamâlarına aldanan Sâlebe, bunların en bâriz misâlleridir.

Mâlum olduğu üzere İblis, önceleri Hak katında yüksek bir mevkî sâhibi idi. Ancak kibrinin neticesi olarak Cenâb-ı Hakk'ın emrinin kudret, azamet ve haşmetini göremeyip kendisinin Hazret-i Âdem'den üstün olduğu iddiâsına kalkıştı. Kendisinde bir varlık ve şeref vehmetmesi, onu Rabbinin emrine muhâlefet etmeye kadar sürükledi. Netîcede kibir ve inadının zebûnu olarak ebediyyen perişan oldu.

Kârun da, önceleri fakir ve sâlih bir zât idi. Tevrât'ı Hazret-i Mûsâ'dan sonra en iyi o tefsir ederdi. Hazret-i Mûsâ'nın duâsı berekâtıyla kendisine simyâ ilmi bahşedilmişti. Fakat sonraları nefsinin ve şeytanın desîselerine kapılarak kalbi dünyaya meyletti. Hazînelerinin anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşıyacak derecede idi. Buna aldanarak şımarıkça bir zenginliğin girdabında boğuldu. Fakat Hazret-i Mûsâ, ona zekâtını vermesini emredince o:

“–Malıma göz mü diktin? Bunları ben kendim kazandım.” deme cür'et ve küstahlığına düştü. Malı onu şımartıp helâkine sebep oldu.

Derken Kârun, Hazret-i Mûsâ ve Hazret-i Hârun'un mânevî derecelerini kıskanmaya başladı. Hazret-i Mûsâ'ya nâmus iftirâsı atacak kadar hasedinde ileri gitti ve bunun netîcesinde de böbürlendiği hazîneleriyle birlikte yerin dibine geçerek helâk oldu.

Mülkün sâhibi olan Cenâb-ı Hakk'ı unutarak; mal, mülk ve mevkî gibi tutakları olan dünyaya gönül vermek, gafletlerin en acısıdır.

Bel'am bin Baura da, Allâh Teâlâ'nın kendisine ism-i âzamı öğrettiği, kerâmet sâhibi sâlih bir kuldu. Bu zât, İsrâiloğulları içinde âlim ve velî biri olarak tanınıyordu. Fakat sonradan hevâsına, nefsânî arzularına meyletmesi netîcesinde, o mânevî hâlini kaybetti, hattâ îmânsız olarak öldü. Bu hâdisi Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirilmiştir:

“Onlara, şeytanın peşine taktığı ve kendisine verdiğimiz âyetlerden sıyrılarak azgınlardan olan kişinin hâdisesini anlat. Dileseydik, onu âyetlerimizle üstün kılardık; fakat o, dünyaya meyletti ve hevesine uydu (ah-

maklık ve şaşkınlığa dûçâr oldu). **Onun hâli, üstüne varsan da, kendi hâline bıraksan da, dilini sarkıtıp soluyan köpeğin durumu gibidir...**” (el-A’raf, 175-176)

Güzel bir kulluk hayâtı yaşarken dünyaya aldanarak ebedî saâdetini ebedî bir sefâletle değişme bedbahtlığına düşenlere dâir, asr-ı saâdetten bir misâl de Sâlebe’nin hâlidir. Sâlebe, önceleri mescidden ve Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in sohbetlerinden ayrılmazken, mal-mülk sâhibi olup dünya sevgisi gönlünde yer edince, zamanla cemaati terk etmiş, farz olan zekatını bile vermekten imtinâ ederek hazîn bir âkıbete dûçâr olmuştur. Sonradan Allâh Rasûlü’nün sözünü tutmamaktan dolayı pişmân olmuşsa da faydasız bir çırpınış içinde can verirken kulaklarında Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in:

“–Yâ Sâlebe, şükürünü edâ edebileceğin az mal, şükürünü edâ edemeyeceğin çok maldan hayırlıdır.” ifâdeleri çınliyordu.⁴

Tasavvuf târihinin büyük şahsiyetlerinden Süfyân-ı Sevrî Hazretleri’nin şu hâli de pek ibretlidir:

Süfyân-ı Sevrî Hazretleri’nin genç yaşta beli bükülmüştü. Sebebinin soranlara şöyle derdi:

“–Kendisinden ilim tahsil ettiğim bir hocam vardı. Vefâtı esnâsında ona telkînde bulunduğum hâlde kelîme-i tevhîdi getiremedi. Bu hâli görmek, benim belimi bükte.”

Görüldüğü üzere, âkıbet meçhuldür. Firavun’un sihirbazları misâli, dalâlet üzere yaşayıp âhir ömürlerinde hidâyete erenler olduğu gibi, Kârun ve Bel’am bin Baura misâli, hidâyet üzere yürüyüp, sonunda defterini hüsrarla kapatmış olanlar da mevcuddur. Dolayısıyla bir kul, hangi mânevî makam, mertebe ve üstünlükte olursa olsun, nefis ve şeytan, dâimâ pusuda beklemekte ve fırsatını bulur bulmaz ayakları sırât-ı müstakîm’den kaydırabilmektedir. Zîrâ şeytan, Kur’ân-ı Kerîm’de bildirildiği üzere Cenâb-ı Hakk’a:

“–Sırât-ı müstakîm üzerinde oturacağım ve kullarını azdıracağım!..”⁵ dedi ve tekrar diriliş gününe kadar kendisine mühlet verilmesini istedi. İmtihan dolayısıyla da bu mühlet kendisine verildi.

Bu tasalluttan ancak ihlâslı kulların istisnâ tutulduğunu da şeytan şöyle itiraf etti:

“–İhlâsını koruduğun kulların müstesnâ!..”⁶

⁴ Bkz. Taberî, *Tefsîr*, XIV, 370-372; İbn-i Kesîr, *Tefsîr*, II, 388.

⁵ Bkz. el-A’raf, 16.

⁶ Bkz. Sâd, 79-83.

Peygamberlerin dışında hiçbir kul, îmân hususunda ayak kayması tehlikesinden kesin olarak selâmette değildir. Bu sebeple her bir mü'min, kendisine lutfedilmiş olan ömür nîmetini lâıyıkıyla değerlendirmeye gayret etmelidir. Ölümün soğuk ürpertilerinden kurtulmanın yegâne çâresi, ancak sâlihâne bir ömür yaşamaya gayret etmektir. Çünkü ölüme hazırlıklı olanlar, ölümden korku duymak yerine onu ebedî bir vuslat vesîlesi olarak telakkî ederler. Bunlar, “ölümü güzelleştirebilme”nin huzûruna ermiş mes’ud kullardır. Fakat gâfilâne bir hayat yaşayarak âhiretini mahvedenler ise, ölümün korkunç ve karanlık girdabı karşısında soğuk ürpertiler duymaktan kurtulamazlar. Hazret-i Mevlânâ ne güzel söyler:

“Oğul, herkesin ölümü kendi rengindedir, insanı Allâh’a kavuşturduğunu düşünmeden ölümden nefret edenlere, ölüme düşman olanlara, ölüm korkunç bir düşman gibi görünür. Ölüme dost olanların karşısına da dost gibi çıkar.”

“Ey ölümden korkup kaçan can! İşin aslını, sözün doğrusunu istersen, sen aslında ölümden korkmuyorsun, sen kendinden korkuyorsun.”

“Çünkü ölüm aynasında görüp ürktüğün, korktuğun, ölümün çehresi değil, kendi çirkin yüzündür. Senin rûhunun bir ağaca benzer. Ölüm ise o ağacın yaprağıdır. Her yaprak ağacın cinsine göredir...”

İşte bir kul, bu dünya hayâtında benliğini aşar ve rûhunda meknûz olan melekî sıfatlar istikâmetinde merhaleler kat ederse, yâni “ölmeden evvel ölmek” sırrına nâil olursa, ölüm, hayâl ötesi muazzam ve müteâl olan Rabb’e vuslatın mecbûrî bir ilk adımı olarak görülür. Böylece ekseri insanlarda şiddetli korkulara sebep olan ölüm, gönüllerde “Refîk-ı A’lâ”ya, yâni “en yüce dosta” kavuşma heyecanına dönüşür.

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in son anları, bu heyecanın zirvesinde yaşanmış bir vuslat demiydi. O, ömrü boyunca her hâlûkârda Rabbinin emrine itaat ve muhabbet hâlinde olduğundan, ölmeden evvel ölecek vefâtını bir şeb-i arûs hâline getirmişti. Nitekim Hazret-i Âişe ve Hazret-i Ali -radiyallâhu anhümâ-’dan rivâyet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz’in vefâtına üç gün kala Cenâb-ı Hak her gün Cebrâil -aleyhisselâm-’ı göndererek Rasûlü’nün hatırını sormuştu. Son gün olunca Cebrâil -aleyhisselâm- bu sefer yanında ölüm meleği Azrâil de bulunduğu hâlde geldi.

Cebrâil -aleyhisselâm-:

“–Ey Allâh’ın Rasûlü! Ölüm meleği senin yanına girmek için izin istiyor! Hâlbuki o, Sen’den önce hiçbir Âdemoğlunun yanına girmek için izin istememiştir! Sen’den sonra da hiçbir Âdemoğlunun yanına girmek için izin istemeyecektir! Kendisine izin veriniz!” dedi.

Ölüm meleği içeri girip Peygamber Efendimiz -aleyhissalâtü vesselâm-'ın önünde durdu ve:

“–Yâ Rasûlallâh! Yüce Allâh beni Sana gönderdi ve Sen’in her emrine itaat etmemi bana emretti! Sen istersen rûhunu alacağım! İstersen, rûhunu sana bırakacağım!” dedi.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“–*Ey ölüm meleği! Sen (gerçekten) böyle yapacak mısın?*” diye sordu.

Azrâil -aleyhisselâm-:

“–Ben, emredeceğin her hususta sana itaatla emrolundum!” dedi.

Cebrâil -aleyhisselâm-:

“–**Ey Ahmed! Yüce Allâh seni özlüyor!**” dedi.

Peygamber Efendimiz -aleyhissalâtü vesselâm-:

“–*Allâh katında olan, daha hayırlı ve daha devamlıdır. Ey ölüm meleği! Haydi, emrolunduğun şeyi yerine getir! Rûhumu, canımı al!*” buyurdu.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, yanındaki su kabına iki elini batırıp ıslak ellerini yüzüne sürdü ve:

“–*Lâ ilâhe illallâh! Ölümün, akılları başlardan gideren ızdırıp ve şiddetleri var!*” buyurduktan sonra, elini kaldırdı, gözlerini evin tavanına dikti ve:

“–***Ey Allâh’ım! Refik-ı A’lâ, Refik-ı A’lâ (yâni yüce dost, yüce dost)!..***” diye diye Rabb’ine duyduğu aşk ve iştiyâkın tezâhürü olan nice ulvî hâtıralarla dolu bir ömrü ardında bırakarak bu fânî âlemden hakîkî âleme hicret etti.⁷

Feyizli bir kulluk hayâtı yaşadıktan sonra, son nefesinde Rabb’e vuslat heyecânını yaşayan büyük mutasavvıf Mevlânâ Hazretleri’nin dünyaya vedâ ânını da talebesi Hüsâmeddin Çelebi şöyle naklede:

Birgün Şeyh Sadreddin, dervişlerin ileri gelenleri ile Mevlânâ’yı hasta yatağında ziyârete geldiler. Mevlânâ’nın hâlini görerek üzüldüler. Şeyh Sadreddin:

“–Allâh âcil şifâlar versin! Tamâmen sıhhate kavuşmanızı ümîd ediyorum.” dedi.

Bunun üzerine Mevlânâ:

⁷ Bkz. İbn-i Sa‘d, *Tabakât*, II, 229, 259; Belâzûrî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, I, 565; Ahmed bin Hanbel, VI, 89.

“–Artık şifâ size mübârek olsun! Âşık ile mâşuk arasında kıl payı kadar mesâfe kaldı. Onun da kalkmasını ve nûrun nûra katılmasını istemiyor musun?” dedi.⁸

Mevlânâ, insanlar için büyük korku ve endişe sebebi olan ölümü bir kâbus gibi görmemiş, bilakis ölümü gurbetten kurtuluş, Hüsn-i Mutlak’a, yâni sonsuz güzellik sâhibi olan Cenâb-ı Hakk’a kavuşma olarak telakkî etmiştir. Kendisi, Rubâîlerinde ölüm duygusunu şöyle ifâdelendirir:

“Ben ölünce bana öldü demeyin. Çünkü ölüydüm, ölümle dirildim. Dost aldı, götürdü beni...”

Bu sebeple Hazret-i Mevlânâ, dünyaya vedâ edeceği vakte de “Şeb-i Arûs” (düğün gecesi) demiştir.

Şüphesiz ki Hazret-i Mevlânâ, Yûnus Emre, Aziz Mahmud Hüdâyî gibi nice Hak dostu gönül erbâbının dünyadaki huzûrlu hayâtı, kabir âlemlerinde de devâm etmektedir. Aşağıdaki şu mısralar, âdetâ böyle bir huzuru terennüm etmektedir:

*Ölüm âsûde bahâr ülkesidir bir rinde,
Gönlü her yerde buhurdan gibi yıllarca tüter...
Ve serin selviler altında yatan kabrinde,
Her seher bir gül açar, her gece bir bülbül öter...*

Yahya Kemâl

Ölümü bu güzellikte karşılayabilmek için benlik ve ihtiraslardan kurtularak ilâhî emirler doğrultusunda bir hayat yaşamak ve son nefese hazırlıklı olmak gerekir. Rabbimiz âyet-i kerîmede şöyle buyuruyor:

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ

“Sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine kulluk et!” (el-Hicr, 99)

İşte bütün Hak dostlarının hayatlarını hulâsa eden düstur!..

Her ârif ve âşık gönül, Hakk’ın kendilerine emânet ettiği hayâtı dâimâ sırât-ı müstakim üzere bir kulluk ve ibâdet ile tezyîn ederek Rabbine bir kulluk bedeli olan **“kalb-i selîm”** götürmenin gayreti içinde olmuşlardır. Yâni Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in son nefeste: **“Refîk-ı âlâ, refîk-ı âlâ / en yüce dost, en yüce dost...”** diye terennüm ettiği kulluk tezâhürünün, onun izinden giden âriflerde de tecellîsi devâm edegelmiştir.

⁸ Bkz. Ebu'l-Hasan en-Nedevî, *İslâm Önderleri Târîhi*, c. I, s. 449.

Nitekim bu Hak dostlarından, bütün ömrünü Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sünneti üzere yaşamaya gayret etmiş olan **Sâmî Efendi** -kuddise sirruh-'un son nefesteki hâli de bizler için ne güzel bir nümûnedir. Sâmî Efendi ki, gönlü Peygamber aşkıyla dolu bir Hak dostu idi. Nasıl bir kimse karda gider de onun ardında izler oluşur; sonra gelen de o izler üzerine yolunu bulur; işte Sâmî Efendi de Peygamber Efendimiz'in izlerini tıpkı böyle takip ederek ömür sürmüştü. Bunun tezahürü olarak da son nefesini, hayâtı boyunca izini tâkip etme aşk ve heyecânında olduğu Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in civârında ve teheccüd ezânı okunduğu esnâda teslîm etmek nasip oldu. O son demde yanındaki bulunanlar lisânından çıkan lafızların sadece:

“Allâh, Allâh, Allâh!..” olduğunu işitiyorlardı.

Aslında yalnız dili değil, bütün hücreleriyle beraber cesedi de rûhu da dâimâ “Allâh” diyordu...

Hâsılı bütün iş, güzel bir kul olarak yaşamak ve güzel bir kul olarak can verebilmektir. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın arzu ettiği, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in hayâtından hisse alan, zarîf, derin, ince, rakîk ve hassas bir kul olabilmektir. Rabbin; «**Ne güzel kul!**» iltifâtına mazhar olabilmek, ancak Hakk'a gönül verebilmenin sevdâsına düşebilme netîcesindedir. Bu ilâhî muhabbet ile rûhâniyetin galebe hâlinde olabilmesi; gönlün kirden-pastan temizlenebilmesi iledir ki, o gönülde Hak güneşinin nûru parlasın... Bu hâlin netîcesinde de - inşâallâh- aldığımız her nefes, son nefese hazırlık mâhiyetinde olacaktır.

Diğer taraftan, bütün mânevî kayıp ve zararlar, Allâh'ı unutmanın neticesindedir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

“Allâh'ı unutan ve bu yüzden Allâh'ın da onlara kendilerini unuttuğu kimseler gibi olmayın! İşte onlar fâsık olanlardır.” (el-Haşr, 19)

Hakîkaten, bütün günahlar, Allâh'ı unuttuğumuz zaman devreye girmeye başlar. Zîrâ bir kul, “Allâh” derken ve ölüm gerçeğinin farkında iken ibâdet ve davranışlarına îtinâ gösterir, bir gönlü incitmemenin hassâsiyeti içinde yaşar. Yâni hiçbir kimseye ne dili ile ne de davranışları ile bir diken batıramaz... Bu nezâketi Yûnus Emre Hazretleri ne güzel ifâde eder:

*Gönül Çalab'ın tahtı
Çalab gönüle baktı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise*

Cenâb-ı Hak, hayâtımızın hazin bir âkıbete dâcâr olmaması için nefeslerimizin ve kalb atışlarımızın ne şekilde olması gerektiğine dâir Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok îkâzlar bulunur. Bu bakımdan bütün mesele:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

“Ey îmân edenler! Allâh’tan O’na yaraşır şekilde korkun ve Müslüman olarak can verin.” (Âl-i İmrân, 102) âyet-i kerîmesinin muhtevâsında yaşayabilmektir. Aksi takdirde şu fânî âlemde ömür uzun olmuş, kısa olmuş, hiçbir şey ifâde etmez. Netîcede bütün ömürler:

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا

“(İnsanlar) kıyâmeti gördükleri gün dünyada ancak bir akşam yahut bir kuşluk vakti kadar kalmış olduklarını sanırlar...” (en-Nâziât, 46) ilâhî beyânının tecellisine muhataptır.

Dolayısıyla bütün yapacağımız, bir akşam vakti yahut bir kuşluk vakti kadar kulluk, ibâdet ve tâat... Bu hususta Cüneyd-i Bağdâdî Hazretleri’nin şu nasihatini ne büyük bir îkâzdır:

“Dünyanın bir saati, kıyâmetin bin senesinden daha kıymetlidir. Zîrâ orada kurtuluşa kavuşturacak bir amel yapılamaz.”

İşte önümüzdeki her mevsim, her gün ve saat; bu kulluk, ibâdet ve tâat için büyük bir fırsattır. Bilhassa şu günlerde îfâ edilen hac⁹, başlı başına bir son nefes tâlimidir. Hac ki, onun manzarası, bir mahşer sahnesi... Orada giyilen ihram, kefen iklimi... Arafat, tevbe ve ilticâ mekânı... Şeytanı taşlama, dünyevî ve nefsanî bağlantılardan kopma netîcesinde içimizdeki nefsi ne nisbette taşlamamız gerektiğinin şuuruna varabilmek... Nihâyetinde anadan doğmuş bir bebek gibi günahsız hâle gelerek Hakk’a vuslatı hatırlamak... Kısaca son nefese nasıl adım atmamız gerektiğinin küçük bir provasısı... Cenâb-ı Hak, böyle bir haccı cümlemize ihsân buyursun!

Yâ Rabbi! Son nefesimizi Cemâl-i İlâhî’ne kavuşma aşk ve iştiyâkıyla verebilmeye medâr olacak feyizli bir ömür yaşamayı cümlemize nasîb eyle!

Âmîn!..

⁹ Bu yazı, Hac ibâdetinin edâ edildiği ayda yayınlandığından bu ibârelere yer verilmiştir.

Son Nefes -3-

Son nefes, buğusuz, pürüzsüz ve lekesiz bir ayna gibidir. Her insan bu aynada, güzellikleri ve çirkinlikleriyle bütün ömrünü net bir şekilde seyreder. O an, gözlere ve kulaklara hiçbir îtiraz ve gaflet perdesi inmez. Bilâkis bütün perdeler kalkar ve her türlü îtiraf; aklı ve vicdanı pişmanlık iklimine sokar. Hayatımızı pişmanlıkla seyrettiğimiz ayna, son nefes olmasın!..

Son nefes; buğusuz, berrak bir ayna gibidir. İnsanoğlu kendisini en net olarak son nefesinde tanır. Hayâtın muhâsebesi, kalbinin ve gözünün önünde sergilenir. Bu sebeple insanoğlu için ölüm ânından daha ibretli bir manzara yoktur.

Kur'ân-ı Kerîm'de bildirildiği üzere, hayâtı Allâh'a isyân içinde geçen Firavun, ancak Kızıldeniz'de ilâhî kahra dûcâr olurken kendisini ve ziyân ettiği ömrünü gerçek mânâda tanıdı. Dünyadaki nefsânî saltanatının iç yüzünün hakîkatte ne büyük bir sefâlet ve hüsrandan ibâret olduğunu son nefesinde idrâk ederek, içinde müthiş bir pişmanlık duydu. Âyet-i kerîmede bu hâl şöyle bildirilmektedir:

“...Nihâyet su onu boğmaya başlayınca (şöyle) dedi: «İnandım. Gerçekten İsrâiloğulları'nın îmân ettiğinden başka ilâh yokmuş! Ben de müslümanlardanım!..»” (Yûnus, 90)

Lâkin iş işten geçmişti... Kızıldeniz'in girdaplarında boğulmak üzere iken kendisini îmân halkasına tutunmaya mecbur hisseden Firavun'a Allâh Teâlâ şöyle buyurdu:

“Şimdi mi (îmân ediyorsun)?! Hâlbuki sen, bundan evvel (ömrün boyunca) isyân etmiş, dâimâ fesatçılardan olmuştun!”

İşte bir belâ gelince uslanıp, selâmete kavuştuğunda tekrar eski azgınlığına dönenlerin son nefesteki uyanış, pişmanlık ve îmâna yönelişleri bir hüsrandan ibârettir. Bu bakımdan tevbe ve pişmanlığı son nefese bırakmak, büyük bir aldaniş sebebidir. Hâl böyleyken hayâtın sürprizleri, med-cezirleri, yâni iniş-çıkışları içinde çalkalanırken ölümün derin ve sessiz çılgılığına kulak vermemek ve birgün kendimizin de o kapıdan geçeceğimizi hesâba katmadan yaşamak, ne hazin bir gaflettir.

Cenâb-ı Hak birçok âyet-i kerîmede, dünya hayâtını imtihan gâyesiyle yarattığını beyân etmektedir. Gaflete dalarak asıl gâyemizi unutma ihtimâlimize karşı birer ilâhî ikâz mâhiyetindeki bu âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulmaktadır:

“Her canlı ölümü tadar. Bir imtihân olarak sizi hayırla da şerle de deniyoruz. Ve siz ancak bize döndürüleceksiniz...” (el-Enbiyâ, 35)

“O ki, hanginizin daha güzel davranacağını denemek için ölümü ve hayâtı yaratmıştır...” (el-Mülk, 2)

Bu yüzden, dünya hayâtında yaşadığımız ibâdet, muâmelât ve ahlâk ile alıp verdiğimiz bütün nefesler, son nefesimizin bir nevî pusulası hükmündedir. Aynı zamanda âhiretteki hâlimizin daha bu dünyadaki tercümânı gibidir.

İmâm Gazâlî -rahmetullâhi aleyh- şöyle der:

*“Dünyada mârifet zevkine varamayan, âhirette müşâhede tadını alamayacaktır. Kişi dünyada kazanıp bedelini ödeyemediği bir şeye âhirette sâhip olamaz. **Burada herkes neyi ekmişse âhirette onu biçecektir. Herkes yaşadığı gibi ölecek ve öldüğü gibi dirilecektir.** İşte dünyada mârifete, yâni Hakk’ı tanıyıp mûcibince amel edebilmeye ne kadar muvaffak olmuş ise, âhirette onun nîmetine o derecede nâil olacaktır.”*

Dolayısıyla herkes, alıp verdiği her nefes ile aslında kendisini ilâhî cezâ veya mükâfâta hazırlamaktadır. Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmelerde, biz kullarını şöyle ikâz buyurur:

“Ey îmân edenler! Kendinizi ve âilenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...” (et-Tahrîm, 6)

“Cehennem tutuşturulduğunda ve cennet yaklaştırıldığında, kişi neler getirdiğini öğrenmiş olacaktır.” (et-Tekvîr, 12-14)

“Hâl böyle iken nereye gidiyorsunuz?” (et-Tekvîr, 26)

Bu bakımdan her insan; gidişâtına ve nereye hazırlandığına dikkat etmek mecbûriyetindedir. Bunu da son nefese bırakmayıp ömrü boyunca bu hassâsiyetle yaşamalıdır. Zîrâ kâr ve zarar, kazanç ve kayıp keyfiyetleri dünya hayâtına mahsustur. Kabirde ne bir kazanç, ne de bir kayıp artık söz konusu olmayacaktır.

Toprak üstünde fânî, izâfî, nefsânî saltanat ve câzibelerin aldatmacalarına kananların ve bu sûretle rûhânî vasfını zaafa uğratanların, toprak altında hüsrân ve horluğa dûçâr olacakları muhakkaktır. Üstelik, toprak altındaki ömrümüzün yâni kabir hayâtımızın, dünyadaki ömrümüzün kaç misli olacağı da bir meçhûldür. Bu bakımdan, akl-ı selîm sâhibi bir insana düşen asıl vazîfe, uzun kabir hayâtı ve ondan sonraki sonsuzluk âlemi için hazırlık yapmaktır.

Diğer taraftan, mü'min gönüllerde îmân nûruyla aydınlığa kavuşan ölümün karanlık yüzü, ürpertici bir korku olmaktan çıkmış, ebedî bir diriliş müjdesi hâline gelmiştir. Eş-dost adresleriyle dolu olan kabristanlar, îmân ehli için bir karanlıklar ülkesi değil, sessiz bir ikâz ve irşad beldesidir. Şuur sâhibi bir mü'min için hayat, ölümle iç içe yaşanan tabîî bir hakîkattir. Bu bakımdan gerçek bir mü'min, ölümle barışık insandır. Zîrâ ona hazırlıklı olarak yaşadığından dolayı

gönlü huzurludur. Kısacası son nefesin en güzel ânımız olabilmesi, Hakk’a muhabbetle dolu bir gönle sahip olabilmemize bağlıdır. Aksi takdirde “dünya muhabbeti ve ölümden nefret” ile son bulan bir hayat, hüsrân ile neticelenir.

Kâmil bir âhiret hazırlığını; Rabbimizin Kur’ân-ı Kerîm’de bildirdiği **“sevdiği vasıflar”**ın şümûlüne girip yâni; takvâ, zühd ve ihsân netîcesinde; merhamet, şefkat, hizmet, affedicilik, fedâkârlık ve sabır gibi cemâlî vasıflarla müzeyyen olup Hakk’ın sevdiği bir kul olabilmek şeklinde hulâsa etmek mümkündür. Buna göre bir mü’min, Cenâb-ı Hakk’ın cömertliğinden hisse alarak ikram ve ihsân sahibi olmalıdır. Takvâ ve sadâkati kendisine şîâr edinmelidir. Diğer taraftan, Rabbin sevmediği; gurur, kibir, israf, zulüm, fitne, gıybet, dedikodu, iftirâ, yalan gibi cehennemî vasıflardan kaçınmak da, son nefes hazırlığının mühim bir bölümünü teşkil eder.

Kulun, son nefesini hüsn-i hâtîme, yâni îmân ile verebilmesi için öncelikle kalbini tezkiye etmesi, yâni çirkin temâyüllerden temizleyip, yüce hasletlerle tezyîn etmesi gerekmektedir. Zîrâ, bu sûretle kalbin takvâ kıvamına ulaşması, hayat yolculuğunun en kıymetli hidâyet meş’alesidir. Mevlânâ Hazretleri’nin şu ifâdeleri de, âdeta tezkiyenin bu mâhiyetini îzâh etmektedir:

“Mezar yapmak; ne taşladır, ne tahta ile, ne de keçe iledir. Lekesiz bir gönülde, kendi iç temizlik âleminde, kendine bir mezar kazman îcâb eder ki, onun için Allâh’ın yüce varlığı önünde kendi iddiâ ve benliğini yok etmen gerekir.”

Tezkiyenin kâmil mânâda gerçekleşebilmesi ve kalblerin seviye alabilmesi için de, Allâh ve Rasûlû’ne muhabbet duyguları ile dolu olmak gerekmektedir. Allâh’a muhabbetin en büyük alâmeti O’na itaattir. Allâh’a isyan hâlinde olup da muhabbet iddiâsına kalkışmak, kendini aldatmaktır.

Âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“(Rasûlüm!) De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım-akrabanız, kazandığınız mallar, kesâda uğramasından korktuğunuz ticâret, hoşlandığınız meskenler size Allâh’tan, Rasûlünden ve Allâh yolunda cihâd etmekten daha sevgili ise, artık Allâh emrini getirinceye kadar bekleyin. Allâh, fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez.” (et-Tevbe, 24)

Bunun için, Allâh ve Rasûlû’ne âit kudsî muhabbetimizi her şeyin üstünde tutmalı ve son nefesimize kadar bunu devam ettirme vecdi içinde olmalıyız. Gönüllerin, Allâh ve Rasûlû’ne muhabbetle seviye alması, ibâdet ve amellerin îfâsında kendini gösterir. Öyle ki dünyevî sevdâlara takılı, ilâhî muhabbetten uzak bir gönlün yaptığı kulluk ile, aşk-ı ilâhî ile dolu bir gönlün yaptığı kulluk arasında müthiş bir seviye farkı vardır.

Zîrâ Allâh ve Rasûlü’ne hakîkî muhabbetle bağlanan bir mü’minin hâl ve tavırları, beşerî münâsebetleri, ibâdet ve kulluk hayâtı seviye kazanır. Bir mü’minin son nefesine hazırlıkta en çok dikkat edeceği hususlardan biri de ibâdetlerini huşû ile edâ edebilmektir. Âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak, kurtuluşa eren mü’minlerin vasıflarını sayarken:

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ

“Gerçekten mü’minler felâha ermiştir; onlar ki, namazlarında huşû içindedirler.” (el-Mü’minûn, 1-2) buyurur.

Bunun zıddına namazlarını gâfil bir şekilde kılanlar hakkında da:

فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ

“Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar.” (el-Mâûn, 4-5) buyurur.

Görüldüğü üzere Cenâb-ı Hak, kullarının, kalb ve beden âhengi içinde vuslata merhale olacak bir ibâdet hayâtı yaşamalarını murâd etmektedir. Bu murâd-ı ilâhî de, hiç şüphesiz sâdece namaz ibâdetine mahsus olmayıp, oruç, hac, infak gibi bütün ibâdetlerin zemînini teşkîl etmektedir.

Bu bakımdan bir oruç ibâdeti, nîmetlerin kadrini bilmemizi, yüreğimizi mâtemlerin civârına yaklaştırmamızı, yoksulluk içinde kıvrananlar karşısında bir duygu derinliği kazanmamızı temin etmelidir. Aynı zamanda oruç; bizleri belli bir vakit bâzı helâllerden bile sakındırması sebebiyle, şüpheli ve haramlardan ne kadar uzak durmak gerektiğinin bir başka telkînidir. Hacda ise azamet-i ilâhî karşısında kulun hiçliğini hatırlatan âdeta bir kefen iklîmine girmenin tefekkür ve şuuru içinde bir kulluk hayâtı yaşanmalıdır. İnfak eden bir mü’min ise, mülkün hakîkatte Allâh’a âit olduğu duygusu ile bir emânetçi mevkiinde bulunduğu şuuru içinde olmalıdır. Ayrıca, infak şuurundaki bir mü’min, başkasının malına nasıl kem gözle bakabilir? Ancak, ibâdetlerin temelindeki kulluk şuurunu, gönüldeki muhabbet derinliği nisbetindedir. Gönül, kirden-pastan temizlenince, ibâdetler gerçek kıvâmına ulaşır ve orada Hak güneşinin nûru parlar.

İbâdetlerin huşû ile nasıl edâ edilebileceğini, en güzel bir şekilde yine Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in ve ashâb-ı kirâmın örnek hayâtında müşâhede etmekteyiz. Hayâtının hiçbir safhasını âhiret gerçeğinden ayrı mütâlâa etmeyen Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, ibâdetlerde de son nefesteki hâlet-i rûhiyeye bürünmenin lüzûmuna dikkat çekmişlerdir.

Nitekim bir sahâbî, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e geldi ve:

“—Yâ Rasûlallâh! Bana öğüt ver, ancak kısa ve öz olsun!” dedi.

Bunun üzerine Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“–*Namazını, (hayâta) vedâ eden bir kimsenin namazı gibi kıl! Özür dilemen gereken bir sözü söyleme! İnsanların elindekilerden ümidini kes!*” buyurdular. (İbn-i Mâce, Zühd, 15; Ahmed bin Hanbel, Müsned, V, 412)

Bu bakımdan ölüme hazırlanma gayreti içinde bulunan bir mü'min olarak, ibâdet hayâtımızı olduğu gibi, muâmelâtımızı ve beşerî davranışlarımızı da sünnet-i seniyyeden feyz alarak güzelleştirmek mecbûriyetindeyiz. Elinden dilinden ümmetin istifâde ettiği bir kul olmalı, kendimiz için istediğimiz bir şeyi mü'min kardeşimiz için de isteyebilme diğergâmlığına kavuşabilmeliyiz. Netîcede ise, Allâh ve Rasûlü'ne duyduğumuz muhabbet, gönlümüzden bütün mahlûkâtı kuşatacak derecede taşarak, onlara Hakk'ın nazarı ile bakabilmemize medâr olmalıdır.

Son nefese hazırlıkta mühim bir diğer husus da ihsân duygusunu kalbde sâbitleyebilmektir. Yâni Cenâb-ı Hak ile her an kalbî beraberliği sağlamak ve kendini dâimâ ilâhî müşâhede altında hissetmektir. Kulun en büyük saâdeti, Rabbi ile berâber olabilmesidir. Lâkin nefesine mağlup ve kalbe bağlı olmayan akıl, bunu idraktan âcizdir. Yâni en büyük saâdetten gâfildir.

Yine bir mü'min, mütevekkil ve sabırlı olmalıdır. Hayâtın fırtınaları karşısında îtidâl ve muvâzenesini kaybetmemelidir. Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in başından geçen ağır imtihanları düşünmeli, altı evlâdından beşini hayâtında iken kaybetmesine rağmen hâlet-i rûhiyesinde en ufak bir sarsılma olmaksızın sergilediği o güzel “rızâ” hâlini hatırlamalı, amcası Hamza -radiyallâhu anh- ve çok sevdiği Mus'ab -radiyallâhu anh- şehid edildiğindeki sabır ve metânetini unutmamalıdır.

Bir hakikat yolcusunun da bu fânî âlemde iptilâ ve musîbetleri sabırla, unutkanlığı zikirle, nankörlüğü şükürle, isyânı tâatle, cimriliği cömertlikle, hodgâmlığı diğergâmlıkla, şüpheyi yakînle, riyâyı ihlâs ve tevâzû ile, isyânı tevbe ile, gafleti zikir ve tefekkür ile bertaraf edip kalbî bir kıvâma ulaşması zarûrîdir.

Ayrıca, mübârek gün ve geceler ve bilhassa zikrullâh ile ihyâ edilen seher vakitleri, Hakk'a yaklaşmanın bu fânî âlemdeki nûrânî fırsat demleridir. Âhiretin saâdet güneşi, seherlerin alacakaranlığında gizlidir. Hayat ve ölümü âdeta mezcederek yaşamış olan bütün Hak dostları, Allâh'a muhabbet ve haşyet duyguları içinde seher karanlıklarında zikir ve tefekkürle Hak Teâlâ'nın rızâsını aramışlardır. Zîrâ Allâh âşıkları için zikir ve tefekkürden uzak geçen seherler hicran saatleri olmuştur.

Diğer bir mühim husus da Allâh yolunda infaktır. Âyet-i kerîmede:

وَأَنْفَقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

“Allâh yolunda infak edin. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın...” (el-Bakara, 195) buyrulmaktadır.

Müfessirler, bu âyet-i kerîmede ifâde edilen tehlikenin, “fakirlik korkusu veya dünya muhabbeti sebebiyle dînine hizmet etme ve Hakk’ın sesini yüceltme yolunda gayret, fedâkârlık ve infaktan uzak durmak” olduğunu ifâde etmişlerdir. Buna göre bir mü’min, her hâlûkârda Allâh yolunda malıyla ve canıyla infak edebilme gayreti içinde olmalıdır. Zîrâ bu hayat gibi, uhdemizde bulunan dünyalıklar da birer emânettir. Bu emânetleri yerinde sarf etmek bir ebediyet kazancı olurken, cimrilik ve rahata düşkünlük sebebiyle bunları biriktirerek nefesine saklamak, âhiret hüsrânlığına sebebiyet verir.

Bir mü’min, infak hususunda şu ibret levhasını hatırlamalıdır:

Bir cenâzenin kabre konulmasından sonra kurtlar bedene ilishinceye kadar, hısımlar da tâziyelerini hemen hemen bitirmiş olurlar. Daha sonra mirasçılar mal bölme görüşmelerine başlarken, toprak da bedeni parçalayıp yok etmeye başlar. Her iki faâliyet de bir bakıma birlikte sürdürülür ve bitirilir. Bir yanda beden tüketilirken diğeri bir yanda da servet dağıtılır. Bu hâli hayretle seyreden ruh, birçok yaptığına pişman olarak elini dizine vurmaya ister; ama ortada ne el kalmıştır, ne de diz!.. Yalnız ameller müstesnâ... Dünyada sâhip olunan takvâ ve sâlih ameller, âhiret hayâtımızın en hayırlı sermayesi olacaktır.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyurur:

“Kabir, (amellere göre) ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur.” (Tirmizî, Kıyâmet, 26)

Velhâsıl, kıyâmete kadar sürecekte olan kabir hayâtımız, dünyadaki vaziyetimize ve amellerimize göre şekillenecektir.

İşte ölümü bir hüsrân olmaktan kurtarıp bir zafere dönüştürebilmek, onu mâtem değil de bir “Şeb-i arûs” hâline getirmek, ölüme hazırlanıp ölmesini bilenlerin kârıdır. Bu istikâmette yaşanmış feyizli bir hayâtın ardından Rabbine kavuşan bahtiyarlardan, şanlı târihimize eşsiz bir hâtıra hediye etmiş örnek bir şahsiyet de **Zâbit Muzaffer** adlı Mehmetçiktir:

Çanakkale harbinde gösterdiği müstesnâ gayretlerle büyük faydalar sağlayan, sînesi îmân dolu bu genç, Çanakkale harbinden sonra da durmamış, vatan müdâfaası için bu kez doğu cephesine koşmuştu. Kanlı bir çarpışma esnâsında ağır bir şekilde yaralandı. Ardından gelecek nesle, ikinci ve ulvî bir hâtırâ daha bırakarak şehâdet şerbetini içti. Şöyle ki:

Ateş hattında çarpışan ve vazîfesi başında şehîd olan Zâbit Muzaffer Bey, son nefesinde artık sesinin çıkmadığı ve gözlerinin bir şey anlatamadığı dakîkada

cebinden bir zarf çıkardı; sonra yerden bir çöp parçası alarak yarasından akan kanlara batırıp yazmağa başladı:

“–Asker! Kible ne tarafta?!”

Etrafindakiler, rûhunu, beytullâha yönelerek Allâh’a teslîm etmek isteyen Muzaffêr Bey’i kibleye çevirerek onun bu arzusunu yerine getirdiler. Yüzü vuslat neş’esiyle dolan zâbit, muazzez rûhunu şehîden Rabbine teslîm eyledi.

İşte bir kul, ömrü boyunca hangi meslek ve meşgûliyyette olursa olsun, kible istikâmetinden ayrılmamışsa, son deminde de Cenâb-ı Hak ona bir vesîle ile kibleyi bulmayı nasîb ediyor. İş hayâtında, âile yuvasında, beşerî münâsebetlerinde, kulluk hayâtında kelime-i tevhîdin muhtevâsında bulunarak kibleyi bulmuş olanlar, umûmiyetle son nefeslerinde de kiblenin huzurlu iklimine dâhil olurlar. Tabîî kibleden maksat, Kur’ân ve sünnet istikâmetinde, kelime-i tevhîd muhtevâsında yaşanmış bir hayattır. Mühim olan, ömrümüzü ve şu fânî nefeslerimizi, “إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ” âyetinin sırrına nâiliyetle, yâni sırât-ı müstakîm üzere geçirebilmektir. Aksi takdirde, hangi kayalıkta parçalanacağı bile belli olmayan, rotasını kaybetmiş bir gemi gibi hüsrân dolu bir âkıbete dûçâr olmak kuvvetle muhtemeldir. Cenâb-ı Hak cümlemizi muhâfaza buyursun.

Hayâtını âdetâ ölümün koynunda yaşarcasına bir ömür sürerek **“ölmeden evvel ölünüz”** sırrına erenler, Allâh’ın dostu olan ârif kullardır. Böyle kulların, kıyâmette korku ve hüzünden sâlim olacakları, ilâhî bir vaaddir. Ardında ebedî âlemi gizleyen esrarlı bir perde olan ölüm, insanlık haysiyetini muhâfaza ederek yaşayan ve Allâh’ın lutfu ile son nefes hazırlığına muvaffak olabilen böyle kullar için büyük bir saâdetir. Asıl mârifet de, Allâh’ın lutfettiği bu can emânetini, son nefeste aynı sâfiyet ve selîm vasfı ile îade edebilmektir. Şâirin dediği gibi:

*O demde ki perdeler kalkar, perdeler iner;
Azrâil’e “hoş geldin” diyebilmekte hüner!..*

N. Fâzıl Kısakürek

Hakîkaten, son nefes, buğusuz, pürüzsüz ve lekesiz bir ayna gibidir. Her insan bu aynada, güzellikleri ve çirkinlikleriyle bütün ömrünü net bir şekilde seyreder. O an, gözlere ve kulaklara hiçbir itiraz ve gaflet perdesi inmez. Bilâkis bütün perdeler kalkar ve her türlü îtiraf, akli ve vicdanî pişmanlık iklimine sokar. Dolayısıyla, hayâtımızı pişmanlıkla seyrettiğimiz ayna, son nefes olmasın! Bu ayna, Kur’ân-ı Kerîm ve sünnet-i seniyye hâlinde henüz yaşarken hayâtımıza girsin. Zîrâ gerçek bahtiyarlar, ölümle tanışmadan önce kendisini tanıyabilenlerdir.

Rabbimiz son nefesimizi, ebedî âlemdeki mükâfatlarımızı seyredeceğimiz bir pencere eylesin...

Âmîn!..

Kâinatta *Zikrullâh ve Seher*

*Zikrin en bereketli vakti, seherlerdir. Cenâb-ı Hak ge-
cenin bu vaktinde ifâ edilen zikre, sâir zamanlardakinden daha
fazla kıymet vermektedir. Seherleri ihyâ, kulun Rabbine karşı
duyduğu hâlisâne muhabbet ve ta'zîmin bir ifâdesidir. Gece
namazı ve tesbîhâtı, âdetâ yüce yâr ile buluşup sohbet etme
mâhiyeti taşır. Seherler, feyz ve rûhâniyetini bütün bir güne ta-
şıyacak bir vecd içinde ihyâ edilmelidir.*

Rabbimiz, “el-Hay” ism-i şerîfinin tecellîsi ile, yarattığı bütün varlıklara hayat nasîb etmiştir. Kâinatta esâsen “cansız” denilebilecek hiçbir varlık yoktur. Bitki, hayvan, insan gibi canlıları dikkate alarak, canlılık, yalnız onlara mahsus görülürse de, bir atomun içindeki maddelerin cümbüşünü ilâhî muhabbet nazarıyla temâşâ edersek, cansız zannedilen bir maddenin aslında sâhip bulunduğu müthiş canlılığın hayranlığı ve dehşeti içinde kalırız. Bu dehşet, mikro varlıklardan makro varlıklara doğru mütemâdiyen artarak tezâhür eder.

Cenâb-ı Hak, yarattığı canlı-cansız bütün mahlûkâtına kendini tanıtmış ve onları dâimî bir sûrette zikir ile vazifelendirmiştir. Bu sebeple bütün varlıklar, yaratılışları muktezâsınca kendi hâllerine mahsus bir sûretle Rablerini tanırlar ve O’nu zikrederler.

Cemâdât, nebâtât ve hayvânât, aynı zamanda Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’i ve diğer peygamberleri de tanırlar. Bu hâl nebevî mucizelerde mütemâdiyen görülür. Onlar yeri geldiğinde taş, asâyâ ve benzeri cansız varlıklara Allâh’ın lutfuyla âdetâ ruh verirler. Bu sebeptendir ki Ebû Cehl’in elindeki taşlar, Peygamberimizin mucizesi olarak dile gelmiş, O’nun doğruluğunu tasdik etmiş ve Hakk’ı zikretmiştir. Hazret-i Mûsâ’nın elindeki asâ ise yine Allâh’ın lutfuyla ejderhâya dönüşmüş, Firavun’u korkutmuştur. Yine bir zamanlar Kızıldeniz, ilâhî emre boyun eğerek Hazret-i Mûsâ ve ashâbına yol olmuş, buna mukâbil sıra Firavun ve askerlerine geldiğinde ise, onları tanıyıp helâk etmiştir. Mescid-i Nebevîdeki hurma kütüğü, Rasûlullâh’a firak ve hasretinden inleyerek ağlamıştır. Ayrıca bir çok hayvan da, kendilerine zulmeden sahiplerini, yine o Varlık Nûru -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e şikâyet etmişlerdir.

Hazret-i Mevlânâ şu veciz beyitleriyle cemâdâtın ilâhî emre itaat etmelerini ne ne güzel ifâde eder:

“Görmez misin? Bulutlar, güneş, ay ve yıldızların hepsi de bir nizam üzere hareket ederler. Bu sayısız yıldızların her biri, vaktinde doğar, doğuş zamanları ne geri kalır, ne de önce olur.

Bu hârikaları nasıl oldu da, peygamberlerin mucizelerinden bilmedik, anlayamadık? Onlar taşı ve asâyı akıllı hâle getirdiler. Bunları gör de öbür cansızları asâ ile, taş parçası ile kıyas et.

Taş parçalarının azîz Peygamber Efendimiz'e ve asânın da Hazret-i Mûsâ'ya itaat etmeleri, diğer cansız sandığımız bütün varlıkların Hakk'ın emrine nasıl boyun eğdiklerini haber verirler.

Onlar derler ki: "Biz Allâh'ı biliyoruz ve O'na itaat ediyoruz. Biz rastgele yaratılmış boş şeyler değiliz. Biz hepimiz Kızıldeniz'e benzeriz. O, deniz olduğu hâlde batırıp boğacağı Firavun ile İsrâiloğullarını tanıyıp ayırt etti.

Nerede bir ağaç ve taş varsa, Hazret-i Mustafâ'yı görünce apaçık selâm vermişti ya. İşte cansız bildiğin her şeyin de canlı olduklarını böylece bil!.."

Yâni sadece insanlar ve cinler değil, hayvânat ve hattâ cemâdâta kadar bütün varlıklar, yüzü suyu hürmetine yaratıldıkları Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'i ilâhî bir sır ile tanır. O'na sonsuz bir muhabbetle kayıtsız şartsız itaat ederler. Fakat dünya hayâtındaki imtihan sırrına binâen insanoğlunun gözlerine çekilen gayb perdesi, bunun farkedilmesine çoğu zaman mânî olur. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in bizleri gafletten uyandırıcı şu hadîs-i şerîfleri, ne kadar ibretlidir:

"Cinlerin ve insanların isyankâr olanları dışında, yerde ve göklerde bulunan bütün varlıklar, benim, Allâh'ın Rasûlü olduğumu bilirler." (Ahmed bin Hanbel, Müsned, III, 310)

Bu da gösteriyor ki Allâh ve Rasûlünü tanıyıp itaat etme keyfiyeti sâdece insana münhasır değildir. Bilakis bu hususta diğer mahlûkâtın, gayr-i irâdî olarak daha ileri seviyede bulunduğu bile söylenebilir.

Âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak bu gerçeğin bir başka varlıktaki tezâhürünü de şöyle bildirir:

"...Kuşları ve tesbih eden dağları da Dâvud'a boyun eğdirdik. (Bunları) biz yapmaktayız." (el-Enbiyâ, 79)

Rabbimiz âyetlerinde gâfilleri uyandırmakta, yarattığı her şeyin kendisini tanıdığını ve bizim idrâkimiz dışında bir hâl lisânı ile Hâlık'ını zikrettiğini bildirmektedir. Mahlûkâtın zikrini işitebilmekse, ancak ibâdet, zikir, tesbîh ve samîmî bir kulluk hayâtı netîcesinde gönlün saf hâle gelmesi ve böylece gaflet perdelerinin kalkıp hakikat âlemine vâkıf olmasıyla mümkündür. Yûnus Emre Hazretleri'nin sarı çiçekle sohbeti de bu kabîldendir. Büyük Hak dostu **Aziz Mahmûd Hüdâyî** Hazretleri'nin şu kıssası, bitkiler âleminin de zikrullâh ile meşgûl olduklarını ne güzel ifâde eder:

Birgün Üftâde Hazretleri, müridleriyle berâber bir kır sohbetine çıkmıştı. Emri üzerine bütün dervişler kırın en güzel yerlerini dolaşarak hocalarına birer demet çiçek getirdiler. Ancak Kadı Mahmud Efendi'nin elinde sapı kırılmış, solgun bir çiçek vardı sâdece... Diğerlerinin ellerindekileri neşeyle hocalarına takdîminden sonra Kadı Mahmud, boynunu bükerek bu kırık ve solmuş çiçeği Üftâde Hazretleri'ne takdîm etti. Üftâde Hazretleri diğer mürîdânın meraklı bakışları arasında sordu:

“Evlâdım Mahmud! Herkes demet demet çiçek getirdikleri hâlde sen niçin sapı kırık, solgun bir çiçek getirdin?”

Kadı Mahmud edeple başını önüne indirerek cevap verdi:

“Efendim! Size ne takdîm etsem azdır. Ancak hangi çiçeği koparmak için elimi uzattıysam, onu “Allâh, Allâh” diyerek Rabbini zikreder bir hâlde buldum. Gönlüm onların bu zikirlerine mânî olmaya râzı gelmedi. Çâresiz ben de elimdeki, zikrine devâm edemeyen şu çiçeği getirmek zorunda kaldım.”

Hazret-i Mevlânâ buyurur:

“Kuşların sultanı leylektir. Onun “lek, lek”leri nedir, bilir misin? O:

Hamd ü lek, şükrü lek, mülkü lek, yâ Müsteân! (Yâni hamd sana, şükür sana, mülk senin ey kendisinden yardım beklenen Rabbim!) demektir.”

Muhyiddîn-i Arabî -kuddise sirruh- da bu hususta şöyle buyurur:

“Bütün varlıklar kendilerine has bir sûrette Allâh'ı zikrederler. Fakat bu hususta varlıklar farklı seviyelerdedir:

Mahlûkât içinde gafletten en uzak olanı cemâdâttır. Çünkü onlar, yemek-içmek, hava teneffüs etmek gibi ihtiyaçlardan müstağnîdirler.

Cemâdattan sonra nebâtat gelir ki, ihtiyaç başlar. Zîrâ, toprak, su ve güneşten aldıkları gıdaları ilâhî tâyinle terkîb edip rengârenk çiçekler, yapraklar ve meyveler vücûda getirirler.

Daha sonra hayvânât gelir. Bunların hayatî fonksiyonları nebâtattan daha mütekâmilidir. Bundan dolayı ihtiyaçları çoğalmıştır. Nefsâniyet artmıştır.

İnsanın ihtiyaçları ise bitmek tükenmek bilmez. Benlik, hayâlât ve dünyevî ihtiraslar onu devamlı gaflete sevk eder.”

Âyet-i kerîmede buyrulur:

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّبَكَ رَبِّكَ الْكَرِيمَ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ
فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ

“Ey insan! Seni yaratıp seni düzgün ve dengeli kılan, seni istediği gibi şekillendiren, kerem sâhibi (ihsânı bol) Rabbine karşı seni aldatan nedir?” (el-İnfitar, 6-8)

Kâinât sayfalarındaki esrar ve hikmeti gerçek anlamıyla telakkî edebilmek, ancak gönül âleminde derinleşmeye bağlı bir keyfiyettir. Gönül gözüyle yeryüzüne ve semâya nazar eden bir mü'min, kalbinin bambaşka bir hissiyât ile dolduğunu farkeder. Kur'ân-ı Kerim, göklerde ve yerde zerreden kürreye her şeyin Hâlık'ını zikir u tesbîhte bulunduğunu îlân etmektedir. Göklerin, yerin, dağların, ağaçların, çimenlerin, güneşin, ayın, yıldız ve yıldırımların, hayvanların, yuvarlanan taşların, hattâ yere düşen sağlı sollu gölgelerin sabah-akşam secde ettiğini şöyle bildirir:

“Göklerde ve yerde bulunanlar da onların gölgeleri de sabah akşam ister istemez sadece Allâh'a secde ederler.” (er-Ra'd, 15)

“Allâh'ın yarattığı herhangi bir şeyi görmediler mi? Onun gölgeleri, küçülerek ve Allâh'a secde ederek sağa sola döner.” (en-Nahl, 48)

Âyet-i kerîmeler, önümüze son derece ihtişamlı bir manzara seriyor. Bu manzarada secdeler, gölgelerin de iştirâkiyle çift hâldedir. Yâni biri varlığın; diğeri de o varlığın gölgesinin olmak üzere aynı anda çift secde... Kâinâtın her zerresi, inanarak veya inanmayarak hep birlikte Rabb'e ibâdet için secdeye varmış ve kendisini Hâlık'ının huzûrunda vazifesini îfâ etmeye vermiş... Bütün kâinât secdedeyken, hattâ münkir ve gâfillerin varlıkları bile gayr-i irâdî Hak Teâlâ'nın irâdesine râm olmuşken, heyhât ki o gâfillerin kalbleri inkâr ve mâsiyetin gaflet ve şaşkınlığı içindedir!..

Allâh'tan başka ilâhlar edinen gâfiller de bilmezler ki, putlaştırdıkları eşyânın gölgesine varıncaya kadar bütün varlık, aslında o inkâr ettikleri Allâh'a yönelmiş hâlde ve Rabb'in bütün kâinâta koyduğu nizâma tâbî durumdadır! Bu ne büyük aldanış ve ziyandır!

Yine âyetlerde gölgelerden, eşyâdan, canlılardan ve meleklerden müteşekkil bir sahne tasvîr ediliyor. Hepsi bir ibâdet vecdiyle ve huşû içinde vazîfesini îfâ ediyor. Allâh'a ibâdet etmekten kaçınıp, emrine muhâlefet etmek bedbahtlığı ise yalnızca insanoğlunun şaşkın gâfillerine âit bir keyfiyet olarak kalıyor. Âyet-i kerîmeler, bütün mahlûkâtın ve hattâ gölgelerinin bile Rablerine boyun büküşünü, bu gâfillerle âdeta istihzâ edercesine yüzlerine çarpıyor.

Gerçekten etrafımızı bir ibret nazarıyla seyredersek, ufukların derinliklerine doğru uzanan göklerin yerlere kapanışı, dağların uzanışları ne değişik bir secde hâlidir. Ağaçların, çiçek ve çimenlerin, hayvanların ve insanların, sağdan soldan topraklara düşen gölgeleri, o heyecanlı secde hâlini ne güzel sergiler. Sanki toprak

her varlığın gölgesinin bir seccâdesidir. Yağmur hâdisesi de, sanki bir semâvî ağlayış, çakan şimşeklerin arkasından gelen gök gürültüleri, semânın sînesinden fışkıran âşikâre feryatlardır.

Yerdeki ve göklerdeki mahlûkâtın hâlleri, duyarlı bir yürek için ne müthiş bir irşaddır. En küçük bir böceğin iğne ucu kadar kalbindeki niyazlarından, tâ cesim ve haşmetli hayvanların kükreyişlerine kadar hepsi ilâhî kudret akışlarının ayrı ayrı tezâhürleridir.

Bülbüllerin bir damlacık yüreklerinden dökülen feryat nağmeleri, kumru-lardan yayılan “hû, hû”lar, leyleklerin “lek, lek”leri, alıcı gönüller için ne duygulu tesbihlerdir. Hak Teâlâ âyetle şöyle buyurur:

“Görmez misin ki; göklerde ve yerde olanlar güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allâh’a secde ediyor: Birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur...” (el-Hacc, 18)

Görüldüğü gibi varlıklar ve hattâ cemâdât, hep tesbihât hâlinindedir. Ne yazık ki insanların bir kısmı Allâh’ın zikrinden gâfil kalmaları sebebi ile azâba dûçar olacaklardır. Gerçekten cihandaki zerrelere kadar her şey Hâlık’ını tanımakta, kuşlar bile ibâdet ve niyazlarını bilmekte, dağlar, dereler zikir u tesbihe devam etmektedir. Hâl böyleyken kâinâtın bu ihtişamlı zikir, tesbih ve ibâdet programı karşısında bile insanın intibâha gelmemesi ve bu ibretli manzaradan hisse alamayıp alık ve abus bir hâlde Hakk’ın zikrinden mahrum kalması, insanlık haysiyetiyle bağdaşmayan ne acı bir kayıptır.

Şüphesiz ki, ilâhî ünsiyetin yolu, kulun Rabbini unutmamasıdır. Basîret sahibi mü’minler hangi yöne baksalar O’nun zikir nûrunu; neye kulak verseler O’nun tesbih nağmelerini dinlerler. Bizler de bu dünya hayâtında Rabbimizi ne kadar anarsak yarın ukbâda ilâhî vuslata o seviyede vâsıl oluruz.

Temiz bir vicdanla yaşamanın, îmânla ölüp ebedî huzur ve safâya kavuşmanın yolu Rabbi unutmamaktır. Zîra Rabbini unutanın ömrü, bir gaflet girdabında ziyan olur gider. O gafletten ancak ölümle uyanılır. Lâkin o vakit her şey bitmiş ve büyük bir hüsrânın içine düşülmüş olur.

Âyet-i kerîmede buyrulur:

“Allâh’ı unutan ve bu yüzden Allâh’ın da onlara kendilerini unuttuğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkan kimselerdir.” (el-Hasr, 19)

Sahâbeden biri:

“–Yâ Rasûlallâh! İslâmî hükümler çoğaldı. Bana Allâh’ın rızâsını ve âhiret saâdetini kolayca kazanacağım bir şey öğret ki yapayım.” deyince, -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz ona:

“Dilin zikrullâh tesbihiyle dâimâ ıslak olsun.” (Tirmizî, Daavât, 4; İbni Mâce, Edeb, 53) buyurmuşlardır.

Allâh’ı zikretmek, Allâh lafzını sâdece kelime olarak tekrarlamaktan ibâret değildir. Zikir, ancak tahassüs istîdâdının merkezi olan kalbde mekân bulduğu zaman niyet ve amellerin seviye bulmasına âmil olur. İşte bu keyfiyette bir zikir, kulun bezm-i eleste, “Evet! Sen bizim Rabbimizsin!” şeklinde Cenâb-ı Hak ile yapmış olduğu ahdine vefâ göstermesi ve o sadâkatle Rabbini aslâ unutmamasıdır.

Zikrullâh’tan gâfil kalmanın büyük tehlikesinden dolayıdır ki Cenâb-ı Hak biz kullarına bu hususta pek çok îkâzlar bulunmuştur. Hattâ Hazret-i Mûsâ ve Hârûn -aleyhimesselâm- birer peygamber oldukları hâlde Cenâb-ı Hak onları Firavun’a gönderirken:

“Sen ve kardeşin, birlikte âyetlerimi götürün. Beni anmayı ihmâl etmeyin.” (Tâhâ, 42) buyurarak, onları dahî bu îkazdan hâriç tutmamış, bu sûretle muhtemel ki bizlere bir örnek ve ibret teşkil etmesini murâd eylemiştir.

Mü’min gönüllerin gaflet katılığından kurtulup ilâhî rızâya nâil olabilecek hassâsiyete ulaşmasının yolu, zikr-i dâimîden geçmektedir. Bu da bir müddet veya bir mevsim değil; bir ömür boyu, her nefes alıp verişte zikrullâh şuurunu taşımakla mümkündür ki ancak bu sâyede mânevî uyanıklık hâsıl olur.

Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerîm’de:

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ

“Îmân edenlerin Allâh’ı zikretme ve O’ndan inen Kur’ân sebebiyle kalblerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi?..” (el-Hadîd, 16) buyurur. Bu âyet, Mekke’de çile ve sıkıntı içinde yaşadıkları hâlde, hicretten sonra bol rızık ve nîmetlere kavuştukları için gevşeyen bir kısım sahâbîyi uyarmak için nâzil olmuştur. Bu itibarla bizler de Rabb’e sonsuz bir muhabbet iklimine girerek, dünyevî ihtirasların ve fânî menfaatlerin sarsamayacağı bir mânevî zindeliğe erişme gayreti içinde bulunmalıyız.

Zîrâ sevenler sevdiklerini dâimâ gönüllerinde taşırlar ve aslâ hatırlarından çıkarmazlar. Sevgisiz bir kalb ise ham toprak gibidir. Mârifet sevmektedir. Zîrâ varlığın sebebi muhabbettir. Cenâb-ı Hak zâtına duyduğu muhabbet sâikiyla bilinmeyi murâd etmiş ve bu âlemi yaratmıştır. Sevginin büyüklüğü, sevilen uğruna yapılan fedâkârlık ölçüsündedir. İşte seherlerde uyanıp Hak Teâlâ’ya ilticâ etmek de bu hâlin en bâriz misâllerinden biridir.

Mü’minlerin dâimî bir zikrullâh şuuruna sâhip bulunması gerekmeyle birlikte, diğer taraftan zikrin en bereketli vakti, “seher”lerdir. Cenâb-ı Hak, gecenin

bu vaktinde îfâ edilen zikre, sâir zamanlardakinden daha fazla kıymet vermektedir. Zîrâ şehirlerde zikir ve ibâdetle meşgûl olabilmek, diğer zamanlardan daha zordur. Bu sebeptendir ki şehirleri ihyâ, kulun Rabbine karşı duyduğu hâlisâne muhabbet ve ta'zîmin bir ifâdesidir.

Rabbimiz, kendilerinden râzı olduğu bahtiyar mü'minler hakkında şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz ki Allâh’a isyandan sakınanlar, Rablerinin kendilerine verdiği (cennetteki ilâhî ihsanları) alarak cennetlerde ve pınar başlarında bulunacaklar. Şüphesiz onlar, bundan önce dünyada güzel davrananlardı. Onlar geceleri pek az uyurlardı, şehirlerde istiğfar ederlerdi.” (ez-Zâriyât, 15-18)

Yine Cenâb-ı Hak buyurur:

“O ki, gece namaza kalktığın zaman seni görüyor. Secde edenler arasında dolaşmanı da...” (eş-Şuarâ, 218-219)

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bu âyet-i kerîmenin nüzûlü üzerine bir gece ashâbın evleri arasında dolaşmış, o evleri Kur’ân tilâveti, zikir ve tesbihât sesleri ile arı kovanları gibi uğuldar bir hâlde bulmuştu.

İşte gönüllerdeki aşk ve muhabbet-i ilâhiyyenin şiddeti ne kadarsa, muhakkak ki gece namazına ve tesbihâta rağbet de o derecede tezâhür eder. Bu bakımdan gece namazı ve tesbihâtı, âdetâ yüce yâr ile buluşup sohbet etme mâhiyeti taşır.

Âyet-i kerîmelerde buyrulur:

“Gecenin bir kısmında O’na secde et; gecenin uzun bir bölümünde de O’nu tesbih et. Şu insanlar, çarçabuk geçen dünyayı seviyorlar da önlerindeki çetin bir günü (âhireti) ihmâl ediyorlar.” (el-İnsan, 26-27)

“(O muttakî kimseler geceleri namaz kılmak ve istiğfar etmek için) yanlarını (tatlı) yataklarından kaldırırlar. Rablerinin azâbından korkarak ve rahmetini umarak duâ ederler. Kendilerine verdiğimiz rızıklardan da hayır yollarına infak ederler.” (es-Secde, 16)

Hakîkaten, kemâle erişmiş mü'minler için geceler, derûnundaki sükûnet ve feyiz sebebiyle müstesnâ bir ganîmettir. Bu ganîmetin kadrini lâıykı ile bilenler, bilhassa gece yarısından sonra, yâni cihânı derin bir sükûnetin kapladığı hengâm da duâ, ibâdet ve Hakk’a yanık yalvarışların kabûlü için Rablerine yönelmenin feyizli zeminini bulurlar. Nasıl ki gündüzler, beden gıdâsını temin maksadıyla çalışma vaktiyse, onların nazarında geceler de rûha gıda verip kalbi feyz-i ilâhî ile aydınlatmanın fırsat demleridir.

Bir Hak dostuna, talebeleri, hikmetini anlayamadıkları bir mesele sorarlar:

“–Efendim, etrafımıza baktığımızda görüyoruz ki, köpekler diğer bazı hayvanlar gibi eti için kesilmeyip eceli ile ölürlür. Üstelik sâir hayvanlara nazaran, bir batında çokça yavruladıkları hâlde bir türlü çoğalmazlar.

Lâkin, insanlar ibâdet kastıyla ekseriyetle koyunları kurban etmekte ve eti ile de gıdâlanmaktadırlar. Koyunlar bu kadar sarfiyâtın zıddına umûmiyetle tek kuzu yavrularlar. Ama yine de sayıları bir türlü eksilmez hattâ aksine artar. Koyunlardaki bu bereketin hikmeti acabâ nedir?”

O zât, soruyu tebessümle dinledikten sonra şu hikmetli cevabı verdi.

“–Ne ibrettir ki hayvanlarda müşâhede ettiğiniz bu hâl, seher vaktinin bereketine bâriz bir işârettir. Çünkü seherler, rahmet ve feyzin sağanak hâlinde boşandığı bir bereket vaktidir. Köpekler, gece boyunca havlayıp dururlar. Ancak seher vakti uykuya dalarlar. Koyunlar ise seher vaktinde uyanıktırlar. Bu yüzden seher vaktinin bereketinden paylarına düşeni alırlar.”

Görüldüğü üzere seherlerini uykuya mahkûm edenler, çöle, denize ve yalçın kayalıklara yağın bereketli nisan yağmurlarının hebâ olması gibi, bu bereket ve feyizden mahrum kalırlar.

Yâ Rabbî! Biz kullarını bir nefes bile Sen’den gâfil eyleme! Günlerimizi ve gecelerimizi zikrullâhın bereketiyle tenvîr eyle! Seherlerin feyiz yağmurlarıyla gönlümüzü ihyâ eyle! Zikrullâhın ihtîşamlı hakîkatinden hisse alabilmeyi cümlemize nasîb eyle! Senin azamet-i ilâhiyyeni idrakten mahrum kalanlara da hidâyet eyle! Seherlerde Sen’i zikredenler hürmetine vatanımızı ve milletimizi şerirlerin şerlerinden muhâfaza eyle!

Âmîn!..

Kur'ân ve Tefekkür -1-

Semâlar, nasıl ki yıldızlar ile kıyâmete kadar saltanatlı bir kudret ve azamet tecellîsi olarak kalacaksa, Kur'ân da insanlığın bir ikbâl ve istikbâl semâsı gibi “âyet” yıldızları ile parlayacak ve kıyâmete kadar yaşayacaktır. Bu cihetledir ki, cihânın en hayırlı ve mes'ûd insanları, Kur'ân gölgesi altında toplanan ve onun hayat nûru ile beslenenlerdir.

Cenâb-ı Hakk'ın ilâhî sıfatlarının bu âlemde kâmil mânâda üç tecellî mekânı vardır:

İnsan, Kur'ân ve kâinât...

İnsan, bütün esmâ tecellîlerinden nasîb almış bir varlık olarak âlemin özünü teşkil etmiştir. Aynı esmâ tecellîlerinin kelâm hâlinde tecellîsi de **Kur'ân**'ı ifâde eder. Kur'ân, insana nazaran daha mufassaldır. Ancak özdeki beraberliğinden dolayı:

“İnsan ve Kur'ân, ikizdir...” buyrulmuştur.

Esmâ-yı ilâhiyenin üçüncü tecellî mekânı olan **kâinât** ise, Kur'ân'ın bir nevî tefsîridir. Kâinat sessiz bir Kur'ân, Kur'ân da sesli bir kâinattır. İnsan ise -öz cevheri itibâriyle- bu sesli ve sessiz Kur'ân nûrları içinde kemâl bulan bir tecellî sultânı mevkiindedir. Bu bakımdan **“insan, Kur'ân ve kâinat”** tam bir tevhîd âilesidir.

Semâlar, nasıl ki yıldızlar ile kıyâmete kadar saltanatlı bir kudret yapısı olarak kalacaksa, Kur'ân da insanlığın bir ikbâl ve istikbâl semâsı gibi “âyet” yıldızları ile parlayacak ve kıyâmete kadar yaşayacaktır. Bu cihetledir ki, cihânın en hayırlı ve mes'ûd insanları, Kur'ân gölgesi altında toplanan ve onun hayat nûru ile beslenenlerdir.

Her sır, hikmet ve hakikat Kur'ân'da gizli, her saâdet îmânda zâhirdir. Bu uçsuz bucaksız âlem de gösterir ki; Cenâb-ı Hak, dilerse zerrede ummânı, dilerse ummanda zerreyi gizli kılar veya âşikâr eder.

Bu hakikatlere istinâden Hazret-i Mevlânâ şöyle buyurur:

“Birgün bende Allâh Teâlâ'nın nûrunu insanlarda göreyim diye bir arzu uyandı. Sanki denizi damlada, Güneş'i ise zerrede görmek istiyordum...”

Bir bakıma hakikate ulaşma arzu ve iştîyâkını ve hakikatteki derinliği ifâde eden bu beyânın da ortaya koyduğu gerçek, insanoğlunu zirvelere götürecek en büyük vâsitanın, **hakîkati tefekkür** olduğudur. Zîrâ, hakikate ulaşmanın yegâne vâsıtası, tâbir câizse şah damarı, tefekkür ve tecessüstür.

Kâinâtın gönülle tefekküründe ince gâyeler, nâzenîn hikmetler tezâhür etmektedir. Cihânın imtihan ikliminde bir îmân dersihânesi olduğu meydandadır. İlâhî terbiye ve idârenin yürürlükte olduğu bu âlemde aykırılıklar ve menfilikler gösteren insanlar ise nefsî ve şahsî kıymetlerini Hâlık'ın rızâsı dışında bir yaşayışla ziyan ettikleri ve gerekli ebediyet sermâyesini temin edemedikleri cihetle ne büyük bir hüsrân girdabı içindedirler.

İnsanoğlu, Hakk'a kul olabilmenin haysiyet ve şerefi ile yaşayarak istikbal düğümünü, yâni ölüm muammâsını çözmeli, onu vahyin içinde tefekkür edip hakîkatine bağlamalıdır. Zîrâ herkesi hayat mevzuunda ateşli bir girdap hâlinde saran ölüm, istisnâsız başlara çökecek en çetin istikbal gerçeği olunca, onu tefekkür edip mûcibince yaşayıp huzura ermek, beşerî gâyelerin önünde gelir.

Bu itibarla insanoğlu, kâinâtı tanımak, ve ondaki ilâhî sır ve hikmetlere vâkıf olmak istikâmetinde tecessüs ve tefekküre hakkıyla yol bulmak için ancak Kur'ân'ın irşâdına muhtaçtır.

Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm olmadan insan tefekkürü kâmil şekilde bir akıl, iz'an ve idrâk sergileyebilseydi, Allâh Teâlâ, kullarına ilâve bir yardım olarak ne enbiyâ gönderirdi ne de yüce kitâbını inzâl buyururdu. Demek ki insanın, yaratılışında bulunan tecessüs ve tefekkür istîdâdını lâıykıyla kullanabilmesi için, böyle bir ilâhî yardıma ihtiyaç vardır. Eğer insan, Kur'ân'a muhâtab olmasaydı, acabâ Allâh'ın meselâ **“ehadiyyet”** ve **“samediyet”** gibi vasıflarına vâkıf olabilir miydi? Demek ki Kur'ân, insandaki tefekkür ve tecessüse zemin olan bütün hakîkatlerin deryâsına açılabilmek için sayısız irşâd ve îkaz ile o fitrî sermâyeyi en doğru ve en güzel şekilde yönlendirmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in bize açtığı tefekkür kapısı olmasaydı, birçok hakîkatleri hem idrâkten hem de ifâdeden mahrum kalırdık. Bu itibarla Kur'ân'ın sonsuz muhtevâsı üzerinde zihin yormak zarûrîdir. Tabîi bu da, belli ölçü ve hudud içerisinde olmalıdır. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm, **“yaş ve kuru her ne varsa”** kendisinde mevcut bulunduğunu beyân ettiğine göre, ondaki hakîkatler manzûmesinin kâinât gibi nihâyetine varılması imkânsızdır.

Bu demektir ki, tefekkür ve tecessüsü nasıl kullanmak lâzım geldiği husûsunda Kur'ân'ın sayısız irşâd ve îkâzla beşere çizmiş olduğu bir ufuk vardır. Bu husus iyi anlaşılmalı ve onun hangi noktalara kadar mevcûd olduğu idrâk edilmelidir. Çünkü bize verilen akıl, bir el terazîsi hacminde; lâkin tartılacak olan hakîkat ise Kaf Dağı cesâmetindedir. Onun için akli vahyin potasında eritmek, onu teslîmiyetle müzeyyen kılmak zarûrîdir.

Bu bakımdan aczinin idrâkinde olan ve haddini bilen müfessirler, herhangi bir âyet-i kerîmenin yüklendiği mânâları liyâkatleri nisbetinde îzâh ettikten sonra:

“En doğrusunu Allâh bilir...” diyerek onun Cenâb-ı Hak katındaki hakîkatinin nasıl ise öyle olduğuna inanmak lâzım geldiğini beyân buyurmuşlardır.

Çünkü bir evin mutfağındaki herhangi bir kapta mevcûd olan su ile okyanustaki su arasında mâhiyet farkı olmamakla berâber, sonsuz bir hacim ve kemiyet farkı vardır.

Diğer taraftan anadan doğma bir ââyâya renk anlatılsa onun zihninde mutlaka bir iz bırakır. Lâkin bu izle rengin gerçeği arasında acabâ ne kadar büyük bir mâhiyet farkı vardır! Bu ölçülemez.

Dolayısıyla Kur’ân’ın ihtivâ ettiği bütün lâfızlara işte bu mantık penceresinden bakmak ve oradan beşerî şartlarla kavranabilen mânânın, tam ve kâmil mânâ olduğunu iddiâ etmekten kaçınmak lâzımdır.

Hâsılı bütün bu keyfiyetler, hakîkate ulaşmak için tefekkür ve tecessüsün insan idrâki ile kavranabilme hudûduna dikkat çekmektedir. Şimdi bu istikâmette gerekli dirâyet için Kur’ân’ın îkâz ve irşâdından gönüllere birkaç demet sunmaya çalışalım:

Eşsiz bir hidâyet ve saâdet rehberi olan Kur’ân-ı Kerîm, pek çok âyet-i kerîmesinde insanın yaratılışındaki hikmetleri, kâinattaki hârikulâde nizâmı ve Kur’ân-ı Kerîm’in bir beyan mûcizesi olduğunu düşünmeye dâvet eder. İnsanlık haysiyetine lâyıf bir şekilde yaşamak isteyenler, Kur’ân-ı Kerîm’in istikâmetlendirdiği bu tefekkür dünyasına girmek mecbûriyetindedirler.

Kâinat hâdiseleri üzerinde tefekkür eden insan şuuru:

“Bu cihân nedir? Niçin yaratıldım? Fânî günlerin hakîkati ve mâhiyeti nedir? Saâdet yolu hangisidir?” Velhâsıl: “Kimin nesiyim?.. Nasıl yaşamalıyım?.. Nasıl düşünmeliyim?.. Ve nasıl bu fânî âleme vedâ etme hazırlığı içinde olmalıyım?..” gibi uzayıp giden istifhamların cevabını arar.

Topyekûn kâinat, ince kudret akışları ve hassas bir hesap içinde çalkalanırken, âlemin en üstün varlığı ve ziyneti olan insanın hesapsız, gelişigüzel, nefsâniyetine mağlûb olarak hareket etmesine yol var mıdır?

Âyet-i kerîmelerde buyrulur:

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ

“Bizim sizi boş yere, bir oyun ve eğlence olarak yarattığımızı ve sizin bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sandınız?” (el-Mü’minûn, 115)

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى

“İnsanoğlu kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?” (el-Kıyâme, 36)

İnsanın mâsumluk devri, bülûğa ermesi ile nihâyet bulur. Kulluğu lâıykıyla gerçekleştirme gayreti içinde olan mü'minlere bu ikinci merhalede yeni bir mes'ûliyet devri başlar. Bu olgunlaşma devrinde akla ilâveten bir de gönül gözü ile tefekkür etmek gerekir ki, cihân ilâhî sırlarını, kudsî hikmetlerini, hakîkî renklerini, ancak îmânlı gönüllere açar. Âyet-i kerîmelerde buyrulur:

“Onlar, üstlerindeki göğü nasıl yapmışız, süslemişizdir bir bakmazlar mı? Onda hiçbir çatlak da yoktur. Arzı (yeryüzünü nasıl) yaydık, ona sağlam dağlar attık, onda gönül açan her çiftten bitirdik?! (Bütün bunları) Allâh’a yönelen her kulun, gönül gözünü açmak için ve (ona) ibret vermek için (yaptık).” (Kâf, 6-8)

Direksiz çatılan güneşin batışı ve doğuşu ile gece-gündüz açılıp kapanan yıldız, hilâl ve mehtap cümbüşleri ile donatılan saltanatlı bir semânın altında türlü nîmet ve lezzetler içinde safâ sürerken bu cihânın sanatkârını, bu nîmetlerin hakîkî sahibini aramaya üşenen bir nankörlük ve körlük içinde ömrünü ziyân edenler hakkında âyetler ne müthiş bir ikâz ve irşaddır:

“Göğü, yeri ve ikisinin arasında bulunanları boşuna yaratmadık.” (Sâd, 27)

“Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları oyun olsun diye yaratmadık. Biz onları, ancak ve ancak gerektiği gibi, gerçek bir sebeple yarat-tık, ama insanların çoğu bilmezler.” (ed-Duhân, 38-39)

Cihân ilâhî azamet tezâhürlerinin sanat hârikası bir sergisidir. Bu bedîî mekânda şuurla dolaşan her îmanlı sîne, fikrî uyanışlara, kâinattaki kudret akışları karşısındaki ürperişlere ve ne dehşetli mânevî lezzetlere mazhar olur.

Âyet-i kerîmelerde buyrulur:

“Allâh’ın gökten bir su indirip de onu bir yoluyla yeryüzündeki menbâlara koyduğunu görmedin mi? Sonra onunla türlü renklerde bir ekin çıkarır, sonra onun olgunlaşıp sarardığını görürsün. Sonra da onu bir çöpe çevirir. Elbette bunda temiz akıllılar için bir ihtar vardır.” (ez-Zümer, 21)

“Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yü-züp giden gemilerde, Allâh’ın gökten indirip de ölü hâldeki toprağı canlan-dırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir toplum için (Allâh’ın varlığını ve birliğini ispatlayan) birçok deliller vardır.” (el-Bakara, 164)

Hakikaten, gören gözler için, gökyüzünden muhabbet nurları yağmakta, topraklardan zümrüt sevdâlar fışkırmaktadır. Öyle ki, semâ ve yeryüzü gibi iki muhabbet çemberi ile kuşatılan derin tefekkür sâhibi her insan, zâhirî ve derûnî duyuşlarını, zarûreten ilâhî muhabbetle telif ederek mânen tekâmül etmeyi kendisine meslek tutacaktır. Allâh Teâlâ buyurur:

“Yeri döşeyen, onda oturaklı dağlar ve ırmaklar yaratan ve orada bütün meyvelerden çiftler çiftler yaratan O’dur. Geceyi de gündüzün üzerine O örtüyor. Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır.”

(er-Ra’d, 3)

Rabbine kul, Rasûlü’ne ümmet olabilmeyi saâdet bilenler, bu muhabbet râbitasında saf tutarlar. Bu ulvî cephenin adı îmandır. İman ki gönülde Hak nûrunun parlamasından muhabbetin yüreği doldurup taşırmamasından ibâret kudsî bir duyuştur. Feyizli bir gönül ile kâinâta nazar edenler, öyle bir duyguya nâil olurlar ki, nazarlarında sanki üzerlerindeki semâ, muhteşem bir billur avize gibi ilâhî sırlardan göz kırpan bir derinlik sunmakta; yeryüzü ise her ağaç ve onların yaprakları ile niyaz ellerini açarak neşeli ürperişlerle Rabbine yalvarmakta... Çimenler, sanki Muhammedî bir cemaat için seccâde, onun üzerinde çiçekler sefâlı bir ümmet olarak dalgalanmakta... Kudret nişâneleri olan dağlar, ilâhî huzurda kıyam hâlinde... Bulutlar, seyyar feyz ü bereket menbaı olarak semâda dolaşan birer deniz... Rüzgârlar, ilâhî ilhâmın gaybî habercileri... Şimşekler, korku ve ümit şerâreleri. Gürlemeler ve yıldırımlar, Kahrî’nin saltanatının fermanları ve gafletten îkaz edici bombardımanları... Gündüzler, onun nûrunun zuhûru; geceler, sırlar ve hikmetler cümbüşü... Hulâsa cihan, onun câzibe âyetleri ile dolu bir tecellî ve esrar kitabı; esmâ-yı ilâhiyyenin fiilî tecellîsi, âdeta sessiz bir Kur’ân... Kur’ân da, kelâma bürünmüş bir cihân... İnsan ise, her ikisinin kavşağında bulunan bir irfan mihrâkı ve tecellî âbidesidir.

Âişe -radıyallâhu anhâ-, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in kalbî rikkatine dâir bir manzarayı şöyle sergiler:

“Bir gece Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bana:

«-Ey Âişe! İzin verirsen, geceyi Rabbime ibâdet ederek geçireyim.» dedi. Ben de:

«-Vallâhi Sen’inle berâber olmayı çok severim, ancak Sen’i sevindiren şeyi daha çok severim.» dedim.

Sonra kalktı, güzelce abdest aldı ve namaza durdu. Ağlıyordu... O kadar ağladı ki, elbisesi, mübârek sakalları, hattâ secde ettiği yer sırlıklam ıslandı. O, bu hâldeyken Bilâl namaza çağırmaya geldi. Ağladığını görünce:

«-Yâ Rasûlallâh! Allâh Teâlâ sizin geçmiş ve gelecek günahlarınızı bağışladığı hâlde niçin ağlıyorsunuz?» dedi.

Bunun üzerine Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

«- Allâh 'a çok şükreden bir kul olmayayım mı? Vallâhi bu gece bana öyle âyetler indirildi ki, onu okuyup da üzerinde tefekkür etmeyenlere yazıklar olsun!» dedi ve şu âyetleri okudu:

«Şüphesiz ki göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, akl-ı selîm sahipleri için (Allâh'ın birliğini gösteren) kesin deliller vardır. Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her an) Allâh'ı zikrederler; göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin tefekkür ederler ve: Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın. Seni tesbîh ederiz; bizi cehennem azâbından koru! (derler).» (Âl-i İmrân, 190-191)» (İbn-i Hibbân, II, 386)

Bu âyet-i kerîmeler nâzil olduğu gece Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, göklerin yıldızlarını imrendirecek gözyaşları ile sabaha kadar ağlamıştı. Allâh'ın lutfu ile mü'minlerin de gözyaşları, muhakkak ki fânî gecelerin ziyneti, kabir karanlıklarının aydınlığı, âhiretteki cennet bahçelerinin şebnem damlalarıdır.

Cenâb-ı Hakk'ın lutfettiği bâzı aylar, günler ve geceler vardır ki vuslata nâil olmanın fırsat demleridir. Rabbimiz, inşâ ettiği semâ takviminde on iki aydan bâzılarını diğerlerine üstün kılmıştır. Şehrullâh olarak da anılan “Receb” ayı, bunlardan biridir.¹⁰

Câhiliye devrinde dahî bu ayda kılıçlar kınına sokulur, kanlı ihtiraslara sü-kûnet örtüsü çekilirdi. İslâmiyet gelince de Receb ayına gösterilen bu hürmet ve tâzim devâm etti. Bu mübârek ay, ilk Cuma gecesi -meleklerin dili ile- Regâib ve 27. gecesi Mîrâc olmak üzere iki kandil gecesiyle şereflendirildi.

Bu geceleri Allâh Rasûlü'nün feyz ve muhabbeti ile tezyin etmek en mühim vazîfelerimizden biri olmalıdır. Zîrâ Allâh Rasûlü'nün muhabbeti, kalblerimizin saâdet sermâyesidir. O'na muhabbetle itaat eden, O'na gönül veren bahtiyarlar; Allâh'ın nîmetlerine nâil olan peygamberler, siddîklar, şehidler ve sâlihler kâfilesine katılan ebediyet yolcularıdır.

Allâh Teâlâ kalblerimizi; hulûlüyle müşerref olduğumuz bu mübârek gün, gece ve ayların feyz ve bereketi ile doldursun, Rasûlullâh'ın nûru ile aydınlatsın, O'nun muhabbetiyle donatsın. Bizleri mahşerde Rasûl-i Ekrem -

¹⁰ Bu yazı, üç ayların başlangıcı olan Receb-i Şerîf'e isâbet ettiğinden, bu mevzuya temas edilmiştir.

sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in sancağı altında haşretsin ve O'nun şefaatine nâil eylesin.

Memleketimizi ve bi'l-cümle İslâm âlemini hayırlara, fütûhâta ve füyuzâta mazhar eylesin.

Yâ Rabbî! Uzun bir gurbet ve derin bir yalnızlık yurduna akıp gitmekteyiz. Orada güneşimiz îmân, dostlarımız nebîler ve sâlihler, saâdet bahçelerimiz de sâlih ameller olsun!

Allâh'ım! Bizleri, kâinât ve hâdiseleri gönül gözü ile seyredebilen hakîkî idrâk sahibi kullarından eyle! “Oku” emr-i celîlinin muhtevâsından kalblerimize nasipler lutfeyle.

Âmîn!..

Kur'ân ve Tefekkür -2-

Gönlümüz, Kur'ânî hakikatlere ve Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sünnet-i seniyyesine iştîyak ve muhabbetle dolup taşmalıdır. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm ve Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bizleri sonsuz saâdet ve hidâyet yoluna dâvet hâlinedir. Kitab ve Sünnet'in, bize ancak muhâfaza edilerek ve yaşanarak sâhip olunabilecek bir Peygamber emâneti olduğu unutulmamalıdır.

İnsanoğlu; sırf et ve kemikten ibâret bir varlık değildir. O bir îcad bedîası, yâni sanat hârikasıdır ki, Cenâb-ı Hak yüce zâtına vuslat istîdâdını, mahlûkât içinde ona nasîb etmiştir. Yaratılıştaki şeref ve haysiyeti koruyarak kemâle eren bir insan; ilâhî feyizlere mazhar, kevnî ve ilmî tecellîlere kaynak, hayırlara mecrâ, muazzam bir kıymettir. Zîrâ Rabbi onu “**ahsen-i takvîm**” yâni en güzel yaratılış vasfına erdirmiştir.

Böyle lutuflara nâil olan insanın fânî ve emânet varlığını şüphe ve cehâlet girdaplarında ziyan etmesi, daha net bir ifâde ile kendisine azap kefeni dokuması ne hazindir?

İnsanlar, nefis oklarına karşı dikilmiş imtihan hedefleridir. Onun için her yudumda bir boğulma, her lokmada bir tıkanma ihtimâlini gözdardı etmeden, ömrü, kalbî bir teyakkuz ikliminde yaşamak îcâb eder. Zîrâ ömür, fânî bir hayâtın sayılı günlerini ihtivâ eden bir fırsat takvimine benzer. Görünmez bir el, her gün bir yaprağımızı koparmakta ve ecel rüzgârlarına bırakmaktadır.

Geçen günlerimiz şâhitlerimiz, istikbaldeki günler ise misâfirlerimizdir. Misâfir günlerimize îtinâlî hazırlanmak gerekmektedir. Ömürler, ebediyet dosyalarıdır. Kirâmen-Kâtibîn melekleri, işlenenleri hatâ ihtimâli olmadan kaydetmektedirler. O dosyalar birgün önümüze serilecek ve bize:

اِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا

“Kitabını oku! Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter.”

(el-İsrâ, 14) buyrulacaktır.

Bizim kitabımızın, yâni amel defterimizin dışında üzerinde yaşadığımız yeryüzü de, yaptıklarımıza bir şâhid olarak Hakk'ın huzûrunda dile gelecektir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا

“İşte o gün (yeryüzü, üzerinde işlenenlerin) haberlerini söyler.” (ez-Zilzâl,

İnşâallâh o gün mü'minler olarak cümlemizin yüzü ak olur. Bunun için Kur'ân-ı Kerîm, bizleri şöyle istikâmetlendirir:

“(O muttakî kimseler, geceleri namaz kılmak ve istiğfâr etmek için) *yan-larını* (tatlı) *yataklarından kaldırırlar. Rablerine, azâbından korkarak ve rahmetini umarak duâ ederler. Kendilerine verdiğimiz rızıklardan da hayır yollarına infak ederler.*” (es-Secde, 16)

“Biz, abus ve belâlî bir günde Rabbimizden (O’nun azabına uğramak-tan) *korkarız (derler)...*” (el-İnsan, 10)

“Rablerinin azâbından korkarlar. Doğrusu Rablerinin azâbına (karşı) *emîn olunamaz.*” (el-Meâric, 27-28)

Kur'ân-ı Kerîm, kendilerini Allâh'ın azâbından emniyette hissedenlerin, ancak hüsrâna uğramış zümre olduğu bildirir:

“Allâh'ın azâbından emîn mi oldular? Fakat ziyâna uğrayan topluluk-tan başkası, Allâh'ın (böyle) *mühlet vermesinden emîn olamaz.*” (el-A'râf, 99)

Îlâhî rahmet ve yardımdan ye'se kapılanların ise sadece kâfirler olduğu bildirilir:

“Allâh'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allâh'ın rahmetinden ümit kesmez.” (Yûsuf, 87)

Mü'min kalbi, korku ile ümit kutupları arasında kulluk heyecanı ile titreyecektir. Korku ile ümit duyguları arasındaki bu muvâzeneye **“beyne'l-havfi ve'r-recâ”** makâmı tâbir olunur ki, mü'min dâimî bir duâ, acziyet ve ilticâ hâlinde olup yakîn (ölüm) gelene kadar bu muvâzene ve âhengi teminde titiz davranmalıdır. Âyet-i kerîmede buyrulur:

“Allâh'a korkarak ve (rahmetini) umarak duâ edin. Muhakkak ki ihsân sahiplerine Allâh'ın rahmeti çok yakındır.” (el-A'râf, 56)

Dolayısıyla mü'minlerin:

“O’nun rahmetini umarlar ve azâbından korkarlar. Çünkü Rabbinin azâbı, sakınılacak bir azaptır.” (el-İsrâ, 57) âyetindeki târife uygun bir tefekkür içinde yaşamaları îcâb eder.

Peygamberler ve onların bildirdikleri dışında hiçbir kimse için ebedî kurtuluş teminâtı yoktur. Rabbimiz bu hâli te'yîd için:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ

“Ey îmân edenler! Allâh'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak müslümanlar olarak can verin.” (Âl-i İmrân, 102) buyurmaktadır.

Allâh korkusu, kalblerin saâdet ışığıdır. Kur’ân-ı Kerîm, pek çok azap âyetleri ve cehennem haberleri ile doludur. Buna rağmen bazı gâfil kişilerin:

“Allâh Gafûr’dur; o sevilir, ondan korkulmaz.” ifâdelerine Kur’ân-ı Kerîm şöyle îkazda bulunur:

“Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Ne babanın evlâdı, ne evlâdın babası nâmına bir şey ödeyemeyeceği günden çekinin. Bilin ki, Allâh’ın verdiği söz gerçektir. Sakın dünya hayâtı sizi aldatmasın ve şeytan, Allâh’ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.” (Lokmân, 33)

Yine bâzı gâfillerin:

“Günahın benim olsun!” gibi mânevî kabadayılığa tevessül ederek alıkça ve ahmakça günah hamallığına girişmeleri ne hazindir.

Gâfil, dünyada ferahlanır. Dünya nîmetleri ile zevk u safâya dalar. Sâlih ve mütefekkir bir kişi ise, dünya hayâtını ganîmet bilir; mânevî mertebelere erişebilmenin gayret ve heyecanı içinde yaşar. Gâfil; kader, yâni ilâhî takdir ile çekişme ve isyan hâlinde. “Neden” ve “niçin” suâllerinin çıkmazları içinde kalır. Sâlih ve mütefekkir kişi ise, hikmete nazar etmeye ve hakîkatte derinleşmeye çalışarak gerçek huzuru elde etme çabasında ve rızâ hâlinde.

Bir kısım kimselerin de, güyâ kendilerinde apayrı bir tasavvufî derinlik varmış gibi davranması, daha doğrusu kalb ve hâl bakımından ulaşmadığı zirve makamları esas ve esrârına vâkıf olmadan kuru kuruya diline dolması; Mevlânâ, Yûnus ve emsâllerinin makamında olmadığı hâlde:

“Ben ne cenneti isterim, ne de cehennemden korkarım. Ben Hak âşığıyım, sadece onu severim...” gibi yüksek perdeli sözler sarfetmesi, sun’î bir meczupluk sergilemesi, aslâ makbul değildir.

Allâh’ta fânî olan kişi, kalbinde mâsivâyâ âit bütün yolları kilitler. Yalnız Allâh’a giden yolları açık bırakır. Onda muhabbet ve sevginin kemâline erer. Abdülkâdir Geylânî -kuddise sirruh-’un ifâdesi ile, bu duruma gelen âşık kula Rab, öyle bir sevgilidir ki, arştan yerin dibine kadar bütün varlıkların sevgisini onun kalbinden çıkarır. Hem de öyle çıkarır ki, artık ne dünya ne de âhireti düşünmez olur. Kendinden dahî ürküntü duyar, yalnız Rabbi ile ünsiyet ister. Tıpkı Leylâ ile Mecnûn’un durumu gibi olur:

Vaktiyle Leylâ’nın sevgisi ile mecnûn olan genç, halkın arasından ayrılır, yalnız yaşamağa başlar. Mâmur beldeleri bırakır, çöllerde vahşî hayvanlar arasına karışır. Halkın övmesini veya yermesini bir kenara iter, bunları duymaz olur. Onların konuşması ile sükûtunu fark etmez hâle gelir. Birgün kendisine, yâni Mecnûn’a sorulur:

“–Sen kimsin?”

“–Leylâ!” der.

Yine sorulur:

“–Nereden geldin?”

“–Leylâ’dan...” der.

Yine sorulur:

“–Nereye gidiyorsun?”

“–Leylâ’ya...” der.

Mecnûn’un gözü ve gönlü, Leylâ’nın aşkının şiddetinden bütün âleme âmâ oldu. Kulakları da Leylâ’nın dışındaki bir kelimeyi duymaz oldu. (Abdülkâdir-i Geylânî, *Fethu’r-Rabbânî*, s. 284)

Mü’min, Allâh -celle celâlihû-’yu aşk ile tanıdığı ve onda fânî olduğu zaman kalbi bütün varlıklardan boşalır. Yalnız onunla dolar. Dünyevî ve beşerî arzular ömrünü tüketir. Âşık gönül, yalnızlıkta ve kalabalıklarda yalnız Rabbi ile ünsiyet hâlinindedir. «**Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!**» (Hûd, 112) emr-i celîli içinde, yâni istikâmette saâdeti bulur. Allâh Teâlâ böyle kulunu derin hakîkatlere vâkıf kılar.

Cenâb-ı Hak, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’i beşeriyete «**örnek şahsiyet**» olarak armağan etmiştir. Beşerî kademeleşmenin her noktasındaki mü’mine örnek, -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’dir.

Rivâyet edilir ki, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, beşeriyet hâlinin galebesi muktezâsı, torunları Hasan ve Hüseyin’e karşı kalbinde olması gerekenden fazlaca bir sevgi duymuştu. Bunun üzerine Cebrâîl -aleyhisselâm- geldi ve Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e sordu:

“–Onları çok mu seviyorsun?”

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyurdular:

“–*Evet, seviyorum.*”

O zaman Cebrâîl -aleyhisselâm- şu haberi bildirdi:

“–Onların biri zehirlenecek, diğeri de şehîd edilecek...”

Bu hâdiseden sonra Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, gönlündeki gözünün nûru torunlarının sevgisini dengeledi. (Abdülkâdir-i Geylânî, *Fethu’r-Rabbânî*, s. 314)

Bu da göstermektedir ki muhabbeti Allâh'tan gayri bir varlık hakkında lâ-yık olan hadden fazla bir derecede gerçekleştirmek, ind-i ilâhîde makbûl değildir. Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm- âlemlerin varlık sebebiyken, o dahî Cenâb-ı Hakk'ın şu misalde vâkî olduğu gibi îkaz ve irşâdına nâil olmasaydı, bir zelle irtikâb etmiş olacaktı. O hâlde muhabbette ifrata kaçmanın ne derece ehemmiyetli olduğunu bu misalden anlamalı ve teveccüh ettiğimiz her şeye kalbî alâkımızı dengeleyerek onu -bir nevî- put hâline getirmekten korunmaya çalışmalıyız. Zîrâ bizler, Peygamberler gibi mahfuz (korunmuş) değiliz.

Muhabbette had-hudud tanımamak, o sâdece Allâh Teâlâ'ya müteveccih olduğu zaman câizdir. Allâh'a duyulan korku ve ümid duyguları, bir âhenk içinde devam ederse, kalbler, îmân semâlarının rahmet bulutları olur. Zîrâ seven, dâimâ sevdiğini incitme korkusuyla ve sevdiğinin muhabbetini kaybetme endişesi ile yaşar.

Kur'ân-ı Kerîm'de:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ

“Ey îmân edenler! Eğer siz Allâh'a (Allâh'ın dînine) yardım ederseniz O da size yardım eder, ayaklarınızı kaydırmaz.” (Muhammed, 7) buyrulur.

Onun için bu fırsat demlerinde îmânımızın bütün güzel tezâhürleri ile amel defterlerimizi birer amel-i sâlih sergisi hâline getirmeye gayret etmeliyiz. Unutmamalıyız ki biz mü'minler, Allâh'ın bir lutfu olarak, meleklerin kendisine secde etmesi emrolunan Âdem -aleyhisselâm-'ın torunları, ilâhî esmâ mektebinin ve Hazret-i Muhammed Mustafâ -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in ledünnî hakikat dershânesinin talebeleriyiz. Kur'ân ile hayat bulan sırât-ı müstakîm yolundayız.

Dolayısıyla gönlümüz, Kur'ânî hakîkatlere ve Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sünnet-i seniyyesine iştiyak ve muhabbetle dolup taşmalıdır. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm ve Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bizleri sonsuz saâdet ve hidâyet yoluna dâvet hâlinindedir. Rabbimiz, kendisine ancak kalb-i selîmin vâsıl olabileceğini bildirmektedir. Bu itibarla onların dâvetine duygusuz ve tefekkürsüz kalmak, ancak kilitli kalblerin bir gaflet ve hüsrânıdır. Âyet-i kerîmede buyrulur:

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا

“Onlar Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalbleri kilitli mi?” (Muhammed, 24)

Kur'ân-ı Kerîm bu tefekkürü, kendi yücelik ve misilsizliği hususuna da tevcih eder:

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

“Kur’ân’ı düşünmüyorlar mı? Eğer o Allâh’tan başkasından gelseydi, onda pek çok ihtilâflar, tezatlar bulacaklardı.” (en-Nisâ, 82)

14 asırdan beri var olan Kur’ân-ı Kerîm’in ilme, fenne karşı tezat teşkil eden bir âyetini göstermek mümkün değildir. Bilâkis her asırda yapılan keşif ve îcatlar Kur’ân’ın gücünü artırmaktadır. Kur’ân ki, 1400 sene evvelki bir bedevîye de onun arayıp istediğini vererek tatmîn ediyor, hayâtını en güzel bir şekilde düzenliyordu. Bugün de, en üst seviyedeki ilim erbâbını bile kuşatacak bilgileri vakti geldikçe fâş etmek sûretiyle herkesi hayret ve dehşette bırakarak kendisine râm etmektedir! Çünkü O, kıyâmete kadar olmuş ve olacak bütün ilmî terakkîlere öncülük edecek en mükemmel bilgilerle doludur.

Hattâ Kur’ân’daki mûcizevî bilgilere, yapılan ilmî keşiflerle daha çok yaklaşılabileceği de, âyetlerde belirtilen bir mûcize olarak Cenâb-ı Hakk’ın vaadidir. Kur’ân’daki bu hârikulâde hâller, yüce hakikatlerin ilâhî vaad çerçevesinde zamanı geldikçe tahakkuk etmesidir. Allâh Teâlâ buyurur:

“İnsanlara ufuklarda ve kendi nefslerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki, onun (Kur’ân’ın) gerçek olduğu kendilerine iyice belli olsun!.. Rabbinin her şeye şâhid olması yetmez mi?..” (Fussilet, 53)

Bu ilâhî beyan istikâmetinde misâller çoktur. İşte birkaç âyet-i kerîme ve ilmî hakikatler:

“Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphede iseniz, şunu bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alekadan (aşılanmış yumurtadan), sonra uzuvları belli belirsiz canlı bir çiğnem et parçasından (uzuvları zamanla oluşan ceninden) yarattık ki, size (kudretimizi) gösterelim! Biz dilediğimizi, belirlenmiş bir süreye kadar rahimlerde bekletiriz; sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız. Sonra güçlü çağınıza ulaşmanız için (sizi büyütürüz). İçinizden kimi vefât eder; yine içinizden kimi de ömrün en verimsiz çağına (ihtiyarlığa) kadar götürülür; tâ ki bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hâle gelsin! Sen, yeryüzünü de kupkuru ve ölü bir hâlde görürsün; fakat biz, üzerine yağmur indirdiğimizde o, kıpırdanır, kabarır ve her çeşitten (veya çiftten) iç açıcı bitkiler verir.” (el-Hacc, 5)

“Andolsun biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık.”

“Sonra onu sağlam bir karargâhta nutfе hâline getirdik.”

“Sonra nutfeyi aleka (aşılanmış yumurta) yaptık. Peşinden alekayı, bir parçacık et hâline soktuk; bu bir çiğnem eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu

kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratışla insan hâline getirdik. Yapıp-yaratanların en güzeli Allâh pek yücedir.” (el-Mü'minûn, 12-14)

Kanadalı **Prof. Dr. Keith L. Moore**, embriyoloji sahasında yazdığı eserinde insanın rahimdeki safhalarını îzâh ettikten sonra bu bilgileri âyet-i kerîmelerle karşılaştırarak, ilmin Kur'ân-ı Kerîm'le mutâbakat hâlinde olduğu, hattâ Kur'ân'ın, verdiği misâl ve târiflerle tıp ilminin önünde gittiği îtirâfında bulunur.

Keith, Kur'ân'daki nutfe, aleka ve mudğa tâbirlerinin, yâni bu üç safhanın husûsiyetlerinin hepsinin de ilmî hakîkatlerle uygunluğu yanında tıp âlemine büyük bir ışık tutmakta olduğunu ifâde eder. Nutfe hâli olarak ifâde edilen safha, ilmî araştırmaların bütün muhteviyâtına şâmilidir. Aleka safhası, asılı ve donuk bir kan vaziyetindedir. Ceninin bütün hayat özellikleri, bu pıhtı hâlindeki kanda depolanmıştır. Mudğa ise, çiğnenmiş et demektir. Şekline bakıldığında, onun sanki çiğnenmiş bir et parçası hâlinde olduğu görülür. Âdeta üzerinde diş izleri vardır. Bu araştırmalar netîcesinde Keith, Kur'ân ve Hazret-i Peygamber hakkında büyük bir hayranlık duyar ve Kur'ân'ın 1400 sene evvelki bu mucizesini büyük bir itmi'nân içinde tasdik eder, İslâm'la şereflenir.

Bu ve benzerî tasdikleri, Kur'ân-ı Kerîm mucizevî olarak şöyle bildirmektedir:

“(Habîbim!) Gerçek ilim erbâbı, Rabbinden sana indirilen ilâhî vahyin tamâmen hakîkatten ibâret olduğunu ve Hamîd olan Allâh'ın yoluna ilettiğini elbette göreceklerdir!..” (es-Sebe', 6)

Parmak izlerini inceleyen ilim dalı da, parmak uçlarının ömür boyunca hiç değişmeden aynı kaldığını; hiçbir insanın parmak ucunun bir başkasının kine benzemediğini ortaya koymuştur. Bu sebeple emniyet ve hukukta en güvenilir hüviyet tesbîti, parmak ucu iziyle yapılmaktadır. Bu hakîkat, 19. asrın sonlarında keşfedilip kendisinden istifâde edilmeye başlanmıştır. Oysa Kur'ân-ı Kerîm:

“İnsan, bizim, kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor? Evet toplarız; onun parmak uçlarını bile düzgünce, yerli yerince yapmaya gücümüz yeter!” (el-Kıyâme, 3-4) buyurarak, parmak uçlarının hassâsiyetine asırlar öncesinden dikkat çekmiştir.

Yâni Kur'ân önde, ilim onun arkasında devam etmektedir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

“De ki: İnsanlar ve cinler, birbirlerine yardımcı olarak, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelseler, andolsun ki yine de benzerini yapamazlar...” (el-İsrâ, 88)

Zîrâ Kur’ân, âciz bir insanın ilmi değil, bu dünyadaki bütün ilimlerin kâidelerini vaz ederek insanlara lutfeden Rabbin ilmidir. Aynı zamanda ilmî keşiflere vâsita olan idrakleri yaratan da o kelâmın sâhibi olan Hak Teâlâ’dır.

Bütün nebîler ve velîler, ilimlerini Kur’ân’ın hakikatinden alırlar. Dolayısıyla önceki ilâhî kitapların muhtevâsı da Kur’ân-ı Kerîm istikâmetindedir. Nasıl ki insan, âlemin küçük bir modelidir, Kur’ân da aynı şekilde bütün âlemleri kuşatan ilâhî bir kitaptır. Bu itibarla onun ihtivâ ettiği ilimler, zaman ve mekân kaydı olmaksızın sürekli ve sürekli. Bütün zamanları kuşatmıştır.

Bu idrâk ile Hak dostları onun her kelimesinden hattâ her harfinden değişik sır tecellîlerine mazhar olmuşlardır. Yine Hak dostları, bütün ilimlerinin ve telif etmiş oldukları bütün eserlerinin, Kur’ân nûrundan bir tecellî olduğunu ifâde etmişlerdir.

Burada bilvesîle şunu da vurgulamak isteriz ki, içinde bulunduğumuz ay, -inşâallâh- hulûlü ile feyizleneceğimiz Mîrâc gibi kıymetli bir geceyi ihtivâ etmektedir.¹¹

Hicretten bir buçuk sene evvel ve Receb ayının 27. gecesinde vâkî olan “İsrâ”, yâni Peygamber Efendimiz’in Mekke’deki Mescid-i Harâm’dan Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’ya yolculuğu ve “Mîrâc”, yâni sonsuz semâlara yükselişi; zaman ve mekân kayıtlarının dışında yaşanan büyük bir ilâhî tecellîdir.

Âyet-i kerîmede, bu kudsî yolculuk şöyle ifâde edilmektedir:

“Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm’dan, çevresini mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allâh, noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir.” (el-İsrâ, 1)

Diğer bir âyet-i kerîme de, bu ilâhî yolculuktaki hikmetli tecellîleri şöyle ifâde etmektedir:

“O dem ki Sidre’yi bir feyiz¹² sarıyor, sardıkça sarıyordu. Peygamberin gözü kaymadı, şaşmadı, sınırı aşmadı da.¹³ Vallâhi gördü, hem de Rabbinin âyetlerinden en büyüğünü gördü.” (en-Necm, 16-18)

¹¹ Bu yazının yayınlandığı târih, Receb ayının bu kandil gecesine de isâbet etmiş olduğundan bu hususa temas edilmiştir.

¹² Sidre’yi sarıp kaplayanın, melekler veya Allâh’ın nûru olduğu rivâyetleri de bulunmaktadır.

¹³ Âyet-i kerîmedeki bu ifâdeler:

“Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Rabbine o kadar yönelmişti ki gök melekûtunda temâşâ ettiği sayısız güzellikler, onu meşgul etmedi.” şeklinde tefsir edilmektedir.

Mîrâc vak'ası, bütün ihtişamı ile tefekkür edildiğinde açıkça anlaşılır ki, gecenin bir ânında cereyân eden bu ilâhî tecellî, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in, Hak Teâlâ'nın sonsuz kudretinin azametini müşâhede etmesi için tertip edilmiş bir **"Habîb ile Mahbûb"** mülâkâtıdır. Bu ilâhî dâvet ve kabûlün derin hikmetleri, müstesnâ incelik ve güzellikleri, aklın hudutları ve beşer mantığının sınırları dâhilinde lâıykıyla kavranmaktan münezzehtir. Bu cihetle bu muhteşem yolculuğun derûnî hikmetleri, bildirilen mahdud bilgilerin dışında **Habîb ile Mahbûb** arasında bir sır olarak kalmıştır.

Bu mübârek gecede, şehâdet parmakları gibi göklere yükselen minârelerimizde parlayacak kandillerin, o gecenin kudsî hâtıralarından günümüze yansıyan nurlu nasipler ve ilâhî armağanlar olduğunu hatırdan çıkarmayalım.

Mîrâc gecesinin ümmet için en ulvî hâtırası ise, hiç şüphesiz ki namazdır. Namaz; dînin direği, gözlerin nûru, kalblerin sürûru, Hâlık ile mülâkat, velhâsıl mü'min gönüllerin mîrâcıdır. Allâh'a kul ve Rasûlüne ümmet olma nisbetinde her birimiz ferdî mîrâclar yaşamak istîdâdındayız. Kulluk hayâtının mîrâcının bilhassa namaz ile tahakkuk edeceğine dâir açık işâretler bulunmaktadır. Dolayısıyla, namazlarımızın keyfiyeti de, mîrâclarımızın seviye ölçüleridir. Bu mîrâclara, yâni ulvî vuslat yolculuklarına günde beş vakitte dâvetli bulunmaktayız.

Cenâb-ı Hak, bu mübârek geceyi bütün ümmet için saâdet kaynağı eylesin.

Allâh'ım! Bizlere rahmetini yağdıracak istikâmeti nasip eyle. Bizleri nefsânî dünya denizinde boğulmaktan muhâfaza eyle. Ey keremi bol Rabbi-miz! Bize hakîkatleri kavrayacak idrâk ve anlayış ver. Kalblerimizi muhabbetinle doldur.

Allâh'ım! Bizleri Kur'ân'ın ilmi ile ziynetlendir. Onun sonsuz tefekkür ikliminde ve Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in muhabbet gülşeninde gönüllerimizi dipdiri eyle; tâ ki Sen'in yüce huzûruna kalb-i selîm ile gelebilelim...

Âmîn!..

Kur'ân ve Tefekkür -3-

Zerre kadar bir çınar tohumunun münbit bir toprak vâsıtasıyla koca bir ağaç hâline gelerek kazandığı muazzam ihtişam gibi bizdeki tefekkür ve hissiyâtın Kur'ân'la beslenip güçlenmesi neticesinde ulaşılabilecek kalbî duyuş ve hakikatler ne kadar muhteşemdir. Bu itibarla Kur'ân'ın, o bitip tükenmez feyzi ve yüce irşâdı olmasaydı tefekkür ve duygularımız, münbit topraktan mahrum, kuru bir tohum gibi kalırdı.

İnsanı kullukla mükellef kılan Cenâb-ı Hak, gökte ve yerde ne varsa hepsini ona âmâde kılmış¹⁴ ve bu kulluğu bir duygu derinliği ile yaşayabilmesi için insanı tefekkür istîdâdı gibi kalbî hassâsiyetler ile tezyîn etmiştir. Yine insanın îmânda kemâle ererek vuslata nâil olabilmesi için de “Üsve-i Hasene”, yâni “en güzel bir örnek ve rehber şahsiyet” sûretinde peygamberler gönderme lutfunda bulunmuştur.

Peygamberler vâsıtasıyla gerçekleşen ilâhî yardım, Âhırzaman Nebîsi ve onun vâsıtası ile bütün beşeriyete lutfedilen Kur'ân ile zirveleşmiştir.

Bu sebeptendir ki üzerimizdeki bunca ilâhî nîmete ilâveten hem ümmet-i Muhammed'den olmamız ve hem de Kur'ân ile nasiplenmemiz sebebiyle Cenâb-ı Hakk'a şükür borcumuz sonsuzdur. Zîrâ zerre kadar bir çınar tohumunun münbit bir toprak vâsıtasıyla koca bir ağaç hâline gelerek kazandığı muazzam ihtişam gibi bizdeki tefekkür ve hissiyâtın Kur'ân'la beslenip güçlenmesi neticesinde ulaşılabilecek kalbî duyuş ve hakikatler ne kadar muhteşemdir. Bu itibarla Kur'ân'ın, o bitip tükenmez feyzi ve yüce irşâdı olmasaydı tefekkür ve duygularımız, münbit topraktan mahrum, kuru bir tohum gibi kalırdı. Dolayısıyla biz kullar için Kur'ân sâyesinde gerçekleşen ilâhî ikrâmın yüceliğini ve sonsuz azametini idrâk etmekten daha büyük bir nîmet olamaz. Bu gerçeği; uzay çağı olan şu yirmibirinci asırda ilâhî tebliğden mahrum ibtidâî kavimlerin tefekkür ve tahassüste ortaya koydukları seviyesizlik, daha da bâriz bir şekilde göstermektedir. Hâlâ muharref dinlere mensup milyonlarca insanın, hattâ taştan mâmul Buda heykellerine tapan Budistlerin, âciz bir hayvan olan ineği mukaddes kabul eden Hinduların ve böyle âciz varlıkları ilâh edinmiş bulunan milyarlarca insanların varlığı, üzerimizdeki Muhammedî nîmetin azametini kavrayabilmemiz için ne ibretli manzaralardır. Lâkin, bundan daha hazin olanı, îmân nîmetine mazhar olup da araya giren nefsanî ve dünyevî birtakım sebepler ile hakkın gür sadâsına karşı dehşet verici bir sağırlık içinde bulunmaktır. Her devirde mevcûd olan böyleleri için Kur'ân-ı Kerîm:

“Onlar sağır, dilsiz ve de kördürler...” (el-Bakara, 18) buyurmaktadır.

¹⁴ Bkz. Câsiye Sûresi, âyet 13.

Bu itibarla Cenâb-ı Hak, âyetleri karşısında mü'minlerin uyanık, firâsetli ve duygu derinliğine sahip olmalarını arzu eder. Âyet-i kerîmede buyrulur:

وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا

“O mü'minler ki, kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında onlara karşı kör ve sağır davranmazlar.” (el-Furkan, 73)

Böyle bir devirde, bir müslüman için iki ehemmiyetli vazîfe vardır:

Bunlardan biri, kayaların çatlakları arasında yeşerme şansı elde eden nâdide çiçekler gibi üzerimizde tecellî eden nîmetin kıymetini takdîr edip bir şükür hissi içinde bulunmaktır. İkincisi ise bu ilâhî lutuf ve ikramların tabîî bir sûrette doğuracağı, hak ve hakikat mahrumlarına acıma duygusuyla, o hakikatlerin tebliğinde gayretli olmaktır.

Âyet-i kerîmelerde buyrulur:

“Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü men eden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.” (Âl-i İmrân, 104)

“(İnsanları) Allâh’a çağıran, sâlih amel işleyen ve «Ben Müslümanlar-danım.» diyenden daha güzel sözlü kim olabilir?” (Fussilet, 33)

Tebliğ gayretinin, arzu edildiği nisbette semereli olabilmesi içinse Kur’ân’ın engin muhtevâsı üzerinde her zamankinden daha fazla gönül ve zihin yormak ve Kur’ân ile istikâmetlenip Kur’ân ahlâkı ile ahlâklanmak şarttır. Bu demektir ki, Kur’ân-ı Kerîm’in engin rûhâniyet ve muhtevâsı üzerinde tabiat âlimlerinin maddî âlemi incelemekteki dirâyet ve gayretlerinin üstünde bir gayret ve kalbî dirâyet sâhibi olmak mecbûriyetindeyiz.

Bütün materyalist telakkîlerin beşeri alçaltmaktan ve sefâletini hazırlamaktan başka bir netîce hâsıl edemediği ortadadır. Bu vahim netîcenin sebebi, insan gerçeğini sâdece akıl ile mîzân etmekten doğmuştur. Kur’ân-ı Kerîm ise vahyin içinde değer kazanan akla işâretle, on altı defa «أَوَّلَىٰ اللَّبَابِ» yâni **“ey akıl sâhipleri”** hitâbı yanında pek çok kere de: **“Akıl etmez misiniz, düşünmez misiniz, idrâk etmez misiniz?”** tarzında îkâzlar ihtivâ etmektedir.

Bütün ilimlerin önünde giden Kur’ân, beşerî tefekkür ve tecessüs meylini tatmin hususunda kıyâmete doğru her geçen gün yeni keşiflerle yeniden ne azametli bir menbâ ve ne feyizli bir kaynak olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Biz Müslümanlar, Kur’ân’ın mükemmelliğini insanlığa îzâh ve onları îkaz hususunda yetersiz kalmanın ve nümûne olamamanın mes’ûliyetini düşünmeli ve ürpermeliyiz. Üstelik, asırlardan beri gerçekleşen bütün ilmî keşifler ile milyon-

larca kere Kur'ân te'yîd edilmiş iken bu gerçeğin îmânı îcâb ettirdiği hakîkatini asrımızın çeşitli vâsıta ve imkânlarına rağmen lâıyıkıyla yaygınlaştıramamamız hâlinde, dünyanın dört bucağında yaşayan gaflet içindeki insanlar, bizden huzûr-i ilâhîde dâvâcı olacaktır. Bu da bizlerin mes'ûliyetini artırmaktadır. Zîrâ dînin çoğu metafizik olan gerçeklerini îzâh ve ispat sadedinde zamanımızın pek çok ilmî keşfi, geçmiş asırlara nisbetle büyük kolaylıklar sağlamaktadır.

Kâinâtta bazı gerçekler, ancak ilmî seviye müsâit olduğu zaman kavranabilecek bir şekilde Kur'ân-ı Kerîm'de yer almış bulunmaktadır. Yâni Kur'ân, kıyâmete kadar her asrın ilmî seviyesi ve insanların idrâkine göre hakîkatlerini sergilemektedir. Şüphesiz bu keyfiyet de, merhamet-i ilâhiyye îcâbıdır.

Çünkü insan yaratılışındaki hârikulâde husûsiyetler, büyük tıbbî buluşlar, semâ haritasındaki ve yeryüzündeki zihni dehşete sevk eden nizam ve program gibi daha nice hakîkatler, şâyet ilmen keşfedilmeden evvel Kur'ân'da açıkça ve sarâhaten ifâde edilmiş olsaydı, insanların o zamanki aklî ve ilmî seviyelerine göre bunları kabullenip tasdik etmeleri ve netîce itibâriyle îmân ile şereflenmeleri mümkün olmazdı.

Bu yönüyle de Kur'ân-ı Kerîm, sanki eştikçe defîne çıkan kadîm bir toprak gibidir. Yeter ki O'nun engin muhtevâsı üzerinde gereği gibi gönül ve zihin yorabilelim.

Kâinat kitabı ile duygu derinliğine varabilmek ve cihânın hikmet ve sırlarının müşâhadesi, ancak gönül ehlinin tefekkürü sâyesindedir. Rabbimiz aşağıdaki âyet-i kerîmelerle bütün insanlığı bu tefekküre dâvet etmektedir:

“(Sana karşı çıkanlar) hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zîrâ dolaşsalar, elbette düşünecek kalbleri ve işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalbler kör olur.” (el-Hacc, 46)

“Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar, üzüm bağları, ekinler, bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır. Bunların hepsi bir su ile sulanır. (Böyle iken) yemişlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda akıllarını kullanan bir toplum için ibretler vardır.” (er-Ra'd, 4)

Gerçek bir mü'min olabilmek, kalbi harekete geçirmekle ve o kalbin tefekkür ve sevme iştihâsını uyandırabilmekle başlar.

İnsanı insan yapan, beyin ve kalb fonksiyonlarıdır. Sadece beyne yüklenilip kalb âlemi ihmâl edildiği zaman, insan belki iyi bir dünya adamı olur. Lâkin ince, rakîk bir mü'min olabilmek için kalbin de hamur gibi yumuşaması, incelmesi ve hissiyât derinliğine bürünmesi zarûrîdir. Kalbi bu kıvamda çalışan bir mü'min için her şey **“hâl lisânı”** ile konuşur. İnsanın, kendinden başlayarak yüzü-

gözü, üstü-başı vitrinidir. Bütün varlıkların “lisân-ı hâl” denilen bir lisânı vardır ki, her şey bununla beyân hâlinindedir.

Anadan doğma âmâ olan bir kişi, gözleri birdenbire açılrsa ne kadar dehşete kapılır. Şöyle bir baktığında; denizlere, ağaçlara, uçan kuşlara ne kadar hayret eder. Zîrâ hiç görmediği şeyler... «Rabbim ne güzel halketmiş!» der, hayranlık duyar. Bu güzelliklerin her gün binlercesi ile karşılaşan insanoğlu, çoğu kez bunların farkına varmadan, derin tefekkür ve ince tahassüs iklimine yol bulamadan, tıpkı bereketli Nisan yağmurları üzerinden akıp gittiği hâlde ondan hiçbir nasîb alamayan sert kayalar misâli, oradan gafletle gelip geçer.

Kur’ân âyetleri, bizleri ne güzel bir uyanıklığa dâvet hâlinindedir:

“Gecenin ve gündüzün değişmesinde, Allâh’ın gökten indirmiş olduğu rızıkta (yağmurda) ve ölümünden sonra yeri onunla diriltmesinde, rüzgârları değişik yönlerden estirmesinde, aklını kullanan toplum için dersler vardır.” (el-Câsiye, 5)

“Onlara bir delil de gecedir: Gündüzü ondan sıyrırız da karanlıkta kalıverirler. Güneş de yörüngesinde yürüyüp gitmektedir. Bu, çok güçlü ve her şeyi bilen Allâh’ın takdîridir. Ay için de sonunda o eski hurma salkımının çöpüne (yay hâline) döneceği konaklar tâyin etmişizdir. Ne güneş aya yetiştir, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzerler.” (Yâsîn, 37-40)

“İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir.” (el-Ankebût, 43)

İnsan, ömrü müddetince ne derecede tefekkür ve duygu derinliğinde yükselip dirâyet kazanırsa, ilâhî muhabbet ikliminden o kadar nasip alabilir ve ölüm ötesindeki saâdet, o nisbette artar. Tarih boyunca peygamberler, evliyâ ve mütefekkir sâlihler, kâinâtı kavramaktaki dirâyetin canlı misâlleridir. İnsanın fitratında ve vicdânının derinliklerinde mârifetullâh, yâni Rabbi kalben tanıma istîdâdı, bir hak duygusu, şiddetle inanma ve bağlanma ihtiyâcı gizlidir.

Başı dara düşen gâfillerin, hayat buhranları geçiren münkirlerin, himâyesiz kaldıkları korkunç yalnızlıkta bu fitrî sermâyenin sevk-i tabîisiyle Allâh’a dönmeleri, ilâhî kudretten yardım dilenme ihtiyâcı duymaları, insanın yaratılış gâyesinin muktezâsıdır. Lâkin bu istîdâdı köreltenler, bu âlemde ilâhî kudret akışlarından ve sanat hârikalarından uzakta ve bîgâne kalanlar, bu ibretler âleminde abus ve alık yaşayanlar, dünyada oynadıkları bu körebe oyununu âhirette de devam ettireceklerdir. Âyet-i kerîmelerde buyrulur:

“Yalnız gözler kör olmaz, fakat sadırlarda olan kalbler de körleşir.” (el-Hacc, 46)

“Bu dünyada kalbi kör olan, âhirette de kör ve hattâ daha şaşkındır.”

(el-İsrâ, 72)

Kur’ân-ı Kerîm’i, kalbi ilâhî muhabbetle dolu, sâlih ve sâliha muallimler-den öğrenmek zarûrîdir ki, o feyizli kalblerden bir hâl in’ikâs ederek dinleyenleri duygu derinliği ve tefekküre sevketsin.

Nitekim:

“–Kur’ân tilâveti için hangi ses ve kıraat daha güzeldir?” diye soranlara, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

“Kur’ân okuyuşunu duyduğunda Allâh’tan korktuğunu hissettiğin kimse-nin sesi ve kıraatidir.” (Dârimî, Fedâilu’l-Kur’ân, 34) cevâbını vermişlerdir.

Aksi hâlde boğazdan kalbe inmeyen bir kıraatin insanı Kur’ân’ın sonsuz tefekkür ufkuna ve duygu derinliğine götüremeyeceği âşikârdır.

Bu hususta şu nebevî îkâza da kulak vermemiz gerekmektedir. Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyurdular ki:

“Aranızda öyle bir grup ortaya çıkacaktır ki, namazınızı onların namazla-rı, oruçlarınızı onların oruçları ve diğer amellerinizi de onların amelleri yanında az göreceksiniz. Onlar Kur’ân okurlar, fakat okudukları, boğazlarından aşağı geçmez. Onlar, okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar...” (Buhârî, Fedâilü’l-Kur’ân, 36)

İşte bu felâkete sürüklenmemek için de, Kur’ân ile meşgûliyetle daha has-sas davranıp âyetlerin tefekkür dünyasına girmeye ve onların mânâlarını gönlü-müzde hazmederek Kur’ân ahlâkına bürünmeye gayret etmeliyiz. Zîrâ Kur’ân-ı Kerîm, her vesîle ile mü’mini dâimâ düşünme ve duygulanma seferberliğine dâvet etmektedir. Nitekim âyet-i kerîmede:

“...Düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur’ân’ı indirdik.” (en-Nahl, 44) buyrulur.

Hakîkaten Allâh Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de, biz kullarını, hem yüce varlığı-nın delillerini hem de bahşettiği nîmetlerdeki derin hikmetleri tefekkür etmeye dâvet buyurur. Bunlar içerisinde insanoğlunun çeşit çeşit lisanlara ve renklere sa-hip olmasına dikkat çeker. Âyet-i kerîmede buyrulur:

“Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin değişik ol-ması, O’nun varlığının delillerindendir. Doğrusu bunlarda, bilenler için ders-ler vardır.” (er-Rûm, 22)

Gerçekten de insanoğlunun konuştuğu lisanlardan hiçbirisi, o lisanı konuşan millet tarafından muhtelif komisyonlar kurularak oluşturulmamıştır. Ne grameri,

ne kelime kadrosu, ortak bir çalışmanın semeresi değildir. Kimi dillerde cümle fiille başlarken kimi dillerde de fâille başlar, fiille biter. Bunlar şuurlu tercihler değil, bizzat Cenâb-ı Hakk'ın bir bahşısıdır. Bu ilâhî bahşın yanında insanoğlunun renklerinin değişikliği ve muhtelif ırklar hâlinde yaratılması da, ayrı bir hikmetler manzûmesidir. Renkler, coğrafyanın getirdiği bir netice; ırklar bir hilkat tecellîsidir. Bu durum, insanların birbirleriyle daha kolay tanışıp anlaşmaları içindir. Yoksa biri üstün, diğeri değersiz bir ırk diye bir şey yoktur. Her ırktan da hem temiz kimseler, hem de şerli kimseler çıkar. Mühim olan takvâ üstünlüğüdür. Bu hakîkati Allâh Teâlâ şöyle beyân eder:

“Ey insanlar! Doğrusu Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allâh katında en değerli olanınız, en muttakî (en çok takvâ sahibi) olanınızdır. Şüphesiz Allâh bilendir, her şeyden haberdardır.” (el-Hucurât, 13)

Diğer taraftan, Cenâb-ı Hak vahdâniyeti kendine münhasır kılmış, bütün varlıkları çift olarak birbirlerini tamamlayıcı mâhiyette halletmiştir. Cennette Hazret-i Âdem -aleyhisselâm- ve Hazret-i Havvâ ile başlayan âile hayâtı, Allâh'ın kurduğu bir izdivac kanunu altında biz Âdemoğullarına intikâl etmiş, İslâm dîni ile ebedîleşmiştir.

Allâh Teâlâ buyurur:

“Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.” (er-Rûm, 21)

Cenâb-ı Hak, nikâhı ümmet-i Muhammed üzerine bereket eylemiş; Kitab ve Sünnet gölgesi altındaki bir izdivâc, dünya hayâtındaki bir saâdet cenneti kılmıştır.

Evlenmelerde, iki yabancı kişinin hayret verici şekilde kaynaşmasında, akılları dehşet içinde bırakacak ince dersler ve hikmetler gizlidir. Ana-baba ocağından ayrılan iki yabancı gencin, Allâh'ın, aralarına lutfettiği muhabbet ve merhametle birbirlerine gönüllerini bağlaması, hattâ ayrıldıkları ana-baba yuvasını gölgede bırakacak derecede samîmî bir câzibe ikliminde yaşamaları, ne ulvî bir tecellîdir ve üzerinde derin derin tefekkür edilecek ne kudsî bir derstir.

İnsanoğlu, ilâhî imtihan muktezâsınca, mücâdeleci ve hakkı kabulde mütereddid bir yaratılışa sâhip olduğu için, Kur'ân-ı Kerîm âyetleri çeşitli meslek ve meşrep sahipleri için muhtelif misâllerle donatılmıştır; tâ ki herkes kendi hâline göre bir nasip alsın. Bu hakikat, âyet-i kerîmede şöyle beyân olunur:

“Andolsun ki, Biz bu Kur'ân'da insanlara türlü türlü misâli gösterip açıkladık. Zîrâ insan çok hususlarda mücâdelecidir.” (el-Kehf, 54)

Kur’ân-ı Kerîm, insanı, onun yapısındaki inceliklere dikkat çekerek tefekküre dâvet eder. İnsana, hayâtını tefekkür etmesi hususunda şöyle buyurur:

وَمَنْ نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ

“Kime uzun ömür verirse biz onun gelişmesini tersine çeviririz. Hiç düşünmüyorlar mı?” (Yâsin, 68)

Bir başka âyette insanın yapısındaki fücür ve takvâ temâyülü gerçeğine şu şekilde işâret edilir:

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا

“Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini ilhâm edene yemin ederim ki, nefsinin kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş, onu kötülöklere gömen de ziyan etmiştir.” (eş-Şems, 7-10)

Tekrar diriliş ile Allâh’ın yüce kudreti, buna mukâbil insanın acziyeti ve istikbâlde kendisini bekleyen ilâhî gerçek sergilenir:

“İnsan görmez mi ki, Biz onu nutfeden yarattık. Bir de bakıyorsun ki, apaçık düşman kesilmiş. Kendi yaratılışını unutarak Biz’e karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: «Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?» diyor. De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.” (Yâsin, 77-79)

Zamanın peşinde koşan insana zamanın izâfî olduğu hatırlatılır:

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا

“Kıyâmet gününü gördüklerinde (dünyada) sadece bir akşam vakti ya da kuşluk zamanı kadar kaldıklarını sanırlar.” (en-Nâziât, 46)

İnsanoğlunu devamlı tefekküre dâvet eden bütün bu beyanlar da gösteriyor ki, böyle bir zihnî ve kalbî faâliyet, Allâh’ın emrettiği bir mecbûriyettir. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ise bin dört yüz sene evvel:

“Tefekkür gibi ibâdet yoktur.” (Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, XVI, 121) meâlindeki hadîs-i şerîfleriyle tefekkür ve neticesinde kalbin feyizlenmesini ibâdet seviyesinde gördüğünü beyân buyurmuştur. Hattâ denilebilir ki onun ibâdetten evvel mevcûd olan bir lâzıme olduğuna işâret buyurmuştur. Çünkü, ibâdet gibi diğer hayırların da ehemmiyet ve mâhiyetini kavramak tefekkür ile mümkündür.

Bin dört yüz sene evvel, ehemmiyetine sayısız âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler ile işâret edilmiş olan tefekkürün, asrımızda -yukarıdaki izahlara nazaran- ehemmiyetinin daha da artmış bulunduğu muhakkaktır. Bu noktadaki

mes'ûliyetten hakkıyla berî olmak için hakkı tebliğ ve hayra teşvik hususunda ne derecede gayret sâhibi olmamız lâzım geldiği üzerinde ne söylene azdır.

İnşâallâh hulûlüyle müşerref olacağımız, Şâbân'ın 14. gününü 15. gününe bağlayan Berat Gecesi, her sene sâlih mü'minler tarafından büyük bir î mân vecdi içinde ihyâ edilmektedir.¹⁵

Bu gece, hüküm ve tefrik gecesidir. Zîrâ bu gece, "bir sene içinde doğacak ve ölecekler yazılır, rızıklar indirilir, ameller ilâhî huzûra yükseltilir."

Hadîs-i şerîfte buyrulur:

"Şâban'ın yarısı gecesinde namaz kılınız, gündüzünde de oruç tutunuz. Zîrâ Allâh Teâlâ, güneşin batmasıyla berâber dünya semâsına rahmet nûrlarıyla tecellî buyurup kullarına tan yeri ağırincaya kadar şöyle hitapta bulunur:

«–Yok mu benden af dileyen, onun günahlarını bağışlayayım? Yok mu benden rızık isteyen, onu rızıklandırayım? Yok mu bir musîbetzede, duâ etsin de ona âfiyet vereyim? Şöyle olan yok mu, böyle olan yok mu?..»" (İbn-i Mâce, İkâmetü's-salât, 191)

Demek oluyor ki Allâh Teâlâ, bu gece husûsî rahmet, ihsân ve icâbet kapılarını tâ sabah oluncaya dek ardına kadar açık tutmaktadır.

Berat gecesini namazla, gündüzünü de oruçla ihyâ etmenin mü'minlere müstesnâ kıymetler kazandıracağı, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in ne güzel bir vaad ve müjdesidir. Bu geceyi namazlara ilâveten Kur'ân, zikir, tesbih, salevât-ı şerîfe ve mânevî sohbetlerle de ihyâ etmeye gayret etmeliyiz.

Berat gecesinden sonraki günler ve geceler için de îtinâ göstermek gerekir ki onlar, nûr menbaı Ramazan-ı Şerîf'in mukaddes dâvetiyeleri durumundadır. Ramazan neş'esiyle gönül heyecanlarımız rûhânîleşmeli, hayır-hasenâtımız çoğalmalı, î mânî muhabbetimiz ve Hakk'a sadâkatimiz artmalıdır.

Bilhassa namazlarımız, kalb ve beden âhengi içinde ve bir vecd ikliminde edâ edilmelidir. Zîrâ namaz, Rab ile kulun ulvî bir mülâkâtıdır.

Nitekim, bir kimse Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e gelerek:

"–Yâ Rasûlallâh! Bana faydalı ve özlü bir söz öğret." dedi. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de ona şunları söyledi:

¹⁵ Bu yazının yayınlanması, Ramazan-ı Şerîf'e tekaddüm eden Şâban ayına isâbet ettiğinden, bu ayın husûsiyetlerine kısaca temâs edilmiştir.

“Namaza durduğun zaman, dünyaya vedâ eden bir kimse gibi ol! Özür dilemeni gerektiren bir sözü konuşma! İnsanların elinde bulunan dünyalıklardan ümidini kesmeye karar ver ve buna azmet!” (İbn-i Mâce, Zühd, 15)

Mü'min, kıldığı namazın bütün fazîlet ve ecrini kazanma gayreti içinde olmalı ve bu ilâhî nîmeti zâyî etmekten sakınmalıdır. Zîrâ Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- diğer bir hadîs-i şerîflerinde de şöyle buyurmaktadır:

“Bir kul namaz kılar, fakat namazının yarısı, üçte biri, dörtte biri, beşte biri, altıda biri, yedide biri, sekizde biri, dokuzda biri hattâ ancak onda biri kendisi için yazılır.” (Ebû Dâvûd, Salât, 123, 124)

Hâsılı rahmet ve bereket gölgesi üzerimize düşen Ramazan-ı Şerîf dolayısıyla şunu da belirtmeliyiz ki; Ramazan'da nâzil olan Kur'ân, mü'minlere kıyâmete kadar uzun bir Ramazan hayâtı yaşatmak için indirilmiştir. Ramazan ve Kur'ân, amelî ve hayatî bir ömür terbiyesidir.

Âyet-i kerîmede buyrulur:

“Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'ân'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden Ramazan ayını idrâk edenler onda oruç tutsun...” (el-Bakara, 185)

Cenâb-ı Hak Kur'ân'ın hidâyet hüccetleri ve hikmet ölçüleri ile dolu nurlu bir rehber olduğunu bildirdikten sonra bu mübârek aya eren her kişinin, Kur'ân terbiyesi altında oruç tutmakla mükellef bulunduğunu beyan buyurmaktadır.

Unutmamak gerekir ki Kur'ân'ın sadece sadâsını dinlemek ve hakikat haritasını gözden geçirmek kâfî değildir. Onun ebediyet, yâni âhiret hayâtını kurtarma yollarını gösteren mübârek emirlerine bir gönül vecdi ile itaat etmek îcâb eder. Çünkü mü'min, nefsâniyetin taarruzlarına karşı Kur'ân rûhâniyeti ile çetin bir nefis muhârebesine giren kişidir.

Yâ Rabbî! Bu mübârek ayda duygu derinliği ile Kur'ân ve cennet hayâtı yaşayabilmeyi nasîb eyle! İmân ve Kur'ân'ımız hüccet, oruçlarımız rahmet, sahurlarımız bereket, iftarlarımız vuslat demleri olsun.

Âmîn!..

Tevbe ve Gözyaşı

“Nedâmet ateşiyle dolu bir gönülle ve nemli gözlerle
duâ ve tevbe et! Zîrâ çiçekler, güneşli ve ıslak yerlerde açar!”

Hazret-i Mevlânâ

Bir terzi, sâlihlerden bir zâta;

“–Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in: «*Allâh Teâlâ, kulunun tevbesini, canı boğazına gelmediği müddetçe kabûl eder.*» (Tirmizî, Deavât, 98) hadîs-i şerîfi hakkında ne buyurursunuz?” diye suâl etti.

O zât da sordu:

“–Evet, böyledir. Ama senin mesleğin nedir?”

“–Terziyim elbise dikerim.”

“–Terzilikte en kolay şey nedir?”

“–Makası tutup kumaşı kesmektir.”

“–Kaç seneden beri bu işi yaparsın?”

“–Otuz seneden beri.”

“–Canın gırtlığına geldiği zaman, kumaş kesebilir misin?”

“–Hayır, kesemem.”

“–Ey terzi! Bir müddet zahmet çekip öğrendiğin ve otuz sene kolaylıkla yaptığın bir işi, o zaman yapamazsan, ömründe hiç yapmadığın tevbeyi o an nasıl yapabilirsin? Bugün gücün yerinde iken tevbe eyle! Yoksa son nefeste istiğfâr ve hüsn-i hâtime nasip olmayabilir... Sen hiç: «*Ölüm gelmeden evvel tevbe etmekte acele ediniz!*» (Münâvî, Feyzü’l-kadîr, V, 65) sözünü işitmedin mi?”

Bunun üzerine terzi ihlâsla tevbeye sarıldı ve o da sâlihlerden oldu.

Bu kıssada görüldüğü gibi kulların önünde binbir türlü dünya ve nefsâniyet çukurları vardır ki, bunların en tehlikelisi de samîmî tevbeyi devamlı sonraya bırakmaktır. Oysa tevbeye sarılmak, bütün bir ömrümüzün can simididir. Nitekim Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ashâb-ı kirâma “*en büyük derdin günah derdi, ilâcının da gece karanlığında istiğfâr*”¹⁶ olduğunu beyân buyurmuştur.

Çünkü Allâh’a yöneliş ve kalbin ulvî bir seviye kazanmasında mühim bir yeri olan istiğfâr, mânevî kirlerden temizlenmenin de yegâne vâsıtasıdır. Makbûl bir tevbe, kul ile Rab arasındaki engelleri ve perdeleri kaldırır ki, amel-i sâlihler

¹⁶ Bkz. Deylemî, Müsned, I, 136.

için bu hâl son derece mühimdir. Zîrâ hedefe varmaya mânî olan hususları ortadan kaldırmak ve böylece gönlü asıl gâyeye müsâit hâle getirmek gerekir. Bundan dolayıdır ki rûhî tekâmül için bütün tasavvuf yollarında seherlerdeki evrâda istiğfâr ile başlanır.

İlk tevbe, ilk peygamber Hazret-i Âdem -aleyhisselâm-’la başlamıştır. O, tevbesinde:

قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, mutlaka ziyân edenlerden oluruz.” (el-A’raf, 23) diye niyazda bulunmuştur. Bu duâ, kendilerinden sonra kıyâmete kadar gelecek evlâdlarına bir istiğfâr nümûnesidir.

Ehlullâh hazarâtı tevbeyi üçe ayırır:

1- Avâmın tevbesi: Bunlar günahlarından tevbe ederler.

2- Havâs, yâni seçkin kulların tevbesi: Bunlar gâfil bulunmaktan tevbe ederler.

3- Hâssu’l-hâs, yâni en seçkin has kulların tevbesi: Bunlar da Allâh’a daha yakınlık peydâ edebilmek için tevbe ederler.

Ancak her amel-i sâlihte olduğu gibi tevbede de samîmiyet ve ihlâs şartı vardır. Öyle ki, birçok ehlullâh ettikleri tevbelere dahî tevbekâr olmuşlardır. Yâni tevbeye muhtaç tevbelerden Allâh’a sığınmak ve âyette buyrulan “tevbeten nasûhâ” sırrına nâil olmak zarûreti vardır. Çünkü nefis ve şeytan, gönlü çelmeye yol bulamayınca sûret-i haktan görünürler de bu defa güzellikleri ve iyilikleri telkin eden birer üstad kesilirler. Böylece kulu tuzağa düşürerek tevbeleri yele verirler. Oysa durmadan tevbeden dönmek, âhiret hayatını karartacak bir âfettir. Allâh Teâlâ buyurur:

عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُثِرْتُمْ عُثِرْنَا

“Belki Rabbiniz size merhamet eder; fakat siz eğer yine fesâda düşerseniz, biz de sizi yine cezalandırırız...” (el-İsrâ, 8)

Çünkü durmadan tevbesini bozan kimse, artık şeytanın maskarası olmuş demektir. Artık o, ne zaman tevbe etse şeytanın ve şeytanlaşmış gâfillerin bir defa: “Yazıklar olsun, tüh sana!” demesiyle derhal tevbesini yine bozar. Onun için âyet-i kerîmede:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا

“Ey îmân edenler! Tam bir sıdk ve ihlâs ile tevbe ederek Allâh’a dö-nün.” (et-Tahrîm, 8) buyrulmuştur.

Bu gerçeğe işâretle şâir tevbeye yönelen gönülleri şöyle îkâz eder:

*Birkaç kelime ile dil ederken istiğfâr,
Gönül gâfilse, nefis binbir dehlize dalar!..*

Rahmetî

Tevbe mevzuunda şu husus da câlib-i dikkattir:

Camîu’s-Sagîr adlı hadîs kitabında; insanların amellerini yazan meleklerden günahları kaydeden meleğin, günah işlendikten altı saat sonra yazdığı, bu mühlet içinde belki tevbe eder diye beklediği belirtilmektedir. Bu sebeple: «Tevbemde duramıyorum, yine günah işliyorum; bu yüzden tevbe etmeyeyim!» dememeli, dâimâ istiğfarda bulunmalıdır. Zîrâ Allâh lutfeder de bir daha tevbe bozulmaz. Ancak bilmelidir ki tevbe, bir af dileme olduğundan samîmî pişmanlığın gerçekleşmesi ve affı istenen günahın bir daha yapılmaması husûsundaki kat’î azmî îcâb ettirir. Bunun için Cenâb-ı Hak şöyle îkâz buyurur:

“...Sakın şeytan, Allâh’ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.”

(Lokmân, 33)

Zâten:

“Günahtan tevbe, nedâmet ve istiğfardan ibârettir.” (Ahmed bin Hanbel, VI, 264)

hadîs-i şerîfi de, tekrar günaha düşürmeyecek bir tevbeye işâret etmektedir.

Aynı zamanda bu hadîs-i şerîf, tevbenin pişmanlıkla başlaması zarûretini beyân eder. Bu da günah kirlerinin samîmî gözyaşlarıyla temizlenmesi demektir.

Rivâyet olunur ki:

Tevbe ve pişmanlık içindeki bir günahkâra, yakaza hâlinde iken günahlarının listesi verilmiş: **“Oku bunu!”** denmişti. Bu hâl karşısında mücrim o kadar ağladı ki, gözyaşlarından listedeki günahları göremez oldu. Nihâyet bu samîmî gözyaşları, o günahların tamamını yıkadı, temizledi. Böylece o mücrim affoldu.

Bu itibarla bâzen bir günah, affı için bin gözyaşı ister; bâzen de bir damla yaş bin günahı temizler.

Çünkü **gözyaşı**, ilâhî muhabbet bağına girenler için bir tevbe pınarıdır. Günahları yıkar, temizler. Rabbe karşı bir şükran ifâdesidir. Gözyaşı, Cenâb-ı Hakk’ın ümid dergâhıdır. Bütün ümidlerin kesildiği bir anda bu dergâhın eşliğinde ağlayabilenler gerçek bahtiyarlardır.

Samîmî gözyaşları ile âlemi seyredenler için o damlaların her biri, bağrında binbir okyanus sergileyen aynalar gibidir ki, her zerrede ilâhî esrar âşikâr ve

ayândır. Nice okunamayan hikmet sayfaları onunla okunur. Zîrâ gözyaşı, kelimelerin taşıyamayacağı mânâları yüklenen ve ifâde edebilen bir lisandır ki, kul onunla, kendisinin bile hayâl edemeyeceği şeyleri Rabbinden istemiş olur... Onun için sevdâlar gözyaşı pınarının başında tesellî bulur. Garipler onun kıyısında dinlenir.

Allâh için gözlerden dökülen bir damlanın değerini şu kıssa ne güzel ifâde eder:

Cüneyd-i Bağdadî -kuddise sirruh-, birgün yolda giderken gökten meleklerin indiğini ve yerden bir şeyler kapıştıklarını gördü. Onlardan birine:

“–Kapıştığınız şey nedir?” diye sordu.

Melek cevap verdi:

“–Bir Allâh dostu buradan geçerken iştiyakla bir «âh!..» çekti ve gözünden birkaç damla yaş döküldü. Bu vesîle ile Cenâb-ı Hakk’ın rahmet ve mağfiretine nâil olalım diye o damlaları kapşıyoruz.”

Hadîs-i şerîfte buyrulur:

“İki göz vardır, onlara cehennem ateşi değemez: Allâh için ağlayan göz ile, Allâh yolunda nöbet tutarak uyanık sabahlayan göz.” (Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd, 12/1639)

Günahkârın tevbe ve gözyaşlarıyla nasıl temizlendiğine misâl olarak Hazret-i Mevlânâ, kirlenip de sonra buharlaşan ve yeryüzüne tekrar berrak bir rahmet hâlinde dönen sulardan bahisle buyurur:

“Arılığı ve duruluğu kalmayınca, yâni çamurlanıp bulanınca, su da bizim gibi yeryüzünde kirlendiği için huzursuz olur, şaşırıp kalır... İçten içe feryâda ve Hakk’a yalvarmaya başlar. Bu feryatlar ve yalvarışlar üzerine Cenâb-ı Hak onu buharlaştırıp göklere alır. Orada çeşit çeşit yollara sürerek tertemiz eyler. Sonra da bazen yağmur, bazen kar, bazen de dolu hâlinde yeryüzüne yağdırır. Nihâyet kıyası olmayan engin bir denize ulaştırır.”

Hiç şüphesiz bu semboller, Cenâb-ı Hakk’ın kurtuluşa erdirmek istediği günahkar kullarına karşı gösterdiği merhameti ve sevgiyi ifâde etmektedir. Nitekim günah kiriyle kalbi çamurlanmış kimselerde tevbe suyu ile pişmanlık güneşi bir araya gelirse, Cenâb-ı Hak o gönülleri göklere alır. Tozdan, topraktan ve bütün nefsânî kirlilerden temizler. Tekrar varlıkların en şerefli olarak, yâni bir rahmet hâlinde yeryüzüne ihsân eder. Bu hâlin en geniş mânâda tecellîsi de namazlarda gerçekleşir ki, bu bakımdan dosdoğru kılınabilen namazlar için «mü’minin mîrâcıdır» buyrulmuştur.

Ancak insanoğlu bu gerçeği çoğu zaman anlamayıp dünyaya dalarak ağlamak yerine kahkahaya boğulduğundan Cenâb-ı Hak:

وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ

“Gülüyorsunuz!.. Ağlamıyorsunuz!.. Habersiz oyalanmaktasınız!” (en-Necm, 60-61) buyurmuş ve Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e fermân eylemiştir:

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“Yaptıklarının cezâsı olarak, az gülsünler, çok ağlasınlar!” (et-Tevbe, 82)

Yâni Allâh Teâlâ, kulundan tevbe ve gözyaşı ile günahlarını temizlemesini istiyor. Bu meyânda Hazret-i Mevlânâ gözyaşının ehemmiyetini şöyle anlatır:

“Mum, ağlayıp gözyaşı dökünce daha da aydın bir hâl alır. Ağaç dalı da, ağlayan bulutun bereketi ve güneşin harâretiyle yeşerir, tazelenir. Yâni bir meyvenin yetişmesi için harâret ve su gerekir.”

“Tıpkı bunlar gibi, tevbelerin kabulü için de bulut ve şimşek, yâni gözyaşı ve gönül yanışı ister.”

“Şâyet gönül şimşeği çakmaz da göz bulutu yağmur yağdırmazsa, nefsin öfke ateşi ve günah alevleri nasıl söner? Vuslatın feyzi, yâni ilâhî tecellî nûrunun parlaklığı gönülde nasıl belirir? Mânâ menbâları nasıl coşup akar? Yağmurlar yağmasa gül bahçesi, yeşillığe nasıl sır söyleyecek? Menekşe yaseminle nasıl ahidleşecek?”

“Tabiatı bırak da hıçkırma hıçkırma ağlasın. Bu topraklar, sudan ayrılınca çoraklaşır. Irmaklardan, derelerden ayrı kalan, uzak düşen sular da sararır, kollar, bulanır, kapkara olur.”

“Cennet gibi yemyeşil olan bağlar, bahçeler sulardan ayrı düşünce, sararır, solar, yaprakları kurur, dökülür, bir hastalık yurdu olur. (İnsan da böyledir...)”

Bu hâlden korunmak içindir ki, Şuayb -aleyhisselâm-’ın gözleri ağlamaktan âmâ olmuştur. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de:

“Bildiğimi bilseydiniz, az güler çok ağlardınız, yemek içmek içinize sinmezdi...” (Suyûtî, Câmiu’s-Sagîr, c. II, s. 10) buyurmuştur.

Zîrâ, ancak gönlündeki cürümden oluşan bir yarayı ömür boyu gözyaşları ile yıkayıp temizleyen gönül erleri, affin cennetine girebilen âşık gönüllerden olabilirler. Onun için başta Peygamberler olmak üzere bütün velîler, sâlihler ve sâdıklar; darlıkta ve bollukta, kederde ve ferahta dâimâ Cenâb-ı Hakk’a ilticâ etmişler, yanış ve yakarış hâlinde bulunmuşlardır. Çünkü Peygamberlerde bile irâde dışı gerçekleşen bir hatâ olarak ifâde edilen “zelle”lerin bulunması sebebiyle tevbe ve istiğfardan müstağnî kalabilecek hiçbir kul tasavvur olunamaz. Tevbe ve

istiğfâr, gerçek mâhiyetiyle derûnî bir pişmanlık ve sığınma olması sebebiyle, Allâh’a yaklaşmanın en müessir vâsıtasıdır.

Diğer taraftan Cenâb-ı Hakk’ın kullarına verdiği ızdırap ve çileler ile kullarından istediği tevbe ve gözyaşları hep bir ebediyet alışveriştir. Hem öyle kârlı bir alışveriş ki, bunu farkedenden hiçbir musîbetten şikâyet hâlinde olmayıp sonsuz bir kazanç elde ederler. Bunlardan biri olarak Hazret-i Mevlânâ ne güzel buyurur:

“Hak Teâlâ, bu dünyada senden birkaç damla gözyaşı alır, ama karşılığında sana nice cennet kevserleri bağışlar. O, senden sevdâlarla, ızdıraplarla dolu olan âhları, feryatları alır; her âh’a, her feryâda karşılık yüzlerce mânevî yüksek mevkîler, erişilmez makamlar verir.”

Fakat bilmelidir ki, her ağlayış bir değildir. Onlar arasında çok fark vardır. Nitekim soğuk, yapmacık, yalan olan nice iniltiler vardır ki, gafletten ve bir aldatmacadan ibârettir. Süfyân-ı Sevrî -kuddise sirruh- buyurur:

“Ağlamak on kısımdır. Bunlardan dokuzu riyâdır. Ancak bir tanesi Allâh içindir. İşte bu Allâh için ağlamak, -senede bir defâcık bile olsa- kulun cehennemden kurtulmasına inşâallâh vesîle olur.”

Rivâyete nazaran kocasıyla kavga eden bir kadın ağlayarak Kadı Şüreyh’e mürâcaat etmişti. Bu esnâda orada bulunan Şa’bî ona dedi ki:

“–Yâ Ümeyye! Bu kadının mazlûm olduğunu zannediyorum. Görmüyor musun ki nasıl ağlıyor!”

Bunun üzerine Kadı Şüreyh dedi ki:

“–Ey Şa’bî, Yûsuf’un kardeşleri de zâlim oldukları hâlde ağlayarak babalarının yanına gelmişlerdi. Bu ağlamalara bakarak hüküm vermek doğru olmaz!”

Böylesi gözyaşları elbette ki merduttur. Diğer bir menfur ağlayış da, miskinlik ve zillet ifâde eden ağlayışlardır. Bunlar alnı terlemeyip hüsranlılık çeken kimselerin boş ve nâfile gözyaşlarıdır ki, böyleleri hakkında merhum Âkif şu îkâzda bulunur:

*Bırakın mâtemi yâhu! Bırakın feryâdı;
Ağlamak fâide verseydi, babam kalkardı!
Göz yaşından ne çıkarmış? Niye ter dökmediniz?!*

Bizim bahsettiğimiz, Allâh’ın murâd ettiği ağlayış; hâlimizi dost-düşman karşısında aşağılatacak bir gözyaşı değil, bilakis göklere yükseltecek, gönle mîrâcı yaşatacak bir ağlayıştır. Nasıl ki engin deryâlar nice çer-çöpü üzerinde taşıyor ve onları diplere batmaktan koruyorsa, bizim gözyaşlarımız da bizleri batmaktan koruyup başında taşıyacak ve menzil-i maksûda erdirecek sular kabîlinden olmalıdır

ki, bunlar gözden ziyade gönülden akan ve halka değil Hakk’a arz edilen damlalardan ibârettir.

Gözyaşı hususunda diğer mühim bir mesele de bu ağlayışın bir şikâyet ağlayışı olmamasıdır. Çünkü şikayette, râzı olmama hâli vardır ki, aslâ makbul değildir. Zîrâ şikâyetler, insanı isyâna kadar götürür ve elindeki bütün sermâyesini yok eder. Bu ise Hakk’ın gazabını celbeder. Bizim kasedettiğimiz ağlayış ise, gazabı celbetmek değil, dostu memnun edebilme endişesi ve günah kirlerinden arınabilme vesîlesidir.

Hâsılı ölüm geldiğinde bütün uyuyanlar uyanır, yâni gözlerini açıp hakîkati görürler. Ancak o son nefeste hakîkati görmenin artık hiçbir faydası olmaz; tıpkı Firavun’a olmadığı gibi... Hazret-i Mevlânâ ne güzel buyurur:

“Akıllı kişiler önceden ağlarlar; bilgisizler ise işin sonunda başlarına vururlar, hayıflanırlar. Sen işin başlangıcında sonunu gör de, kıyâmet gününde pişman olma!”

“Bu hususta şu kuşun hâli sana ibret olsun ki, o, avcının tuzağındaki buğdayları görünce kendinden geçmiş, aklını kullanamaz hâle gelmişti. Böylece irâdesiz bir şekilde buğdayları yedi, fakat, tuzağa düştü kaldı. Bu defa başını dertten kurtarmak için ne kadar Yâsîn okudu, ne kadar En’am okudu. Ama ne fayda!.. Belâ gelip çattıktan sonra, ağlamak, feryat etmek, sızlanmak ne işe yarar. Bu âh ve feryat, tuzağa düşmeden önce gerekirdi...”

Nitekim Lût kavminin, ilâhî intikâmı celbeden azgınlıkları sebebiyle helâk edileceklerini duyduğunda İbrâhîm -aleyhisselâm-, onların ne derecede bir isyân içinde olduklarını tam bilmediğinden kendilerine merhametle duâ etmek isteyince melekler:

“–Artık duâ vakti geçti!..” demişlerdir.

Cenâb-ı Hakk’ın murâdı üzere ölümün bizlere nerede, ne zaman ve nasıl geleceği belli değildir. Onun için gönüllerin “Ölmeden evvel ölünüz!” sırrıyla yoğrulması ve her an Rabbine kavuşmaya hazır bulunması zarûrîdir. Aksi hâlde son nefes: “Eyvah nereye böyle!” feryatlarıyla dolu bir hüsrân demi olur... Âyet-i kerîmede buyrulur:

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ

“Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir de: «İşte (ey insan) bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir!..» denir.” (Kâf, 19)

Dolayısıyla kulların en mühim meselesi, tezkiye-i nefis ve tasfiye-i kalbdır. Buraya kadar anlattığımız tevbe ve gözyaşı bu hâle nâiliyetin sadece kapısı

mesâbesindedir. Bu kapıdan içeri girdikten sonra yapılması gereken bütün amel-i sâlihleri ihyâ da elbette zarûrîdir. Farz, vâcib ve sünnetleri âdâbı üzere edâdan sonra bilhassa kul hakkı, anne-baba hakkı, Allâh için infak, bütün mahlûkâta merhamet, şefkat ve af ile yaklaşabilme gibi güzelliklere sahip olunmalıdır. Meselâ bu güzelliklerden affedebilme meziyetine kavuşabilenler, ilâhî affa daha çok lâyık olurlar. Zîrâ “Acıyın bize!” feryatlarına gönül vermeyen muhabbet ve merhamet mahrumları, hayâtın şaşkın ve hazin yolcularıdır.

Onun içindir ki gönüller, tevbe ve gözyaşı ikliminde bütün davranış güzelliklerini elde ederek Rabbe yönelmelidir. Bu yöneliş de hiç şüphesiz ömrün her ânını içine almalıdır. Bununla birlikte bazı müstesnâ zamanlar, kullar için apayrı bir kazanç mevsimidir. Tıpkı bahar mevsiminin diğerleri arasındaki değer ve güzelliği gibi kullara bahşedilen öyle mânevî baharlar vardır ki, bunların en değerlisi, içinde bin aydan daha kıymetli bir geceyi, yâni Kur’ân’ın Levh-i Mahfûz’dan dünya semâsına indirilerek cihânı ve insanları nûra gark ettiği **Kadir Gecesi**’ni de bulunduran **Ramazan-ı Şerîf** ayıdır.¹⁷ İdrâk ettiğimiz bu mübârek ve müstesnâ ay, gece gibi kararan gönülleri nûruyla aydınlatan bir bedr-i münîrdir. Göklerden yere mi’râc için açılan bir penceredir. Bu bakımdan gönlü uyanık mü’minlere gereken, bütün ömürlerini böyle müstesnâ bir iklimden alacağı feyiz ve bereketlerle, yâni Ramazan-ı Şerîf hassâsiyetiyle geçirmesidir. Zîrâ böyle bir yaşayışla müzeyyen sâlih gönüllere kıyâmet, bir nedâmet günü değil âdeta bir bayram sabahı olur.

Rabbimiz cümlemize böyle bir bayram sabahı nasîb eylesin! Aşk, vecd ve samîmî gözyaşlarıyla ilâhî rahmet ve mağfiretine nâil buyursun!

Âmîn!..

¹⁷ Bu yazı Ramazân-ı Şerîf’te yayınlanmıştır.

Duâ

Duâ tekrarlandıkça derûnî duyuşlar olarak mü'minin rûhuna nakşolur, şahsiyete karışıp onun bir husûsiyeti hâline gelir. Bu sebeptedir ki yüksek rûhlar, devamlı duâ hâlinde yaşarlar.

İnsanlığa rahmet olarak gönderilen bütün Peygamberler ve Hak dostları; darlıkta ve bollukta, ızdırapta ve sürurda, gönüllerini dâimâ Hak Teâlâ'ya döndürmüşler ve bir niyâz ikliminde yaşamışlardır. Onlar, her hâlükârda Rabb'e yakarış hâlinde olmanın lüzûmunu, hâl ve davranışlarıyla tâlim eden ebediyet rehberleridir.

Allâh'a sığınmak, bir yaratılış kânunu ve kulluk muktezâsıdır. Yerde ve göklerde ne varsa, ilâhî takdîre râim olmuş bir hâlde, O sonsuz kudret sâhibini lisân-ı hâl ile zikretmekte ve O'na yalvarışta bulunmaktadır. Gerçek bir dînî terbiye de, duâ hâlini mü'minin rûhunda sürekli kılmayı hedefler. Zîrâ duâ, kalbde Allâh'a açılan en yüce kapının anahtarıdır.

Duâ tekrarlandıkça derûnî duyuşlar olarak mü'minin rûhuna nakşolur, şahsiyetine karışıp onun bir husûsiyeti hâline gelir. Bu sebeptedir ki yüksek rûhlar, devamlı duâ hâlinde yaşarlar. Zîrâ onların kalbleri, duâyâ sarılmanın ehemmiyetine dâir şu âyet-i kerîmedeki ilâhî ikâz ile ürperiş hâlindedir:

Cenâb-ı Hak buyurur:

قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ

“(Rasûlüm!) De ki: Sizin kulluk, duâ ve yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin!?” (Ne kıymetiniz var!?)...” (el-Furkan, 77)

İşte bir mü'minin rûhunda, Rabb'e duâ ile yakarış duygularının dâimî hâle gelmesi, Allâh ile kul arasında mânevî bir bağ tesis eder. Vecd hâlindeki duâlar ise, gönlün ilâhî rahmetle kucaklaşma anlarıdır.

Duâda istenen, ilâhî rahmet ve merhamettir. Bu itibarla duâda yüreklerden ilâhî dergâha yükselecek ilk ifâde; âsîlik, günahkârlık, zayıflık ve acziyetin îtirâfı olmalıdır. Duâ, sonsuz kudret sâhibi Cenâb-ı Hakk'a, acziyetimizi müdrik bir şekilde yönelerek, O'nun huzûrunda teslîmiyet ve sükûnetle boyun eğmemizdir. Gerçekten, duâlara acziyet ve kusûrunu îtiraf ile başlamak, merhamet-i ilâhiyyeyi dâvette ve dolayısıyla duânın makbûl olmasında, büyük bir tesiri hâizdir. Nitekim Âdem ile Havvâ -aleyhimesselâm- âyet-i kerîmede bildirildiği üzere, duâlarında Cenâb-ı Hakk'a şöyle ilticâ etmişlerdir:

“(Âdem ile zevcesi) dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyân edenlerden oluruz.” (el-A’raf, 23)

Bir başka âyet-i kerîmede de Yûnus -aleyhisselâm-’ın Hakk’a ilticâsı şöyle bildirilmektedir:

“Zünnûn’u da (Yunus’u da zikret). O öfkeli bir hâlde geçip gitmiş, bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti. Nihayet karanlıklar içinde: «Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni tenzîh ederim. Gerçekten ben zâlimlerden oldum!» diye niyâz etti.” (el-Enbiyâ, 87)

Cihangir Sultan I. Murad Hân’ın Kosova önlerindeki şu duâsı, acziyetini îtiraf ile yapılan duânın berekâtına ne muhteşem bir örnektir:

“Yâ İlâhî! Mülk de, bu kul da Sen’indir. Ben âciz bir kulum. Benim niyetimi ve sırlarımı en iyi Sen bilirsin ki, mal ve mülk maksadım değildir. Yalnız Sen’in rızânı isterim...”

Yâ İlâhî! Bu mü’min askerleri küffâr elinde mağlûb edip helâk eyleme!.. Onlara öyle bir zafer lutfet ki, bütün müslümanlar bayram etsin! Dilersen o bayram gününde şu Murad kulun yolunda kurbân olsun!..”

Nitekim bu samîmî duânın ardından o âna kadar ortalığı birbirine katmakta olan fırtına dinmiş, iki üç kat daha kalabalık bir orduya karşı, sekiz saat süren kanlı bir savaşın ardından nihâyet zafer müyesser olmuştur.

Sultan Murad Han, harp sonrası gâzîleri ziyâret edip ihtiyaçlarıyla ilgilenirken, yaralı bir Sırp askeri tarafından sinsice hançerlenerek şehâdet şerbetini içmiş, böylece duâsı kâmilan kabûl olmuştur.

Yüksek ruhların lisânı ve sözlerin en güzeli olan samîmî duâlar, nûrdan ve sevdâdan doğar. Ümitsiz hayata verir, kırık kalpleri tesellî eder. İhlâs, samîmiyet ve gözyaşlarıyla yapılan duâlar, ilâhî rahmetin zuhûruna bir dâvettir. Duâda kalbe huzur bahşeden, Rabb’e teslimiyet sırrı gizlidir.

Bizlere duâyı yaşayışıyla en güzel tâlim eden, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’dir. O, gözyaşları içinde ve ayakları şişinceye kadar kıldığı namazlara ilâveten yaptığı duâlarda sık sık:

“Allâh’ım! Sen’in gazabından rızâna, azâbından affına ve Sen’den yine Sana sığınırım! Sen’i lâyük olduğun şekilde medh ü senâdan âcizim! Sen kendini nasıl medh ü senâ etmişsen öylesin!” (Müslim, Salât, 222) diyerek, acziyet duyguları

içinde Cenâb-ı Hakk’a ilticâ ederdi. Ayrıca duânın ehemmiyetini şöyle ifâde buyururlardı:

“Duâ, ibâdetdir. İbâdetin iliği ve özüdür. Allâh katında O’na duâ etmekten daha kıymetli bir şey olamaz. Allâh, kendisinden bir şey istemeyeni (duâ etmeyi kendisine yediremeyen) azâba uğratar. Sıkıntı ve darlık zamanında duâsının kabûl olmasını isteyen kimse, bolluk ve rahatlık zamanında da duâyı bol yapsın. Rabbi-niz Hayy ü Kerîm’dir; bir kul elini açınca onu boş bırakmaz. Kime ki duâ kapıları açılmıştır, ona hikmet kapıları açılmış demektir. Duâ, rahmet kapılarının anahtarı, mü’minin silâhı, dînin direği, göklerin ve yeryüzünün nûrudur.” (Rûdânî, Cem’u’l-Fevâid, 9219-20-21-22-25)

İnsanoğluna zulmeden, zayıfı hor görüp ezen ve gâfilâne bir hayat sürenlerden ziyâde; ümitsizlik içinde inleyen bir yetimin yüzünü güldürebilen ve dertli insanlara huzur bahşedenlerin ettiği duâların makbûl olduğu bir gerçektir. Hakîkaten, kendisini günahsız gören mütekebbirlerin duâları değil, günahlarının affı için gözlerinden gönüllerine durmadan yaş akıtan Hak âşıklarının duâları, kabûle şâyândır.

Hazret-i Mevlânâ -kuddise sirruh- da duânın kabûlünü temin sadedinde şöyle buyurur:

“Nedâmet ateşiyle dolu bir gönülle ve nemli gözlerle duâ ve tevbe et! Zîrâ çiçekler, güneşli ve ıslak yerlerde açar!”

Dolayısıyla duânın kabûlü için talebin sırf lafzen ifâde edilmesi kâfi gelmez. Duâları, “havf ve recâ” yâni korku ile ümid arasında yapmaya gayret etmelidir. Kalb, duânın yüklendiği mânâyâ âit arzularla titremelidir. Aynı zamanda duâ bir günahın affedilmesi istikâmetinde ise, o günahın bir daha işlenmemesi husûsunda kat’î bir azim ve kararlılıkla ifâ edilmelidir.

Rivâyet edilir ki Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm-, düşkünlük içinde duâ eden bir adama rastladı ve onun zâhirî hâline bakarak duâsının kabûl olmasını gönülden arzu etti. O sırada Allâh Teâlâ’dan Mûsâ -aleyhisselâm-’a şöyle bir vahiy geldi:

“Ben o kuluma senden daha çok merhametliyim. O, diliyle bana duâ ediyor; fakat kalbi, sâhip olduğu koyun sürüsündedir.”

Mûsâ -aleyhisselâm- bu durumu bildirince, adam derhal kendini toparladı ve hâlis bir gönülle Allâh Teâlâ’ya yöneldi.

Diğer taraftan bir din kardeşinin gıyâbında yapılan duâ da sür’atle müstecâb olur. Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“Bir mü'minin diğer bir mü'mine gıyâbında duâsından daha çabuk kabûl edilen hiçbir duâ yoktur.” (Tirmizî, Birr, 50) buyurmuştur.

İnsanlar duâsı kabûl olacağı zannını taşıdıkları kimselerden duâ talebinde bulunurlar. Hâlbuki duânın kabûlünü temin eden asıl sebep, ihlâs ve samîmiyettir. Bu demektir ki, bir günahkârın dahî, mü'min kardeşi için samîmî olarak yürekten yapacağı bir duâ, Allâh katındaki mevkii kendisinden üstün zannedilen bir başkasının gönülsüz duâsından daha hayırlıdır.

Nitekim Hazret-i Mevlânâ'nın, bir şefkat ve merhamet okyanusu olan sînesinden yükselen şu feryat pek mânîdardır:

“Ey Rabbim! Eğer Sen'in merhametini yalnız sâlihlerin ümîd etmesi gerekiyorsa, mücrimler kime gidip sığınsınlar?..”

“Ey yüce Allâh'ım! Eğer sen, yalnız has kullarını kabûl ediyorsan, mücrimler kime gidip yakarsınlar?..”

Gerçekten bir kul, günahkâr bile olsa, bu hâl, Cenâb-ı Hakk'ın onu terk etmiş olduğu mânâsına gelmez. Bu sebeple bir şahsın, kimin duâsı hürmetine murâdına nâil olacağını, yalnız Allâh Teâlâ bilir. Bu sebeple, kim olursa olsun, Allâh'ın kullarından birinin kalbî duâlarını alabilmekteki değeri idrâk etmelidir.

Birgün Mâruf-ı Kerhî Hazretleri, çarşıda bir sakaya rastlar. Saka:

“–Allâh rızâsı için benim suyumdan içiniz.” diye seslenir.

Mâruf-ı Kerhî Hazretleri, “Allâh rızâsı için” diyen sakanın bu duâsını almak niyetiyle nâfile oruçlu olduğu hâlde o sudan alır ve içer.

Mâruf-ı Kerhî vefât ettikten sonra evliyâdan bir zât, onu rüyâsında güzel bir mevkîde görür:

“–Cenâb-ı Hak hangi amelin sebebiyle sana bu ikramda bulundu?” diye sorar. O da:

“–Sakanın Allâh rızâsını talep ederek ettiği duâ ile.” der.

Mazlum ve gönlü kırık mü'minlerin duâsını almak kadar, onların bed-duâlarından sakınmak da aynı derecede mühim bir meseledir.

Nitekim Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad, şehrin kalesini tamamladığında, Hazret-i Mevlânâ'nın babası **Bahâeddin Veled**'den teberrüken kaleyi görmesini ve kale hakkındaki fikrini beyân etmesini ricâ eder. Bahâeddin Veled Hazretleri, gidip yapılanları görür ve şöyle der:

“Kaleniz, sel felâketlerini, düşman akınlarını önlemek için fevkalâde güzel ve kuvvetli görünüyor. Lâkin sen, idâren altındaki mazlumların, ezilen insanların bedduâ oklarına karşı hangi tedbiri aldın? Çünkü onların bedduâ okları, yalnız senin kalen gibi bir kaleyi değil, yüzbinlerce kale burcunu deler geçer ve dünyayı harâbeye çevirir.

En iyisi sen, adâlet ve iyilikten kale burçları yap ve sâlihlerden, hayırlı duâ askerleri teşkîl etmeye gayret et. Böylesi senin için surlardan daha emindir. Zîrâ halkın ve dünyanın güven ve huzuru o duâ askerleriyle sağlanır.”

Hakîkaten, mü'minlerin her türlü nâiliyet, muvaffakiyet ve zaferleri, gösterilen gayret ve çabaların yanısıra, ihlâslı duâların da bir berekâtıdır.

Yaşayıp hissedebildiğimiz nisbette bizler için ebedî saâdet rehberi olan Kur'ân-ı Kerîm, duânın en büyük tâlimlerini ihtivâ eder. Yüce Rabbimiz duâ husûsundaki âyetlerden birkaçında şöyle buyurur:

“De ki: Ne dersiniz; size Allâh'ın azâbı gelse veya o kıyâmet gelip çatı-verse, Allâh'tan başkasına mı yalvarırsınız? Doğru sözlü iseniz (söyleyin bakalım)! Bilakis yalnız Allâh'a yalvarırsınız. O da (kaldırılması için) kendisine yalvardığımız belâyı dilerse kaldırır ve siz ortak koştüğunuz şeyleri unutursunuz.” (el-En'am, 40-41)

“Rabbimize yalvara yakara ve gizlice duâ edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez.” (el-A'raf, 55)

Âhiretimizi kurtarabilmenin yegâne sermâyesi olan şu fânî dünya hayâtında hatırdan çıkarmamamız gereken en mühim duâlardan biri de hüsn-i hâtime ile ölebilmeyi dilemektir. Âyet-i kerîmede Rabbimiz:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ

“Ey îmân edenler! Allâh'tan, O'na lâayık bir takvâ ile korkun ve ancak müslüman olarak can verin!” (Âl-i İmrân, 102) buyurmaktadır.

Her mü'minin, bir ömür boyunca gösterdiği gayretler, son nefesi güzelce verebilme saâdetine kavuşmak içindir. Zîrâ, peygamberlerin dışında kimse teminat altında değildir. Evliyâullâh bile dâimâ son nefes endişesi taşımışlardır.

Her ne kadar kimin ne hâl üzere öleceği meçhûl ise de, umûmiyetle her insanın yaşadığı hâl üzere öldüğü bir gerçektir. Bu sebeple son nefesimizi îmân ile verebilmek için sırât-ı müstakîm üzere bulunup dâimâ Cenâb-ı Hakk'a duâ ve istiğfâr hâlinde yaşamamız îcâb eder. Âyet-i kerîmede bildirildiği üzere Yûsuf -aleyhisselâm- şöyle duâ ederdi:

تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ

“...(Allâh'ım!) Canımı müslüman olarak al ve beni sâlih kullarının arasına ilhâk eyle!..” (Yûsuf, 101)

Allâh Teâlâ'nın akl-ı selîm sâhipleri diye övdüğü sâlih kullarının duâsı ise yine Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirilmektedir:

رَبَّنَا فَاعْفُ رَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ

“...Ey Rabbimiz! Artık bizim günahlarımızı bağışla! Kötülüklerimizi ört! Rûhumuzu sâlihlerle birlikte al!” (Âl-i İmrân, 193)

Mûsâ -aleyhisselâm-'ın mûcizesi karşısında henüz yeni îmana ermiş sihirbazların Firavun'un işkence ile öldürme tehditlerine aldırış etmeyip, Cenâb-ı Hak'a o canhıraş niyazlarında, zulümden kurtulmayı değil de, bir îman zaafına uğramadan müslüman olarak canlarını teslim edebilmeyi dilemeleri, bizler için ne büyük bir îkaz ve ibrettir.

Diğer taraftan, duâlarda ilâhî lutfâ kavuşacak olan, sâdece gür sesle ve bir gösteri edâsıyla söylenen, riyâkârâne, yapmacık ve kalbin iştirâk etmediği parlak cümleler, ciğerleri yırtarcasına bağırma ve nümâyışlı sözler değildir. Şâyet böyle olsaydı, bütün bunların zıddına, iniltiden öteye sesi çıkmayan, kanlı gözyaşlarıyla yakaran muzdarip bir hastanın veya kendi nefesine sözü geçmeyecek derecede zayıf gariplerin duâlarının kabul görmemesi gerekirdi. Böyle bir düşünceye sâhip olmaksâ, gönül ve hâl lisânını bilmemek ve âdeta yok farzetmektir.

Duâda bu gibi taşkınlıklarda bulunmak, aslında duânın özünü, rûhâniyetini ve kudsiyetini zaafa uğratar. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, böyle duâ edenler hakkında:

“Bir zümre gelip, duâlarda haddi aşacaklardır...” (Ebû Dâvud, Vitr, 23) buyurarak bu hâle düşmekten îkâz etmişlerdir.

Yine bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulur:

“Siz bir sağıra duâ etmiyorsunuz. İşitici ve size pek yakın bir Allâh'a niyâz ediyorsunuz.” (Buhârî, Cihad, 131)

Cenâb-ı Hak samîmî duâları reddetmez. Lâkin bütün samîmiyetine rağmen, kader-i mutlak'a muvâfık düşmeyen bâzı taleplere de icâbet buyurmaz. Bundan dolayı duâ eden, hiçbir zaman bezginlik göstermeyip duâyâ devâm etmelidir. Zîrâ böyle hâllerde duânın karşılığı âhiret âleminde havâle edilmiş demektir.

Duânın vecdine dalan bir kalb, en yüce kapıya ilticâ etmiş bulunduğunun idrâkinde olmalıdır. Duâ kapısında bir teveccüh ümîdiyle bekleyen gönüller, o rahmet eşîğinde bir ömür bile beklemekten usanmazlar. Zîrâ onların âleminde duâ

ve gözyaşı ilâhî rahmetten neş'et ettiği için, mahzun gönüllere tesellî ve huzur bahşeden bir saâdet iksîri ve Hakk'ın sevdâsıyla yanık yüreklerin içtikçe ferahladığı tatlı bir kevser gibidir.

Unutmamalıyız ki, insan olmanın gerçek şeref ve haysiyetine günahlarımızdan affolunarak ulaşabiliriz. Ölümle birlikte ebedî affın sırrına ermek ve Hakk'ın sonsuz lutuflarını tatmak isteyenler, öncelikle gönül bahçelerindeki güllerden vecd hâlindeki duâ ve niyazlar ile af râyihası çıkarma gayreti içinde olmalıdırlar. Biz de niyaz ederiz ki sonsuz kudret ve merhamet sâhibi Rabbimiz bize acısın ve üzerimize af lutuflarını yağdırsın.

Yâ Rabbî! Aşk, vecd ve samîmî gözyaşlarıyla ilâhî rahmet ve mağfiretinden nasîb alabilmemizi lutfeyle! İlâhî rızâna nâiliyet ümidiyle, yarattıklarına merhameti, gönüllerimizin tükenmez hazînesi eyle! İhlâslı kullarının feyizli duâları hürmetine, mübârek vatanımıza saâdet ve dirlik, milletimize hak ve hayırda birlik ihsân eyle!

Âmîn!..

Hakka ve Hayra Dâvet -1-

Ümmeti olma şeref ve bahtiyarlığına nâil olduğumuz Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in ebedî kurtuluş dâvetini insanlığa duyurabilmek için canhıraş bir şekilde vermiş olduğu mücâdeleyi unutmayıp, O'nun bu sünnetini, ümmeti olarak ne kadar yaşayabildiğimizi ve "Allâh'ın yeryüzündeki şahitleri" vasfına ne kadar lâayık olabildiğimizi sık sık muhâsebe etmeliyiz.

Akıl, idrâk ve iz'an gibi fitrî sermâyeleri ifsâd edilmemiş her insan, içinde yaşadığı hayat ve kâinâtı gönül gözü ile seyrettiğinde, onun boş, gâyesiz ve hikmetsiz yaratılmadığını kavramakta güçlük çekmez. Derin hikmetler ve ciddi gâyeler ile yaratılan insanın bu fânî dünyada başıboş olmadığı açıktır. Zîrâ âyet-i kerîmelerde:

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى

"İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı zanneder!" (el-Kıyâme, 36)

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ

"Sizi sâdece boş yere yarattığımızı ve sizin hakîkaten huzûrumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız." (el-Mü'minûn, 115) buyrulmuştur.

Her insan, "ömür" adı ile hissesine isâbet eden hayat akışını; yâni insan ile kâinât arasındaki râbıta ve beşik ile tabut arasındaki münâsebeti kavrama zarûretindedir.

Kâinâta hâkim olan ilâhî nizâm ve kudret akışları, akıl ve vicdan sâhiplerini, hikmet sahibi bir yaratıcıyı kabûle, yâni "îmân"a sevkeder. Fakat Allâh Teâlâ, insanların îmanlarının kâmil mânâda gerçekleşebilmesi için, onlara bir de hidâyet rehberi peygamberler göndermek sûretiyle, ilâve bir lutufta bulunmuştur.

Bu lutuflarla nâil olunan "îmân" nîmetinin insana kazandıracağı en mühim hasletlerden biri, şüphesiz ki "merhamet"tir. Merhamet, mü'minin kalbinde hiç sönmeyen bir ateş gibidir. Bizi Rabbimize yaklaştıran ilâhî bir cevherdir. Merhamet, insanı hodgâmlıktan diğergâmlığa sevkeden îmânın bir lutuf meyvesidir. Zîrâ îmân nîmeti gönülde kemâle erdikçe, îmandan mahrumlara acıma hissi artar, onlar için gösterilecek gayret de ziyâdeleşir. Bundan dolayı kâmil bir mü'minin rûhu, etrâfında hidâyet dâvetine muhtaç insanlar varken, sırf kendi îmânı ile tesellî bulamaz.

Hiç şüphesiz ki insan, âhiret yolculuğuna çıkmış fânî bir yolcudur. Bunu inkâr etmek, gözlerini yumup güneşi inkâr etmek kadar akla, mantığa ve vicdâna zıt bir keyfiyettir. O hâlde, hayâtı bu hakikat istikâmetinde tanzîm etmek de aklî, mantikî ve vicdânî bir zarûrettir. Bu hayat yolculuğunda, mü'minin sâhip olduğu nîmetleri nefesine hasretmeyerek muhtaç olanların irşâdına gayret sarfetmesi, onun dînî ve vicdânî vazifelerinin en mühimlerinden biridir. Zîrâ insanları hakka, hayra, fazîlete, îmâna, sâlih amellere ve dolayısıyla ebedî saâdete dâvet etmek; onların kötülüklerden uzaklaşmalarına yardımcı olmak; ahlâk zaafına uğrayıp rezâlet çukurlarına ve küfür karanlıklarına düşmemeleri için gayret göstermek, dünya ve âhirette en hayırlı ve ecir büyük vazîfelerdendir. Nitekim Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurmuşlardır:

“Doğru yola dâvet eden kimse, ona tâbî olanların ecirleri kadar ecir alır. Bu, tâbî olanların ecrinden bir şey eksiltmez!

Kötü bir yola dâvet eden kimse de, ona tâbî olanların günahları kadar günah alır. Bu da, tâbî olanların günahlarından hiçbir şey eksiltmez!..” (Müslim, İlim, 16; Ebû Dâvûd, Sünnet, 6; Tirmizî, İlim, 15)

Görüldüğü üzere hadîs-i şerîfte, hakkı ve hayrı tebliğ vazîfesinin fazîlet ve bereketine dâir ne büyük bir nebevî müjde bulunmakta ve öte yandan da şerre dâvet edenlerin, bir kar topunun yuvarlanarak büyük bir çığa dönüşmesi kabîlinden katlanarak artan bir vebal ve günaha sürüklendikleri bildirilmektedir. Bu keyfiyet, hakka ve hayra dâvet ile kötülüklerden sakındırma vazîfe ve mükellefiyetinin ehemmiyetini ifâdeye kâfidir.

Diğer taraftan, tebliğ vazîfesinde bulunacak her mü'minin, önce kendi şahsiyetini ikmâl etmesi gerekir. Zîrâ insanları hakka ve hayra irşâd için en tesirli vâsıta; hakkın, hayrın, fazîlet ve doğruluğun, canlı ve müşahhas bir timsâli hâline gelmektir. Buna göre, hidâyet dâvetçisinin evvelâ kendisinin “sırât-ı müstakîm” üzere olması şarttır. Tebliğin kâmil mânâda müessir olması ise, **“itmi'nâna ermiş bir kalb”** ile mümkündür. Çünkü bu mânevî kıvâma ulaşan zâtlar, sonsuzluğun vecdi içinde yaşadıklarından, onların nazarında fânî haz ve lezzetler câzibesini yitirmiştir. Bu yüzden de tebliğ vazîfesini fânîlerden herhangi bir menfaat ummak ve nefse pay çıkarmak için değil, sırf Allâh rızâsı için yâni ihlâs ile îfâ ederler. Bu keyfiyet, aynı zamanda peygamberlerin ahlâkına âit bir husûsiyettir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de tebliğ ile ilgili olarak:

“Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir.” (eş-Şuarâ, 180) âyet-i kerîmesi gibi, bu nebevî ah-lâka işâret eden pekçok ilâhî beyan bulunmaktadır.

Dînimizde hayra dâvet ve kötülüklerden sakındırma vazîfesine, “**emr-i bi'l-mârûf ve nehy-i ani'l-münker**” adı verilir. Bu husustaki ilâhî emir, âyet-i kerîmede şöyle beyân edilmiştir:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Sizden, hayra dâvet eden, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.” (Âl-i İmrân, 104)

Hakkı bâtıldan, hayrı şerden, fazîleti rezâletten, olgunluğu hamlıktan ayırabilmek için yegâne kıtas; dînin sesi yâni Allâh ve Rasûlünün emirleri ve tavsiyeleridir. Bu sesi yükseltmek, her mü'minin öncelikli vazîfelerindendir.

Cenâb-ı Hak, bir âyet-i kerîmede de tebliğ vazîfesinin “büyük bir cihâd” olduğunu şu şekilde bildirmektedir:

“(Rasûlüm!) Kâfirlere aslâ boyun eğme ve bununla (bu Kur'ân ile) onlara karşı olanca gücünle büyük bir mücâhede ver!” (el-Furkan, 52)

Hakîkaten bu “büyük mücâhede” emrinin, henüz mü'minlerin müşriklerle mücâdele edecek güçlerinin bulunmadığı Mekke döneminde, yâni cehâletin dehşâmeleştiği, sapıklığın kudurduğu, fesat ve anarşinin hortladığı, küfür ve ilhâdın saltanat kurduğu bir devirde gelmiş olması, cihâdın en mühim mânâlarından birini ortaya koymaktaydı ki, bu da, Kur'ân-ı Kerîm'in tebliği idi. Zîrâ o dönemde mü'minlerin zâlimlere ve düşmanlarına karşı ne savaşılabilecek kadar güçleri, ne de ellerinde askerî techizatları vardı. Allâh'ın kelâmından başka ellerinde hiç bir şey yoktu. O hâlde âyet-i kerîmede bildirilen bu büyük mücâhede ve gayretin yegâne yolu, Kur'ân-ı Kerîm'in tebliği idi.

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bir hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurur:

“Sâdece şu iki kimseye gıpta edilir: Biri, Allâh'ın kendisine Kur'ân verdiği ve gece gündüz onunla meşgul olan (onunla yaşayıp tebliğ eden) kimse, diğeri de Allâh'ın kendisine mal verdiği ve bu malı gece gündüz O'nun yolunda infak eden kimse.” (Buhârî, İlim, 15; Müslim, Müsâfırîn, 266)

Kur'ân ile meşgûliyetin en fazîletli şekli; onu öğrenmek, öğretmek, onun ahlâkıyla ahlâklanmak, emir ve nehiyleri istikâmetinde bir hayat yaşamak, îmân zarâfeti ve yumuşak bir lisân ile tebliğinde bulunmaktır. Kur'ân ile tebliğin, arzu edilen derecede güzel bir tesir bırakabilmesi, ancak Kur'ân ile meşgûliyetinde bu duygu derinliğine ulaşmış hassas mü'minlerin kârıdır.

Nitekim Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'i öldürmek gibi menfur bir niyetle yola çıkan Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh-'ın hidâyete ermesine vesîle olan, Hazret-i Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-'ın duâsı bereketine ilâveten, kız kardeşinin evinde kalbî derinlikle okunan ve yaşanan bir Kur'ân'ın tebliğinden ibâretti.

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ve ashâb-ı kirâm hazretleri, Kur'ân-ı Kerîm'i ve dolayısıyla Allâh'ın dînini tebliğ yolunda bütün güçleri ile gayret sarfetmiş, bu uğurda mallarıyla ve canlarıyla her türlü imkân ve kuvvetlerini seferber etmişlerdi. Allâh Rasûlü'nün hidâyete dâvet eden mektubunu cellatların önünde krallara korkusuzca okuyup teslim eden sahâbî, vazîfesi uğrunda canını bile vermekten çekinmemişti. Allâh Rasûlü'nün meşhur Vedâ Hutbesi'ni dinleyen takrîben 120 bin sahâbîden yaklaşık ancak 20 bin kadarının Mekke ve Medine'de medfûn olduğu düşünülürse, tebliğ dâvetinin ashâb-ı kirâm tarafından nasıl sınırları aşan bir heyecân şerâresi hâlinde yaşandığı daha iyi idrâk edilir. Nitekim Çin'den İstanbul'a, Afrika'dan Kafkaslar'a kadar giden sahâbî, gittikleri her yerde hidâyet ve rahmet aşısı yapmış, İslâm'ın kaderinde şerefli bir mevkî kazanmaya muvaffak olmuşlardı. Böylece Mekke'den başlayan hidâyet dâvetini bütün zaman ve mekânlara ulaştırmışlardı.

Bilhassa Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'ın insanlığı hidâyete dâvet eden ilâhî mesajı tebliğde sarfettiği insanüstü gayret ve mücâdele, bir taraftan tebliğ vazîfe ve mes'ûliyetinin azamet ve ehemmiyetini ortaya koyarken, diğer taraftan da mü'minlerin bu hususta nasıl bir îmân heyecânı içinde yaşamaları gerektiğini telkîn etmekteydi.

Cenâb-ı Hakk'ın biz kullarına en mükemmel bir örnek olarak gönderdiği Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, hayâtını tebliğ vazîfesine adanmıştı. Müşriklerin dünyevî ve nefsânî bakımdan son derece câzip tekliflerini reddettiğinde daha da artan eziyet, alay, hakâret ve haksızlıklarına mâruz kalmak dahî O'nu dâvâsı yolunda gayretten alıkoyamıyordu. Bu yolda en ufak bir sarsılma kabûl etmeyecek kadar kararlı ve büyük bir îmân vecdi içerisinde idi. Daha tebliğ vazîfesinin başladığı en zayıf zamanlarında bile onu dâvâsından vazgeçirebilmek için müşriklerin yaptıkları çok câzip tekliflere verdiği şu târihî cevap da bunu ortaya koymaktaydı:

*“Vallâhi, Allâh'ın dînini tebliğden vazgeçmem için, güneşi sağ elime, ayı da sol elime koyacak olsalar, ben yine de bu dâvâdan vazgeçmem! Ya yüce Allâh, onu bütün cihâna yayar, (böylece) vazîfem biter; ya da bu yolda ölür giderim!”*¹⁸

Hakîkaten Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, İslâm'ın tebliği için hiçbir beşerin tâkat getiremeyeceği zahmet ve eziyetlere katlanmış, her

¹⁸ Bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, II, 64.

türlü fırsatı değerlendirmiş, insanların gönüllerine hidâyet tohumları ekebilmenin bütün yollarını tatbik ederek ümmete en güzel bir şekilde örnek olmuştur.

Nitekim Peygamberliğinin ilk yıllarında müşriklerin hac için Mekke'ye geldikleri zamanlarda bizzat bütün kabîleleri dolaşır, İslâm'ı onlara defâlarca anlatırdı. Halkın toplu hâlde bulundukları yerleri, sohbet meclislerini durmadan dolaşarak, rastladığı herkesi, hür-köle, zayıf-kuvvetli, zengin-fakir ayırt etmeden, evvelâ Allâh'ın birliğine inanmaya dâvet ederdi.

Câbir -radiyallâhu anh- şöyle der:

“Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, câhiliye devrinin bir hac mevsiminde vakfe mahallinde dâvâsını hacılara arz ediyor ve:

«-Beni kavmine götürecek bir kimse yok mu? Kureyş, Rabbimin kelâmını tebliğ etmeme mânî oldu.» diyordu. (Ebû Dâvud, Sünnet, 19-20)

Ayrıca Mekke'de kurulan Ukâz, Mecenne ve Zülmecâz gibi panayırarda kabîlelerin konak yerlerine kadar gidip onlara kendisini tanıtır, onları Allâh'ın birliğini ikrâra ve yalnız O'na ibâdet etmeye dâvet ederdi.

Bilhassa Taif'te mâruz kaldığı hakâret ve eziyete rağmen O yine de Allâh'tan onların kurtuluşunu niyâz ediyor, koca Taif'ten yalnız Addâs adlı bir kölenin hidâyete ermesi bile, onun mahzun gönlüne ferahlık bahşetmeye kâfi geliyordu. Gördüğü zulüm ve hakarete rağmen hiddete kapılmayıp gönlünde af ve merhametin galebesi sebebiyle onların hidâyetleri için duâ edebiliyordu.

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in gönlü, Taif halkının kendisine yaptığı zulümden mahzûn olmakla birlikte O'nu düşündüren asıl husus, tebliğ vazîfe ve mes'ûliyetinde noksanlık ve zaafa düşme endişesi idi. Nitekim o şartlar altında dahî Cenâb-ı Hakk'a şu şekilde ilticâ ediyordu:

“Allâh'ım! Kuvvetimin zaafa uğradığımı, çâresizliğimi, halk nazarında hor ve hakîr görülmemi sana arz ediyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Eğer bana karşı gazaplı değilsen, çektiğim mihnet ve belâlara aldırmam! İlâhî, sen kavmime hidâyet ver; onlar bilmiyorlar. İlâhî, sen râzı oluncaya kadar işte affını diliyorum...” (İbn-i Hişâm, II, 30)

Şu fânî hayâtın sonsuz zevkini tadabilmek, Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz gibi, gönül bahçelerinden af ve merhamet râyihası çıkarabilmekle mümkündür. Merhameti bütün sevdâların üzerine yükseltmemiz zarûrîdir. Merhamet edelim ki, ilâhî merhamete lâyık hâle gelem ve Hak Teâlâ'nın “Rahmân” sıfatından üzerimize bir tecellî nasîb olsun.

Hak Teâlâ'nın rahmeti öyle bir deryâdır ki, yüreğimizin dolması için ondan sâdece bir damla kifâyet eder. O damla, gönle düşüp deryânın lezzetini tattır-

dığı anda, o gönül deryâya kavuşmuş olur. Birer rahmet deryâsı hâline gelen gönüller de ilticâ, duâ ve tebliğ ile hakîkî kıvamına ulaşırlar. Böyle gönüller artık, hâl lisânı ile “acıyn bize” diye feryat eden, yaratılış gâyesinden habersiz gâfillerin sessiz feryatlarını duyar hâle gelir. O mâtemlerin civârında bulunur. İşte Taif, bu hâlin en müşahhas bir misâlidir. Güneş için ısıtmamak ve aydınlatmamak nasıl imkânsız ise, kâmil ruhlar için de acıtmamak ve dolayısıyla hakkı ve hayrı tebliğ etmekten bîgâne kalmak öyle imkânsızdır.

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de, muhakkak ki âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Her ne kadar kimi insanlar O’nun kıymetini bir zamanlar takdîr edemeyip inkâr etmiş, O’na hakâretin her türlüünü revâ görmüşlerse de, onların bu nevî taşkınlık ve kabalıkları bile -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’de merhametin gadaba gâlibiyetini engelleyememiş, bilâkis onlara daha fazla acıması netîcesini hâsıl etmiştir. Böylece, içine düştükleri sefâleti saâdet zanneden nice muzdarip ruhlar, engin bir şefkat, müsâmaha, af ve merhamet deryâsı hâlindeki nebevî gönül ikliminde îmân şerefine nâil olmuşlardı.

Nitekim Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’in şu ifâdeleri, O’nun tebliğ vazîfesindeki hâlet-i rûhiyesini ortaya koymaktadır:

“Benimle sizin durumunuz şuna benzer: Bir adam ateş yakar. Ateş etrafı aydınlatınca pervâneler (gece kelekleri) ve aydınlığı seven bir kısım hayvanlar bu ateşe kendilerini atmaya başlarlar. Adamcağız onlara mâni olmaya çalışır. Ancak hayvanlar galebe çalarak pek çoğu ateşe düşerler. Ben, ateşe düşmemeniz için sizi belinizden yakalıyorum, ancak siz ateşe atılmak için koşuyorsunuz!”
(Buhârî, Rikâk, 26)

Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurur:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

“Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten sakındırırsınız...” (Âl-i İmrân, 110)

İşte bizim de âyet-i kerîmede buyrulan **“en hayırlı ümmet”** beyânının muhtevâsına girebilmemiz için, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz gibi mârufu yâni iyilik, fazîlet ve hayrı yaşayıp emretmemiz, münkerin yâni kötülük ve şerrin de hâricinde kalıp bundan nehyetmemiz gerekmektedir.

Hak Teâlâ, diğer bir âyet-i kerîmede de:

“(İnsanları) Allâh’a çağıran, sâlih amel işleyen ve «Ben Müslümanlardanım.» diyenden daha güzel sözlü kim olabilir?” (Fussilet, 33) buyurarak bu ulvî vazîfenin kendi katındaki kıymetini bildirmektedir.

Ümmeti olma şeref ve bahtıyarlığına nâil olduğumuz Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in ebedî kurtuluş dâvetini insanlığa duyurabilmek için canhıraş bir şekilde vermiş olduğu mücâdeleyi unutmayıp, O'nun bu sünnetini, ümmeti olarak ne kadar yaşayabildiğimizi sık sık muhâsebe etmeliyiz. Zîrâ Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, ömrü boyunca yerine getirdiği bu vazîfesinin ümmeti tarafından da her hâlükârda devâm ettirilmesini istemektedir. O, her fırsatta ümmetine tebliğ vazîfe ve mes'ûliyetini hatırlatıp bunu teşvîk etmiştir. Nitekim bir hadîs-i şerîflerinde:

“Benden bir âyet bile olsa insanlara ulaştırınız.” (Buhârî, Enbiyâ, 50) buyurmuş, diğer bir hadîs-i şerîflerinde ise:

“Bizden bir şey işitip, onu aynen işittiği gibi başkalarına ulaştıran kimse-nin Allâh yüzünü ağartsın. (Çünkü) kendisine bilgi ulaştırılan nice insan vardır ki, o bilgiyi, bizzat işiten kimseden daha iyi anlar ve tatbik eder.” (Tirmizî, İlim, 7) buyurarak ümmetini tebliğ vazîfesine teşvîk etmişlerdir.

Ayrıca, insanlığı kötülük ve şerden, güzellik ve hayra dâvet eden bütün bu tebliğ ve îkâz vazîfelerinin, îmânımızın bir nevî mihenk taşı mevkiinde olduğunu ihtâr eden şu nebevî beyân ise çok ibretlidir:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz buyurdular ki:

“Sizden her kim bir kötülük görürse onu eliyle düzeltsin; buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin; buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin, ki bu, îmânın en zayıf hâlidir.” (Müslim, İmân, 78)

Diğer bir hadîs-i şerîfte ise Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

“Bana hayat bahşeden Allâh'a yemin ederim ki; siz ya iyilikleri emreder, kötülükleri önlersiniz, ya da Allâh kendi katından üzerinize bir azap gönderir. O zaman duâ edersiniz fakat duânız kabul edilmez.” (Tirmizî, Fiten, 9)

Yâ Rabbî! Emr-i bi'l-mârûf ve nehy-i ani'l-münker vazîfesinin ihmâlinden doğacak acı netîcelerden Sana sığınırız.

Yâ Rabbî! Beşeriyete en güzel bir örnek şahsiyet olarak armağan ettiğin Rasûlünün güzel ahlâkından hisse alarak, hakka ve hayra dâvet vazîfemizi lâıykıyla îfâ edebilmemizi ve Rasûlünün yüce şefaatine ermeyi, biz âciz kullarına lutfeyle!

Âmin!..

Hakka ve Hayra Dâvet -2-

İnsanların en bahtiyarları, kalblerini Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye ikliminde mânevî bir dergâh hâline getirerek, mahlûkâtı onun içine alabilenlerdir. İnsanın esas kıymet ve haysiyeti, kalbini feyz ile doldurarak yaşamak ve o kalbî kıvâm ile tebliğde bulunmaktır. Kalb, mânevî bakımdan dikenlerle dolu iken tebliğe kalkışmak, boşuna bir yorgunluk ve büyük bir zaftır.

Allâh'ın kitâbını ve Rasûlullâh'ın sünnetini hayâtımıza tatbik edebilmek için, hakkı tebliğ ve halka hizmet vazîfesinin gönlümüzde bir sevdâ hâline gelmesi zarûrîdir. Zîrâ bir mü'minin hayâtı, hizmet ve tebliğ hayâtı olmalıdır.

Hiç şüphesiz, gerçek bir mü'mini diğer insanlardan ayıran en önemli vasıflardan biri, onun daha merhametli olmasıdır. Tebliğ de, aynı zamanda bir merhamet mahsûlüdür. Merhametin bir tezâhür şekli olan hakka dâvet ve hayra teşvîki, mü'minin önce kendi nefsinde gerçekleştirmesi şarttır.

Hakka dâvet ve hayra teşvîk için evveliyetle hakkın ve hayrın mâhiyetine sağlam bir şekilde vâkıf olmak lâzımdır. Zîrâ câhilin tebliğinin, sâdece üslûb itibâriyle değil, belki muhtevâ itibâriyle dahî yanlışlardan berî olması mümkün değildir. O hâlde, bu yolda ilk lâzıme, **ilmî ve kalbî sermâyedir**. Zîrâ, îmân ve kulluk hayâtının, akıl ve kalb muvâzenesi içinde yaşanabilmesi için, bu iki sermâyeye ihtiyaç vardır.

Öte yandan, dînî meseleleri “**zarûrât-ı dîniye**” itibâriyle bilmek, ilmen her müslüman üzerine farz olması sebebiyle, her mü'minin en azından bu temel esasları bilmesi gerekir. Bilmeyenler, “**kaş yaparken göz çıkarmak**” korkusuyla, ilmî ve kalbî noksanlıklarını sür'atle gidermeye çalışmalı ve bu öğrendiklerini hayâtında tatbik ederek ilmini irfân hâline getirmeye gayret etmelidir. Zîrâ, hakka ve hayra dâvetin tesiri, gönül ufkumuzun derinliğine bağlıdır ki, o da iç dünyamızın feyiz ve rûhâniyet ile dolu olmasıyla mümkündür.

Hazret-i Mevlânâ'nın buyurduğu gibi:

“Bir torbayı doldurmaya çalışırken, alttaki delikten boşaltmamak gerekir.”

Yaşanmadan, bilgisizce, gelişigüzel, aşk-şevk ve heyecandan mahrum, ka-ba-saba ifâdeler ve avâmî bir üslûb ile yapılan bir tebliğden, murâd edilen faydanın hâsıl olmasını beklemek bir hüsrân sebebi olduğu gibi, bu aynı zamanda ağır bir vebâli de mûciptir.

Bu sebeple bir mü'min, gönül âlemini İslâm'ın zarâfet, nezâket ve güzelliğiyle tezyîn etmeli; hâliyle, kâliyle ve davranışlarıyla nümûne-i imtisâl olarak hakkı tebliğ ve hayra teşvikte örnek teşkil etmelidir. Zîrâ hakka dâvet vazîfesinin hakîkati, Rabb'e aşk ile yönelişte gizlidir. Nitekim Hira'da ilk vahyi karşılayan Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'deki bu ulvî aşk, O'nun rûhunu tebliğin feyiz ve heyecânı ile doldurmuş, O'nu Mîrac'da ilâhî huzûra yükseltmişti.

Âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar da birbirlerinin velîleridir. Onlar İYİLİĞİ EMREDER, KÖTÜLÜKTEN ALIKOYARLAR, namazı dos-doğru kılarlar, zekâtı verirler, Allâh ve Rasûlüne itaat ederler. İşte onlara Allâh rahmet edecektir. Şüphesiz Allâh azîzdür, hikmet sâhibidir. Allâh, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vaadetti. Allâh'ın rızâsı ise hepsinden büyüktür. İşte büyük kurtuluş da budur.” (et-Tevbe, 71-72)

İnsanların en bahtiyarları, kalblerini Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye ikliminde mânevî bir dergâh hâline getirerek, mahlûkâtı onun içine alabilenlerdir. Yine onlar, Kur'ân'ın derinliklerinden nasîb alarak, gerçek bir îmân hayâtı yaşayanlar ve kalblerini son nefeslerine kadar, nefsâniyete râm olmuş bir aklın vesveselerinden koruyabilenlerdir. Zîrâ insanın esas kıymet ve haysiyeti, kalbini feyz ile doldurarak yaşamak ve o kalbî kıvâm ile tebliğde bulunmaktır. Kalb, mânevî bakımdan dikenlerle dolu iken tebliğe kalkışmak, büyük bir zaafıdır. Dînimiz, insan rûhunun kanseri olan **“iddiâ ve ithâm”**ı reddeder; gönüllere tevâzû, muhabbet ve merhameti telkîn eder. Bir mü'minin gönül âlemi, öyle bir çiçek bahçesi gibi olmalıdır ki, onda her alık, abus çehre ve gamlı yürek huzur bulup tebessüm etmelidir. Bu yüzden kalbi ve bedeni âdeta diken gibi olan duygu, düşünce ve davranışlardan temizleyip, tebliğ edici hâle getirmek zarûrîdir.

Târihin meşhur Haccâc-ı Zâlim'i, zulmüyle şöhret yapmış olsa da filozof tabiatlı bir insandı. Birgün, Cuma namazında onu gören hatip, *“Allâh'ın en sevdiği fiil, zâlim idâreciye haksızlığını haykırmaktır.”* tarzındaki emri dikkate alarak hutbeden ağız dolusu ağır lâkırdılar söyledi. Haccâc-ı Zâlim, sükûnetle dinledi.

Namazdan sonra hatîbi huzûruna çağırarak ona sordu:

“–Sen öyle neler söyledin bakalım hutbede?!”

Hatib, nasıl olsa kellesinin vurulacağı düşüncesiyle geri adım atmadan Haccâc'a hutbedeki sözlerini biraz daha sert bir üslûb ile tekrar etti. Haccâc:

“–Tuhaf şey.” dedi. “–Sen bilgili bir adama benziyorsun. Lâkin İslâmî dâvetin metodlarından haberin yok. Sen hiç Kur'ân okumuyor musun? Senden

daha fazîletli olduğu muhakkak olan Mûsâ -aleyhisselâm-’ı, benden daha kusurlu ve üstelik ehl-i küfürden olduğu muhakkak olan Firavun’a gönderirken Cenâb-ı Hak, ona “leyyin” yâni suyun akışı gibi yumuşak bir lisan kullanmasını emir buyurmadı mı?”

Hatib, hatâsını anlamıştı. Özür diledi ve Haccâc’ın af ve müsâmahası sâyesinde kelleyi vermekten kurtuldu.

Mûsâ -aleyhisselâm-’a karşı vâkî olan ve bize bir metod telkîn eden yalnızca bu hâdisedeki ilâhî beyân¹⁹ değil, pek çok âyet-i kerîme de tebliğin yumuşak ve hikmetli sözlerle, muhâtabı rencide etmeden yapılması lâzım geldiğini bildirmektedir.

Nitekim Cenâb-ı Hak diğer bir âyet-i kerîmede;

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

“(Rasûlüm) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle dâvet et! Ve onlarla en güzel şekilde mücâdele et...” (en-Nahl, 125) buyurarak dâvetin âdâbını beyân eylemiştir. Bu sebeple, hayâtı canlı bir Kur’ân olan Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in örnek şahsiyetinden hisse alarak, O’nun ortaya koyduğu usûl ve âdâba da riâyet etmek gerekir.

Buna göre bir mü’min, önce kendi iç ve dış âlemini İslâm’ın güzellikleriyle tezyîn ederek, güzel ahlâk ve davranışları ile etrâfına îtimâd telkîn eden bir şahsiyet ve karakter sâhibi olmalıdır. Nitekim Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz;

“**Sen, (önce) en yakın hısımlarını uyar!**” (eş-Şuarâ, 214) âyet-i kerîmesi nâzil olduğunda Kureyş kabîlesini Sâfâ tepesine çağırarak ve yüksek bir kayanın üzerinden onlara şöyle seslenmişti:

“—Ey Kureyş cemâati! Ben size, şu dağın eteğinde veya şu vâdîde düşman atlıları var; hemen size saldırarak, mallarınızı gasbedecek desem, bana inanırmısınız?”

Onlar da hiç tereddüd etmeden:

“—Evet inanırız! Çünkü şimdiye kadar seni hep doğru olarak bulduk. Senin yalan söylediğini hiç işitmedik!” demişlerdi.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, böylece tebliğden evvel onlardan kendisinin aslâ yalan söylemeyen, emîn ve sâdık biri olduğuna dâir tasdîk almıştı. Yâni olgun ve dürüst bir şahsiyet olduğunu etrâfına tescil ettirmişti. Öyle ki küf-

¹⁹ Bkz. Tâhâ Sûresi, âyet 43-44.

rûn azılı savunucusu Ebû Cehil bile, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'e yalan isnâd edemiyor ve O'na ancak şu sözlerle îtirâza kalkışıyordu:

“–Yâ Muhammed! Biz sana yalancısın demiyoruz. Sana “el-Emîn” sıfatını bu Mekke halkı, yâni bizler verdik. Sen yalan söylemiyorsun. Seni belki bu vazîfeyi bildiren melek yanıltıyor.”

Cenâb-ı Hak bu keyfiyeti âyet-i kerîmede şöyle beyân buyurur:

“Onların söylediklerinin seni hakîkaten üzmemekte olduğunu biliyoruz. Ashında onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zâlimler açıkça Allâh'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.” (el-En'am, 33)

Görüldüğü üzere Allâh Rasûlü'nün en büyük düşmanı olan Ebû Cehil bile O'nun müstesnâ bir insan olduğunu tasdik hâlinde idi. Hattâ Rasûl-i Ekrem Efendimiz'i görür görmez sırf O'nun lisân-ı hâlinin tesirinde kalarak; “bu yüz yalan söylemez” deyip îmân ile şereflenenler olmuştu. İşte gönüllerin fethinde bu keyfiyete de son derece muhtaç olduğu inkâr edilemez.

Nitekim târimimizin müstesnâ şahsiyetlerinden Fâtih Sultan Mehmed Hân da, İstanbul'un fethinden on sene sonra Bosna'yı fethetmişti. Fakat asıl fetih, yâni gönüllerin fethi, zâhirî kilitleri açan kılıcın geri dönmesinden sonra gerçekleşmişti. Zîrâ oraya Anadolu'nun bağrından yetişmiş gönül erlerinden oluşan tertemiz mü'min âileler iskân etmek sûretiyle, bir **“güzel ahlâk ve hâl ile tebliğ”** seferberliği başlatmıştı. Bunun netîcesinde de Boşnaklar çok geçmeden İslâm ile şereflenmişlerdi.

Gerçekten de silâh, zulmü bertaraf etmek için kullanılır. Fakat kazanılması gereken asıl fetih, kalblerin fethidir. Bu ise, İslâm ahlâkı ve nezâketiyle yaşayıp örnek bir şahsiyet hâline gelerek mümkün olur. Zîrâ tebliğ ve dâvetin tesiri, dâvetçinin yaşayışıyla ve kalbî hayâtı ile de son derece irtibatlıdır. Buna göre gerçek bir tebliğci için, kâinâtta ilâhî nizâmın hikmetini kavrayamamak ve mahlûkâtın hâl lisânından anlayamamak, kalbî kıvâmın noksanlığındandır. İçinde hassas bir yürek bulunmayan kuru bir cübbe ise, etrâfına hiçbir şekilde huzur, sürûr ve güzellikler tevzî edemez.

Bu yüzden öncelikli olarak kazanılması zarûrî olan harp, insanın iç dünyasındaki harptir. Cenâb-ı Hak bu harbi îzah sadedinde insanın iç âlemindeki **“fücûr ve takvâ”**nın mücâdelesini bildirmektedir. Kalbin fücûrdan kurtulup takvâ ile tezyîn olabilmesi, insanoğlunun gerçek saâdeti ve ebedî kurtuluş sermayesidir. İşte kalblere tesir ederek ebedî kurtuluş aşısı yapabilenler de, ancak içindeki mücâdeleyi kazanarak Hakk'a tam bir teslimiyetle râm olanlardır.

Öte yandan, tebliğde dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da muhâtaba değer vermektir. Zîrâ tebliğin muhâtabı insan olduğuna göre onun, Allâh'ın yarat-

tığı şerefli bir varlık olduğu hatırdan uzak tutulmamalıdır. Tebliğe, şâyet îmândan başlamak gerekiyorsa, muhâtabı bu mahrûmiyetine rağmen, yaratılışındaki aslî değer itibâriyle dikkate almalıdır. Bunun mânâsı, öfke ve şiddet yerine ümid, müsâmaha ve merhametle muâmele etmektir. Esâsen böyle davranmak, insana bakıştaki şu temel görüşe daha uygundur. Şâir bu nükteyi ifâde için:

“Yere düşmekle gevher sâkıt olmak kadr u kıymetten” (N. Kemâl) demiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’in insanı tekrîm eden bütün âyetlerinde de, onun bu aslî mâhiyetine îtibar edilmektedir. Nitekim âyet-i kerîmede:

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ

“Biz, hakîkaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık...” (el-İsrâ, 70) buyrulmaktadır. Hakîkaten o, sırf insan olmak haysiyetiyle Kur’ân-ı Kerîm’de Cenâb-ı Hakk’ın halîfesi olarak takdîm edilmektedir.

Îmân ve ondan sonra gelen sâlih ameller, bu aslî şerefîn muktezâsıdır. Îmân ve sâlih amellerden mahrûmiyet ise bu aslî şerefîn, yâni insan olma haysiyetinin îcâbını gerçekleştirememek mâhiyetinde dehşet verici bir mahrûmiyet ve aşağılanmadır. Amelleri bakımından kusurlu olanlar da, îmân mahrumları kadar olmasa bile, acınmaya lâyıktırlar. Böylesine bir mahrûmiyete mâruz kalana, sıradan insanlar kızabilirler. Lâkin îmânın vecd, lezzet ve kemâline nâil olanların ise acıması lâzımdır. Zîrâ o liyâkatten beklenen budur. Bu acıma duygusu ise yardımı îcâb ettirir. Yardımın en büyüğü de, ebedî saâdet dâveti olan tebliğ ile gerçekleşir.

Gerçek bir tebliğci, ruhlara nizam ve hayat aşısı yapabilen rehber şahsiyettir. Her sahada tebliğini aşk, muhabbet ve merhamet ile yapmasını bilen, îmân kaynağı olan gönül insanıdır. Sözü, yazısı ve örnek zarif davranışları ile insanlığa saâdet ve huzur yolunu gösterecek o rehber kişiler, her mâtemin civârında, kimse-sizlerin yanbaşı, muzdariplerin baş ucundadırlar. Onlar, etraflarındaki sefâletlerin ıztırâbını ve bu husustaki mes’ûliyetlerini sînelerinde hissettikleri için, hidâyet ışığı bekleyenlerin imdâdına koşarlar.

Yine onlar, insanları Allâh’ın emâneti olarak telakkî ederler. Bütün mahlûkâta aşk ve merhamet ile yaklaşan bir rûh kazanırlar. Merhamet tohumundan fişkırان mes’ûliyet duygusu bu şekilde onları sıradan biri olmaktan çıkarır, ebedî vuslatın yolcusu yapar. Vuslat gayreti içinde çilelere râm olup hizmet ve irşâda kendilerini adayanlar, böylece bu hakikat kervanına iltihâk ederek kalblerini ebedîliğe taşıyanlar; Hüdâyî, Yunus ve emsâli Hak âşıklarının öz kardeşleri mesâbesindedirler.

Cenâb-ı Hakk'ın nûrunu kıyâmete kadar tamamlayacağı yâni İslâm'ın kıyâmete kadar devâm edeceği bir va'd-i ilâhîdir. Lâkin, tebliğ vazîfesinin dînin devâmına vesîle ve medâr olan bir keyfiyet olduğu da hatırdan uzak tutulmamalıdır. O din ki, Allâh'ın hakîkatine uygun bir sûrette bilinmesi ve ibâdetlerle tekrîm olunmasıdır. Zîrâ, kâinâtın varlık sebebi budur.

Bir zaman veya mekânda dînî hayatın zayıfladığı, insanların yanlış mecrâlara kaydığı müşâhede olunursa, orada tebliğ faâliyeti îmândan sonra ilk ve en ehemmiyetli bir vazîfe olarak tezâhür eder. Hakkı ve hayrı tebliğ etme husûsunda bir başarı elde edilmedikçe birçok meşrû işin bile meşrûiyeti kaybolur. Meselâ bir annenin süt emme çağındaki bir çocuğunu emzirmesi ne kadar muazzez ve mübârek bir faâliyettir. Lâkin, evinin yanmakta olduğunu müşâhede eden bir ana, çocuğunu emzirmeye devâm ederse mes'ûl olur. Çünkü yangına karşı bir şeyler yapmak o anda çocuğu emzirmekten çok daha ehemmiyetli ve âcildir. İşte dînin temsil planında mağlûb olduğu bir zamanda hakkı ve hayrı telkin ve tebliğ eden bir zümre mevcûd olmadıkça başka işlerle meşgûliyet, sâir zamanlardan daha ağır bir vebâli mûcib olur.

Şunu da unutmamak îcâb eder ki, bu İslâm nîmeti 1400 seneden beri bizlere binbir çile ve ıztıraplarla ulaştırılmıştır. Bizlere düşen de, bu emâneti bizden sonraki nesillere aynı hassâsiyetle intikâl ettirebilmektir. Bu hususta, zamanımız fedâkârâne bir sûrette hayrın ve hakkın galebesi için gayretli olmayı gerektiren bir zamandır. Bu, esâsen mantıkî bir gerçektir. Zîrâ bir arabanın tekerleri çamura battığı zaman onu itenin emeği, araba düzyolda iken onu itmeye kalkışanın emeği ile mukâyese edilemez. Burada bir nezâket daha vardır. O da şudur ki, itilen bir arabanın tekerlerinin çamurdan çıkması için ancak bir çocuk bileği tâkatince güç vermeye ihtiyaç duyulduğu hassas bir anda o küçücük omuz verme faâliyeti daha büyük bir ehemmiyet arz eder. Buna mukâbil, o nâzik zamanda kenarda durup seyreden ve vazîfesini yapmayan kimsenin cürmü daha da ağırlaşır. Îmânların zaafa uğradığı, gençlerin birçok menfî cereyanlara kapıldığı, insanlığın ekseriyetle kuvvete râm olup nefis sultasında yaşadığı günümüzde, az gayrete büyük sevap, az ihmâle de büyük vebâl terettüb ettiğini düşünerek zamânımızın nezâketine göre hareket etmeliyiz.

Dîn, îmân, vatan ve millet hizmetinde muvaffak olmak, elbette her insan için büyük bir bahtıyarlıktır. Fakat tebliğ vazîfesinde asıl mesele, muvaffakiyet veya mağlûbiyet değildir. Mühim olan, Allâh'ın rızâsına nâil olmak ümîdiyle bu yolda elden geldiğince gayret göstermektir. Gereken sebeplere tevessül edildi diye her yapılan tebliğin müspet netice vermesini beklemek ve bu gerçekleşmediği takdirde de ümitsizliğe ve kedere boğulup kendini yıpratmak da doğru değildir.

Zîrâ hidâyeti verecek olan Allâh'tır. Kula düşen, yılmadan, vazgeçmeden, ye'se de rehâvete de kapılmadan tebliğ devâm etmek, neticeyi Allâh'a bırakıp tevekkül etmektir. Nitekim, âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in "bir insanı daha ateşten kurtarabilmek" ümidiyle kendisini aşırı derecede zorladığı zamanlarda, şu ilâhî ihtarlar nâzil olmuştu:

"Onlar îmân etmiyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksın! Biz dilesek, onların üzerine gökten bir mûcize indiririz de, ona boyunları eğilip kalır." (eş-Şuarâ, 3-4)

"(Rasûlüm) Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin, bilakis, Allâh dilediğine hidâyet verir ve hidâyete erecek olanları en iyi O bilir." (el-Kasas, 56)

Bu yüzden, yapılan tebliğ kabul görmese bile, en azından şerrin hızını keseceği ve belki uzun vâdede netice verip ıslâha vesîle olabileceği de unutulmamalıdır. Ayrıca tebliğci, bir netice elde edemese bile bu mükellefiyetinin mes'ûliyetinden kurtulmuş olur. Zîrâ Allâh yolunda katılıp da kazanılamayan mücâdeleden ziyâde, katılma imkânı olduğu hâlde girilmeyen ve gayret gösterilmeyen mücâdeleden mes'ûl olunacağı muhakkaktır. İlâhî mîzanda değerlendirilecek olan da, bu hususta üzerimize düşeni yapıp yapmadığımızdır.

Nitekim öyle zamanlar olmuş ki bir Peygamber gelmiş, büyük kalabalıklar ona tâbî olup hidâyete ermiş; yine bir peygamber gelmiş hidâyet tecellîleri az bir cemaat üzerine nasîb olmuştur. Yâni hidâyet Allâh'tandır fakat başta peygamberler olmak üzere bütün ümmet İslâm'ı yaşayıp tebliğ etmek mecbûriyetindedir.

Hâsılı; tebliğin evlâd ve âileden başlayarak bir müslümanın tabiat-i asliyesi hâline gelmesi zarûrîdir. Her mü'min, tebliğin her hâlûkârda mümkün olan yolunu araştırıp, sâhip olduğu güç, bilgi, kültür seviyesi, kalbî olgunluk ve bulunduğu mevkî nisbetinde üzerine düştüğü kadarıyla dâvet vazifesini yerine getirmekten ve insanları şuurlandırmaya gayret etmekten mes'uldür. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de beyân edildiği gibi, Cenâb-ı Hak, kullarından tâkatlerinden fazlasını istememiştir. Lâkin tâkatleri nisbetinde de vazîfelerini yerine getirmekten mes'ûl kılmıştır.

Hakka ve hayra dâvet hususunda en ulvî ve mümtaz misâl, hiç şüphesiz Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, ondan sonra da O yüce varlığın veresi olan ehlullâh hazarâtıdır ki, her hâlleri ayrı bir güzellik, incelik, derinlik ve yücelik ihtivâ eder. Nitekim bu has kullardan, irşâdına mazhar olduğumuz **Mûsâ Efendi** -kuddise sirruh-'un nümûne hasletlerle lebâleb dolu olan ömrü, her vesîleyle bizleri hakka ve hayra yönlendirici işâret ve irşadlar sergilemektedir.

Mûsâ Efendi -kuddise sirruh-, vefatlarıyla neticelenen hastalıklarında dahî: «Âh gücüm olsa da şehir şehir, kazâ kazâ dolaşsam ve kardeşlerimin maddî-mânevî sıkıntılarına merhem olmaya gayret etsem!..» iştîyak ve hasreti içinde idi.

Çünkü O, hayâtını hem bedenî, hem mâlî, hem de kalbî bir kulluk şuûru ile yaşamayı, kendisine en büyük düstûr edinmişti. Gücü nisbetinde kâh eli ve kâh gönlü ile ulaşabildiği her yaralı gönlü, hattâ bütün mahlûkâtı kucaklardı. Ortaasya'ya kapılar ilk açıldığında ilerlemiş yaşımdan beklenmeyecek bir canlılık, zindelik ve heyecanla oraya koşmuştu. Diğer taraftan Güney Afrika'ya, Avrupa'ya gitmiş, oralara da mânevî, ictimâî ve kalbî güzellikleri taşımaya gayret sarfetmişlerdi.

Kısaca O, bütün hayâtını Kur'ân-ı Kerîm'de «نَعْمَ الْعَبْدُ» «Ne güzel kul!»²⁰ diye medh ü senâ edilen, güzel hasletler sâhibi bir kul olabilme gayreti ile yaşadı. Böylece bu fânî kubbede ondan da ebedî devam edecek hoş bir sadâ kaldı. Hoş bir vefâ, hoş bir sehâ, hoş bir gönül, hoş bir tedâî, hoş bir ahlâk, baştan başa güzelliklerle dolu nümûne bir hayat kaldı...

Rabbimiz, onun gönlündeki ulvî feyizlerden istifâdeler ihsân eylesin!

Rabbimiz, zamanımızın nezâketi dolayısıyla hakka ve hayra dâveti, üzerimize terettüb ettiği nisbette îfâ ederek huzûr-i ilâhiyyede beraat etmeyi cümlemize nasîb buyursun!

Allâh'ım! Bir ebediyet yolcusu olduğumuz şu dünyada yerli edâsı ile bulunma gafletinden kalblerimizi muhâfaza buyur. Altımızdaki toprakları çiğnerken, günün birinde çiğnenecek bir toprak olacağımızın derin hikmet ve irfânını kalblerimize ihsân eyle! İslâm'ın nûru gıdâmız, Muhammedî rûhâniyet iklîmi teneffüsümüz, Allâh'ın muhabbeti ve rızâsı saâdet cennetimiz olsun!

Âmin!..

²⁰ Bkz. Sâd, 30, 44.

Îsâr

Merhamet, bir müslümanın kalbinde hiç sönmeyen bir ateştir. Merhamet, insanlığımızın bu âlemdeki en mûtenâ cevheridir ki kalb yoluyla bizi Hakk'ın vuslatına istikâmetlendirir. Merhametli mü'min; cömert, mütevâzî, hizmet ehli ve aynı zamanda rûhlara nizâm ve hayat aşısı yapan bir gönül doktorudur.

Abdullâh bin Câfer -radıyallâhu anh- bir seyahat esnâsında, bir hurma bahçesine uğradı. Bahçenin hizmetçisi siyahî bir köle idi. Köleye üç adet ekmek getirmişlerdi. Bu sırada bir köpek geldi. Köle, ekmeklerden birini ona attı. Köpek ekmeği yedi. Öbürünü attı. Onu da yedi. Üçüncüyü de attı. Onu da yedi.

Bunun üzerine Abdullâh bin Câfer -radıyallâhu anh- ile köle arasında şöyle bir konuşma oldu:

“–Senin ücretin nedir?”

Siyahî köle:

“–İşte gördüğünüz üç ekmek.”

“–Niçin hepsini köpeğe verdin?”

Köle:

“–Buralarda hiç köpek yoktu. Bu köpek uzak yerden gelmiştir. Aç durmasına gönlüm râzı olmadı.” dedi.

Abdullâh -radıyallâhu anh-:

“–Peki bugün sen ne yiyeceksin?”

Köle:

“–Sabredeceğim, günlük hakkımı Rabbimin bu aç mahlûkuna devrettim.” dedi.

Abdullâh -radıyallâhu anh-:

“–Sübhânallâh! Benim çok cömert olduğumu söylerler. Bu köle benden daha cömertmiş!” buyurdu.

Ardından da o köleyi ve hurma bahçesini satın aldı ve köleyi âzâd edip, hurmalığı ona bağışladı. (Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, s. 440)

Böyle müşfik, merhametli ve derin duygulu şahsiyetler yetiştiren İslâm, ictimâî nizamda fakir ve zengin arasındaki husûmet ve hasedi izâle etmek, denge-

yi muhâfaza ve muhabbeti temin etmek için zekâtı farz kılmıştır. İslâm kardeşliği- ni daha ileri bir seviyede gerçekleştirmek ve her mü'mini "ganî bir gönle sâhib kılmak" için vicdânî bir mecbûriyet olan infâkı teşvîk etmiş ve onu da "îsâr" ile zirveleştirmiştir. Zîrâ dînin asıl gâyesi, Allâh'ın birliğini tasdikten sonra güzel in- san, zarif insan ve derin insan yetiştirebilmek sûretiyle cemiyete huzûru hâkim kılmaktır.

Bu olgunlaşma, ancak gönülde tezâhür eden şefkat ve merhamet hissi ve onun en güzel bir tezâhürü olarak da kendi imkânını paylaşabilmek, hattâ bunun da ötesinde **îsâr** tâbir olunan ve kendi ihtiyâcına rağmen sâhib olunan nîmetlerden vazgeçerek onları dahî infâk edebilmenin fazîlet ve seviyesine ulaşabilmektir.

Merhamet, bir müslümanın kalbinde hiç sönmeyen bir ateştir. Merhamet, insanlığımızın bu âlemdeki en mûtenâ cevheridir ki kalb yoluyla bizi Hakk'ın vus- latına istikâmetlendirir. Merhametli mü'min, cömert, mütevâzî, hizmet ehli ve ay- nı zamanda ruhlara nizâm ve hayat aşısı yapan bir gönül doktorudur. Yine mer- hametli mü'min, her sahadaki hizmetini sevgi ve şefkat ile yapmasını bilen ümit ve îmân kaynağı bir varlıktır. O, ruhlara huzur bahşeden her gayretin ön safında bulunur. Yine o, sözü ile, yazısı ile, hâli ile her sefâlet, çile ve ızdırabın civârında yerini alır. O, dertlinin, muzdaribin yanında, sahipsizlerin ve ümitsizlerin baş ucundadır. Zîrâ bir mü'minde îmânın ilk meyvesi rahmet ve merhamettir. İnsanlı- ğın ahlâkı da Kur'ân ile tamamlanmıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'i açtığımızda karşımıza çıkan ilk sıfât-ı ilâhiyye "Rahmân" ve "Rahîm"dir. Rabbimiz, yüce zâtını, "merhametlilerin en merhametlisi" olarak müjdeler ve kuluna kendisinin ahlâkıyla ahlâklanmasını emir buyurur. Dolayısıyla Hakk'a muhabbetle dolu bir mü'min yüreğinin, Rabb'in bütün mahlukâtını şefkat ve merhametle kuşatması îcâb eder. Rabb'i sevmenin netîcesi O'nun mahlûkâtına muhabbet ve merhametle yönelmektir. Seven, sevilene karşı sevdiği ölçüde fedâkârlık yapmayı bir zevk ve vazîfe olarak telakkî eder. Allâh'ın mahlûkâtına infak, Allâh'a muhabbet demek- tir.

Gerçekten Allâh için vermenin umûmî ismi olan sadaka ve infâkın nev'i çoktur. Bunların zirvesi ise ifâde ettiğimiz gibi îsârdır. Bu, başkalarının ihtiyaçla- rını kendi ihtiyaçlarına tercih etme fazîletidir. Her olgun mü'minin vicdânen mü- kellef bulunduğu diğergâmlık ve hassâsiyetin en yüksek noktadaki bir tezâhürüdür. Nitekim Muhammed Hakîm-i Tirmizî -kuddise sirruh-'a:

"-Verme nedir?" diye sordular. Hazret cevâben:

"-Verme, başkasının sevinci ile huzur bulmaktır." buyurdu.

Îsârın feyizli iklîmine girebilmek, ancak rakîk kalblerin ve ince ruhların kârıdır. Zîrâ asıl îsâr, fakirlikten korkmaksızın verebilmektir. Bu hâl, en güzel ve mükemmel sûrette peygamberler ve ehlullâhın hayatlarında sergilenmiştir. Elbette

böyle bir zirveye çıkabilmek ve o yüce yıldızlara ulaşabilmek herkesin harcı değildir. Ancak o ufuklara ne kadar yaklaşabilirsek o kadar değerli nasipler elde edeceğimiz hakîkatine binâen îsâr hususunda en ufak bir adım dahî bizler için vazgeçilmez bir ebedî kârdır.

Ebû Hureyre -radiyallâhu anh-'ın rivâyetine göre; bir adam Peygamber Efendimiz, -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e gelerek:

“–Ey Allâh'ın Rasûlü! Ben açım.” dedi.

Rasûlullâh Efendimiz, hanımlarından birine haber salarak yiyecek bir şeyler göndermesini istedi. Fakat mü'minlerin annesi:

“–Seni peygamber olarak gönderen Allâh'a yemin ederim ki, evde sudan başka bir şey yok.” dedi.

Diğer hanımlarının da aynı durumda olması üzerine Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ashâbına dönerek:

“–*Bu gece bu şahsı kim misafir etmek ister?*” diye sordu.

Ensâr'dan biri:

“–Ben misâfir ederim, yâ Rasûlallâh!” diyerek o yoksulu alıp evine götürdü. Eve varınca hanımına:

“–Evde yiyecek bir şey var mı?” diye sordu. Hanımı:

“–Hayır, sadece çocuklarımın yiyeceği kadar bir şey var.” dedi. Sahâbî:

“–Öyleyse çocukları oyala. Sofraya gelmek isterlerse onları uyut. Misafir içeri girince de lambayı söndür. Biz de sofrada yiyormuş gibi yapalım.” dedi.

Sofraya oturdular. Misafir karnını doyurdu; onlar da aç yattılar.

Sabahleyin o sahâbî, Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yanına gitti. Onu gören Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“–*Bu gece misafirinize yaptıklarınızdan Allâh Teâlâ ziyâdesiyle memnun oldu.*” (Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 10; Müslim, Eşribe, 172)

Hak dostlarından Ramazanoğlu Mahmud Sâmî Hazretleri, hukuk tahsili yapmış olmalarına rağmen, bir kul hakkına girmek korku ve endişesiyle bu meslekle iştigâl etmeyip, Tahtakale'de bir işyerinin muhâsebe defterini tutmayı tercih etmişlerdi. Hazret, işe gitmek için vapurla Karaköy'e geçirdi. Karaköy'den Tahtakale'ye kadar ise, dolmuşa binmek yerine, bu ihtiyâcından fedâkârlık yaparak

yürüyerek gider, o dolmuş parasını da infak ederdi. Büyüklerin bu yüksek ahlâk ve hâlleri bizler için ne güzel bir nümûnedir.

Hakîkaten, şahsî rahat ve konfordan, evlerin dekorundan, günlük harcamalardan yapılacak küçük fedâkârlıklarla bile olsa, bu yüce ahlâktan herkes nasîbince hisse almaya çalışmalıdır.

Îsâr, cömertliğin de zirvesidir. Zîrâ cömertlik, malın fazlasından kendine lâzım olmayanı vermektir. Îsâr ise, muhtâc olduğu bir şeyi kendisinden koparıp vermesidir. Îsârın mânevî mükâfâtı da kulun fedâkârlığı nisbetindedir. Cenâb-ı Hak, Mekkeli muhâcirler için imkânlarını devreden ve onların ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarına tercih ederek gideren Ensâr-ı Kirâm'ı şöylece methediyor:

“...Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile, onları nefslerine tercih ederler (îsâr ederler). Kim nefsinin cimrilüğünden korunursa, işte onlar kurtuluşu erenlerdir.” (el-Hasr, 9)

Yermuk Seferi'nde şehîd olmak üzere bulunan üç yaralı mücâhide ayrı ayrı verilmek istenen suyu her biri diğerine havâle etmiş, neticede hiçbirine vefât etmeden yetişilip su verilememiş ve hepsi de son nefeslerinde bir yudum suya hasret kalarak şehîd olmuşlardır.

İbn-i Ömer -radiyallâhu anh-'ın rivâyetine göre ashâb-ı kirâmdan birisine bir koyun kellesi gönderilmişti. O zât:

“–Falanca benden daha açtır, ona götürün.” dedi. Öteki zât da aynı şeyi söyledi. Böylece kelle, yedi kişiyi dolaştıktan sonra, tekrar evvelki adama geldi. Çünkü en aç olanı o idi.” (Gazâlî, *İhyâu Ulûmiddîn*, c. III, s. 571)

Yine Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh-'ın Şam'a gidişinde deveye binme sırası kölesine geldiğinde şehrin kapısına varmış olmalarına rağmen deveye ısrarla kölesini bindirmesi ve kendisi yaya, kölesi ise devenin üzerinde olduğu hâlde Şam'a girmesi, kâ'bına varılmaz bir infak tezâhürüdür. Buna göre infak her zaman mal ile yapılmaz. Böyle tavırlar da bir çeşit infak demektir.

İnfâkın en yüksek derecesi olan îsâr, kendinden koparıp verme, kendi hakkını din kardeşine devretme hâdisesidir. Peygamber, sahâbî, evliyâullâh ve sâlih kullara âit yüksek seviyede bir infak keyfiyetidir.

Hazret-i Ali -kerremallâhu vecheh- ile Hazret-i Fâtıma -radiyallâhu anhâ'nın şu hâlleri îsârın hakîkatini ne güzel ifâde eder.

İbn-i Abbas -radiyallâhu anh-'ın bildirdiğine göre Hazret-i Ali ve zevce-i tâhireleri Hazret-i Fâtıma -radiyallâhu anhümâ-, evladları Hazret-i Hasan ve Haz-

ret-i Hüseyin'in hastalıktan selâmet bulmaları üzerine üç gün adak orucu tutuyorlardı. İlk gün iftarlık olarak arpa unundan bir yemek yapmışlardı. Tam iftar edecekleri sırada kapıları vuruldu. Gelen, aç ve yoksul biriydi. Mübârek âile, ellerindeki yemeği cân u gönülden Allâh için fakire ikram edip kendileri su ile iftar ettiler. İkinci gün olup iftar vakti geldiğinde bu sefer kapıya bir yetim gelmişti. O günkü yiyeceklerini de yetime verip yine su ile iftar ettiler. Üçüncü gün ise iftar vakti bir esir yardım istemek için kendilerine mürâcaat edince büyük bir sabır ve diğergâmlık örneği göstererek iftarlıklarını esire bağışladılar.

İnfaktaki bu ka'bına varılmaz cömertlik, başkalarını nefesine tercih ediş ve bu yüce ahlâk, gelen âyet-i kerîme ile ilâhî te'yîd ve tebrîke mazhar olmuştu.

Allâh Teâlâ buyurur:

“Kendileri istekli oldukları hâlde yemeklerini yoksula, öksüze ve esire verirler ve onlara: «Bunu size Allâh rızâsı için yediriyoruz. Sizden karşılık ve teşekkür beklemiyoruz. Biz Rabbimizin sert, belâlı bir gününden korkarız.» derler. Allâh da onları o günün fenâlığından korur. Yüzlerine parlaklık gö-nüllerine sevinç verir.” (el-İnsân, 8-11)

Asr-ı saâdetten diğ er bir îsâr manzarası da şudur:

Bedir Harbi sonrasında esirler, ikişer-üçer ashâb-ı kirâm arasında taksim edilmiş ve Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bu esirlerin hoş tutulmasını emir buyurmuştu.

O vakit esirler arasında bulunan, Mus'ab bin Umeyr'in kardeşi Ebû Uzeyr der ki:

“Yanlarında esir bulunduğum Ensar, yemek vakitleri geldiğinde kendileri hurma ile idâre eder, ekmek ve katıklarını bana verirlerdi. Ben bu vaziyetten utanır, yemeği onlara teklif ederdim. Fakat onlar kabul etmezlerdi. Zîrâ Allâh Rasûlü, onlara, esirlere iyi bakmalarını emretmişti.” (Ramazanoğlu Mahmud Sâmî, *Bedir Gazvesi*, s. 93)

Yaratılmışların hiçbirisi, sehâvet, infak ve îsârda, Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile kıyaslanamaz. O, cömertliğin her çeşidinin en üst seviyesinde idi.

Allâh yolunda, O'nun dînini açıklamak, kulları doğru yola istikâmetlendirmek, açları doyurmak, câhillere öğüt vermek, ihtiyaç sahiplerinin hâcetlerini görmek ve ağırlıklarına tahammül etmek gibi ilim, mal ve nefis cömertliğinin hepsi kendisinde mevcut idi.

Kureyş müşriklerinin ekâbirinden Safvan bin Ümeyye, müslüman olmadığı hâlde Huneyn ve Taif gazâlarında, Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in yanında bulunmuştu.

Cîrâne'de toplanan ganimet mallarını gezerken Safvan'ın bunlara büyük bir hayret içinde baktığını görmüş ve Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“–*Pek mi hoşuna gitti?*” diye sormuş.

“–Evet.” cevabını alınca:

“–*Al hepsi senin olsun!*” buyurmuştur.

Bunun üzerine Safvan kendisini tutamayarak:

“–Peygamber kalbinden başka hiçbir kalb bu derece cömert olamaz.” diyerek şehâdet getirmiş ve îmân ile şereflenmiştir. (Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 854-855)

Gerçekten de îsâr, ikrâmın en ihtîşamlısıdır. Düşünmelidir ki Rasûlullâh, sahâbe ve sâlih kulların böyle ikramları vesîlesiyle nice küfründe inad eden insan insafa gelmiş, nice düşman dost olup hidâyet bulmuş ve nice mü'minin mü'min kardeşine muhabbeti artmıştır.

Allâh Rasûlü hiçbir zaman, kendisinden istenen yapabileceği bir talebi geri çevirmezdi. Bir defa kendisine doksan bin dirhem isâbet etmişti. Bunu hasırın üzerine döktü. Gelen muhtaçlara infâk ederek onu tamamen bitirdi.

Birr

Kur'ân-ı Kerîm'de “**birr**” diye tâbir olunan, “*sevdiklerinden infak edebilmek*” fazîleti de tıpkı îsâr gibi yüksek seviyedeki bir infak keyfiyetidir.

Ahlâkî fazîletlerin hepsinde ideal bir nümûne olan Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, hiç şüphesiz bu hususta da kâbına varılmaz bir zirve şahsiyettir. O'nun küçücük bir şeyde bile mü'min kardeşini kendi nefesine tercih etmek husûsundaki hassâsiyetinden bir misal şöyledir.

Birgün Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bir misvak dalından iki misvak yaptı. Misvakların birisi eğri, diğeri düz ve güzel idi. Rasûl-i Ekrem, misvakların güzel olanını yanındaki sahâbisine verdi ve eğri olanını kendisine ayırdı. Sahâbi: «Bu güzel misvak, size yakışır yâ Rasûlallâh!» deyince, Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“*Bir saat bile olsa, bir kimse ile arkadaşlık edene, arkadaşlık hakkına riâyet edip etmediği sorulur.*” buyurdu ve bu hakkın îsâr ve birr anlayışı ile, yâni

mü'min kardeşini kendi nefesine tercih edip sevdiğinden infak etmekle ödeneceğini anlatmış oldu. (Gazâlî, *İhyâü Ulûmiddîn*, c. II, s. 435)

Aşağıdaki şu kıssa da, bu keyfiyetteki bir infâkın fazîletine ne güzel bir misâldir:

Birgün ashâb-ı kirâm, Mescid-i Nebî'de toplanmış, Rasûlullâh'ın feyizli sohbetini dinlemektedirler. Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bir ara şu âyet-i kerîmeyi tilâvet buyurdular:

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

“Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe aslâ “birr”e (yâni hayrın kemâline) eremezsiniz! Her ne infak ederseniz, Allâh onu hakkıyla bilir.” (Âl-i İmrân, 92)

Derin bir vecd içinde Rasûlullâh'ı dinleyen ashâb-ı kirâm, bu âyet-i kerîmeyi de kendi iç dünyalarının derinliklerinde hissedebilmenin ve bu nebevî dâvetin muhtevâsında ne varsa hepsini infak edebilmenin muhâsebesine dalmışlardı. Birden bir sahâbînin ayağa kalktığı görüldü. Yüzünde nûr-i ilâhî parlayan bu mübârek sahâbî **Ebû Talha** -radiyallâhu anh- idi. Ebû Talha'nın Mescid-i Saâdet'e yakın, içinde altı yüz hurma ağacı bulunan kıymetli bir bahçesi vardı ve burayı pek severdi. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i sık sık dâvet edip ikramlarda bulunarak da bahçesini bereketlendirirdi.

Ebû Talha -radiyallâhu anh- şöyle dedi:

“Yâ Rasûlallâh! Benim servetim içinde en kıymetli ve bana en sevimli olan, işte şu şehrin içindeki, Beyruha diye bilinen bahçemdir. Bu andan itibâren onu Allâh ve Rasûlü'ne bırakıyorum. Umarım ki bu sâyede Rabbim beni birre (hayrın kemâline) ulaştırır ve onu bana âhiret azığı eyler. Yâ Rasûlallâh, artık bu bahçede Allâh'ın sana gösterdiği istikâmette tasarruf et.”²¹

İşte Ebû Talha'ya bu fedâkârlığı yaptıran ahlâk-ı hamîdenin ruhlarda kökleşmesi hâlinde ortaya çıkacak güzelliğin insanlık sathında revaç bulmasıyla yer-yüzünde nasıl bir asr-ı saâdet iklîminin oluşacağını tahmin etmek hiç de zor değildir.

Allâh Rasûlü, hiçbir şeyi olmayanı dahî infak seferberliğine teşvik ederdi. Meselâ **Ebû Zer** -radiyallâhu anh- ashâbın en fakirlerinden olduğu hâlde onu bile infâka dâvet eder ve şöyle buyururdu:

²¹ Bkz. Buhârî, Vesâyâ, 17.

“–Ey Ebû Zer! Çorba pişirdiğin zaman suyunu çok koy ve komşularını gözet!” (Müslim, Birr, 142)

Mü'min, karanlık bir gecenin mehtâbı gibi nûrlu, derin, hassas, rakîk, diğergâm, cömert, merhametli, şefkat sâhibi ve infak heyecânıyla dolu olmalıdır.

Günümüzde de imkân nisbetinde ciddî bir infak ve îsâr seferberliğine ihtiyaç vardır. Unutmayalım ki muzdarip ve muhtaç insanların yerinde biz de olabilirdik. Bu sebeple hasta, muzdarip, garip, kimsesiz, muhtaç ve aç kimselere infak ve îsârımız Rabbimize karşı bir şükür borcudur. Elimizdeki nîmetleri muhtaçlarla paylaşalım ki, memnûn ve mesrûr ettiğimiz gönüller, dünyada rûhâniyetimiz, âhirette imdâdımız, cennette saâdetimiz olsun.

Yâ Rabbî! Merhametin bütün tezâhürleri, gönül hayâtımızın tükenmez hazînesi olsun! Rabbimiz! Âlemlerin Efendisi'nin ve onun izinden yürüyen İslâm büyüklerinin îsârla dolu hayatlarından bizlere de hisseler nasîb eyle!

Âmîn!

İstiğnâ

İstiğnâ, ham hüviyetten kurtulup kemâle eren sâlih ve sâdıkların kalbî bir vasfıdır. Gönül zenginliği ile eldekine kanaat ederek, daha fazlasına tenezzül göstermemektir. “Kanâat, bitmez-tükenmez hazînedir.” hadîs-i şerîfî mûcibince, kalbin mânen zenginleşerek huzura ermesidir.

Mekkeli muhâcirlere Abdurrahman bin Avf -radiyallâhu anh- anlatır:

“Biz her şeyimizi Mekke’de bırakıp Medîne’ye hicret ettiğimiz sıralarda Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, benimle Ensâr’dan Sa’d bin Rebî arasında kardeşlik kurmuştu. Bunun üzerine, Sa’d bin Rebî:

“Ben, mal bakımından Ensâr’ın en zenginiyim. Malımın yarısını sana ayırdım. İşte malım, buyur.” dedi.

Abdurrahman bin Avf -radiyallâhu anh- ise bütün bunlardan müstağnî bir tavırla ona:

“Allâh malını ve imkânlarını sana hayırlı ve mübârek eylesin kardeşim. Benim bunlara ihtiyâcım yok. Sen bana çarşının yolunu gösteriver, kâfi...” dedi.

Abdurrahman bin Avf -radiyallâhu anh- çarşıya gidip ticârete başladı. Çok geçmeden epeyce bir kazanç sağladı ve **ağniyâ-yı şâkirîn** (şükreden zenginler) zümresine dâhil oldu.

Aradan yıllar geçti ve mü’minler İslâm’ın güçlü ve ihtişamlı devrini idrâk ettiler. Birgün iftar vaktinde Abdurrahman bin Avf -radiyallâhu anh-’ın önüne, oğlu birkaç çeşit yemek koyduğunda, o bundan mahzûn olarak:

“Mus’ab bin Umeyr şehîd olduğu zaman, cesedini örtecek bir kefen bulunamadı. Üzerine sarılan kefen kısa geldi; başı örtülse ayağı, ayağı örtülse başı açık kalıyordu. Sonunda kefenini başına doğru çektik ve ayaklarını da güzel kokulu bir ot ile örttük! Hazret-i Hamza -radiyallâhu anh- şehîd olduğunda da, üzerini ihtiyar kadınların giydiği eski bir hırka ile örtmüşlerdi.

Bana ise, Cenâb-ı Hak dünyada bu kadar çok nîmet bahşediyor. Acabâ ukbâda tenkîs mi edecek?! Acabâ âhiretteki hakkımı bu dünyada mı tüketiyorum? Yarın Allâh’ın huzûrunda bu nîmetlerin hesâbını nasıl vereceğim?!” dedi ve yaşlı gözlerle sofrayı terk etti.

İşte İslâm büyüklerinin, Hak yolunda kalben sergiledikleri üstün bir kulluk ve dünyaya karşı alâkalarını aksettiren ne güzel bir zühd ve istiğnâ hâli. Zirâ onların âleminde **zühd**, Allâh sevgi ve korkusu ile O’ndan başka her şeyin kalbde de-

ğerini yitirmesi, gönülde bir kıymet ifâde etmemesi; **istiğnâ** da, zühdün üst seviyesi olarak kalben yaşanmaktaydı.

Buna göre istiğnâ, ham hüviyetten kurtulup kemâle eren sâlih ve sâdıkların sahip oldukları kalbî bir vasıftır. Gönül zenginliği ile eldekine kanaat ederek, daha fazlasına ve başkasının elindekine tenezzül etmemektir. Yine istiğnâ:

“*Kanaat, bitmez-tükenmez hazînedir.*” (Deylemî, Müsned, 4699) hadîs-i şerîfi mûcibince, kalbin Hak Teâlâ ile yakınlık netîcesinde mânen zenginleşerek huzura ermesidir. Zîrâ kanaatle zenginleşen bir kalb, dünyevî endişe ve korkulardan selâmet bulur. Rûh, sonsuzluğu idrâk eder ve böylece mü'minde fânî hazların câzibesini, ömrünü tüketir.

Bu hâli en güzel bir kemâlât ile yaşayarak kalben zirveleşen Hak dostlarının hayatları istiğnâ misâlleriyle doludur:

Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh-'ın halîfeliği zamanında Sûriye, Filistin, Mısır gibi beldeler fethedildi ve İran toprakları baştanbaşa İslâm devletinin sınırlarına dâhil oldu. Bizans ve İran'ın zengin hazîneleri İslâm dünyasının merkezi olan Medîne-i Münevvere'ye akmaya başladı. Mü'minlerin refah seviyesi ziyâdeleşti. Fakat mü'minlerin halîfesi Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh-, bu refah seviyesine karşı müstağnî kalmış bir gönül zirvesinde, devletin ihtişamına, beytül-mâlin zenginliğine rağmen, yamalı elbisesiyle hutbe okuyordu. Bâzen borçlanıyor, sıkıntı içinde hayâtını idâme ettiriyordu. Çünkü o, hazînedeki ancak kifâyet miktarı bir tahsisat almayı tercih ediyor ve bununla da zor geçiniyordu.

Ashâbın ileri gelenleri onun bu hâline daha fazla dayanamadılar. Halîfenin nafakasını artırmayı düşündüler. Fakat bunu teklif etmekten çekindikleri için Hazret-i Ömer'in kızı ve aynı zamanda Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in zevcesi Hazret-i Hafsa -radiyallâhu anhâ-'ya başvurdular. İsimlerini vermeyerek babasına bu teklifi arz etmesini istediler. Hafsa -radiyallâhu anhâ-, ashâbın bu teklifini babasına açtı. Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in gün boyu açlık çekip de karnını doyuracak bir tek hurma bile bulamadığı günlere şâhid olmuş olan Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh-,²² kızı Hafsa'ya:

“–Kızım! Rasûlullâh'ın yeme-içme ve giyimde hâli nasıldı?” diye sordu.

“–Kifâyet miktarı (ancak yetecek derecede) idi.” cevâbını alınca, Hazret-i Ömer sözüne şöyle devâm etti:

“–İki dost (Hazret-i Peygamber'le Ebû Bekir) ve ben, aynı yolda giden üç yolcuya benzeriz. Birincimiz (Hazret-i Peygamber) makâmına vardı. Diğeri (Ebû Bekir) aynı yoldan giderek birinciye kavuştu. Üçüncü olarak ben de arkadaşları-

²² Bkz. Müslim, Zühd, 36.

ma ulaşmak isterim. Eğer fazla yüklerle gidersem, onlara yetişemem! Yoksa sen, bu yolun üçüncüsü olmamı istemez misin?” dedi.²³

Şüphesiz ki Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh-'ın bu tavrı, yüksek bir kalbî duyuşun eseridir. Hak ve hukuku bilfiil yaşayarak âleme adâlet tevzî eden Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh-'ın sayısız fazîlet menkıbeleri, mânevî eğitimde örnek alınacak en güzîde nümûnelerdendir.

Gerçekten insanlar, sanatkârlar ve dâhîleri takdîr ederler. Lâkin onların şahsî davranışlarını taklîde yönelmezler. Taklîd edilenler, sağlam karakterli, vakarlı ve müstağnî şahsiyetlerdir. Ancak böyle kimselerin yüksek ve zirve kişilikleri hayatlarından sonra da ümmete bir ibret sergisi ve fazîlet tâlimi olarak nakledilir.

Allâh Rasûlü'nün şahsiyetine hayrân olup O'nun izinden giden ashâb;

“İslâm'a iletilip kendine yetecek bir rızık ile yetinen kişiye ne mutlu.” (Tirmizî, Zühd, 35) buyuran Varlık Nûru'nun dünyaya bakış tarzını kendi hayatlarına hâkim kılmadıkça bu ulvî kâfileye yetişilemeyeceğinin idrâki içindeydiler. Onlar, nebevî terbiye ile eğitim gördüklerinden, ümmete fazîlet ölçüleri sergileyen rehber insanlar oldular. Kendisi muhtaç olduğu hâlde bir başka muhtaç din kardeşini gördüğünde nefsinden ferâgat ederek mü'min kardeşini nîmete daha lâayık görebilme ve imkânını ona devredebilme fazîletini insanlığa yine onlar tâlim ettiler.

Nitekim Hazret-i Âişe -radiyallâhu anhâ- vâlidemiz buyurur ki:

“Rasûlullâh'ın evinde asla doyuncaya kadar yemezdik. Dilesek doyabilirdik. Fakat (mü'min kardeşlerimizi nefsimize tercih ederek) îsâr ederdik.”

Hazret-i Câbir -radiyallâhu anh- da, Hendek savaşı öncesinde büyük hendeklerin kazıldığı o zor zamanlardaki bir hatırasını şöyle nakleder:

“Biz hendek kazarken çok sert bir kayaya rastladık. Ashâb, Rasûlullâh'a gelip, durumu arz edince Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bizzat hendegede indi. Kazmayı eline alıp indirince o sert kaya kum gibi dağıldı. Bu mucizevî tecellî cereyân ederken gördük ki, Allâh'ın Rasûlü açlıktan karnına taş bağlamış. Zîrâ orada kaldığımız üç gün boyunca hiçbir şey yememiştik. Bunun üzerine:

“Yâ Rasûlallâh! Eve kadar gitmeme müsâade buyurunuz.” dedim. İzin verdi. Eve geldim ve zevceme:

“Ben Rasûl-i Ekrem'in hâline dayanamıyorum. Evimizde yiyecek bir şey yok mu?” dedim. Zevcem:

“Biraz arpa ile bir keçi yavrusu var.” dedi.

²³ Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, *Târih-i İslâm*, c. I, s. 367.

Ben oğlağı kestim, âilem arpayı öğütüp ekmek yaptı. Eti de tencereye koyduk. Ekmek pişmek üzere ve tencere taşlar üzerinde kaynamakta iken Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e gidip:

“–Biraz yemeğimiz var. Bir-iki kişiyle bize buyurunuz.” diye ricâ ettim.

Peygamber Efendimiz:

“–Ne kadar yemeğiniz var?” diye sordu. Olanı söyledim.

“–Hem çok, hem de iyi! Âilene; «Ben gelinceye kadar tencereyi ateşten indirme, ekmeği de fırından çıkarma!» diye tenbih et.” buyurdu. Ashâbına da: “Kalkınız!” emrini verdi. Muhâcirler ve Ensâr hep birlikte kalktılar.

Bunun üzerine âileme gidip (yemeğin azlığı ve zâhiren kâfi gelmeyeceği endişesiyle o an için küçük bir şaşkınlık yaşayarak):

“–İşte Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Muhâcir, Ensâr ve bunlara katılan diğerleriyle berâber geliyorlar.” dedim.

Âilem:

“–Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, hazırlığımızın ne kadar olduğunu sormadı mı?” dedi.

“–Evet, sordu.” dedim.

“–Öyleyse müsterih ol.” dedi.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- gelenlere:

“–*Giriniz, sıkışmayınız.*” buyuruyor, ekmek kesiyor, üzerine et koyuyor, etin suyunu da bunun üstüne döküyordu. Nihâyet bütün ashâb doydular. Yemekten bir miktar da arttı. Âileme hitâb ederek:

“–*Bunu ye ve komşularına ikrâm et. Çünkü açlık ortalığı kapladı.*” buyurdu.” (İmâm Nevevî, *Hadislerle İslâm*, s. 363)

Bu hadîs-i şerîfte de ifâde edildiği vechile Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- yemeğe birkaç kişiyle kendisinin dâvet edilmesine mukâbil gönlü bu hâle râzı olmayıp diğer ashâbı da beraberinde götürerek rahmet ve şefkat dolu gönlünün diğergâmlık vasfını sergilemiş ve “ümmeî, ümmetî” sırrını tezâhür ettirmiştir. Ayrıca dâvet evine vardıklarında, elbette bütün ashâbın önce onun yemesi arzusuna rağmen, evvelâ sahâbesine ikramda bulunup onlarla beraber doyması, üstelik bizzat hizmet etmesi ve bütün ashâbı doyurduktan sonra ev halkının kalan yemeği dağıtmasını istemesi, O’nun gönlündeki engin merhamet ve şefkatin kâ’bına varılmaz sayısız tezâhürlerindendir ki, bizler de O’nun bu şefkatine sığmıyoruz ve: «Şefâat yâ Rasûlallâh!» diyoruz.

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- yaşadığı zühd ve takvâ hayâtıyla, darlıkta olduğu gibi bollukta da dâimâ aza kanaat eder, Allâh Teâlâ'ya şöyle ilticâ ederdi:

“Allâh'ım! Muhammed âilesinin aziğını kifaf miktarı (yetecek kadar) kıl.”

(Buhârî, Rikak, 17)

Yine Hazret-i Âişe -radiyallâhu anhâ-'nın anlattığına göre Ensâr'dan kendisini ziyârete gelen bir kadın, Rasûlullâh'ın yatağının katlanmış bir şilteden ibâret olduğunu görünce, koşarak evine gidip içi yün dolu bir yatak getirmişti. Yatağının değiştiğini gören Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bundan hoşlanmadığını belirterek Hazret-i Âişe'ye:

“Yâ Âişe! O yatağı geri ver. Allâh'a yemîn ederim ki, şâyet isteseydim Allâh altın ve gümüşten dağları benimle yürütür, emrime verirdi.” buyurmuştur.

(Ahmed bin Hanbel, Kitâbü'z-Zühd, s. 30)

Hayat ve hâdiseler karşısında bu nebevî üslûbu benimseyenlerin şîârı olan **“zühd”** ve **“takvâ”** bâzen yanlış anlaşılmaktadır. Bunların, dünya nîmetleri ve zenginlikten tamamen el-etek çekmek olduğu zannedilmektedir. Hâlbuki ancak varlıkla îfâ edilebilen mâlî ibâdetler de Hak katında çok kıymetlidir. Kur'ân-ı Kerîm'de 200 yerde infak kelimesi geçmektedir. İslâm'ın beş temel esâsından ikisi olan hac ve zekâtın îfâsı, dînen zenginliğin asgarî ölçüsü sayılan nisâb miktarı dünyalığa sahip olmakla mümkündür. Ayrıca “veren el”in “alan el”den üstün olduğu yolundaki İslâmî kâide²⁴ de bu ibâdetlerin nisâbına sahip olmayı teşvîk eden diğer bir keyfiyettir. O hâlde zühd, dînin teşvîk ettiği bir husûsa aykırı olamaz.

Günah ve gaflete düşmek korkusuyla dünya nîmetlerine müstağnî davranmanın, zühd ve takvâ îcâbı olduğu bir gerçektir. Lâkin, bu **istiğnâ kalbîdir; fiilî ve zâhirî değildir**. Yâni zühd ve istiğnâ, dünya nîmetleri ile meşgûl olmakla birlikte onları kalbe sokmamaktır. Bu itibarla zühd, fakirlik değil; zengin-fakir her mü'mine gereken kalbî bir tavrıdır. İlâhî takdîr netîcesinde zâhiren fakir u zarûret içinde yaşayan bir kimse, kalben dünyevî arzular peşinde sürüklenmekteyse, zühd ve istiğnâ ehli sayılamaz. Zîrâ zühd ve istiğnâ, kaderin sevkiyle mecbûren aza kanaat değil; irâdî olarak kalbi dünyaya esîr olmaktan muhâfaza etmektir.

Nitekim şu kıssa, bu düstûru ne güzel îzâh etmektedir:

Şâh-ı Nakşibend Hazretleri'nin yetiştirdiği büyük velîlerden Muhammed Pârisâ Hazretleri, hacca giderken yolu üzerinde uğradığı Bağdad şehrinde genç bir sarrafa rastlar. Gencin birçok müşteriyle durmadan alışveriş hâlinde olup zamanını aşırı dünyevî meşgûliyetlerle geçirdiğini zannederek üzülür. İçinden:

²⁴ Bkz. Buhârî, Zekât, 18.

“Yazık! Bu delikanlı Hakk’a kulluk edeceğine mâsivâ ile meşgûliyetle dalmış!..” der. Fakat gencin kalbine nazar edince hayretle görür ki, âzâlar dünyevî meşgûliyetle, kalb ise Rabbiyle berâber ve zâkir durumda...

Bu sefer:

“Mâşâallâh! El kârda, gönül yarda!..” buyurarak genci takdîr eder.

Hicaz’a vardığında da Kâbe’nin örtüsüne sarılmış içli içli ağlayan ak sakallı bir ihtiyarla karşılaşır. Önce adamın yana yakıla Cenâb-ı Hakk’a yalvarmasına ve dış görünüşüne bakarak:

“Keşke ben de böyle ağlayarak Hakk’a ilticâ edebilsem.” der ve adamın hâline gıpta eder.

Sonra onun da kalbine nazar edince görür ki, bütün duâ ve ağlamaları, fânî bir dünyalık talebi içindir. Bunun üzerine rakîk kalbi, mahzun olur.

Kıssadan da anlaşılacağı gibi mühim olan; dünyevî meşgaleleri, âhireti ihmâl etmeksizin devâm ettirebilmektir.

Hazret-i Mevlânâ -kuddise sirruh- da, dünya hayâtında insanı, varlık deryâsında yüzen bir gemiye teşbîh ederek şöyle der:

“Şâyet deryâ, geminin altında bulunursa, ona istinadgâh olur. Fakat dalgalar geminin içine girmeye başlarsa onu helâke götürür.”

Gerçekten dünya nîmetlerinin, kalbi Allâh’tan alıkoyup kendine bendetmek husûsundaki mânevî tehlikesi, inkâr edilemez. Esâsen, her mü’min Kur’ân-ı Kerîm’de bu tehlikeden “mal” ve “evlâd” için buyrulan “fitne” tâbiriyle îkaz edilmiştir. Buna göre dünya ile meşgûl olurken kalbi gafletten korunmalıdır. Kalb, dünya muhabbetinden korunamadığı takdirde dünyanın zerresi bile merduddur.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“(Nefsâniyetle dolu) dünya lezzetleri, âhiretin acılarıdır. (İmtihan mâhiyetindeki) dünyanın acıları ise âhiretin lezzetleridir.” (Hâkim, Müstedrek, c. IV, s. 345) buyurmuştur.

Diğer bir hadîs-i şerîfte ise:

“Dünya tatlıdır ve manzarası hoştur. Şüphesiz ki Allâh, dünyanın idâresini size verecek ve nasıl davranacağınıza, ne gibi işler yapacağınıza bakacaktır. O hâlde dünyadan sakının...” (Müslim, Zikir, 99) buyurmuştur.

Birgün sabah namazı için evden çıkmak üzere iken dışarıda iki kedinin canhıraş feryatlarını duydum. Merak ettim ve bahçeye çıktığımda onlara dikkat ettim. Gördüm ki, iki kedi karşı karşıya duruyor ve saldırmaya hazır birer küçük kaplan gibi hırlayarak hiç kıpırdamadan birbirlerine çakmak çakmak bakıyorlardı. Tüyleri diken diken olmuştu. En ufak bir hamlede yekdiğerini parçalamak azminde idiler. Bu kadar aşırı hasımlaşmanın sebebi nedir acaba diye düşünürken gördüm ki, ortada bir fare var, ölmüş küçük bir fare. Meğer kediler o fare leşini elde etmek için bunca mücâdeleye girişmişler. Meğer yekdiğerini hırpalama veya hırpalanma pahasına birbirlerine karşı göze aldıkları zararın sebebi ortadaki küçük bir fare lâşesi imiş!..

Bu tablo aslında büyük bir ibret sergiliyordu. Bir lâşeden müstağnî kalamayışın dûçâr ettiği ve edeceği kötü neticeleri aksettiriyordu. Bir bakıma dünyaya râm olanların boş ihtirasları uğruna âhiret hüsrânını tercih etmelerini tedâî ettiriyordu. Nice gaflet erbâbının sımsıkı sarılıp peşine düştüğü fânî heves, istek ve meyiller ile geçici makam, mevkî ve riyâset dâvâlarının bir lâşeden ibâret olduğunu anlatıyor ve bunların ebedî bir saltanatı hebâ etmeye değmeyeceğine işârette bulunuyordu. İşte bu hebâ edişin temelinde, kulun istiğnâyı ve rağbeti yanlış yere yöneltmesi vardır. Böyleleri hakkında Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ
أَن رَّآهُ اسْتَغْنَىٰ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ

“İnsanoğlu kendini müstağnî sayarak azgınlık eder. (Oysa ey insanoğlu!) Dönüş, şüphesiz ki Rabbinedir.” (el-Alak, 6-8)

Mânen ham bir insan, dünya menfaatleri peşinde hırsla çırpınır durur. Bir şey elde edince de, gaflet sarhoşluğuna dalar. Şâyet elde edemezse bu sefer kedere boğulur. Mal, mevkî ve rızık için gereğinden fazla endişelenmek, kalbi dünyaya râm ederek ona köle hâline getirir.

Bu hususla ilgili olarak şu nebevî beyan ne büyük bir îkâzdır:

“Kim tasalarını tek bir tasa, yâni âhiret tasası hâline getirirse Allâh, dünyevî tasalarında ona kefil olur. Kim de dünya işleri karşısında gam ve kederini çoğaltırsa, Allâh, onun hangi vâdîde helâk olacağına aldırış etmez.” (İbn-i Mâce, Zühed, 2)

İşte dünya, kul ile Rabbi arasında perde olunca, kulu mânen helâke sürükler. Bu gaflet devâm ettikçe kul o hâle gelir ki, zâhiren ifâde etmese bile hakîkatte Allâh Rasûlü’nün buyurduğu gibi:

“...Onların şerefleri servetleridir, dinleri paralarıdır, kibleleri de kadınlardır. Onlar mahlûkâtın en şerhileridir. Onların Hak katında bir nasipleri de yoktur.” (Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, c. XI, s. 192) hükmünün muhtevâsına sürüklenir. Rabbi-miz cümlemizi muhâfaza buyursun!

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ashâbına:

“...Allâh’a yemîn ederim ki sizler için fakirlikten korkmuyorum. Fakat ben, sizden öncekilerin önüne serildiği gibi dünyanın sizin de önünüze serilip onların dünya için yarıştıkları gibi sizin de yarışa girmenizden, dünyanın onları helâk ettiği gibi sizi de helâk etmesinden korkuyorum.” (Buhârî, Rikak, 7) buyurmuştur.

Bu sebeple fânî dünyaya lâayık olduğu kadar ehemmiyet vermeli ve kalbi onunla fazlaca meşgûl etmekten sakınmalıdır.

Dünya, bütünüyle âlemlerin Rabbinin mülkünden bir damladır. Âhiret hayâtına kıyas edildiğinde dünya hayâtı da -nebevî tâbirle- deryâyâ parmağını daldırıp çıkaran birinin parmağında kalan su kadar bile değildir.²⁵ Yüce Rabbimiz:

وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

“Bu dünya hayâtı bir eğlenmeden, bir oyundan başka bir şey değildir. Âhiret yurduna gelince; şüphe yok ki o, hayâtın ta kendisidir, bunu bilmiş olsalardı.” (el-Ankebût, 64) buyurmuştur.

Hakîkaten bunu bilenlerin gönül gözünde dünya bir hiçten ibârettir. Onların yegâne arzusu Allâh rızâsıdır. Yûnus Emre ne güzel söyler:

Ne varlığa sevinirim

Ne yokluğa yerinirim

Aşkın ile avunurum

Bana Seni gerek Seni

Gâfil insanların gözlerini kamaştırarak çoğu kere kulu dalâlete düşüren dünyanın para, pul, şan, şöhrat ve şehvetleri, selîm bir kalbe sahip olanlar için aslâ bir kıymet ifâde etmez. Evliyâullâh ve sâlih mü’minler, dâimâ Hakk’ın rızâsını gözetirler ve istikâmetlerinden zerre kadar ayrılmazlar. Onlar dünyanın aldatmalarına karşı dâimî bir uyanıklık hâlinde dirler.

Yahyâ bin Muâz -rahmetullâhi aleyh- şöyle der:

“Ârif, âhireti sağ eline, dünyayı sol eline almış, gönlünü de Hakk’a çevirmiştir. Artık hiçbir şey onu Hak’tan başkasıyla meşgul edemez.”

Hazret-i Mevlânâ Mesnevî’sinde şöyle der:

“Dünya, Allâh’tan gâfil olmaktır. Yoksa para, kumaş, kadın ve evlâd sahibi olmak değildir. Seni oyalayıp Hak’tan gâfil kılan ne varsa senin dünyanın odur.”

Yâni istiğnâ, sadece mal-mülk ve servete karşı değildir. Kulu Rabbinden gâfil kılan bütün varlık ve meşgûliyetlerden kalben sakınmak icâb eder.

²⁵ Bkz. Müslim, Cennet, 55.

Kalbleri Allâh'tan gâfil bırakan en güçlü müessirlerden biri de “hubb-i riâyset, yâni liderlik, baş olma ve saltanat arzusu”dur. Dünya târihi, hırsla saltanat sâhibi olmak isteyen veya liderlik mevkiini korumak için nice zulümler işleyen zâlimlerle doludur. Ancak İslâm târihinde gönlü Hakk’a bağlı olup saltanat arzuna esîr olmayan ve gerektiğinde elindeki güç ve otoriteyi kendi arzu ve irâdesiyle devredebilme olgunluğuna ermiş âbide şahsiyetler mevcuddur. Özellikle târihte üç şahıs vardır ki bunlar, İslâm birliği uğruna kâ'bına varılmaz bir ferâgat örneği sergileyerek arkalarında serâpâ hayır ve fazîlet hâtırâları bırakmışlardır.

Bunların ilki peygamber torunu **Hazret-i Hasan** -radıyallâhu anh-'tır. Hasan -radıyallâhu anh-, devletin bölünmemesi uğruna halîfeliği altı ay îfâ ettikten sonra bunu büyük bir kalbî olgunlukla Muâviye'ye devrederek siyâsî çekişmelerin önüne geçmiş ve büyük kitlelerin birbirleriyle çarpışarak kardeş kanının seller misâli akmasına mânî olmuştur.

İkincisi de doğu illerini büyük bir sevgi seli hâlinde, hiç kılıç kullanılmadan Osmanlı'ya bağlayan **İdrîs-i Bitlisî** Hazretleri'dir.

Üçüncüsü ise **Barbaros Hayreddîn Paşa**'dır ki, koca Cezâyir'in ve daha nice yerlerin sultanı durumunda iken, emri altındaki memleketi birlik ve bütünlük için Osmanlı sultanına bağlı bir eyâlet hâline getirmiş ve kendisi de o büyük devletin me'mûru olmayı bir ülkenin hükümdarlığına tercih etmiştir.

Süleyman -aleyhisselâm-, mal-mülk ve saltanat sevgisini gönlünden çıkarıp attığı için kendisini fakir addederdi. Sabahleyin kalkınca, fakir ve garip kimse-lerin yanına gider, büyük bir tevâzû ile onlarla oturur:

“Fakir, fakirlere yakışır.” derdi.

Hulâsa, dünyada hiç kimseye muhtaç olmamak için çalışıp, helâlinden mal-mülk edinmek kusur değil bilakis:

“Herhangi birinizin iplerini alıp dağa gitmesi ve sırtına bir bağ odun yüklenip onu satması ve Allâh'ın bu sebeple onun şerefini koruması, verseler de vermeseler de insanlardan bir şeyler dilenmesinden daha hayırlıdır.” (Buhârî, Zekât, 50-53; Nesâî, Zekât, 85) hadîs-i şerîfi mûcibince bir meziyettir. Zîrâ varlıklı ve kuvvetli bir mü'min daha fazla infak eder, daha çok insana iş imkânı hazırlar, hayır işlerine daha çok koşar ve netîcede:

“İnsanların en hayırlısı, insanlara en faydalı olandır.” (Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, II, 8) hadîsinin sırrına mazhar olur.

Yanlış olan; dünyadan nasîbini aramak değil, ona gönlü kaptırmak, dinî ve vicdânî vazifeleri ihmâl etmek, cimrilik edip dünyaya esir olmaktır. Unutmamalı ki paranın yeri kasa ve kesedir, gönül değildir!

O hâlde bu hususta da riâyet etmemiz gereken nebevî ölçü şudur:

“Dünyaya gönül bağlama ki Hak seni sevsin; insanların eline bakma ki halk seni sevsin.” (İbn-i Mâce, Zühd, 1)

Cenâb-ı Hak cümlemizi sevip sevdirdiklerinden eylesin! Mâsivâyâ, yâni kendinden gayriye karşı gönlümüze nebevî bir istiğnâ ihsân buyurup bütün rağbet, alâka ve bağlılığımızı yüce aşkına ve emr u fermânına tahsîs eylesin!

Âmin!..

Ticâret Ahlâkı

*Bizler, malı meşrû yollardan kazanmakla mükellefiz ve meşrû yerlere sarfetmeye de mecbûruz. Ârif bir tüccâr, dünya ticâretini devâm ettirirken daha büyük olan âhiret kazancını yâni **ticâreten len-tebûr**'u ihmâl etmeyecek, ebedî saâdeti düşünüp ilâhî yoldan ayrılmayacaktır.*

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buğday satan bir adama rastladı. Satıcıya:

“–*Nasıl satıyorsun?*” diye sordu.

Adam da kendince anlattı. O esnâda Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e:

“–*Elini onun (buğdayın) içine daldır!*” diye vahy (işâret) edildi.

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de elini daldırdı ve buğdayın ıslak olduğunu gördü. Bunun üzerine:

“–*İnsanların görmesi için ıslak olanı üst tarafına koysaydın ya! Aldatan bizden değildir.*” (Müslim, İmân, 164) buyurdu.

Hadîs-i şerîfte ifâde edildiği üzere İslâm iktisâdî sistemi, ticâretin temelini doğruluk ve dürüstlikle ferd ve cemiyete hizmet anlayışı üzerine kurmuştur.

Malın, üreticiden tüketiciye intikâli demek olan ve sermâye kadar gayreti de gerektiren, üstelik kâra olduğu kadar zarâra da dönüşme ihtimâli bulunan ticârî faâliyet, malın, fâidesini artırdığı cihetle helâl kılınmış, hattâ teşvîk edilmiştir. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in mübârek lisânından, “*Kazancın onda dokuzunun ticârette olduğu...*”²⁶ husûsunun ifâde edilmesi düşünülürse, bu teşvîkin derecesi daha kolay anlaşılabilir. Diğer taraftan İslâm inancının dayandığı beş temel ameli esâsın hac ve zekât gibi en ehemmiyetli iki tanesi, zengin olan mü’minlere mahsustur ki, bunlar da aynı zamanda meşrû yoldan zengin olmanın teşviki mâhiyetindedir. Hadîs-i şerîfte ifâde buyrulan:

“*Veren el, alan elden üstündür.*” (Buhârî, Zekât, 18) şeklinde verici olmaya yönlendiren hüküm de, bu istikâmette değerlendirilebilir.

Bununla beraber mal ve serveti elde etmenin en önemli vâsıtası olan ticârette:

“*Her ümmetin bir fitnesi vardır. Benim ümmetimin fitnesi maldır.*” (İbn-i Hanbel, IV, 160) hadîs-i şerîfî akıldan çıkarılmamalıdır.

²⁶ Bkz. Suyûti, *el-Camiu’s-sağîr*, I, 113.

Zîrâ ticâretteki para kazanma ihtirâsı, nefsin zebûnu olduğu korkunç handikaplardan biridir. Muhteris kimse, bir testiye benzer; karnı dolsa da ağzı kapanmaz. Hâlbuki bir testiye deryâlar boşaltmaya kalksan, istiâbından fazla ne alabilir? Yine muhteris, bir ocak, soba veya mangal gibidir ki, ona odun ve kömür gibi yakacaklar yığıldıkça, işbâ hâline gelip sönmez; bilakis alev ve harâreti artar. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, muhteris insanı şöyle ifâde buyurur:

“Âdemoğlunun iki dere dolusu malı olsa bir üçüncüsünü ister. Ademoğlunun içini/karnını topraktan başka bir şey dolduramaz.” (Buhârî, Rikâk, 10; Müslim, Zekât, 116)

Bu düşkünlüğü dolayısıyla insanoğlunun ticârette yaptığı hîle ve düzenbazlıkların haddi hesabı yoktur. Bu yüzden nice kavimler batmıştır. Yine de bu dünya akıllanmayan nice gaflet yolcularıyla doludur. Sınırsız zenginlikleri dolayısıyla infak, zekat ve muhtelif hayr u hasenât ile fakir, garip, kimsesiz, dul, yetim ve muhtaçları gözetecekleri yerde onların haklarını bir vampir iştahıyla gasbendenler tarih boyu hiç eksik olmamıştır...

Dîn, rûha bir yük durumundaki bedene saâdet ve rahatlık getirmek dâvâsında değildir. Bilâkis rûhu, insanın bedenî ve nefsânî yönüne hâkim kılmak dâvâsındadır. Ticâret, bir merhaleden sonra nefslerimize ve hırslarımıza gem vurmak olmalı ki, haddi aşır dünyâ ve âhiret bedbahtı olmayalım... Tüccarı vurguncu, kontrol organları hırsız ve rüşvetçilerle dolu bir cemiyet bünyesinde huzur aramak boş bir hayal olur...

Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerîm’de kıyâmete kadar gelecek ümmetlere ibret olması için Şuayb -aleyhisselâm-’ın kavmi olan Medyen ve Eyke halklarının helâkinin, ticâret ahlâklarının son derece bozulmuş olması sebebiyle gerçekleştiğini bildirmektedir. Onun için ticârette sahtekârlık yapıp haram yenmesi, zayıfların ezilmesi, bir kavmin helâkine sebep olacak kadar ağır bir cürümdür. Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyurur:

“Altın ve gümüş paranın, kibir ve gurur taşıyan elbisenin kulu olan helâk olsun!.. Çıkar düşkününü (muhteris) kişiye (dilediği) verilirse memnun olur, verilmez ise râzı olmaz (ilâhî taksim ve takdîre isyan eder).” (Buhârî, Rikâk, 10; Cihad, 70; İbn Mâce, Zühed, 8)

Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh-, bir kimse methedildiği zaman, methedene, üç şeyi, yâni:

“–Sen onunla hiç komşuluk, yolculuk veya ticâret yaptın mı?” diye sordu.

Muhâtabı üçünü de yapmadığını söyleyince:

“–Zannedersem, sen onun câmîde Kur’ân okurken başını salladığını gördün!” dedi.

Adamın da:

“–Evet, yâ Ömer! Benim gördüğüm öyle idi.” ifâdesi üzerine Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh-:

“–O zaman medihte bulunma! Zîrâ ihlâs, kulun boynunda değildir.” buyurdu.

Burada Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh-’ın verdiği ölçü, zâhire aldanmamak, kişinin fiiline ve beşerî münâsebetlerine göre kanâat sâhibi olmak îcâb ettiğidir. Menfaatinden imtihan verip geçer not almamış olanın tezkiyesinin tehlikesine işârettir.

Görüldüğü gibi ticâret, ferdin iç dünyasını dışa yansıtır. Yâni ferdin iç âlemi nasılsa ticâreti de öyledir.

İslâm’a göre; alıcı ve satıcı, bir mal alırken onu kasten yermemeli, satar-ken de değerinden üstün gösterecek ifâdeler kullanmamalıdır. Muhâtabın zaafından istifâde ederek fiyatlarda teâmülün (fiyat standardının) üzerine çıkmamalıdır. Gabn-i fâhiş’e (kandırmaya) girmemeli, karaborsa, fâizcilik, tartı ve ölçüde hîle yapmamalı, yemîn etmekten kaçınmalı, toplumun zararına olan haram malları alıp satmamalıdır.

Ticâretin kâidelerini Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ne güzel koymuştur:

“Ey tâcirler topluluğu! Şüphesiz şeytan ve günah alışverişi karışır. (Vâkî olan yemîn, lüzumsuz sözler vs. için kefâret olmak üzere) ticâretinizi sadaka ile karıştırınız (temizleyiniz)!”

Tüccârlar kıyâmet günü fâcirler (günahkârlar) olarak diriltileceklerdir. Ancak Allâh’a karşı takvâ sâhibi olanlarla, iyilik, dürüstlük ve doğrulukta bulunanlar müstesnâ...” (Tirmizî, Büyü, 4)

“Satış esnâsında yemîn, mala revaç verirse de paranın bereketini giderir.” (Buhârî, Büyü, 26)

Malının değerini bilmeyen bir satıcıya malının değerini bildirmek îcâb eder. Onun bilgisizlik, tecrübesizlik ve saflığından istifâdeye kalkışmak, gabindir (kandırmadır). Gönlünde Allâh korkusu ve O’nun rızâsını kazanma gâyesi olanlar, bu hususta son derecede titiz ve hassas olurlar. İmâm-ı Âzam Hazretleri, kendisine satın alması için ipekli bir elbiselik getiren kadına malının fiyatını sormuştu. Kadın:

“–Yüz dirhemdir, yâ İmâm!” deyince itiraz etti:

“–Hayır, bu daha fazla eder...” buyurdu.

Kadın şaşkınlıkla yüz dirhem artırdı. İmâm-ı Âzam yine kabul etmedi. Kadının yüz dirhem daha artırdı, sonra yüz dirhem daha... İmâm-ı Âzam:

“–Hayır, bu dört yüz dirhemden de fazla eder.” deyince kadıncağız:

“–Yâ İmâm! Siz benimle alay mı ediyorsunuz?” demekten kendini alamadı.

Bunun üzerine İmâm, kadının, malın gerçek fiyatını öğrenmesi için işten anlayan birini çağırttı. Gelen kişi, elbiseliğin fiyatını beş yüz dirhem olarak belirledi ve İmâm-ı Âzam onu bu fiyattan satın aldı.

Zîrâ o biliyordu ki, doğruluktan ayrılmak, malların ayıp ve kusurlarını saklamak, bilhassa ölçü ve tartıya dikkat etmemek, insanı çok hazin neticelere dûçâr eder.

Osmanlı toplumu da bu ahlâk içinde yoğrulmuş ve böylece cemiyet huzur ve saâdetini ehl-i küfrü dahî hayran bırakacak bir derecede temin etmiştir. Fatih’in İstanbul’u fethinden sonra iki papazın Osmanlı esnafını tedkik için dolaşırken yaşadıkları şu hâdise, bu hâli ne güzel aksettirir. Papazlar, sabahın erken saatinde bir bakkala giderek bir şeyler almak istediler. Bakkal onlara:

“–Ben siftah yaptım. Siftah yapmayan komşumdan alın!” dedi.

Bunun üzerine diğer bakkala gittiler. O da aynı şekilde:

“–Ben siftah yaptım. Siftah yapmayan komşumdan alın!” dedi.

Böylece papazlar diğer dükkana gittiler. Aldıkları cevap hep aynı oldu. Nihayet ilk bakkaldan alışveriş yaptılar.

Ecdâdımız işte insanı böylesine diğergâm ve fedâkâr kılan bir ahlâk zemininde yetişmişlerdi. İslâm ahlâkından ibâret olan bu zeminde hep birbirini düşünmek vardır. Hele hîlekarlık, bir müslüman için çok ağır bir cürümdür. Bir müslüman yalan söyleyemez, aldatamaz. Aldanmak ise, bir ahmaklık alâmetidir. O da bir müslümana yakışmaz. İnsanlığa rehber peygamberler “sıdk” yâni doğruluk ve “fetânet” yâni akıllılık ile muttasıftırlar. Onların izinden giden bir müslüman da, akıllı ve uyanık olmaya mecburdur. Cenâb-ı Hak, aldatanlara aldanmamak husûsunda biz kullarını şöyle îkaz buyurur:

“Allâh’ın geçiminize dayanak olarak hayâtın esası kıldığı mallarınızı akli ermezlerle vermeyin.” (en-Nisâ, 4-5)

Aldatanlara gelince, onlar da şu hadîs-i şerîfteki tehdîde muhâtaplırlar. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in:

“Üç kişi vardır ki, kıyâmet günü Allâh onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı bir azap da vardır.” ifâdelerini üç defa tekrarladığını işiten Ebû Zer -radiyallâhu anh-:

“Adları batsın, umduklarına ermesinler ve hüsrâna uğrasınlar, kimlerdir onlar yâ Rasûlallâh!” diye sordu.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“Elbisesini (kibir ve gururundan dolayı kurula kurula) sürüyen, verdiği başa kakan ve yalan yeminle malını pazarlayan!” buyurdu. (Müslim, İmân, 171)

Diğer taraftan İslâm iktisad nizâmında iddihâr, yâni karaborsacılık yapmak için malı depolayıp pahalalanmasını beklemek de mezmûmdur. Toplumun maddî istismârıdır. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, iddihâr yapanlara bedduâ eder. Hadîs-i şerîfte buyrulur:

“Malını satışa arz eden cesur tüccar merzuk (rızıklandırılmış), muhtekir (yâni daha yüksek fiyattan satmak için mal istifleyip saklayan) tüccar ise mel’undur.” (İbn-i Mâce, Ticârât, 6)

İslâm, ticâret ile ilgili kâidelerini, asıl onun kazanılma ve sarf edilme faâliyetlerinde gösterir:

Kur’ân-ı Kerîm, iki tarafın kalb hoşnutluğu ile cereyan etmesi gereken ticârî faâliyetin dışındaki muâmeleleri haram saymakta ve:

“Mallarınızı aranızda bâtlı yoluyla yemeyin!..” buyurmaktadır.

Âyet-i kerîme şöyledir:

“Ey îmân edenler! Karşılıklı rızâya dayanan ticâret olması hâli müstesnâ, mallarınızı, bâtlı (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin! Ve nefslerinizi (kendinizi) öldürmeyin! Allâh size karşı pek merhametlidir.” (en-Nisâ, 29)

“Nefslerinizi öldürmeyiniz!” ifâdesi, mühim ve ince bir mânâ ihtivâ eder. Burada, rûhî hayâtı mahvedip cehennem ehli olmaktan sakındıran bir îkaz vardır. Diğer taraftan kavga ve cinâyetlerin bir kısmının da, haksız yere mal yeme ve kazanma ihtirâsına dayandığı hakîkatine dikkat çekilir. Bu tehlikelerden korunmak ise, İslâm’ın tâyin ettiği ticâret kâideleri içinde kalmakla olur. Bilhassa fâizden kaçınmak, bu hususta en önemli meseledir.

Fâiz, risk ve gayret dâhil olmadığı için sermayenin kullanılışındaki bir istismâr tezâhürüdür. Sadece zenginin daha çok güçlenmesine, muhtâcın da daha çok ezilmesine sebep olur. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in

fâiz hakkında çok korkutucu hadîs-i şerîfleri vardır. Vedâ Hutbesi'nde Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“*Fâizin her çeşidi ayaklarımın altındadır!*” buyurarak, her türlü fâizi haram kılmıştır.

Âyet-i kerîmeler de, bu husustaki ilâhî tehdîdi şöyle ifâde etmektedirler:

“**Fâiz yiyenler**, (kabirlerinden) **şeytan çarpmış** (kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı) **gibi kalkarlar**. Bu hâl, onların: «**Alım-satım, tıpkı fâiz gibidir!**» demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allâh, alım-satımı helâl, fâizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de fâizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisininidir ve artık onun işi Allâh'a kalmıştır. Kim tekrar fâize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar.”

“(Fâizi haram kılan) **Allâh, fâiz** (karışan mal)’ı **tüketir** (onun bereketini giderir), **sadakaları** (verilmiş malları) **ise bereketlendirir**. (Onlar vesîlesiyle müstakbel belâyı def eder.) **Allâh, küfürde ve günahta ısrar eden hiç kimseyi sevmez!..**” (el-Bakara, 275-276)

Bilhassa fâiz sebebiyle kahr-ı ilâhînin tecellî edeceğini bildiren şu âyetteki tehdîd ne dehşetlidir:

“**Ey îmân edenler! Allâh’tan korkun! Eğer gerçekten inanıyorsanız, mevcûd fâiz alacaklarınızı terkedin! Şâyet** (fâiz hakkında söylenenleri) **yapmazsanız, Allâh ve Rasûlü tarafından** (fâizcilere karşı) **açılan harpten haberi-niz olsun! Eğer tevbe edip vazgeçerseniz, sermayeniz sizindir; ne haksızlık etmiş, ne de haksızlığa uğramış olursunuz...**” (el-Bakara, 278-279)

Kim kâinâtın Hâlık’ı ve kâinâtın kendisi şerefine yaratılmış olan Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile harb eder de gâlip çıkabilir?

Eğer bir mü'min fâizle iştigâl ederse, ya malını kaybeder veya îmânı zaafa uğrar. Fâsıkın ise, böyle yanlış yollara gittiğinde müstehak olduğu cezâyı daha da istihkak kesbetsin diye malı ziyâdeleşir. Yâni o yol ona bu dünyada kârlı kılınır. Çünkü Cenâb-ı Hak, ihmâl etmez, imhâl eder (mühlet verir). Böyleleri, mâruz kalacakları cezâ ânına kadar bir mühlete nâil olmuş olurlar. Âyetteki ilâhî tehdîde çok dikkat etmek icâb eder. Aksi hâlde durum çok vahimdir. Câbir -radiyallâhu anh- diyor ki:

“**Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- fâiz yiyene, yedirene, kâtibine ve şâhitlerine lânet etti ve:**

«*Onlar müsâvîdirler...*» buyurdu.” (Müslim, Müsâkât, 106)

Ebû Hanîfe'nin hâli ne güzeldir. O büyük İmâm, fâize benzer bir durum olmasın diye alacaklısının ağacının gölgesinden dahî istifâde etmemiştir.

Fâiz yasağının elbette birçok sebep ve hikmetleri vardır. Bunların başında işsizliği artırması, sun'î fiyat artışına yol açması, yardımlaşma, dayanışma, sevgi, merhamet ve şefkat gibi insânî ve ahlâkî meziyetleri zayıflatması, bencilliği körükleyip para ve nüfuz kazanma hırsını kamçılama gibi hususlar gelir.

Bu sebepler muvâcehesinde fâizi yasaklayan İslâm, buna mukâbil karz-ı hasen denilen, “imkân nisbetinde Allâh için **borç vermeyi**” teşvik etmiş ve **darda olan bir kimseye verilen borcu sadakadan daha fazîletli** saymıştır.

Bütün bu ahvâle rağmen namuslu iş yapan, doğru, dürüst ve güvenilir esnaf ve tüccar, sayı bakımından her zaman azınlıkta kalmaktadır. Belki de bunun için Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, dürüst tâcirlere büyük mükâfat bildirir. Hadîs-i şerîfte buyrulur:

“Doğru sözlü, dürüst, güvenilir bir müslüman tâcir, kıyâmet günü nebîler, siddîklar ve şehîdlerle beraberdir.” (Tirmizî, Büyû, 4; İbn-i Mâce, Ticârât, 1)

Ebû Hanîfe Hazretleri, ticâretle geçinen hayli servet sahibi zengin bir kimse idi. Ancak ilimle meşgul olduğundan ticârî işlerini vekili vâsıtasıyla yürütür, kendisi de yapılan ticâretin helâl dâiresi içinde olup olmadığını kontrol ederdi. Bu hususta o derece hassastı ki, bir defasında ortağı Hafs bin Abdurrahmân'ı kumaş satmaya göndermiş ve ona:

“–Ey Hafs! Malda şu şu özürler var. Onun için bunu müşteriye söyle ve şu kadar ucuza sat!” demişti.

Hafs da, malı İmâm'ın belirttiği fiyata satmış, ancak ondaki özrü müşteriye söylemeyi unutmuştu. Durumu öğrenen Ebû Hanîfe Hazretleri, Hafs'a:

“–Kumaşı alan müşteriye tanıyor musun?” diye sordu.

Hafs'ın, müşteriye tanımadığını belirtmesi üzerine İmâm, malın tamamını sadaka olarak dağıttı. Zîrâ o, her hâliyle Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in, Hazret-i Amr'a buyurduğu:

“Ey Amr, sâlih kişi için sâlih mal ne güzeldir!” (Ahmed bin Hanbel, Müsned, IV, 197, 202) hakikatini yaşamakta ve helâl ile haram hususunda takvâ ölçüleriyle hareket etmekteydi. Çünkü helâl ve harama dikkat, bizlere emânet edilen malın temizliği ve âhirette hesâbının verilebilmesi açısından en zarûrî bir mecbûriyettir.

Helâl lokma için ticârete haram karıştırmama hususunun ehemmiyet ve bereketini merhum pederim Mûsâ Efendi şu hâdisle ile anlatırdı:

“Müslüman olmuş Ermeni bir komşumuz vardı. Birgün kendisine hidâyete eriş sebebini sorduğumda şunları söyledi:

“–Acıbadem’de tarla komşum Rebî Molla’nın ticâretteki güzel ahlâkı vesîlesiyle müslüman oldum. Molla Rebî, süt satarak geçimini temin eden bir zâttı. Bir akşam vakti bize geldi ve :

“–Buyrun, bu süt sizin!” dedi.

Şaşırdım:

“–Nasıl olur? Ben sizden süt istemedim ki!” dedim.

O hassas ve zarif insan:

“–Ben farkında olmadan hayvanlarımdan birinin sizin bahçeye girip otla-
dığını gördüm. Onun için bu süt sizindir. Ayrıca o hayvanın tahavvûlat devresi
(yediği otların vücudundan tamamen izâlesi) bitene kadar sütünü size getirece-
ğim...” dedi.

Ben:

“–Lâfı mı olur komşu? Yediği ot değil mi? Helâl olsun!..” dediysem de
Molla Rebî:

“–Yok yok öyle olmaz! Onun sütü sizin hakkınız!..” deyip hayvanın
tahavvûlât devresi bitene kadar sütünü bize getirdi.

İşte o mübârek insanın bu davranışı beni ziyâdesiyle etkiledi. Neticede gö-
zümdeki gaflet perdelerini kaldırdı ve hidâyet güneşi içime doğdu. Kendi kendi-
me:

“–**Böyle yüce ahlâklı bir insanın dîni, muhakkak ki en yüce bir dîndir.**
Böylesine zarîf, hak-şinâs, mükemmel ve tertemiz insanlar yetiştiren dînin doğru-
luğundan şüphe edilemez!” dedim ve kelime-i şehâdet getirip müslüman oldum.»”

Bu güzelliklerin yanında hadîs-i şerîfte buyrulan:

“*İnsanlara öyle bir zaman gelir ki, kişi malı helâlden mi, haramdan mı al-
dığına hiç aldırılmaz.*” (Buhârî, Büyû, 7, 23) şeklindeki gafletlerin de yaşanması, ne kadar
hazin durumlardır.

Oysa dînin koyduğu kâidelerin ihlâlinden doğan cezâlar, ferdî olduğu ve
çoğu âhirete âit bulunduğu hâlde haram mal edinmekten doğan belâ onun kaza-
nılmasında bir dahli olmayan gelecek nesillere de şâmildir. Üstelik insanlardan
bunun acısı, sırf âhirete kalmayıp bu dünyada da mutlaka çıkar. Halk, bu nükteyi
sezerek onu: “Dedesı koruk yemiş, torununun dişi kamaşmış!” şeklinde darb-ı
mesel hâline getirmiştir. Haram servetten mîras alanların ekseriyâ doğru yolda yü-

rüyemediği bir gerçektir. Çünkü parada bir sır vardır; o, geldiği yoldan gider. Geldiği yol haram olan bir mal, mîrasçısını arkasına takarak kötü yollara sürükler. Böyle bir mal yılanı benzer. Yılan nasıl çıktığı delikten girerse, malın sarf mahalli de kazancın vasfına bağlıdır.

Îmân ve takvâ istikâmetinde kullanılmayan bir malın fıska ve küfre mün-
cer olacağı âyet-i kerîmede Mûsâ -aleyhisselâm-'ın dilinden ne güzel ifâde buyru-
lur:

“Mûsâ: «Rabbimiz! Doğrusu sen Firavun’a ve erkânına ziynetler ve dünya hayâtında mallar verdin. Rabbimiz! Senin yolundan şaşımaları için mi? Rabbimiz! Mallarını yok et, kalblerini sık; çünkü onlar can yakıcı azâbı görmedikçe inanmazlar...» dedi.” (Yûnus, 88)

Ne gariptir ki, kimileri, dürüst ticâret yapınca kazancın hâsıl olamayacağı yönünde temâyüller göstermektedir. Bunlar, bir gaflet lâkırdısı, hakikat körlüğü ve ilâhî taksimat programını inkârdır. Bu hatâyâ düşenlere göre malını defalarca Allâh ve Rasûlü yolunda bezlederek servetini sıfırlayan ve hiçbir zaman dürüst ticâretten ayrılmayan Hazret-i Ebû Bekir -radiyallâhu anh-'ın ashâbın en fakirleri arasında yer alması gerekirdi. Ancak târihen de sâbittir ki, o devamlı sahâbenin en zenginlerinden olmuştur. Kaç defa Allâh ve Rasûlü için her şeyini infak etmesine rağmen nice ilâhî bereketlere nâiliyetle tekrar servet ve mal sahibi olmuştur.

Bu itibarla bizler, malı meşrû yollardan kazanmakla mükellefiz ve meşrû yerlere sarfetmeye de mecbûruz. Ârif bir tüccâr, dünya ticâretini devâm ettirirken daha büyük olan âhiret kazancını ihmâl etmeyecek, ebedî saâdeti düşünüp ilâhî düsturlara riâyetten ayrılmayacaktır. Aşağıdaki âyet-i kerîme, böylelerinin kalbî hayâtını ne güzel aksettirir:

رَجَالٌ لَا تُلِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ
يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ

**“(Öyle hakîkî er kişiler vardır ki) onlar, ne ticâret ne de alışverişi, ken-
dilerini Allâh’ı zikretmekten, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoya-
madığı kimselerdir. Onlar, kalblerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir gün-
den korkarlar.”** (en-Nûr, 37)

Bu şekilde ticâret ehli olanlar, bir başka âyet-i kerîmede buyrulan
“ticâreten len-tebûr” (aslâ zarara uğramayan bir kazanç) sırrını yaşayanlar, yâni
gerçek ticâretten nasîb alanlardır. Nitekim gerçek ticâreti, Allâh Teâlâ şöyle ifâde
buyurur:

**“Allâh’ın kitâbını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiği-
miz rızıktan (Allâh için) gizli ve âşikâr sarfedenler, ticâraten len-tebûr (aslâ**

zarara uğramayacak bir kazanç) umabilirler. Çünkü Allâh, onların mükâfatlarını tam öder ve lutfundan onlara fazlasını verir. Şüphesiz O, çok bağışlayan, şükürün karşılığını bol bol verendir.” (Fâtır, 29-30)

Cenâb-ı Hak, bizleri bu âyet-i kerîmelerin sırrı içinde yaşatsın! Gönül gözü ile ilâhî kitabı okuyabilmeyi, mîrâca yükseltecek bir huşû ile kendisine secde edebilmeyi, helâlinden kazanıp isrâf etmeden harcamayı ve verdiği nîmetleri, yolunda infak etmeyi nasîb buyursun!

Yâ Rabbî! Ticâret ehli kardeşlerimizi; elinden, dilinden mü'minlerin selâmette olduğu ve istifâde ettiği, vatan ve milletimiz için hayırlı kimseler eyle!.. Her iki cihanda da rahmet ve berekete vesîle olacak amel-i sâlihlere müyesser kıl!

Âmîn!..

Allâh'a Verilen Karz-ı Hasen (Güzel Borç – İnfak)

Bize emânet olarak verilen bu beden, can ve mal, elimizde ebedî kalacak değildir. Muhakkak birgün âniden hepsi ile vedâlaşacağız ve her şey mülkün gerçek sahibi olan Allâh'a kalacak, yâni ona dönecektir. Dolayısıyla bir kere lutfedilen hayat nîmetinde bu emânetleri Allâh yolunda yerlerine teslim etmeliyiz ki ebedî mükâfâta nâil olabilelim.

Bu kâinat, kudret eli ile kurulmuş binbir nakışla tezyîn edilmiş umûmî, fânî bir ikâmetgâhtır. Bir imtihân âlemi olan şu dünyada geçireceğimiz günler, ciddiyet, ince bir ruh, derin bir idrâk ile tefekkür ister. Çünkü bizim için asıl kalıcı olan nîmetler, bâkî ikâmetgâha, yâni sonsuz hayâta götürebildiğimiz güzelliklerdir. Kullanının böyle ebedî güzellikler ile huzuruna gelmesini arzu eden Cenâb-ı Hak, kendi katındaki yüce mükâfâtı ve rızâsı istikâmetinde yapılacak amel-i sâlihlerle verdiği değeri Kur'ân-ı Kerîm'de sık sık beyân buyurur.

Allâh Teâlâ, bilhassa lutuf ve kerem, cömertlik ve ihsân gibi ulvî sıfatlarının tezâhürü olan sadaka ve infak hakkında ısrarlı teşviklerde bulunur. Bu meyanda hâli vakti yerinde olan servet sâhiplerine zekât, oşûr ve kurban gibi mâlî ibâdetleri kat'î olarak emir buyurur. Bu mecbûrî yardımların yanında bir de mürüvvete ve îmân heyecânına bağlı fazîletler vardır ki, bunlardan biri de **karz-ı hasen**, yâni **güzel borç**tur.

Cenâb-ı Hak, yüce rızâsı için verilecek her sadaka ve yapılacak her infâkı kendisine verilmiş bir borç (**karz-ı hasen**) olarak kabul eyler ve bunun karşılığını kat kat ödeyeceğini va'deder. Âyet-i kerîmede buyrulur:

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ

“Allâh'a güzel bir borç verecek olan kimdir? Artık Allâh, bunu kendisi için kat kat artırır. Onun için oldukça üstün ve onurlu (kerîm) bir ecir vardır.” (el-Hadîd, 11)

Buna göre sadakalarımızın, muhtacı sevindirmek kadar birgün ansızın karşımıza dikilecek olan ölüme karşı bir son nefes teminâtı olacağı düşüncesiyle bu hususta daha gayretli olmalıyız.

Bilmeliyiz ki, bu dünyada sıkıntı veya ferahlık, Allâh'ın takdîrine bağlıdır. Gerçek mü'minler, Allâh kendilerine nîmet verdikçe kibirlenip şımaran, Allâh'ın lutfettiği nîmeti O'nun rızâsı için sarfetmeyen gâfillerden olamazlar. Onlar karz-ı haseni her iki mânâsıyla idrâk ederek tatbik ederler. Yâni:

1. Hem ihtiyaç sahibi kullara borç verirler,

2. Hem de infakta bulunmak sûretiyle Allâh’a borç verirler...

Evet karz-ı hasenin bir mânâsı da, Kur’ân-ı Kerîm’de bahsedilen şekliyle Allâh’a borç vermektir. Bu da ihtiyaç sahiplerine infak etmek ve Allâh yolundaki gayret ve hizmetlere destek olmak sûretiyledir ki, Allâh Teâlâ bu ameli; terviç, teşvik ve mükâfâtını beyan sadedinde, “kendisine verilen bir borç” olarak ifâdelendirmektedir. Yâni infâkı bizzat Cenâb-ı Hak, borç olarak kullarından istemektedir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

“Namazı kılın, zekâtı verin, Allâh’a gönül hoşluğuyla ödünç (karz-ı hasen) verin. Kendiniz için önden (dünyada iken) ne iyilik hazırlarsanız Allâh katında onu bulursunuz; hem de daha üstün ve mükâfatça daha büyük olmak üzere. Allâh’tan mağfiret dileyin, şüphesiz Allâh çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.” (el-Müzzemmil, 20)

Cenâb-ı Hak, yüce rızâsı istikâmetinde kulun infâkını karz-ı hasen (güzel bir borç) olarak kabûl etmekle insanoğluna müstesnâ bir lutufta bulunmaktadır. Tabîî, hâlis niyetle ve bu dünyada hiçbir şahsî menfaat beklemeden, gösteriş ve şöhret niyeti olmaksızın verilmesi şartıyla... Bunun için verildikten sonra teşekkür beklenilmemeli ve sadece Allâh rızâsı için sarfedilmelidir. Hazret-i Ali ve Hazret-i Fâtıma -radiyallâhu anhümâ-’nın bir infâkıyla ilgili olarak Kur’ân-ı Kerîm’de buyrulan:

“Onlar kendi canları çektiği hâlde, yiyeceği yoksula, yetîme ve esire yedirirler: «Biz sadece Allâh rızâsı için yediriyoruz, sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz. Biz, çetin ve belâlı bir günde Rabbimizden (O’nun azâbına uğramaktan) korkarız.» (derler). **İşte bu yüzden Allâh, onları o günün fenâliğinden esirger; (yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine) sevinç verir...”** (el-İnsân, 8-11) âyetindeki düsturlara riâyet edilmelidir.

Bu âyet-i kerîmelerde infak ile ilgili nükteler şöyledir:

1. Mü’min kardeşini kendine tercih etmek; îsâr,
2. Fânî ve dünyevî gâyeler için değil, Allâh rızâsı için infak etmek,
3. Kıyâmetin şiddetinden infak ile korunmak,
4. İhlâsla yapılan infâkın Hak katında makbul olacağı ve sahibinin yüzünü ak edeceği,
5. Mü’minlerden bu nevî sâlih ameller işlenmesinin istendiği...

İşte Allâh’a bu şekilde verilen borç için Cenâb-ı Hak onun kat kat karşılığını bahşedecektir. Yine bir âyet-i kerîmede Hak Teâlâ bu şekilde verilen bir borcun fazîletini şöyle beyân etmektedir:

“...Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerime inanır, onları desteklerseniz ve Allâh’a güzel borç verirsiniz, andolsun ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi, zemîninden ırmaklar akan cennetlere sokarım...”

(el-Mâide, 12)

İbn-i Mes’ûd -radiyallâhu anh-’ın rivâyetine göre Ebû Dehda el-Ensârî, Allâh’a güzel borç verme hakkındaki âyetler nâzil olduğunda Rasûlullâh’a:

“–Yâ Rasûlallâh! Allâh bizden borç mu istiyor?” diye sordu.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“–Evet, yâ Ebâ Dehda, Allâh borç istiyor!” diye cevap verdi.

Bunun üzerine Ebû Dehda -radiyallâhu anh-, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’den elini uzatmasını istedi ve O’nun elini alarak:

“–Ben bağımı Allâh’a borç (karz-ı hasen) olarak veriyorum!” dedi.

İbn-i Mesud -radiyallâhu anh-, Ebû Dehda’nın bağında 600 hurma ağacı olduğunu ve onun bağı içindeki evinde, âilesiyle birlikte oturduğunu söyler. Bu infaktan, yâni Allâh’a borç verme sözünden sonra Ebû Dehda evine gelir ve hanımına:

“–Ey Dehda’nın annesi! Bu bağı ve evi boşaltacağız. Çünkü ben bu bağı Allâh’a borç verdim...” der.

Hanımı da ona:

“–Yâ Ebâ Dehda! Çok kârlı bir alışveriş yaptın!” diye cevap verir.

Daha sonra da eşyâlarını ve çocuklarını alarak bağdaki evi boşaltırlar.

(Taberî, *Tefsîr*, II, 803; Hâkim, *Müstedrek*, II, 24)

İşte bu şuur ve fazîletin zirvede olduğu her devirde mü’minler topluluğu dâimâ huzur ve saâdet içinde yaşamışlar hem dünyalarını hem de âhiretlerini korumuşlardır. Şu hâdise de bu hakîkatin göz kamaştırıcı bir tezâhürüdür:

Elie Kedourie’nin kaleme aldığı, Osmanlının son döneminde İngiltere’nin Orta Doğu politikasına dâir kitabın bir ekinde anlatıldığına göre 19. yüzyıl sonlarında Doğu Anadolu’da müthiş bir kıtlık başgöstermişti. Bunun üzerine İngilizler kıtlıktan hareketle bölgede Osmanlı’ya karşı bir isyan çıkarıp çıkaramayacaklarını tespit için oraya bir casus gönderdiler. Casusun yaptığı araştırma neticesinde müşâhede ettiği gerçek, son derece ibretli idi. Raporda deniliyordu ki:

“Burada kıtlık var, ama açlık yok! Herkes birbirini gözetiyor, yardımda bulunuyor. Bu yüzden de kıtlık, açlığa dönüşmüyor. Sonuç olarak

böyle güçlü bir ictimâî yapı içinde kıtlıktan hareketle isyan üretmek imkânsız!..”

Hiç şüphesiz bu yüksek seviye, ihtiyaç ve yoksulluğun had safhaya ulaştığı anlarda ve bir de zor zamanlarda infâkın değerine dikkat çeken âyet-i kerîmenin muhtevâsı içerisinde yaşayabilmenin dünyevî bir mükâfât ve bereketidir. Cenâb-ı Hak bu hususta gevşeklik ve gaflet gösterilmesini istemeyerek kullarını îkâz ile şöyle buyurur:

“Size ne oluyor ki, Allâh yolunda infak etmiyorsunuz? Oysa göklerin ve yerin mîrâsı Allâh’ındır. İçinizden, fetihten önce infak eden ve savaşanlar (başkasıyla) bir olmaz. İşte onlar, derece olarak sonradan infak eden ve savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allâh, her birine en güzel olanı va’detmiştir. Allâh’ın, yaptıklarınızdan haberi vardır.” (el-Hadîd, 10)

Yâni Cenâb-ı Hak, bilhassa İslâm’ın ve müslümanların zor zamanlarında kullarından fedâkârlık istemektedir. Kulların bu fedâkârlıklarına da Kur’ânî ifâde ile «karz-ı hasen» demektedir. Nitekim Çanakkale ve İstiklâl harblerindeki fedâkârlıklar da kullardan bir «karz-ı hasen» hâlinde tecellî edince Cenâb-ı Hak bunun mukâbili olarak gâlibiyet ihsân eylemiştir.

Unutmamalıyız ki bize emânet olarak verilen bu beden, can ve mal, elimizde ebedî kalacak değildir. Muhakkak birgün âniden hepsi ile vedâlaşacağız ve her şey mülkün gerçek sahibi olan Allâh’a kalacak, yâni O’na dönecektir. Dolayısıyla şimdiden, yâni hayatta iken bu emânetleri Allâh yolunda yerlerine teslim etmeliyiz ki ebedî mükâfâta nâil olabilelim. Biz teslim etmesek bile onların asıl sahibi olan Cenâb-ı Hak, dünyaya vedâ ânımızda zaten bizden her şeyi geriye teslim alacak. Ancak arada büyük bir fark olacak. Birinci şekilde, yâni infak ettiğimiz takdirde Allâh Teâlâ yerin göğün hazîneleri yüce zâtına âit olmasına rağmen, bunu kendisine verilmiş bir borç olarak kabul etme lutfunda bulunacak ve karşılığını kat kat ihsân eyleyecek. İkinci şekilde, yâni infak etmediğimizde ise elimize hiçbir şey geçmeyecek, ancak o malın mes’ûliyetini yüklenmiş olacağız. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, ömrünü infaktan uzakta kalarak geçirenleri şöyle îkâz buyurur:

“Âdemoğlu «malım, malım...» deyip duruyor... Ey Âdemoğlu! Yeyip tükettiğin, giyip eskittiğin veya sadaka olarak verip sevap kazanmak üzere önden gönderdiğinden başka malın var mı ki?! ” (Müslim, Zühd, 3-4; Tirmizî, Zühd, 34)

Hazret-i Mevlânâ da, Mesnevî’sinde ne güzel söyler:

“Ölüm meleği, gâfil bir zenginin kulağını çekerek (yâni canını alarak) onu hayat rüyâsından uyandırınca, hakîkatte sâhibi olmadığı bir mal için, zenginin hayatta iken çektiği zâyî etme korkusuna kendisinin bile güleceği gelir.”

Hazret-i Âişe -radiyallâhu anhâ-'dan rivâyet edildiğine göre Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in âilesi bir koyun kesmişti. Bir çok kimseye infakta bulunulduktan sonra Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- koyundan geriye ne kaldığını sordu:

Hazret-i Âişe -radiyallâhu anhâ-:

“–Sadece bir kürek kemiği kaldı.” cevâbını verince Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-;

“–*Desene bir kürek kemiği hâriç, hepsi bizim oldu!*” buyurdu. (Tirmizî, Sıfâtü'l-kıyâme, 35)

Hakîkaten insanın esas sermâyesi, hayır-hasenâta bulunmak sûretiyle ebedî hayat için biriktirdikleridir.

Dünya malından bir musîbet hâlinde zuhûr ederek gönlün âhengini tahrip eden fânî ve nefsânî alâkalardan uzakta kalabilmek, ancak cömertlik ve diğergâmlığın feyzi ile mümkündür.

Cenâb-ı Hak, insanoğlunun dünyaya vedâ ânında hasret duyacağı ibâdetler arasında sadakayı bilhassa zikreder ve onu ihmâl edenlerin ölüm geçidinde iken yaşayacağı hâlet-i rûhiyeyi şöyle beyân buyurur.

وَأَنْفِقُوا مِنْ مَا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ
رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ

“Herhangi birinize ölüm gelip de: Rabbim! «Beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka verip sâlihlerden olsam!» demesinden önce, size verdiğimiz rızıktan harcayın.” (el-Münâfikûn, 10)

Bu yüzden cimrilik ve dünya muhabbeti sebebiyle infaktan uzak kalıp birgün bütün varlığımızı ardımızdakilere bırakırken onların ağır hesap ve azâbını yüklenmiş âhîret müflisleri durumuna düşmeyelim...

Zîrâ malın nereden kazanılıp nereye sarfedildiği hususu âhiretteki büyük hesâbın ilk suâllerindendir. Nitekim Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyururlar:

“Hiçbir kul, kıyâmet gününde, ömrünü nerede tükettiğinden, ilmiyle ne gibi işler yaptığından, malını nereden kazanıp nerede harcadığından ve vücûdunu nerede yıprattığından sorulmadıkça bulunduğu yerden kıpırdayamaz.” (Tirmizî, Kıyâmet, 1)

İşte bütün bu hakîkatleri en güzel şekilde idrâk eden ecdâdımızın, infak hususunda sergiledikleri üstün gayret ve faâliyetler, tarihe muazzam bir “vakıf medeniyeti” armağan etmiştir. Onlar âdeta bir hayır yarışı içerisine girmişler ve

bu yarışta her çeşit varlığa ve her türlü ihtiyaca cevap verecek mâhiyette müesseseler, vakıflar kurmuşlardır. Bunların yanında iffet ve utancından dolayı kimseden bir şey isteyemeyecek olanların gönüllerini rencide etmemek ve onları istemek zorunda bırakmamak için eski İstanbul'un bazı semtlerine koydukları **sadaka taşları** pek meşhurdur.

Bu sadaka taşlarından Üsküdar Doğancılar Caddesi üzerindeki yol ayrımında, evlendirme dâiresi karşısındaki kaldırımın yanında yaklaşık bir metre yüksekliğinde ve otuz santim çapında olan tarihî hâtıranın dışındakiler bugün yerlerinde değiller.

Oysa bunlar, bir zamanlar ne büyük bir hizmete ve hayır yarışına şâhid idiler. Hâli vakti yerinde olanlar:

“Sağ elin verdiği sol el görmeyecek şekilde” infakta bulunabilmek için gece karanlığında sadakalarını bu taşın tepesindeki çukura bırakırlardı.

Daha sonra semtin fazîletli fakirleri de ihtiyaçları kadar oradan alırlar, fazlasına ilişmezlerdi. Bilhassa ihtiyacı olmasına rağmen dilenmekten çekinenler gecenin geç saatlerinde taşın yanına para almaya gelir, ihtiyaçları kadar alırlardı. 17. yüzyıl İstanbul'unu anlatan bir Fransız seyyah, üzerinde para bulunan bir taşı tam bir hafta boyunca gözetlediğini, ancak oradan sadaka almaya gelen kimseyi görmediğini yazmaktadır.

Rivâyete göre İstanbul'un dört yerinde sadaka taşı vardı: Üsküdar'da Gül-fem Hatun Camii'nin avlusunda, yine Üsküdar Doğancılar'da, Karacaahmet'te ve Kocamustafapaşa'da...

Şanlı ecdâdın, böyle bir hizmeti niçin yaptığı mâlûm... Ancak her toplumda ve her devirde düşkünler ve muhtaçlar dâimâ mevcut olacaktır. Dolayısıyla âyet-i kerîmede buyrulan:

“Zengin malında fakirin hakkı vardır.”²⁷ düstûrunu gönlümüzün şîârı edinmeli ve “sadaka taşlarından vakıflara” uzanan hayır yarışını devam ettirmeliyiz ki, iffetli muhtaçların haysiyetlerini koruyalım. Dünkü kâh vermek kâh almak için **sadaka taşına uzanan ellerdeki samîmiyeti ve ihlâsı muhafaza etmeliyiz... Gönlümüz bir sadaka taşı hâline gelmelidir.** Muhtaç, bizlere bir ana kucağı sıcaklığı hissederek yaklaşabilmelidir. Bizler de lutfen ve keremen «Rezzâk» olan Rabbimizin bir kulu olarak şükür secdesinde bulunmalıyız. Dünyevî ve uhrevî ölçümüz:

“İnsanların en hayırlısı, insanlara en faydalı olanıdır.” (Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II, 8) beyânı ile,

²⁷ Bkz. Zâriyât, 19; Meâric, 24-25.

“De ki: Rabbim, kullarından dilediğine rızkı yayar ve ona tekrar rızkı kısar. Siz Allâh için ne infak ederseniz, Allâh onun yerine başkasını verir. O rızık verenlerin en hayırlısıdır.” (Sebe, 39) âyet-i kerîmesidir.

Netice olarak gerek infak, gerekse karz-ı hasen şeklinde yapılan güzel ibâdet ve davranışlar, aslında Cenâb-ı Hakk’ın bizlere lutfeylediği nîmetler sâyesinde yapılabilmektedir. Yâni Allâh Teâlâ bizlere bahşettiği nîmetler ile yapacağımız hayır ve hasenâtı bizden kendisine borç olarak telâkkî buyurmaktadır. Bir bakıma bu tecellî, Cenâb-ı Hakk’ın bizlere bahşettiği nîmetleri yine nîmetlerle taçlandırmasıdır.

Yâni hakîkatte sayısız nîmetleri veren Allâh, onları alıp istifâde eden kullardır. Buna göre de asıl borçlu olan taraf insan, alacaklı olan da Cenâb-ı Hak’tır.

Hazret-i Mevlânâ buyurur:

“Göklerde ve yerde bulunanlar, her şeyi O’ndan isterler. Çünkü tüm varlıklarını O’na borçludurlar.”

Bu meyanda bilhassa insanoğlu, kendisine verilen, varlıkların en şerefli olma sıfatı, daha sonra İslâm ve îmân nîmetine mazhariyet, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e ümmet olma lutuf ve ikrâmına nâiliyet ve daha sayılamayacak nice ihsan ve ikrâmlar karşısında Cenâb-ı Hakk’a borçludur. Ayrıca her gönül, yaratılışının vesîlesi ve ebediyet yollarında yegâne hidâyet rehberi olan Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e borçludur. Onun zâhir ve bâtın insanlığa hediye ettiği ibâdet, muâmelât, davranış mükemmelliği ve güzellikleri yıldızlar misâli gönüllere yansıtan ashâb-ı kirâma ve bütün İslâm büyüklerine borçludur. Ana-babaya borçludur, âilesine borçludur.

Bu borçların ödenmesi ise, Allâh -celle celâlihû-’nun ve Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in ahlâkı ile ahlâklanmak sûretiyle canlı bir Kur’ân olarak yaşamak ve sünnet-i seniyye ikliminde yeşeren bir gül olarak vuslat âlemine adım atmakla mümkündür. Ayrıca Allâh’a şükretmek de her kulun boyunun borcudur.

Bilmelidir ki Cenâb-ı Hakk’ın bu kadar sayısız nîmet, lutuf ve ihsânına mukâbil gönüller, şâyet O’nun rızâsının dışında kalan, yâni nefsânî ve fânî tuzaklarda ziyân edilirse, insanlık şeref ve haysiyetini yitirmeye başlar. Bu şekilde ilâhî ölçülerin dışında yaşayarak gelip geçici güzellikleri gözlerinde büyütenler, dâimâ aşağılara, düşkünlüklere râm olurlar. Bir bakıma özlerindeki “ahsen-i takvîm” (en güzel yaratılış) sırrını unutarak kendilerinden çok daha aşağıda, daha fakir, daha muhtaç ve âciz varlıklardan borç isteyen zavallılar durumuna düşerler. Neticede farkında olamadıkları aslî cevherlerini helâk ederler. Böyle kimselerin hâline son derece şaşırان Hazret-i Mevlânâ -kuddise sirruh- şöyle buyurur:

“Bu ne şaşılacak şey? Güneş, bir zerreden borç ister mi? Zühre yıldızı küçücük bir küpten bâde diler mi?”

“Sen ne olduğu bilinmeyen bir ruhsun, vasıfları tam anlamıyla bilinmez bir cansın. Keyfiyet ve sıfatlar âlemine hapsedilmişsin. Sen bir güneşsin, bir ukdeye tutulup kalmışsın; yazık sana!..”

Bu beyitlerde Hazret-i Mevlânâ insanı, bir mânevî güneşe benzetmektedir. Âlem de, o güneşin ışığı ile parlayarak yansıyan, titreşen zerreler gibidir. Dolayısıyla insanın Allâh’tan feyz almayı düşünmeden dünyada fânî zevkler peşinde koşması, neşe araması, bir bakıma güneşin zerreden borç istemesini temsil etmektedir. Güneş nasıl olur da zerreye muhtaç olur?

İnsan rûhu da, Cenâb-ı Hakk’ın Kur’ânî bir ifâdeyle «**Kudretimden bir sır üflediğim.**»²⁸ buyurduğu rabbânî bir nurdur. Fakat insanların çoğu rûhun yüceliğini, kıymetini bilmeyerek, onun hakîkatinden habersiz yaşarlar. Bunlar kendilerine bahşedilen azîz ve mukaddes nîmeti, o ilâhî emâneti, maddî ve fânî zevklere fedâ ederek, sadece ten plânında yaşama sevdâsındadırlar. Hiddetin, şehvetin, şöhetin, cismanî zevklerin girdabına düşmüşlerdir. Nefis gıdâların, eğlencelerin meftûnu olmuşlardır. Sanki mânâ güneşi, semâvî bir hâdiseye uyarak “ukdei zenb” (günah düğümü) ile bağlanmış, tutulmuş, ışığını saçamaz olmuştur. Bu durumda her kul:

Kendi mertebesini bilmeli! Allâh’ın lutfettiği sayısız nîmetlerden, bilhassa “ahsen-i takvîm” sırrından haberdar olmalı! Gelip geçici ve bir türlü tatmin edilemeyen zevklere esir düşmemeli! Neşeyi nefsanî arzulara ve fanî sevgililerde aramamalı! Her şeyi kendinde, kendi gönlünde aramalı!

Hâsılı, dünyadan cebrî olarak çıkarılmadan evvel Rabbimizin lutfuyla îmân emniyeti ve irâdemizle ukbâ yolcuğuna çıkmanın hazırlığı içinde olmalıyız...

Yâ Rabbî! Yüce zâtına verilen bir borç olarak kullarından istediğin infak ibâdeti ve karz-ı hasen fazîleti hususunda gönüllerimize Sen’in sonsuz kerem deryandan nasibler ihsân eyle! Üzerimizdeki maddî ve mânevî bütün mes’ûliyetleri ve borçları edâ etmeyi hepimize müyesser kıl! Bizlere, yetimlerin, muhtaçların ve yalnızların sessiz çığlıklarını duyabilecek kulak ve hissedebilecek bir gönül ihsân eyle!

Âmîn!..

²⁸ Bkz. Sâd, 72; el-Hicr, 29.

İctimâî Münâsebetlerde Borç ve Borçlanma

Diğer İslâmî fazîletler gibi, borç verme ibâdetini de yaşatmak mecbûriyetindeyiz. Yarın bâkî ikâmetgâha devrolduğumuzda ne zengin elinde böyle bir fırsat, ne de muhtâcın elinde böyle bir ihtiyaç kalacak. Durumu müsâit olanlar, birtakım bahânelerle borç verme ibâdetini terk etmemeli, buna mukabil borç alan kimseler de çeşitli sıkıntıları öne sürerek borcunu ödemeyi ihmâl etmemeli, bu fazîletli ictimâî ibâdeti zedelememelidir.

Hangi güzel amel olursa olsun, onun asıl güzelliği, tatbik edilışindeki mükemmellik, olgunluk ve ihlâs neticesinde tezâhür eder. Bunun içindir ki âyet-i kerîmede:

أَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“...Her türlü davranışlarınızı en güzel şekilde yapınız! Hiç şüphesiz Allâh Teâlâ muhsinleri sever.” (el-Bakara, 195) buyrulmuştur.

Dolayısıyla ortaya konan her güzel fiil, davranış, söz, ibâdet vesâire, hep onlardaki güzelliği yansıtacak yücelik ve mükemmellik ölçüleri içerisinde hayâta aksetmeli ve hepsi de ancak gönülden sâdır olmalıdır. Aksi hâlde en güzel zannedilen davranış ve ibâdetler bile nefsin girdabında perişan olup zarar ve hüsrân ile neticelenebilir.

Bu derin hakîkate riâyetin son derece zarûrî olduğu en mühim hususlardan biri de hiç şüphesiz **borç ve borçlanma** hakkındaki hassas ölçülerdir. Zîrâ borç verme ibâdetinin devamı, borç alan ve veren olmak üzere iki taraf için de mecbûrî prensiplere riâyete bağlıdır ki, bunlar, ruhlardaki fazîlet pınarlarını coşturup nice kurak gönülleri muhabbet, diğergâmlık ve cömertlik deryâlarında buluşturur. Böylece Cenâb-ı Hakk’ın rızâsını kazanmaya vesîle olacak davranışlar manzûmesine, kısaca meleklerin bile imrendiği yüce bir ahlâka nâil eyler. Bu hakîkati aksettirmesi bakımından Ebû Hureyre -radiyallâhu anh-’ın naklettiği şu hadîs-i şerîf pek ibretlidir:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Benî İsrâîl zamanında bir kişiden bin dinar borç para isteyen bir kimseden bahsetti. Kendisinden borç talep edilen kimse:

“—Bana şâhidlerini getir, onların huzurunda vereyim, şâhid olsunlar!” dedi.

İsteyen ise:

“—Şâhid olarak Allâh yeter!” dedi.

Borç verecek olan kimse de:

“–Öyleyse buna kefil getir.” dedi.

Borç isteyen kişi:

“–Kefil olarak Allâh yeter.” dedi.

Borç verecek olan şahıs:

“–Doğru söyledin!” dedi ve belli bir vâde ile parayı ona verdi.

Adam deniz yolculuğuna çıktı ve ihtiyacını gördü. Sonra borcunu vâdesi içinde ödemek maksadıyla geri dönmek üzere bir gemi aradı, ama bulamadı. Bunun üzerine çâresizlik içinde bir odun parçası alıp içini oydu. Bin dinarı sahibine hitâb eden bir mektupla birlikte oyuğa yerleştirdi. Sonra oyuğun ağzını kapayıp düzledi. Sonra da deniz sâhiline gelip:

“Ey Allâh’ım, biliyorsun ki, ben falandan bin dinar borç almıştım. Benden şâhid istediğinde ben: «Şâhid olarak Allâh yeter!» demiştim. O da şâhid olarak sana râzı oldu. Benden kefil isteyince de: «Kefil olarak Allâh yeter!» demiştim. O da kefil olarak Sana râzı olmuştu. Ben ise şimdi, bir gemi bulmak için gayret ettim, ama bulamadım. Onu Sana emânet ediyorum!” dedi ve odun parçasını denize attı. Odun, denizde yüzüp giderek gözden kayboldu.

Bundan sonra adamcağız, oradan ayrılıp, kendini götürecek bir gemi aramaya devam etti.

Bu arada borç veren kimse de, parasını getirecek gemiyi beklemekteydi. Gemi yoktu ama, içinde parası bulunan odun parçasını gördü. Onu evine odun yapmak üzere aldı. (Testere ile) parçalayınca para ve mektupla karşılaştı.

Bir müddet sonra borç alan kimse de (bir gemi buldu ve memleketine) geldi. (Odun parçası içinde gönderdiği parayı alacaklısının almamış olabileceği ihtimâli ile derhal) bin dinarla adama uğradı ve:

“–Paranı getirmek için aralıksız gemi aradım. Ancak beni getirenden daha önce gelen bir gemi bulamadım.” dedi.

Alacaklı:

“–Sen bana bir şeyler göndermiş miydin?” diye sordu.

Öbürü:

“–Ben sana, daha önce bir gemi bulamadığımı söyledim.” dedi.

Alacaklı:

“–Allâh Teâla Hazretleri, odun parçası içerisinde gönderdiğin parayı senin yerine (bana) ödedi (yâni ihlâsın mukabili Cenâb-ı Hak sana kefil olarak bana ulaştırdı. Dolayısıyla şimdi getirdiğin bin dinar da sana kaldı. Bu vesîleyle huzur içinde) bin dinarına kavuşmuş olarak dön.” dedi. (Buhârî, Kefâlet, 1; Büyü, 10)

Bu hadîs-i şerîfte, Allâh adına verilen söz ve onu yerine getirme gayretindeki müthiş samîmiyetin Cenâb-ı Hak tarafından nasıl makbul ve mahfûz olduğu hakîkati sergilenmektedir. Bu da gösteriyor ki, alacak-verecek meselesinde iki taraflı anlayış, ihlâs ve denge içerisinde olmak lâzımdır. İşin içine suistimâl girmedığı müddetçe Allâh her iki tarafa da rahmetle muâmele buyurur. Bu hakîkati aksettiren hikmet dolu şu kıssa da ne kadar ibretlidir:

İftar vakti yaklaşmıştı. Bir fırının kapısına, sîmâsı her gözün göremeyeceği bir asâleti taşıyan gün görmüş bir zât geldi. Fırına yaklaştı. Kalabalık dağıldıktan sonra fırıncıya:

“–Evlâdım, bugün nafakamı çıkaramadım. Ecel gelmezse yarın ödemek üzere bana bir çeyrek ekmek verir misiniz?” dedi.

Sesi titremiş, çehresi kızarmıştı. Fırıncı:

“–Ne demek baba; sana çeyrek değil bütün ekmek vereyim. Helâl olsun, paraya lüzum yok.” dediye de, o garip şahıs:

“–Hayır yavrum, dörtte biri kâfî... Belki üç yoksul daha gelir. Hem ancak dörtte biri kadar yüzümü kızartabiliyorum. Fazlasına tahammül edemem. Dörtte birini almak için de şartım, yarın borcumu takdim etmektir.” dedi.

Fırıncı şaşkın bir şekilde çeyrek ekmeği verdi. Ekmeği öperek alan adamcağız, yavaş ve sessiz adımlarla oradan ayrıldı. İleride, köşe başında önüne bir köpek çıktı. Yalvarır gözlerle açlığını anlatırcasına ihtiyara bakıyordu. Nur yüzlü mübârek:

“Demek yarısı seninmiş!” diyerek çeyrek ekmeğin yarısını köpeğe verdi. Ardından câmiye doğru yürüdü. Elinde kalan bir lokma ekmek ve birkaç yudum su ile iftar etti. Bu nimetleri ihsân eden Allâh’a şükretti.

Ertesi gün bir dükkâncı:

“–Baba, şu karşıki çeşmeden kırbalarımızı doldur, sonra da yeni gelen şu eşyaları içeri taşı!” dedi ve bunun karşılığında ona bir lira verdi.

Garip adamcağız, hemen fırına koştu ve dörtte bir ekmeğin ücreti olan 250 kuruşu takdim etti. Fırıncı ne kadar almak istemediyse de o nur yüzlü zâtın ısrarlı ricâsı karşısında daha fazla direnemedi; gözleri dolu dolu bir hâlde ücreti kabul etmek zorunda kaldı.

İşte bu misâlde de olduğu gibi, samîmî olarak ödeme niyetiyle borç alan kimseye Allâh Teâlâ ödeme kolaylığı sağlar. Eğer borçlu, sıkıntılara sabredip istismar ve suistimâle düşmeksizin borcunu ihlâsla ödeme gayretinde ise, Allâh ona bu gayreti nisbetinde bir kolaylık ve çıkış yolu ihsân eder.

Bu meyanda uhdesinde mal varlığı bulunan bir kimse, onu satmayıp borcunu ödemezse mes'ûl olur. Yâni borçlu, herhangi bir çâre bulamadığında çok hayâtî olmayan imkân ve emlâkini satıp borcunu ödeme yoluna gitmelidir. Bir kimse hem borçlu olup hem de yaşayışı, lüks ve israf içinde devam ediyor da neticede borcunu ödeyemiyorsa, bu hâl, kul hakkını ve mes'ûliyeti mûcib bir durumdur. Borçlu, harcamalarında bazı kısıtlamalara gitmeli, bilhassa bol masraflardan kaçınmalı, borcunu ödeyene dek dışından tırnağından artırarak alacaklının hakkına riâyet etmelidir. Böyle olmayıp da işin içine nefsânî hesaplar girerse, ilâhî rahmet aradan kalkar ve kul hakkı terettüb eder ki, bu da Cenâb-ı Hakk'ın af buyurmadığı bir husustur. Yâni: «**Şüphesiz Allâh tevbeyi kabul eder...**»²⁹ âyetinin de işâret ettiği üzere affın sâhibi olan Cenâb-ı Hak, kul hakkını bu affın dışında tutmaktadır. Diğer taraftan borcu geciktirenin gıdâsı haramla karışmış demektir. Hele bir de ödememek kastıyla borca girmek, büyük bir âhiret felâketidir. Böyle bir cürmü irtikâb edenler, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in:

“Kim ödememek kastıyla borca girerse Allâh'ın huzuruna hırsız olarak çıkar.” (İbn-i Mâce, Sadakât, 11/2410) şeklinde beyân buyurduğu tehlikenin içerisine düşerler. Diğer bir hadîs-i şerîf de, bu hususun Hak katındaki ehemmiyetini çok bâriz bir şekilde ifâde buyurmaktadır:

“Kim, ödemek niyeti ile insanlardan bir mal alır ise, Allâh onun borcunu öder (ödemesini kolaylaştırır). Kim de telef etmek niyetiyle halkın malını alırsa, Allâh onun malını dünyadayken telef eder.” (Buhârî, İstikrâz, 2)

Borç hususunda Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in şu tavsiye ve tatbikâtı ne güzel bir örnektir:

Zâtürrikâ Gazvesi'nden dönerlerken Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Hazret-i Câbir -radıyallâhu anh- ile sohbet ediyordu. Yeni evlendiğini, bu sebeple pek çok borcu olduğunu öğrenince, neye mâlik olduğunu sordu. O da yalnız bir devesinin olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, onu borçtan kurtarmak için Câbir'den devesini kendisine satmasını istedi. Pazarlık yapıldı. Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Medîne'ye varınca ücretini takdim etmek üzere Hazret-i Câbir'in devesini satın aldı. Medîne'ye vardıklarında Câbir -radıyallâhu anh, deveyi getirdiğinde Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, tespit edilen ücreti ödedi. Alışveriş akdi bittikten sonra Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, deveyi Hazret-i Câbir'e hediye eyledi.

²⁹ Bkz. Şûrâ, 25; et-Tevbe, 104.

Kâbına varılmaz bu yüce zarâfet ve ahlâk, müslümanları o derece duygulandırdı ki, hâdisenin vukû bulduğu geceye «leyletü'l-baîr» (deve gecesi) dediler. O gece Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, ayrıca Hazret-i Câbir için 25 defa istiğfâr etti. (Riyâzu's-Sâlihîn, c. I, s. 104-105)

Hazret-i Câbir -radiyallâhu anh- diyor ki:

“Yolda bir yahudîye rast geldim. Bu hâdiseyi anlattım. Hayretler içinde kaldı ve: «Deveni satın aldı, sonra parasını verdi; sonra da onu sana hibe mi etti?» demeye başladı. Ben de: «Evet» dedim.” (İbn-i Hacer, *Fethu'l-Bâri*, 5/317)

Hâsılı bu güzel ve yüce ahlâk çerçevesinde:

1. Borçlu, elinde mevcut olan mal ve imkânları satarak borcunu ödemelidir.

2. Durumu müsâit olanlar borçluya yardım etmelidir.

3. Borçlu için istiğfar ve duâda bulunulmalıdır.

Hadîs-i şerîfte buyrulur:

“*Allâh bir kuluna nîmet verir ve onu en güzel şekliyle tamamlar da, sonra insanların ihtiyaçlarını ona havâle eder, o da bundan rahatsızlık duyarsa, elinde bulunan nîmeti zevâle atmış olur...*” (Münzirî, *et-Tergîb*, 4/170)

Birgün Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“*Müflis kimdir, biliyor musunuz?*” diye sordu.

Ashâb-ı kirâm:

“Müflis, bizim aramızda, parası olmayan ve malı bulunmayan kimsedir.” deyince, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- (sözlerine) şöyle devam etti:

“*Ümmetimden müflis, kıyâmet günü namaz, oruç ve zekât sevâbı ile, (ancak bu sevapların yanında bir de amel defterine) şuna sövdü, buna zinâ iftirâsı yaptı, şunun malını yedi, bunun kanını döktü, şunu dövdü (diye yazılmış olarak) gelen kimsedir. Onun hasenâtının sevâbından (hak sahibi olan) şuna-buna verilir. Eğer **üzerindeki borç ödenmeden** önce ibâdet ve iyiliklerinin sevâbı tükenirse, alacaklıların günahlarından alınıp onun üzerine yüklenir. Sonra (onların günahları ile birlikte) cehenneme atılır.*” (Müslim, *Birr*, 59; Ahmed bin Hanbel, II, 303, 324, 372)

Bir başka hadîs-i şerîfte buyrulur:

“*Üzerinde bir dinar veya bir dirhemlik borçla ölen kimsenin borcu, onun hayır ve hasenâtından ödenir. Orada (mahşer yerinde) ne dinar ne de dirhem vardır.*” (İbn-i Mâce, *Sadakât*, 12/2414)

Bu bakımdan Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, üzerinde başta borç olmak üzere kul hakkı bulunan kimselerin bu dünyada iken muhâtabıyla helâlleşmesini şöyle emir buyurmaktadır:

“Kimin üzerinde kardeşine karşı ırz veya başka bir şey sebebiyle hak varsa, dinar ve dirhem bulunmadığı (kıyâmet ve hesaplaşmanın olacağı) gün gelmezden önce daha burada iken helâlleşsin. Aksi takdirde o gün, sâlih bir ameli varsa, o zulmü nisbetinde kendinden alınır. Eğer hasenâtı yoksa, arkadaşının günahından alınır, kendisine yüklenir.” (Buhârî, Mezâlim 10, Rikak 48; Tirmizî, Kıyâmet 2)

Tabîî özü itibârıyla bu helâlleşmek, alacaklının hak ve hukukunu gözetmek, borcu âhirete bırakmayıp bu dünyada ödemek demektir. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in tatbikatı da böyledir. O, önüne borçlu bir cenâze getirildiğinde onun namazını kıldırmasa, ancak borcu ödendiği takdirde imâmete geçirdi. Ebû Katâde -radiyallâhu anh- anlatıyor:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e, namazını kıldırması için bir adam(ın cenâzesi) getirildi. Ancak -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

“Onun üzerinde borç var, arkadaşınızın namazını siz kılın!” buyurdu.

Ben:

“-(Borç) benim üzerime olsun, ey Allâh'ın Rasûlü.” dedim.

“-Sadâkatle mi ?” dedi.

“-Sadâkatle!” dedim.

Bunun üzerine cenâzenin namazını kıldı. (Tirmizî, Cenâiz, 69; Nesâî, Cenâiz, 67)

İşte bu hassâsiyet ölçüleri içinde Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyururlardı ki:

“Allâh Teâlâ nazarında, bir kulun Allâh tarafından yasaklanan büyük günahlardan sonra, beraberinde getirebileceği en büyük günahlardan biri, kişinin ödenecek karşılık bırakmadan üzerinde borç olduğu hâlde ölmesidir.” (Ebû Dâvud, Büyü, 9)

Borç alan ve verenin dikkat edeceği hususları kısaca özetleyecek olursak, bunları iki kategoride sıralayabiliriz. Buna göre borç veren:

1. Sırf Allâh rızâsı için bir mü'min kardeşinin sıkıntısını gidermeyi gâye edinmeli. Hadîs-i şerîfte buyrulur:

“Kim (dîn) kardeşinin ihtiyacını giderirse, Allâh da onun hâcetini giderir (ona yardım eder). Kim bir müslümanın dert ve kederine çâre olur (onu ferahlığa

kavuşturur) ise, Allâh da o sebeple kıyamet sıkıntılarında bir sıkıntıyı kendisinden giderir (onu sevince ulaştırır.)” (Buhârî, Mezâlim, 3; Müslim, Bîr, 58)

2. Borca herhangi bir menfaati karıştırmamalı,

3. Elinden geldiğince kolaylık göstermeli; bilhassa borçlu samîmî bir şekilde ödemeye gayret ettiği hâlde buna muvaffak olamıyorsa, ona mühlet vermeli. Hadîs-i şerîflerde buyrulur:

“Kim bir borçluya mühlet verirse, her gün için bir sadaka sevâbı kazanır. Kim onun borcunu vâdesi geldikten sonra tehir ederse, tehir ettiği müddetçe, her geçen gün (alacağı mal kadar) sadaka yazılır.” (İbn-i Mâce, Sadakât, 14/2418)

“Sizden önce yaşamış olan birisine, rûhunu kabzetmek üzere melek gelmiş idi. Melek sordu:

«–Bir hayır işledin mi?»

Adam:

«–Bilmiyorum.» diye cevapladı.

Kendisine tekrar:

«–Hele bir düşün (belki hatırlarsın).» dedi.

Adam:

«–Bir şey hatırlamıyorum, ancak dünyada iken insanlarla alışveriş yaptım. Bu muâmelelerimde zengine ödeme müddetini uzatır, fakire de (ödeme işleminde müsâmahe ve bâzı eksikliklerini bağışlamak sûretiyle) kolaylık gösterirdim.» dedi.

Allâh, onu (bu iyiliği sebebiyle) cennetine koydu.” (Buhârî, Büyû, 17-18; Müslim, Müsâkat, 26-31)

4. Eğer hâli vakti yerinde ise ve buna mukabil muhâtap çok fakir ve garipse, verdiği borcu sadaka yerine saymalı,

5. Borçluyu rencide etmemeli, hadîs-i şerîfteki:

“Karşısındaki versin veya vermesin, hak talep eden kimse iffet hududları içinde hakkını talep etsin.” (İbn-i Mâce, Sadakât, 15) düstûruna göre güzel bir davranış sergilemelidir.

Nitekim diğer bir hadîs-i şerîfte de Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmaktadır:

“Allâh, sizden önce yaşamış olan bir kimseye rahmetiyle muâmele etti. Çünkü bu adam, satınca ve satın alınca kolaylık gösterir, alacağını isteyince (kabalık değil anlayış ve) kolaylık gösterirdi.” (Tirmizî, Büyû, 75)

Bütün bunlara mukâbil borç alan da:

1. Çok zarûrî olmadıkça borca girmemeli,
2. Ancak hayatî zarûretler karşısında kifâyet miktarı borç almalı,
3. Lüks ve israf gibi harcamalar yapmamalı,
4. Ödemek niyet, gayret ve azminde samîmî olmalı,

5. Borçlu, alacaklının iyi niyet ve güzel davranışını istismar ve suistimâl etmemeli. Zîrâ böyle davrananlar, gerçek ihtiyaç sahiplerinin borç bulabilmesine mânî olup başkalarına da zarar vermektedirler.

6. Aldığı miktarda değer kaybına yol açacak tarzda borç almamalı, özellikle uzun vâdeli borçlarda değer kaybı olmayacak şekilde borçlanmalı (tabîî borç veren şahsın husûsî müsâmahası ayrı),

7. Ödemede vaktini geciktirmemeli, bilhassa borçlu kimse ödeyebilecek durumda bir imkân sahibi ise tam vaktinde ödemeyi yapmalıdır. İmkânlar müsâit değilse mâzeretini bildirip mühlet istemelidir. Hadîs-i şerîfte buyrulur:

“Borcunu ödeyebilecek durumda olan zengin kimsenin ödemeyi geciktirmesi zulümdür.” (Buhârî, İstikrâz, 12; Havâlât, 1-2; Müslim, Mûsâkât, 33)

8. Borcunu aslâ âhirete bırakmamalıdır.

Ancak bütün bu ölçülere dikkat edildiği hâlde, çok zarûrî sebeplerle borç ödenemeden âhiret âlemine intikâl edildiği şu üç durumda, borçlunun vereceğini bizzat Cenâb-ı Hak ödemeyi va‘detmektedir. Hadîs-i şerîfte buyrulur:

“Şüphesiz, borç sâhibi ölünce, borcu kıyâmet günü ondan alınır. Fakat şu üç sebeple borçlanan kimse bu hükmün dışındadır:

1. Adamın gücü Allâh yolunda (savaşa) zayıflar, o da Allâh düşmanlarına ve kendi düşmanına karşı kuvvetlenmek için borçlanır.

2. Bir adamın yanında bir müslüman ölür, onu kefenleyip gömecek parası olmaz, bu maksatla borçlanır.

3. Bir adam, bekârlık sebebiyle nefsinden Allâh’a karşı korku hisseder. Dînine zarar gelir endişesiyle (borçlanarak) evlenir.

(İşte) Allâh Teâlâ, kıyâmet günü, bunların borçlarını kendisi öder.” (İbn-i Mâce, Sadakât, 21)

Hiç şüphesiz, Cenâb-ı Hakk'ın o borcu kıyâmet günü ödemesi, alacaklının hakkını kat kat ihsân eylemesi demektir, hem de âhiret cömertliğiyle, zâyî olmayan bir ücret ve ebedî bir kazançla... Böyle bir karşılık da hiç şüphesiz alacaklı için hazînelerden değerli bir mükâfattır.

Ancak elbette ki, borçlunun hadîs-i şerîfte sayılan sınıflara dâhil olup olmaması bu hususta en mühim âmil olacaktır. Eğer borçta herhangi bir istismar oluyorsa, kişi Allâh yolunda veya bir başka müslüman kardeşi için veyahut da dînine zarar gelmemesi niyetiyle evlenmek için de harcasa yine mes'ûldür ve borcunu kıyâmet günü de olsa mutlakâ ödeyecektir.

Bu yüzden, her ne sebeple olursa olsun borç alan, kifâyet miktarı ile iktifâ edip borcunu mutlakâ ödeme gayreti içinde olmalı, alacaklı da borç verme fazîletine yeni bir fazîlet ilâve edercesine bir müsâmaha içinde bulunmalıdır...

Borç hususunda hem alacaklının hem de ödeyecek şahsın durumunu kollayacak şekilde düşünmek lâzımdır. Zîrâ alacaklı kimsenin hakkının korunması, bu güzel davranışın devamını sağlayacak en mühim müessirdir. Aksi hâlde cemiyette borç verme fazîletinin devâmı mümkün olamaz.

Alacaklının durumunun kollanması hususunda şu hadîs-i şerîf pek ibretlidir:

“Bir adam Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e gelerek O'ndan alacağını talep etti. Bunu yaparken, nezâkete uymayan bazı kaba ve yakışsız sözler sarfetti. Adamın Rasûlullâh'a bu saygısız tavrından dolayı Ashâb-ı Kirâm adama haddini bildirmek istediler. Ama Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- müsâade etmeyip:

«–Bırakın! Zîrâ alacaklı kimsenin, hakkını alıncaya kadar borçlu üzerinde söz hakkı vardır.» buyurdular.” (Buhârî, İstikrâz, 7; Müslim, Musâkât, 118-122/1600-1601)

Bu hâdisenin bir başka misâlini de Ebû Saidi'l-Hudrî -radiyallahu anh- şöyle anlatıyor:

“Bir bedevî Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e gelerek, Efendimiz'den alacağını istedi ve bunu yaparken sert davrandı. Hattâ:

«–Borcunu ödeyinceye kadar seni rahatsız etmeye devâm edeceğim.» dedi.

Ashâb-ı Kirâm, bedevîyi azarlayıp:

«–Yazık sana! Sen kiminle konuştuğunu bilmiyorsun gâliba!» dediler.

Adam:

“–Ben hakkımı talep ediyorum.” dedi.

Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, ashâbına:

«–Sizler niçin hak sâhibinden yana değilsiniz?» buyurdu ve Havle Binti Kays -radiyallâhu anhâ-'ya adam göndererek:

«–Sende kuru hurma varsa benim borcumu ödeyiver. Hurmamız gelince borcumuzu sana öderiz.» dedi.

Havle:

«–Hay hay! Babam sana kurban olsun ey Allâh'ın Rasûlü!» dedi.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bedevîye olan borcunu kapadı ve ayrıca ona yemek ikram etti. (Bu tavırdan memnun kalan) bedevî:

«–Borcunu güzelce ödedin. Allâh da Sana mükâfâtını tam versin!» diye memnûniyetini ifâde etti.

Bunun üzerine -aleyhissalâtü vesselâm- Efendimiz:

«–İşte bunlar (borcunu hakkıyla ödeyenler) insanların hayırlılarıdır. İçindeki zayıfların, incitilmeden haklarını alamadıkları bir cemiyet iflâh olmaz...» buyurdular.» (İbn-i Mâce, Sadakât, 17)

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, alacaklılar borçlarını vaktinden önce bile tahsil etmek isteseler dâimâ onların lehine davranmış ve belki de insanlık tarihinde hiçbir liderin hayâl bile edemeyeceği bir hak-hukuk fazîleti sergilemiştir. Onun, kendisinden yana çıkan ashâbını:

“–Sizler niçin hak sahibinden yana değilsiniz?” diyerek ikâz etmesi, gerçekten gözleri yaşartacak ve gönüllerde nice adâlet filizleri yeşertecek bir insan hakları dersidir. Belki de kendisinden sonrakilerin en büyük handikaplarından biri olacağı için Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in ümmete örnek teşkil etmesi hikmetine binâen bu hususta sergilediği misâller pek çoktur:

Nitekim yahudî âlimlerinden Zeyd ibn-i Sa'ne, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in özelliklerine dâir Tevrat'ta yazılı bilgilerin Rasûl-i Ekrem Efendimiz'de bulunup bulunmadığını araştırıyordu. Birgün, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i, yanında Hazret-i Ali -radiyallâhu anh- olduğu hâlde evinden çıkarken gördü ve peşine takıldı. O sırada bedevî giyimli bir adam Rasûlullâh'a yaklaşarak:

“–Yâ Rasûlallâh! Ben falan kabîle halkına, şâyet müslüman olurlarsa, kendilerine Allâh Teâlâ'nın bol rızık vereceğini söylemiştim. Onlar da müslüman oldular. Ne yazık ki kabîlelerinde kıtlık başgösterdi. Adamlar çok zor durumda kaldı. Dünyâlık ümidiyle müslüman olan bu adamların, umduklarını bulamayınca

tekrar eski dinlerine dönmelerinden korkuyorum. Şâyet onlara yardım etmek için bir şeyler göndermek istersen ben götürebilirim.” dedi.

Bu konuşmayı dinleyen Zeyd ibn-i Sa’ne, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’i denemek için uygun bir fırsat yakaladığını düşünerek söze girdi:

“–Yâ Muhammed! Şâyet o adamlara yardım etmeyi düşünüyorsan, yapacağımız bir mukâvele ile sana borç verebilirim.” dedi.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de, ondan seksen dinar borç aldı ve gereken yardımı götürmesi için o sahâbîye verirken:

“–Onların yanına çabucak git ve imdatlarına yetiş!” buyurdu.

Bir başka gün Fahr-i Kâinat Efendimiz, yanında Hazret-i Ebû Bekir, Hazret-i Ömer ve bâzı sahâbîlerle Bakî Mezarlığı’na bir cenâze götürüyorlardı. Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, cenâze namazını kıldırınca Zeyd ona yaklaştı ve mübârek sırtındaki cübbesini var gücüyle çekti. Onun neden böyle yaptığını henüz anlayamayan Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bir yere düşen cübbeye, bir Zeyd’in asık suratına hayretle bakarken, Zeyd tasarladığı şekilde konuşmaya başladı:

“–Borcunu ödemeyecek misin Muhammed!? Siz Abdülmuttalib oğulları zâten borçlarınızı, hep geciktirirsiniz!” dedi.

Hâlbuki Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in Zeyd’den aldığı borcun vâdesi dolmamıştı.

Hâdiseyi anlatan Zeyd diyor ki:

Bu sırada dönüp Ömer’e baktım. Göğsünün körük gibi kabarıp indiğini görünce yüreğim ağzıma geldi. Ömer yüzüme sertçe bakarak:

“–Ey Allâh’ın düşmanı! Sen bu sözleri Rasûlullâh’a söylüyorsun öyle mi? O’na hem saygısız davranıyor, hem de edepsizce konuşuyorsun ha! O’nu peygamber olarak gönderene yemin ederim ki, şâyet Rasûlullâh sana borçlu olmasaydı, kelleni uçururdum...” diye bağırdı.

Kendi yanında bir yahudinin Allâh’ın Rasûlü’ne hakaret etmesine dayanamayan Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh- öfkeden köpürürken, Efendimiz ona gülümseyerek baktı ve:

“–Sâkin ol Ömer! Şu anda hem ben, hem de bu zât, senden daha farklı bir davranış beklemekteyiz. Sen bana borcumu güzel bir şekilde ödememi, ona da alacağını daha uygun bir dille istemesini tavsiye etmeliydin. Gerçi borcun

vâdesinin dolmasına daha üç gün var ama, haydi sen kalk, ona borcumuzu öde. Kendisini korkuttuğun için de bir miktar fazla ver!” buyurdu.

Zeyd, alacağını fazlasıyla tahsîl ettikten sonra Hazret-i Ömer’e şu îtirafta bulundu:

“–Bak yâ Ömer! Rasûlullâh’ın yüzüne her baktığımda, peygamberlik alâmetlerinin tamamını O’nda görüyordum. Fakat O’nda bulunması gereken iki özelliğe sâhip olup olmadığını bugüne kadar anlayamamıştım. **Acabâ kendisine karşı kaba-saba davrananları bağışlıyor muydu? Kendisine yapılan kabalıklar arttıkça onun hilmi ve hoşgörüsü de o nisbette artıyor muydu?** İşte bugün ben onu denedim ve kendisinin **beklenen peygamber** olduğunu anladım. Allâh’ı Rab, İslâm’ı dîn, Muhammed -aleyhissalâtü vesselâm-’ı da peygamber olarak kabul ettiğime, malımın yarısını da ümmet-i Muhammed’e sadaka olarak bağışladığıma şâhid ol!”

Zeyd’in müslüman olmasına sevinen Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh-, onu îkâz etti:

“–Malını bütün müslümanlara yetiştiremezsin. Bâri bâzılarına bağışladığını söyle.” dedi.

Zeyd:

“–Haklısın, malımın yarısını bazı müslümanlara bağışlıyorum.” diyerek sözünü düzeltti. (Hâkim, *Müstedrek*, III, 700/6547)

Bu hadîs-i şerîfler, borç alan kimsenin Allâh için sergilediği gönül hassâsiyeti ve alacaklının hakkını titizlikle gözetme neticesinde tezâhür eden ilâhî bereket ve güzelliklerin birer nebevî misâlidir. Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in zaman zaman borç almasının bir hikmeti de, alacaklıya karşı bir davranış güzelliği sergileyerek ümmetine bu hususta da örnek olmaktır.

Bütün bu misâllerden de anlaşıldığı üzere borç alıp verme mes’elesi hassas bir mevzûdur. Onun için aralarında böyle bir muâmele bulunan kimselerin, yaptıkları bu ibâdetteki feyiz ve bereketten mahrum kalmamak için birtakım ölçülere dikkat etmeleri şarttır.

Maalesef bugün borç verme gibi fazîletli bir ibâdetin gittikçe azalması, âdeti borç veren kimse için bir zarar veya kayıp gibi görülmesi ve pek çok kişinin bu hayırlı ibâdete yanaşmaması; yukarıda saydığımız ölçülere riâyetsizlikten kaynaklanmaktadır. Yâni alışverişte emniyetin ortadan kalkması, yalan ve ahde vefâsızlığın yaygınlaşması ve söz verilen vakitte ödeme yapmamanın normalleşmesi gibi vefâsızlıklar, neredeyse bu güzel ibâdeti unutulacak hâle getirmektedir. Ancak meselenin prensip ve kâidelerine bakıldığında bu engellerin aşılması lâ-

zımdır. Yâni durumu müsâit olanlar, birtakım bahânelerle borç verme ibâdetini terk etmemeli, buna mukabil borç alan kimseler de çeşitli zorluk ve sıkıntıları öne sürerek borcunu ödemeyi ihmâl etmemeli, netîcede bu fazîletli ictimâî ibâdeti zedelememelidir. Aksi hâlde zengin, Cenâb-ı Hakk'ın emânet olarak verdiği nîmetlerin şükrünü îfâ etmemiş olurken, muhtaç da dikkat etmediği ölçüler yüzünden borç bulamayacak hâle gelir ve hattâ ihtiyacı şiddetli ise kendisini fâize mecbur hissedecek bir çâresizliğe düşmekten kurtulamaz.

Hâlbuki borç vermenin ne büyük bir fazîlet olduğu pek çok âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerle sâbittir. Yanlış davranışlar ve âdâbına riâyetsizlik sebebiyle bu büyük fazîletin yaşanmasına mânî olanlar, büyük bir vebâli yüklenmiş olurlar. Zîrâ usûl ve âdâbına riâyet ederek verilen borçlar, mü'min için bir âhiret sermâyesi olmaktadır.

Enes bin Mâlik -radiyallâhu anh- anlatıyor:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyurdular ki:

“Mîraç gecesinde cennetin kapısı üzerinde şu ibârenin yazılı olduğunu gördüm:

«Sadaka on misliyle mükâfâtlandırılacaktır. Ödünç para ise onsekiz misliyle..»

Ben:

«-Ey Cibrîl! Ödünç verilen şey, niçin sadakadan daha üstün oluyor?» diye sordum.

Cebrâil -aleyhisselâm-:

«-Çünkü sâil, (ekseriyetle) yanında para bulunduğu hâlde sadaka ister. Borç isteyen ise, ihtiyâcı sebebiyle talepte bulunur.» cevâbını verdi.” (İbn-i Mâce, Sadakât, 19/2431)

Hiç şüphesiz sadaka vermek, dinimizde teşvik edilen bir ibâdetdir. Ancak muhtâcın izzet-i nefsine dokunup incinebileceği hâllerde sadaka yerine ödünç vermek daha makbul sayılmıştır. Nitekim bir hadîs-i şerîfte de:

“Bir şeyi ödünç vermek, onu sadaka olarak vermekten hayırlıdır.” (el-Azîzî, es-Sirâcü'l-Münîr, III, 57) buyrulmuştur.

Bu husustaki ilâhî ve nebevî teşvikler mûcibince bâzı sâlih mü'minler, verdikleri borçları geri aldıklarında, o paraya hiç dokunmaz ve ihtiyaçlı kimseler kendilerinden tekrar borç istediklerinde onu seve seve yeniden ödünç verirlerdi. Yâni bir bakıma, kendilerine mahsus bir karz-ı hasen sandığı tesis ederlerdi.

Nitekim Kays bin Rûmî -rahmetullâhi aleyh- şöyle anlatıyor:

Süleyman bin Üzünân, sahâbeden İbn-i Mes'ûd -radiyallâhu anh-'ın talebesi Alkame bin Kays'a, ödeyeceği para gelinceye kadar bin dirhem borç vermişti. Alkame'ye para gelince, borcunu ondan istedi ve hattâ biraz da sert davrandı. Alkame borcunu hemen ödediyse de, bu kaba davranışından dolayı Süleyman'a kırgındı. Birkaç ay sonra Alkame, ondan tekrar bin dirhem borç istemek zorunda kaldı. Süleyman:

“–Pekâlâ, memnûniyetle!” dedi ve âilesine yönelerek:

“–Ey Ümmü Utbe! Şu yanındaki mühürlü keseyi getirir misin!” diye seslendi. Kadın keseyi getirdi. Süleyman, Alkame'ye:

“–Vallâhi işte senin ödediğin dirhemler! Ben onun bir tek dirhemini bile yerinden kıyılatmadım!” dedi. Bunun üzerine Alkame:

“–Allâh babandan râzı olsun! O hâlde alacağını tahsil için bana olan o kaba davranışının sebebi neydi?” dedi.

Süleyman:

“–Senden işittiğim hadisler!” cevâbını verdi. Alkame merakla:

“–Benden ne işitmiştin?” diye sorunca Süleyman şöyle dedi:

“–Sen, İbn-i Mes'ûd -radiyallâhu anh-'dan, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in şöyle buyurduğunu nakletmiştin:

«Bir müslümana bir şeyi iki kere borç olarak veren hiçbir müslüman yoktur ki, onun bu davranışı (karz-ı hasen ecrine ilâveten), o şeyi bir kere sadaka etmiş gibi de sevap olmasın!»

Bunun üzerine Alkame:

“–Evet, İbn-i Mes'ûd -radiyallâhu anh- bana böyle haber vermişti!” diyerek onu te'yid etti. (İbn-i Mâce, Sadakât, 19/2430)

İşte bu güzel ahlâkı, İslâm büyüklerinin hâliyle hâllenen muhterem pedirim Mûsâ Efendi -kuddise sirruh- da zarifâne bir şekilde tatbik ederdi. Onun da husûsî bir karz-ı hasen bütçesi vardı. Buradan ihtiyacı olanlara takdim ederdi. Geri veremeyecek durumda olanların borcunu sadaka yerine sayar, iâde edilen meblağı da başka tarafa harcamayıp aynı gâye için kullanır ve Allâh için verdiği bu güzel borcu böylece devir-dâim ettirirdi. Bu nevî sâlih ameller, İslâm ahlâkına âit davranış güzelliklerin müstesnâ tezâhürlerindendir.

Borç, veren için böyle kıymetli bir fazîlet olduğu gibi, alan için de teşvik edilen bir husustur. Aksi hâlde, yâni borç almama durumunda ihtiyaçlı, eğer çok şiddetli bir sıkıntıya düşerse o zaman onun yanlış yollara ve günâha bulaşma

ihtimâli artar. Nitekim çok darda kaldığından dolayı bugün cemiyetimizde istemeyerek de olsa fâiz gibi bataklıklara düşen ihtiyaç sahipleri az değildir. İşte böyle kimselerin yanlış ve günaha yönelmeyip borç bulma yolunu tercih etmelerini teşvik sadedinde Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyururlar:

“Borç, Allâh’ın hoşlanmadığı bir şeye âit olmadığı müddetçe, Allâh Teâlâ, borcunu ödeyinceye kadar borçlu ile birlikte dir.” (İbn-i Mâce, Sadakât, 10)

Hâsılı, diğer İslâmî fazîletlerde olduğu gibi günümüzde bütün hassâsiyetlerine dikkat ederek bu borç verme ibâdetini de yaşatmak mecbûriyetindeyiz. Bu İslâmî güzelliğin canlı bir şekilde devâmı için de, onun ölçü ve prensiplerini derinlemesine idrâk edip uygulamak şarttır. Unutmayalım ki, yarın ebedî ikâmetgâha devrolduğumuzda bu güzel fazîleti tatbik etmek için ne zengin elinde bir fırsat, ne de muhtâcın elinde bir ihtiyaç kalacak.

Kısacası, geldiğimiz şu fânî âlem bir fırsatlar âlemi ve güzel ameller işlemeye diyâridir. Bilhassa idrâk etmekte olduğumuz Ramazan-ı Şerîf³⁰ ve bayram günleri, Rabbimizin müstesnâ lutuf anları, kaybettiklerimizi telâfi etme ve yanlışlarımızın kefâretini ödeme fırsatlarıdır.

Fânî günleri, Ramazan ve bayram yapan hikmet ve sır, îmân ve onun heyecanını yaşayabilme, bilhassa ibâdet, zikir ve ictimâî yardımlaşmalar; garibe, kimsesize, yetîme uzanan gönüller ile süslenebilen demlerdir ki, bunlar, ölüm ötesindeki neşeli günlere bir rahmet meşalesidir.

Husûsiyle mâsiyetlerden affolunarak Ramazan’dan bayrama nâil olabilmek, mânevî bir zaferin kutlanmasıdır. İlâhî bir kazanç ile ictimâî sevincin bir arada yaşanmasıdır.

Diğer taraftan dünya hayâtının âdeta kısa bir Ramazan mevsimi olduğunun idrâki içinde; huzur, sükûn gibi ulvî duyguları bütün hayâtımıza taşıyabilmeliyiz. Çünkü bu günler, bizim fânî ömrümüz içindeki en mühim fırsat demleridir. Eğer bu fırsat demleri, Ramazân-ı Şerîf bereket ve rûhâniyeti ile değerlendirilmişse, hiç şüphesiz yarın kıyâmet günü bizler için hakîkî ve ebedî bir bayram sabahı olur. Ki bayramların en güzeli de elbette budur.

Behlül Dâna Hazretleri ne güzel söyler:

“Bayram, güzel ve yeni elbiseler giyenler için değil, ilâhî azaptan emîn olup ebedî hüsrandan kurtuluşa erenler içindir. Yine bayram, güzel güzel binitlere binenler için de değil, hatâ ve kusurlarını terk ederek hâlis bir kul hâline gelebilenler içindir...”

³⁰ Bu yazı, Ramazân-ı Şerîf’te yayınlanmıştır.

Yâ Rabbî! Bizleri, böyle bir gönül ufku ve güzelliği ile bu dünyadaki ve ebedî âlemdeki bayramlara ulaştır! Bu meyanda şu fânî âlemde bizlere ihsân eylediğin ilâhî fırsatları ve imkânları senin rızâ-yı şerîfin istikâmetinde değerlendirebilmeyi ihsân eyle! Mü'min kardeşlerinin sıkıntısını ve kederini izâle ederek âhiret sıkıntılarından kurtulan bahtiyarlar zümresine dâhil buyur!

Âmîn!..

Dostluk

“Ey hakikat yolcusu, o gün gelip çatmadan, kıyamet kopmadan hakikat padişahı (olan Rabbin) ile dostluk kur da, o felaket gününde senin elinden tutsun. Zîrâ o gün, O’nun izni olmadan senin elinden tutacak kimse yoktur. O gün insan, kardeşinden, anasından, babasından, ehlinden ve oğullarından kaçacaktır. O hâlde Hak ile dostluğu iyi anla ve bil ki dostluk, son nefesin tohumudur.”

Hazret-i Mevlânâ

Rivâyet edildiği üzere birgün Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- hastalanmıştı. Bunu duyan peygamber âşığı Ebû Bekir -radiyallâhu anh-, derhâl mübârek hâl ve hatırlarını sormak için Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in ziyâretine koştu. Ancak o Âlemler Efendisi’ni rahatsız bir hâlde görünce dayanamadı ve eve döndüğünde teessüründen yatağa düştü.

Birkaç gün sonra sıhhate kavuşan Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Ebû Bekir -radiyallâhu anh-’ın da hastalandığını işitti ve ziyâretine gitti. Hazret-i Ebû Bekir’e:

“–Rasûlullâh seni ziyârete geliyor!” dediler.

O peygamber âşığı hemen yatağından fırladı; büyük bir canlılık ve târifsiz bir sürûr içinde kapıya koştu. Hastalığından kurtulmuştu. Âlemlerin Efendisi’ni kapıda karşıladı ve içeriye buyur etti. Onu böylesine sıhhat ve âfiyet içerisinde mesrûr olarak gören Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- hayretle:

“–*Senin hasta olduğunu söylemişlerdi yâ Ebâ Bekr!*” dedi.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e aşk ve muhabbette herkesten daha ziyâde nasibdâr olan Ebû Bekir -radiyallâhu anh-, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in ziyâretinden mest olmuş bir hâlde şu mukâbelede bulundu:

“–Yâ Rasûlallâh! Dostum hasta oldu; ona teessürümden ben de hasta oldum! O âfiyet buldu, ben de âfiyet buldum!..”

Ebû Bekir -radiyallâhu anh-’ın bu ve benzeri dostluk ve muhabbet tezâhürleridir ki, onu, Kur’ân-ı Kerîm’de buyrulan «**ikinin ikincisi**» olma şerefine nâil eylemiştir. Onun için bütün mesele, Cenâb-ı Hakk’ın râzı olduğu ve bizleri istikâmetlendirdiği gönül alâkalarını en samîmî dostluk bağlarıyla kuvvetlendirmek ve böylece ilâhî aşkın neşvesinden nasip alabilmektir. Zîrâ ancak böyle dostluklar, hakîkî mânâda muhabbet ve aşktan hisse alabilirler.

İmam Aliyyü’r-Rızâ ne güzel buyurur:

“Cenâb-ı Hakk’ın dostlarına sunduğu bir mânevî şerbet vardır ki, onlar bu şerbeti içince kendilerinden geçerler, kendilerinden geçince coşarlar, coşunca tertemiz olurlar, tertemiz olunca erir giderler, eridiler mi ihlâsa ererler, ihlâsa erince ulaşırlar, ulaşınca dostlarına kavuşurlar, kavuşunca da sevgilileri ile aralarında ayrılık kalmaz.”

Bu hâl, dostluktaki fenâ hâlidir. İşte bu hâli yaşayan Hazret-i Ebû Bekir’e hastalığı, dostunun hâlini paylaşacağı için sıhatten daha ziyâde hoşnutluk vermişti. Çünkü dostlarla aynîlikte, en acı yemişler bile tatlılaşır. Hazret-i Mevlânâ’nın ifâdesiyle:

“Dostlarla oturan kişi, külhanda alevler içinde bile olsa, gül bahçesinde oturuyor sanılır.”

“Ey dostlar! Eğer şekilden, sûretten geçer, mânâ âlemine girerseniz, oranın cennet ve gül bahçesinin içinde daha müzeyyen bir gül bahçesi olduğunu görürsünüz.”

Dostluk, müsbet veya menfî vasıflardaki müştereklikten kaynaklanır. Gerçek dostluk ise yalnız samimî ruhlarda barınır. Bu vasma, insan şahsiyetinin en yüksek kademelerinde rastlanır. Her hâdise karşısında iki kişinin aynı duygulara sahip olması ile dostluk yaşatılır. Gerçek dostluk, iki gönül arasındaki cereyan hattıdır. Bu cereyanla, yâni muhabbet akışı neticesinde sevilenin her hâli sevene sirâyet eder. Gönüldeki aşk deryâları coşmaya ve sevdâ güneşleri tutuşmaya başlar.

Nitekim **Hazret-i Mevlânâ** -kuddise sirruh- Selçuklu medresesinde baş müderris iken, gönlü aşk dolu Şems adlı meczûb bir dervişin nazarıyla kıvılcım alıp yanması neticesinde zâhirî kitaplar kendisinde ömrünü tüketmiş, kâinat bir kitap hâline gelmiştir. Ardından insan, kâinat ve Kur’ân’daki esrârı açıklayıcı bir feryadnâme olan *Mesnevî* meydana gelmiştir. İşte bu hâl ile hâllenerek bir Hak dostu olabilmek, ancak mü’minin özündeki aşk istîdâdını ilâhî rızâyâ istikâmetlendirebildiği nisbettedir.

Aksi hâlde kul, zâhiren güllük gülistanlık içinde de olsa, dosttan uzaklığı sebebiyle bâtinen alevler içinde demektir. Bu itibarla müşterek duygulara sahip olmayanların, akrabalık ve kardeşlik gibi zâhirî ve tesâdüfî yakınlıklarının dostlukla alâkası yoktur. Zîrâ Ebû Leheb, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in amcası olduğu hâlde ondan en uzak kimselerden idi.

Ruh dünyasının sonsuz sır ve muammâları vardır. Bunlar beden ve toplumun kalıplarına girmezler. Dostluk rûhun derinliklerinden gelen bir müjde, bir ilhamdır. Hirâ Mağarası’nda ilk vahyi karşılayan Hazret-i Peygamber’deki ilâhî aşk ve dostluk, daha sonra O’nu Mahbûb’unun mîrâcında yüce huzûra çıkarmıştır.

İnsanoğlunu yalnızlıktan kurtaran dostluk, ilâhî bir lutuftur. Âdem - aleyhisselâm- ile Havvâ vâlidemize, dünyaya indirildikten sonra kırk yıl ayrı bölgelerde yaşatılarak bir dostluk hasreti tattırılmıştır. Sanki dostluk, bir rûhu ikiye yarıp kendi yarımını karşıda bulma hâlidir. Hadîs-i şerîfte:

“Kişi, dostlarının dîni üzeredir. Bu sebeple herkes kiminle arkadaşlık yaptığına iyi baksın.” (Ahmed bin Hanbel, II, 303, 334) buyrulmasının yanısıra:

“Kişi sevdiği ile beraberdir.” (Buhârî, Edeb, 96) beyânı, dostluklarda damarlara kadar işleyen tesir ve müessiriyeti ifâdeye kâfidir.

Diğer taraftan bu hadîs-i şerîfler, şu husûsu da beyân etmektedir:

Bir kimsenin sevdiğiyle beraber olması demek; onunla sözde, özde ve davranışta aynı duyuş, düşünüş, hissediş ve yaşayış hâlinde olması, yâni “sevdiğini” yansıtacak aynîlikler ve beraberliklerin mevcûd bulunması demektir. Yoksa özü, sözü, davranış ve hissiyatı dâimâ dikenlerle beraber olan bir kimsenin gülü sevdiğini iddiâ etmesi, ne kadar doğru olur. Bunun gibi, duygularıyla, düşünceleriyle ve yaptıklarıyla Allâh -celle celâlühû- ve O’nun yüce Rasûlü ile beraber olamayanlar, gerçek muhabbet ehlinde sayılmazlar.

İşte sevdiğiyle beraber olmayı bir de bu yönüyle değerlendirmeli ve gâfil bir hayat sürüp de kuru kuruya «Ben Allâh ve Rasûlü’nü seviyorum.» diyerek hadîs-i şerîfteki müjdeye nâil olunacağı zannedilmemelidir. Bilmelidir ki, ancak hâl beraberliği gerçekleştiğinde sevgi beraberliği gerçekleşir. Cenâb-ı Hak, böyle dostların gönüllerinde mânevî bağlar ve bahçeler yeşertir. Bu lutfu nâil olanların başında gelen Ebû Bekir -radıyallâhu anh-’ın hâli nice hikmetlerle doludur:

O, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in dostluğunda ve sohbetinde öyle bir vecd hâli yaşardı ki, muhabbet ve hasreti teskîn olacağı yerde daha da ziyâdeleşirdi. Birgün Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Allâh yolunda bütün servetini getiren Ebû Bekir -radıyallâhu anh-’a iltifât dolu sözler söylemişti. Ancak Ebû Bekir -radıyallâhu anh-, o derecede benlikten geçmiş ve Rasûlullâh’ta fânî olmuştu ki, iltifat şeklinde de olsa hitap edişin zımnında muhâtab kabul edilme durumu ve muhâtab olarak kabul edilmenin zımnında da ayrı görülme hissine kapıldı. Bu his ile de rûhunun derinliklerinde firkat ateşlerine benzeyen yakıcı bir ızdırıp duydu. Gayr’dan telâkkî edilme endişesi içerisinde:

“–Yâ Rasûlallâh! Malım ve canım sâdece ve sâdece sana âit değil midir, yâ Rasûlallâh!?” dedi. (İbn-i Mâce, Mukaddime, 11)

Malım, canım ve her şeyim, sizin için değil midir ki?!” dedi.

Böyle yüksek ruhların hakikatini idrâk için Hazret-i Mevlânâ şöyle buyurur:

“Allâh ile bulunmak, Allâh ile beraber olmak isteyen kişi, Allâh’ın dostları olan velîlerin huzurunda otursun.”

“Çünkü dost, dostla beraber oturunca, yüz binlerce sır levhası açılır ve okunur!”

Bir şâir de şöyle der:

“Birkaç kişi çok az zaman için bile olsa, bir araya gelip, Hak’tan, hakikatten bahsederlerse, bulundukları yere gökler secde eyler!..”

Şeyh Sâdî de, ilâhî tecellîye mazhar olmuş, kendini tam mânâsıyla dünyevî isteklerinden arındırmış dost için şunları yazmıştır:

“Dostların yüzünü görmek, yarasından taze kan sızan gönül ehline merhem gibidir.”

Cenâb-ı Hak bu zümreye dâhil olan dostları şöyle bildirir:

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ

“Sizin dostunuz ancak Allâh, O’nun peygamberi ve namaz kılan, zekat veren, rükû eden mü’minlerdir.” (el-Mâide, 55)

Ne mutludur, o kimseye ki, fânî dost ve sevgililerin tuzağından kendini kurtarır da, daha bu dünyada iken, ebedî dost ve gerçek sevgili olan Allâh’ı bulur, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e cân ü gönülden bağlanır ve ehl-i îmân ile muammer olur. Dostluklardaki bu sırdan mahrum gönüllere Hazret-i Mevlânâ şöyle seslenir:

“Şunu iyi bil ki, bu dünyadaki fânî ve yalancı dostlar, sahte sevgililer, sonunda hepsi de sana düşman olacaktır. Baş kesen düşman kesilecektir.”

“Halbuki sen, feryatlar içinde mezarda: «Ya Rabbi, beni yalnız bırakma!» diye Allâh’a yalvaracaksın.”

Bakış ve görüşlerin seviye kazanması, kâinat sayfalarındaki esrar ve hikmeti gerçek anlamıyla telâkkî edebilmek, ancak gönül âleminde derinleşerek gerçek dostluğu yaşayabilmeye muvaffak olabilen ilâhî aşk ve vecd kahramanlarının işidir.

İbrahim -aleyhisselâm- “halîl” yâni dost olduğu için çok zor durumda olmasına rağmen dostluğun şartı olarak büyük bir teslîmiyet ve tevekkül içindeydi; gönlünde en ufak bir korku ve endişe yoktu. Ateşe atılacağı zaman kendisine yardım teklifinde bulunan meleklerle:

“–Dost ile dostun arasına girmeyin! Rabbim ne dilerse ben ona râzıyım; kurtarır ise lutfundan, yakarsa kusûrumdandır. Sabredici olurum inşâallâh...” diye mukâbeledede bulunduktan sonra devamla:

“–O, hâlimi biliyor! Hem söyleyin; ateş kimin emri ile yanıyor, yakmak kimin işidir?” diye sordu.

Nihâyet o büyük dosttan, yâni Allâh’tan gelen emir ile ateş, İbrahim -aleyhisselâm-’a serin ve selâmet oldu. Bu şekilde ilâhî dostluğun ihtişamı sergilendi. Cenâb-ı Hak, İbrahim -aleyhisselâm-’ı işte bu sadâkati sebebiyle âyet-i kerime:

وَأَبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى

“Çok vefâkâr olan (ahdine vefâ gösteren) **İbrahim...**” (en-Necm, 37) ifâdeleriyle takdîr ve tekrîm buyurmuştur.

İşte bu vefâ ve sadâkat ki, herkese ve her şeye akseder. İnsanların birbirlerine karşı dostluk ölçülerine riâyetleri de bu hâle bağlıdır. Kalben dostluk sıfatlarına nâil şahsiyetler, hem dînî hem de tarihî bakımdan insanlığın mümtaz sîmâları olmuşlardır. Tarih kitaplarında anlatıldığı üzere isyânı sebebiyle öldürülen Şehzâde Korkut’un Piyâle adında son derece sâdık bir adamı vardı. Yavuz Sultan Selîm Han, onun bu husûsiyetinden haberdâr olup kendisini çağırdı ve:

“–Sadâkatinin mükâfâtı olarak seni istediğin makama tâyin edeyim. İster sen vezirim ol!” teklifinde bulundu.

O da teşekkür etti ve sadâkatini katmerleyerek:

“–Sultânım, bundan sonra benim vazîfem Şehzâde Korkut’un türbedârı olmaktır!..” dedi.

Piyâle Bey’in bu hâli, dostluk anlayışının zirvesini teşkil eder! Dostluk âdâbının müşahhas bir tâlimidir. Hikmet bakımından bütün dostlara ve dostluklara âdeta bir ibret nişânesidir.

Ebû Osman Hîrî Hazretleri buyurur:

“**Allâh Teâlâ** ile dostluk, güzel edeb ve devamlı murâkabe, yâni her an kendini ilâhî müşâhede altında hissetmekle; **Rasûlullâh** -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile dostluk, sünnetine tâbî olmak ve muhabbetle dolu bir itaat ve teslimiyete bürünmekle; **evliyâ** ile dostluk, hürmet ve hizmetle; **ahbâb** ile dostluk, günahla olmamaları şartıyla devamlı güleryüz göstermekle; **âile** ile dostluk, güzel huyla, **câhiller** ile dostluk, kendilerine duâda bulunmak ve Allâh’ın rahmetine nâil olmalarını dilemekle olur.”

Her dostluk ve sohbetin kendine mahsus bir hâli ve üslûbu vardır ki, ancak bunlara riâyet edildiği takdirde o dostluk ve sohbet devam eder ve gönüllerdeki muhabbet sarayı sarsılmaz. Ancak dostluk ve sohbetin âdâbına riâyet edilmezse, her türlü sevgi bağı bir düşmanlık düğümüne dönüşür. Bu bakımdan, dostlarla konuşurken, çok dikkatli ve ihtiyatlı hareket etmelidir. Çünkü söz vardır, keskin kılıç gibidir; dostluğu keser, öldürür. Kalbde tedâvisi imkânsız yaralar açar. Kalb bağındaki muhabbet çiçeklerini kurutur, öldürür. Bir söz de vardır ki, bahar yağmurları gibi her tarafı güzelleştirir; sayısız faydalar sağlar.

Bunun zıddına, dostluk zannedilen lâubâlîleşmiş yakınlıkları veya yakınlığı lâubâlîleşmek şeklinde yaşamayı, gerçek bir dostluk ve muhabbet olarak mütâlaa etmek mümkün değildir. Zîrâ lâubâlîlik ve mâsivâ ile bulanmış olan dostluklar, keskin bir bıçağın ağzına sürtülen zayıf bir ipe benzer ki, o, bıçağın ağzına en fazla üç-beş defa dayanır, sonunda kopar gider. Şüphesiz böyle dostlukların ne bu dünyada ne de âhiret âleminde bir faydası vardır. Bilâkis her iki cihânda da sahiplerine zarar üstüne zarar getirir. Onun için lââyık olanlarla dost olabilmek kadar bu dostluğu muhâfaza edebilmek de şarttır.

Bu muhtevâ çerçevesinde kalblerdeki muhabbet, bütün mahlûkâtı kuşatıcı mâhiyette olursa, sahibini kâmil bir mü'min, diğer bir tâbirle hakikî bir âşık, yâni Hak dostu eyler. Aşk, tomurcuklanan bir çiçek gibi muayyen fânî sevgilerle ve meclûbiyetlerle başlamış olsa da, yaratılanlara, Yaratıcı'dan ötürü bir şümûle ulaştığı anda **ilâhî aşk** olmaya yönelir.

Fakat mâsivâ engeline takılıp kalanlar bu hâle eremezler. Zîrâ kul, ancak mâsivâ engellerini aştığı takdirde muhabbet ve dostluğun hazzını yaşayabilir. Aksi hâlde bu mümkün değildir. Nitekim Nahşebî Hazretleri böyle engellere takılanlara misâl olması kabîlinden şöyle bir hikâyeye rivâyet eder:

“Bir genç, pâdişâhın kızının kapısına gelmiş ve kendisinin ona âşık olduğunu söylemişti. Haber pâdişâhın kızına iletilince hanım sultan kapıya geldi ve gence:

«—Al şu bin dirhemi de; bir daha bana da sana da zarar verecek böyle bir şey söyleme!» dedi.

Genç vazgeçmeyince:

«—Öyleyse iki bin dirhem al!» teklifinde bulundu.

Nihâyet pazarlık on bin dirheme varınca, genç, kabul etti. Bu durumu gören pâdişâh kızı:

«–Sen beni nasıl seviyorsun ki, gözün para pul ile kamaşıp beni görmez oldu. Beni benden başkasına tercih edenlerin cezâsı nedir biliyor musun? Boynunun vurulmasıdır!” dedi ve sahte aşkı sebebiyle onu kendisinden uzaklaştırdı.

Bu hâli duyan bir ârif, düşüp bayıldı. Kendine geldiğinde şöyle dedi:

“Ey insanlar! Bakın dünyada sahte sevgilerin başına neler geliyor! Ya Hakk’ı sevdiğini iddiâ edip de ondan başkasına yönelenlerin başına âhirette neler gelmez ki!..”

Sevginin büyüklüğü, gerektiğinde sevilen uğrunda yapılan fedâkarlık ve girilen risk ile ölçülür. Çok seven biri, icâbında dostu için canını verir de bir fedâkarlık yaptığı hissini taşımaz. Aşk ve dostluğu tanımayıp muhabbet ve dostluktan nasib alamayan bir kimse, kemâle erme yoluna girmemiş, nefsi ile yaşıyor demektir. Çünkü sevmeyi bilmeyenin kalbi ham toprak gibidir. Mârifet ise sevmektedir. Zîrâ varlığın sebebi muhabbetir. Nitekim hadîs-i kudsî olarak ifâde edilen meşhûr rivâyete nazaran Cenâb-ı Hak buyurur:

*“Ben gizli bir hazine idim, mârifetime muhabbet ettim (bilinmemi arzu ettim) de varlıkları yarattım.”*³¹

Buna göre ilâhî esrârın tecellîsi de, dostluk ve muhabbete âit bir keyfiyettir. Onun için Hakk’ın dostluğuna nâil olanlar, dostluk yüzünü yalnız insanda değil, dünyaya hayat hâlinde serpiştirilmiş bütün nebâtatta ve hayvânatta müşâhede ederler.

Pederim Mûsâ Efendi, mahlûkatla dost olma hususunda başlarından geçen bir vak’ayı şöyle anlatmışlardı:

“Tahminen kırk sene evvel Muhterem Üstad Sâmi Efendi -kuddise sirruh- ile Medine-i Münevvere’de bir ev kiralamıştık. Zamanın şartlarına göre o zamanki evler kerpiçtendi. Kendi istirahatleri için hazırladığımız odaya teşrif ettiklerinde köşede kıvrılmış bir yılan görüp gayr-i ihtiyârî heyecanlandık. Kendileri ise sükûn ve huzûr içinde:

«–Bu Allâh’ın mahlûkunu kendi hâline bırakın ve ona dokunmayın.» buyurdu. Nihâyet bir müddet sonra hayvancağız ortalıktan kayboldu.”

Bu da gösteriyor ki, dostluğun kaynağına Allâh ve Rasûlü’nde ulaşanlar, bütün mahlûkâtın dostu olurlar. Yunus’un sarı çiçekle olan muhabbeti bu dostluğun şâheserlerindendir. Tabiatla gizlenen dost yüzünü göremeyen gönüller, âmâdır. Tabiatla konuşamayan insan rûhu dilsizdir. Dost arayan gönüller, onu bir insan varlığında bulamasalar dahî tabiatla bulurlar. Akarsular, yeşillikler, dağlar, çiçekler, gülistanlar, dost arayan kişinin kalbine nice dostluk şiirleri fısıldarlar. Bu

³¹ Bkz. Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, II, 132; Bursevî, *Kenz-i Mahfî*.

terennümlemlerle yoğrulan kalbler, ilâhî sanatkârın sanat hârikaları ile duygulanırlar. Onlarla lisân-ı hâl ile sohbet ederler. İşte böyle dost hissiyâtıyla dolu kalblerin derinliklerine nice ilâhî sırlar açılır ve nihâyet o yüce vuslat âşıkâr olur. Böylece gurbet hastalığına şifâ umulur. İçteki hasret tedâvi edilir. Tabiattaki bu kudret akışları, sırlar ve muammâlarla dost olmak, gönül duygularını inceltir. Rabbe dost olmanın feyizli ve bereketli zemini teşekkül eder. Çünkü tabiat ve mahlûkattaki binbir nakış, o dostların dostu olan büyük dost, yâni bütün güzelliklerin Hâlîk'ına ulaşmak için bir merdivendir. Bu merdivenden çıkanlar, Rabbin sohbetine yükselirler. Artık bu makamda mü'min, her yerde O'nunla beraberdir. Yüzünde dâimâ bu beraberliğin ilâhî nûru parıldar.

İşte böyle nûrlu ve bahtiyar sîmâlardır ki, ümmete ve âlemlere maddî ve mânevî birer rahmet ve bereket kaynağı olurlar.

Mâlik bin Dinar -rahmetullâhi aleyh- anlatır:

“Ömer bin Abdülazîz hilâfet makâmına geçtiği zaman, dağlardaki çobanlar:

«-İnsanların idâresini sâlih bir kimse üstlendi.» dediler.

Onlara:

«-Bunu nereden bildiniz?» diye soruldu.

Onlar da:

«-Hayvanlar bile huzur ve sükûn içinde...» dediler.”

Muhammed bin Uyeyne -rahmetullâhi aleyh- de şöyle der:

“Ömer bin Abdülazîz halîfe iken Kirman'da koyun güderdim. Halîfenin rûhâniyet ve adâletinden dolayı bana koyunlar ile kurtlar âdetâ birlikte dolaşır gibi görünürdü. Bir gece ansızın kurtların koyunlara saldırdığını gördüm. Şaşırdım. Sanki dünya, bütün huzur ve sükûnunu kaybediyor gibiydi. İçimden:

«Şu âdil Hak dostu halîfe ölmüş olmalı!» dedim. Araştırdım, Ömer bin Abdülazîz'in o gece vefât ettiğini öğrendim.”

Beşeriyetin kemâlât sayfalarını dolduran böyle nümûne-i imtisal şahsiyetlerle gönül dünyasını yoğurması zarûrî olan insan, Hak dostlarının gönüllerde açtığı basîret gözleriyle arada bir şafak vakitlerinde başını kaldırıp ufku dolduran güneşe ibretle bir nazar etmelidir. Semâlarda çizilen rengârenk ve çeşit çeşit tabloları seyretmelidir. Mâhir bir sanatkârın tablosuna hayran kalırız. Onun, fânî kudreti nisbetinde ortaya koyduğu tasvirlerine alâka duyar, sanatını tebrik ederiz. İşte bu hassâsiyetle temâşâ ettiğimizde, kâinattaki bütün manzara ve sûretlerin mutlak musavviri olan Allâh'ın gözümüzün önünde çizdiği kâinat tablosunda oynattığı

kudret fırçaları ve rengârenk nakışları ne kadar ibretlidir. Bir güle, bir menekşeye bakın... Onlar bu renkleri kara toprağın acaba neresinden bulurlar? Şu âlemde sayıya gelmeyen daha nice incelikler, güzellikler, kudret akışları, sanat hârikaları var... Görebilen kalb için kâinat, bir hârikalar sergisidir. Zîrâ bütün bu güzellikler, Cenâb-ı Hakk'ın cemâlinin hüsnünden sızan bir akistir. Onun için, **şu kâinâtı ibret nazarı ile seyre çıkan gözler ve gönüller, hayret nazarıyla geri dönerler!**

Fakat ne yazık ki akıl ve mantık, çoğu zaman bu hârikaların önünden, üzerinden yuvarlanan yağmur damlacıklarından hiçbir hisse alamayan sert kayalıklar gibi nasipsizce geçip gider.

Rabbimiz, ilâhî sanatının şu kâinattaki kudret ve azamet tecellilerinden kalblerimize tefekkür ve duygu derinliği ihsân eylesin.

Ciddî bir şekilde tefekkür ve muhâsebe edildiğinde görülür ki, kâinattaki kudret akışları her ânımızı kuşatmasına rağmen, kalbler, nefis engeli ile perdeli olduğundan, ilâhî aşk ve dostluğun mahrûmiyeti içindedir. Bu mahrûmiyetten âgâh olamayanları, şâir şöyle îkâz eder:

*Bu gurbetten “dost” deyip gitmezsen âhirete,
Döner o vuslat günü ikinci bir gurbete!..*

Rahmetî

Bu hususta Hazret-i Mevlânâ da şöyle buyurur:

“Ey hakikat yolcusu, o gün gelip çatmadan, kıyâmet kopmadan hakikat padişâhı ile dostluk kur da, o felâket gününde senin elinden tutsun. Zîrâ o gün, onun izni olmadan senin elinden tutacak kimse yoktur. O gün insan, kardeşinden, anasından, babasından, ehlinden ve oğullarından kaçacaktır.”

“O hâlde gerçek dostluğu iyi anla ve bil ki dostluk, son nefesin tohumudur. Yâni âhiret günü içindir, Allâh rızası içindir.”

Bir ömür bu muhabbet sırrıyla yaşayan Yûnus Emre Hazretleri, yanık bir aşk feryâdı ile gönüllere hitap ederek «en yüce dost» çağırır:

*Gel gidelim can durmadan,
Sûret terkini urmadan,
Araya düşman girmeden,
Gel dosta gidelim gönül!*

*Bu dünyada kalmayalım,
Fânîdir aldanmayalım,
Bir iken ayrılmayalım,
Gel dosta gidelim gönül!*

*Biz bu cihândan göçelim,
Ol dost iline uçalım,
Arzu hevâdan geçelim,
Gel dosta gidelim gönül!*

*Ölüm haberi gelmeden,
Ecel yakamız almadan,
Azrâil hamle kılmadan,
Gel dosta gidelim gönül!*

Bu dâvet, hakîkatte Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-Efendimiz'in vefât ânında mübârek dillerinden dökülen:

“Ey Allâh'ım! Refîk-ı a'lâ, refîk-ı a'lâ (en yüce dost, en yüce dost)”
ifâdesindeki aşk ve muhabbetin bir aksedişidir.

Bu akisten gereği gibi nasiplenen gönüller, ilâhî dostluğun zirvesine ulaşır ve ebediyet yolculuğunda:

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“İyi bilin ki, Allâh'ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.” (Yûnus, 62) va'd-i ilâhîsinin sırrına mazhar olurlar.

Yâ Rabbî! Gönüllerimizi, Sen'in yüce rızâna erdirecek bir dostluk ile mâmur eyle! Sev, sevdire, sevindir Allâh'ım!..

Âmîn!..

Âh Vefâ!..

Hakk'a vefâ ancak ve ancak O'nun emirlerine riâyetle gerçekleşir. Bu vefâ, O'na bağlı his ve fiillerin zirvesidir. Çünkü yaratan, yaşatan ve kendisine her an muhtac olunan yegâne varlık O'dur. Hayatımız da ölümümüz de O'nun elindedir. Bu cihetle O'na olan muhabbet ve her nefeste O'nunla râbitali olabilmek husûsiyeti, kulluğun en yüce ufku ve vefâ borcudur.

Mehmed Âkif merhum, kızının nikâh akdine çok sevdiği ahabından olan Bosnalı Ali Şevki Efendi'yi de dâvet etmişti. Yaşlı hoca efendi bu dâvete biraz geç geldi ve gecikme sebebi olarak da, Vefâ Yokuşu'ndan çıktığını söyledi. Merhûm Âkif de, bu yerinde mâzereti, yerinde bir hakikatle mezcederek mütebes-sim ve mânidar bir şekilde şöyle dedi:

“Hangi Vefâ Yokuşu'ndan bahsediyorsun hoca efendi? Nesl-i hâzır (şimdiki nesil) o yokuşu çoktan düzledi...”

Merhûmun hüznle dile getirdiği ve âdeta “âh vefâ” dercesine ifâde ettiği gerçek, insanoğlunun en çok muhtaç olduğu vazgeçilmez bir haslettir. Bu hasleti gerçekleştirmenin güçlüğüne ifâde sadedinde Vefâ Yokuşu'nu çıkmanın güçlüğüne âit sözden istifade sûretiyle telmihte bulunan Âkif merhum, bugünkü cemiye-timizi görse kimbilir nasıl feryat ederdi... Bugün, insanlar izleri silinmiş iyilikleri hatırına bile getirmemekte ve ekseriyetle “**vefâ**” kelimesi, âdeta ve sırf İstanbul'da bir semt adı olarak kalmış bulunmaktadır.

Hâlbuki **vefâ**, İslâmî şiarlardan biri ve belki de en esaslısıdır. Gerçi İslâm nazarında esasların esası îmandır. Fakat, îmanın aynı zamanda bir vefâkârlık tezâhürü olduğu da muhakkaktır. Zîrâ vefâ, ahde riâyet, yâni verilen sözde durmadır. İmân da ruhlar âleminde Rabbi tasdik ve ikrâra bu dünyada sadâkat gösterilmesi, yâni netice itibarıyla bir vefâkârlıktır.

Bununla berâber vefâ, sadece ahde riâyet, yâni verilen sözde durma keyfiyeti değildir. O, Hakk'a karşı samîmiyet ve gönül hâlini değiştirmemek, hısım ak-raba ve din kardeşlerimizden ana-babamıza, îmân nîmetinin bize kadar ulaşma-sında hizmeti geçmiş âlimler ve sâlihlerden peygamberlere kadar fiilî veya hissî bir sûrette güzel alâkaya mecbûr olduğumuz minnettarlığı ve gönül kenetlenmesi-ni gerçekleştirmek ve bu hâli mevsimlik değil -iyi ve kötü günde- ömür boyu devâm ettirmektir.

Vefâ kelimesi, minnettarlık, sadâkat ve istikâmet gibi vasıfların hepsinde bir kumaşın iki yüzünden biri olmak gibi berâberlik ve hattâ bazen ayniyet ifâdesi taşır. Bu temel bakış açısından, îmanın îcâb ettirdiği her tavır ve hareket, aynı za-

manda bir **vefâkârlık** ifâdesi taşıdığı gibi, bu tavır ve hareketlerin aksi de “**vefâsızlık**” olarak kabûl edilir.

Vefâ, peygamberlere, velîlere ve fazîlet sahibi kimselere âit bir vasıf olarak beşerî hayâtı en yüce bir seviyede taçlandıran mânevî bir sıfattır. Bu itibarla bazı müfessirler İslâm’ı, dil ile ikrarla beraber hem kalb ile tasdik, hem Allâh Teâlâ’ya bütün kazâ ve kaderinde teslimiyet ve hem de bir vefâ olarak târif etmişlerdir.

Gönüllerini vefâ menbaından nasiplendirenler, ateş gibi olan nefslerini gül bahçesi hâline getirmişler demektir. Öyle bir gül bahçesi ki, içinde zikir gülleri, tesbîh bülbülleri, îmân ve irfân çimenleri, ilâhî lutuf çiçekleri ve amel-i sâlih ırmakları vardır. Böyle bir gönlün mükâfâtı da kendi hâline uygun olur ki, bu, cennet-i âlâ ve cemâlullâhtır. Böyle gönüllerin önünde ateşler bile vasıf değiştirerek bir gülistâna dönerler. Nitekim İbrâhîm -aleyhisselâm-, Nemrud tarafından dağlar gibi alevlerin içine atıldığı an Cenâb-ı Hakk’ın:

يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ

“...Ey ateş, İbrâhîm’e karşı serin ve selâmet ol!” (el-Enbiyâ, 69) emriyle o alevler bir gülistân hâlini almıştır. Zîrâ İbrâhîm -aleyhisselâm-, ateşe atılmadan önce nefis alevini vefâ sularıyla söndürmüştü ve Cenâb-ı Hakk’a sadâkatini her vechile tezâhür ettirmiş bir peygamberdi.

Fahr-i Kâinât -aleyhissalâtü vesselâm- Efendimiz’in üsve-i hasene, yâni en güzel bir nümûne-i imtisâl olan hayâtı da baştan sona âdeta bir vefâ sergisidir. O Varlık Nûru, fetihten sonra Mekke’de onbeş gün kalmışlardı. Bunun üzerine Ensâr’dan bazıları endişelenmişler ve Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in bir daha Medîne’ye dönüp dönmeyeceklerini düşünmeye ve aralarında bunu hüznle konuşmaya başlamışlardı. Çünkü Allâh Teâlâ, O’na doğup büyüdüğü mübârek ve mukaddes yerin fethini nasîb buyurmuştu. Ensâr-ı Kirâm’ın bu tedirginliklerini sezen Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, onların yanına giderek:

“–Konuştuğunuz nedir?” diye sordular.

Onların endişelerini öğrendikten sonra da büyük bir vefâ örneği olarak şöyle buyurdular:

“–Ey Ensâr! Öyle bir şey yapmaktan Allâh’a sığınırım. Ben sizin memleketinize hicret ettim. Hayâtım hayâtınızdır. Ölümüm de sizin yanınızdadır.” (Müslim, Cihad, 86; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 538)

Bu vefâyı, vefat hastalığında mescide son ziyaretinde minbere çıktıklarında muhâcirlere:

“Sizlere Ensâr’a iyi muâmele etmenizi tavsiye ederim. Onlar benim cemaatim, sırdaşlarım ve eminlerimdir. Üzerlerine düşen görevleri hakkıyla yapmışlardır. Hizmetlerinin karşılığı ise henüz tam olarak ödenmemiştir. (Âhirette fazlasıyla ödenecektir.) Bu sebeple Ensâr’ın iyilerine iyilikle muâmele edin, kötülük yapanlarını da affedin.” (Buhârî, Menâkıbu’l-Ensâr, 11) buyurmak sûretiyle o son demlerinde dahî tekrarlادılar.

Denilebilir ki bütün peygamberler, bir bakıma beşeriyete vefâyı en yüksek seviyede tâlim eden rehberlerdir. Allâh Teâlâ’nın muhabbetine nâil bir kul olabilmek için, hidâyet rehberimiz Hazret-i Muhammed Mustafâ -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in vefâ hususunda koyduğu düsturları gönlümüzün en müstesnâ ölçüleri hâlinde yaşamak zarûreti vardır. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1. Âlemlerin Rabbi olan Allâh’a vefâ:

İlk ünsiyet ve onun netîcesi olan vefâ, Allâh -celle celâlühû-’yadır. Zîrâ Cenâb-ı Hak, ezelde yarattığı ruhlara:

أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ

“...Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Buyurdu. Onlar da:) Evet (Sen bizim Rabbimizsin!)...” (el-A’raf, 172) diyerek ikrarda bulundular.

Bu ikrar hususu, Cenâb-ı Hakk’ın ulûhiyetini ve insanların kulluğunu kabullenmeyi ifâde eden bir ahitleşmedir. Bunu kabûl eden, ikrârında sadâkat gösterip kulluğunu hayâtı boyunca en güzel şekilde devâm ettirmekle vefâkârlık göstermiş olur. Çünkü bu vefâkârlık için sâdece ikrar kâfi değildir. Bu kabullenişin doğurduğu bir takım aklî ve vicdânî mükellefiyetler vardır. Bunlar da Allâh’ın emirlerine riâyet ve nehiyelerinden kaçınmaktır.

O hâlde Hakk’a vefâ, ancak ve ancak O’nun emirlerine riâyetsizlikle gerçekleşir. Bu vefâ, O’na bağlı his ve fiillerin zirvesidir. Çünkü yaratan, yaşatan ve kendisine her an muhtaç olunan yegâne varlık O’dur. Hayâtımız da ölümümüz de O’nun elindedir. Bu cihetle O’na olan muhabbet ve her nefeste O’nunla râbıtalı olabilmek husûsiyeti, kulluğun en yüce ufku ve vefâ borcudur. Firavun’un, îmân ettikleri için büyük bir zulümle kol ve bacaklarını çaprazlama keserek hurma dallarına astırdığı sihirbazların bu durum karşısında:

“Yâ Rabbî, bizi şu belâdan kurtar, rahata erdir!” şeklinde değil de:

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَقَّئْنَا مُسْلِمِينَ

“...Allâhım! Üzerimize sabır yağdır ve bizim canımızı müslümanlar olarak al!” (el-A’raf, 126) diye niyâz etmeleri ne muazzam bir kulluk vefâsıdır.

Böyle vefâ ve sadâkat timsâli kullar hakkında Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede şöyle buyurur:

لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ

“Allâh sadâkat gösterenleri, sadâkatleri sebebiyle mükâfâtlandıracaktır...” (el-Ahzâb, 24)

Diğer bir âyet-i kerîmede ise ehl-i vefâ olan mü'minleri şöyle senâ eyler:

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَن قَضَىٰ نَحْبَهُ
وَمِنْهُمْ مَن يَتْتَرِطُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا

“Müminler içinde Allâh’a verdikleri sözde duran nice erler vardır. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir.” (el-Ahzâb, 23)

Bu hakikat dolayısıyla Hazret-i Mevlânâ, irfân yolcularına bu fânî âlemdeki imtihan ve ibtilâlara karşı sabır ve Hakk’a vefâ sadedinde mecaz yoluyla şöyle seslenir:

“Ey bülbül! Kara kış yüzünden ne vakte kadar feryat edeceksin? Ey bülbül! Durmadan cefâdan bahsetmek revâ mıdır? Eğer gönlün, yârine gerçekten bağlı ise, gözünü aç da şükret; **vefâdan bahset!** Dikenî bırak, gülden bahset! Güllün sap ve köke âit sıfatlarından geç; onun zâtına bak! Şu fânî âlemle niçin bu kadar meşgulsün; yoksa varmak istediğin yer, ötelerin ötesi değil mi?”

İşte Mevlânâ Hazretleri’nin de ifâde ettiği gibi, asıl varılacak ebedî menzili fânî ve gelgeç sevdâlar peşinde koşarak unutmaya vefâsızlığının neticesi, büyük bir hüsrandır. Cenâb-ı Hak, kullarını bu gaflete düşmekten ikâz sadedinde şöyle buyurmaktadır:

“Allâh’ı unutan ve bu yüzden Allâh’ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkan kimselerdir.” (el-Haşr, 19)

“Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayâtı olacak ve biz onu, kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz. O: «—Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Oysa ben, hakikaten görür idim!» der. (Allâh) buyurur ki: İşte böyle! Çünkü sana âyetlerimiz geldi; ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun!” (Tâhâ, 124-126)

İşte bu fânî dünyada âlemlerin Rabbi olan Allâh’a vefâ gösteren, âhirette de vefâ görecektir. Zîrâ vefânın en yücesi bizzat Allâh Teâlâ’ya âittir:

“...Allâh’tan başka ahdine daha çok vefâ gösteren kim vardır?..” (et-Tevbe, 111) ilâhî hitâbı da bunu beyân etmektedir. Hâl böyleyken bütün bunların zıddına dünyada gaflete dalıp Rabbini unutan da, en ufak bir iyilik ve yardıma bile muhtâc olunan o dehşetli kıyâmet gününde, bu vefâsızlığının bedelini çok acı bir şekilde ödeyecektir. Zîrâ vefâ, başta kullukta olmak üzere, dostlukta ve ezcümle bütün hususlarda aranan ve arzulanan bir vasıftır ki, karşılığı da ancak vefâdır. Hazret-i Mevlânâ bu nükteyi ne güzel îzâh eder:

“Aşk, muhabbet, dostluk gibi hususların cümlesi vefâyâ bağlıdır ve dâimâ vefâlı olan kimseyi ararlar. Onlar, vefâsız bir gönle aslâ yaklaşmazlar.”

“Kalem: «Vefânın karşılığı vefâ; cefânın karşılığı da cefâdır.» diye yazmış ve mürekkebi de kurumuştur.”

“Bir pâdişah, kendisine hâinlik eden kimse oğlu bile olsa onun başını gövdesinden ayırır. Fakat bir Hintli köle pâdişaha vefâ gösterirse, eller o köleyi «çok yaşa» diye alkışlar... Onun gördüğü itibârı yüzlerce vezir göremez.”

“Köle de ne ki; eğer bir kapıda vefâlı olan köpek dahî olsa, sahibinin gönlünde o köpeğe karşı yüzlerce râzılık, yüzlerce memnûniyet duygusu yeşerir. Sâhibi o köpeği muhabbetle okşar...”

2. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e vefâ:

Allâh’a karşı vefâdan sonra en ulvî ve en gerekli vefâ, Âlemlerin Efendisi olan Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e müteveccih olandır. Bu vefâ, «ümmetî, ümmetî» diyerek Cenâb-ı Hakk’a tazarrû ve niyazlarında öncelikle ümmeti için talepte bulunan Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-’adır.

Peygamber’e sevgi ve muhabbetle derinleşmekle başlayacak olan bu vefâ, onun sünnet-i seniyyesi etrafında pervâne olabilmekle mümkündür. O yüce Peygamber ki, bizi Allâh’a götüren, hayat ve ölüm karşısında irşâd ederek sonsuz saâdet yollarını aydınlatan yegâne kandilimiz olmuştur. O’na vefâyı ve O’nun bu vefâyâ mukâbelesini anlatan şu hâdiseler ne kadar ibretlidir:

Uhud Harbi’nin mü’minlerin aleyhine döndüğü safhada müşrikler Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’i öldürmek kasdıyla bütün güçleriyle saldırıyorlardı. Öyle ki o Âlemler Serveri’nin mübârek dişlerini şehîd ettiler. O dehşetli hengâmede Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in yanında bulunan Ashâb-ı Kirâm’ın fedâkârlık ve vefâları kâ’bına varılmaz birer dâsitânî tezâhürler hâlinde tahakkuk ediyordu. Kimi vücûdunu O’na siper ediyor, kimi gelen oklara ellerini kalkan yapıyor, kimi düşmana ok atarak onları püskürtmeye çalışıyordu. O gün Rasûllullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in yanında müşriklere bin kadar ok attığı rivâyet edilen Sa’d ibn-i Ebî Vakkâs -radiyallâhu anh- da, öyle

cansiperâne gayretler içindeydi ki onun bu vefâkâr ve fedâkâr hâli karşısında Âlemlerin Efendisi memnûniyetlerinden şöyle seslendiler:

“Anam babam sana fedâ olsun, ey Sa’d!”

Hazret-i Ali -radiyallâhu anh- der ki:

“Ben, Nebî -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in Sa’d ibn-i Ebî Vakkâs’tan başka bir kişiye ana ve babasını fedâ ettiğini söyleyerek hitâbda bulunduğunu işitmedim.” (Buhârî, Cihâd, 80; Müslim, Fedâilü’s-sahâbe, 41/1876)

Bir başka misâl:

Hudeybiye günü Hazret-i Osman -radiyallâhu anh-, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- tarafından elçi olarak Mekke’ye gönderilmişti. Hazret-i Osman -radiyallâhu anh-, müşriklere niyetlerinin umre yapıp dönmek olduğunu anlattı. Fakat müşrikler o yıl için izin vermediler. Hazret-i Osman’a:

“–İstiyorsan sen şimdi tavâf edebilirsin!..” dediler.

Fakat kendilerini Allâh’a ve Rasûlü’ne adayanlardan olan Hazret-i Osman -radiyallâhu anh-:

“–Hazret-i Peygamber Kâbe’yi tavâf etmedikçe ben de edemem! Ben Beytullâh’ı, ancak O’nun arkasında ziyâret ederim. O’nun kabûl edilmediği yerde ben de yokum!..” diyerek Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e olan sadâkatini bildirdi.

O sırada Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- gelişen hâdiseler üzerine ashâbının bey’atini kabûl ediyordu. Hazret-i Osmân -radiyallâhu anh- orada bulunmadığı için bey’atin sonunda Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bir eliyle diğer elini tutarak:

“–Allâh’ım! Bu da Osman’ın bey’atidir!” buyurdular. (Buhârî, Ashâbu’n-Nebî, 7; Tirmizî, Menâkıb, 18)

Hazret-i Osman -radiyallâhu anh-’ın mazhar olduğu bu iltifât-ı Peygamberî, ondaki vefâ ve sadâkate sarılmak şartıyla bütün ümmete şâmindir. Bizler de gönüllerimizdeki vefâ ile Bey’atü’r-Rıdvân’da bulunan sahâbîye kalben iştirak edebilir ve:

“(Ey Rasûlüm!) Muhakkak ki Sana bey’at edenler ancak Allâh’a bey’at etmektedirler. Allâh’ın eli (kudreti) onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allâh’a verdiği ahde vefâ gösterirse Allâh, ona büyük bir mükâfat verecektir...” (el-Fetih, 10) âyet-i kerîmesindeki müjdelere nâil olabiliriz.

Buna nâiliyet için, O’nu lâıykıyla sevip O’na vefâkâr olabilmenin yolu, Kur’ân-ı Kerîm’de:

النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ

“Peygamber, mü’minler için canlarından evlâdır...” (el-Ahzâb, 6) âyet-i kerîmesiyle ifâde edilmiştir.

Bu ve benzeri nice bağıllık ve vefâ ifâdeleri çerçevesinde peygamber âşıkları, Fahr-i Âlem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in mübârek saç ve sakallarından kadem-i pâkine (ayak izine) kadar O’nun her emânetini başlarına taç etmişlerdir. O’nun hırkasından asâsına, kılıcından oklarına ve mühr-i şerîfine kadar günümüze dek gelen bütün emânetler, işte hep bu hissiyatla devam etmiş ve O’na âit olan her şey **mukaddes bir emânet** olarak telâkkî edilmiştir. Bu meyânda bilhassa Osmanlı’nın gösterdiği îtinâ, hürmet ve vefâ, dillere destandır. Öyle ki, bazı mütefekkirler Osmanlı’nın altı yüz küsur senelik muhteşem bir ömre mazhariyetini, Kur’ân ve sünnete ittibâyâ ilâveten Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’den ümmete ulvî birer hâtıra olarak kalan mukaddes emânetlere gösterdiği göz kamaştırıcı ihtiram tezâhürlerine bağlarlar.

3. Din büyüklerine vefâ:

Her mü’min din büyüklerine karşı da vefâ hissiyle dolu olmak mecbûriyetindedir. Allâh ve Rasûlü’nün getirdiği emir ve nehiyleri, güzel ahlâkı ve iki cihânımızı aydınlatan ulvî kandilleri bizlere taşıyan İslâm büyükleridir. Cemiyetler, onların irşâd ve tâlimleriyle istikâmetlenir ve mânevî âlemlerini tezyîn ederek istikbâle yürürler. Bunun içindir ki:

“Âlimlerin ölümü, âlemlerin ölümü gibidir...” buyrulmuştur.

Diğer taraftan Cenâb-ı Hakk’ın:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

“Ey îmân edenler, Allâh’tan korkun ve sâdıklarla beraber olun!” (et-Tevbe, 119) beyânındaki sâdıklar kelimesine bazı müfessirler sadâkat ehli, yâni vefâ sahipleri mânâsını vermişler ve âyeti:

“Îmân ve İslâm yolunda vefâ sahipleri ile birlikte bulunun ve siz de vefâ ehli olun ki, dünya ve âhirette kurtuluşa nâil olabilesiniz!” şeklinde de îzâh etmişlerdir.

4. Ana-babaya ve hısım-akrabâyâ vefâ:

Ana-baba hakkı, üzerinde en çok durulan hususlardandır. Onlara hizmet, güzel söz ve ikram, bilhassa yaşlandıkları zaman evlâdların en büyük vefâ borcu-

dur. Kur'ân-ı Kerîm'de Allâh'a ibâdetten sonra ana-baba sevgisi ve hizmeti telkîn edilmektedir. Cenâb-ı Hak buyurur:

“Rabbin, yalnız kendisine ibâdet etmenizi ve ana-babaya iyilikte bulunmayı emretmiştir. Eğer ikisinden biri veya her ikisi, senin yanında iken ihtiyarlayacak olursa, onlara karşı «öf» bile deme, onları azarlama. İkisine de hep tatlı söz söyle. Onlara rahmet ve alçak gönüllülük kanatlarını ger ve: «Rabbim! Küçükken beni (merhametle) yetiştirdikleri gibi Sen de onlara merhamet eyle !» de!” (el-İsrâ, 23-24)

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in mübârek hayâtı, nice vefâkârlık nümûneleriyle doludur:

Hazret-i Alî -radiyallâhu anh-'ın annesi Fâtıma binti Esed -radiyallâhu anhâ-, gençlik yıllarında Hazret-i Peygamber'e gerçek annesiymiş gibi hizmet etmişti. Bu sâlihâ kadın vefât ettiği zaman Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, cenâzenin yanına gelmiş, başucuna oturmuş ve onun fedâkârâne hizmetine Hak katında şâhidlik ederek şöyle buyurmuştur:

“Ey annem! Allâh sana rahmet eylesin. Sen, benim öz annemden sonra annemdin. Kendin aç kalır beni doyururdun, kendin giymez beni giydirdirdin, kendini güzel yiyeceklerden alıkoyarak bana yedirirdin ve bunları yaparken Allâh'ın rızâsını ve âhiret yurdunu arzu ederdin.”

Sonra Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, cenâzenin üç kere yıkanmasını emir buyurdu. Sıra, içinde kâfûr denen güzel kokunun bulunduğu suya gelince Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bu suyu onun üzerine kendi eliyle dök-tü. Sonra kendi gömleğini çıkarıp ona giydirdi. Cenâze bu gömlek üzerinden ke-fenlendi.

Kabir açılıp sıra lahitin kazılmasına gelince, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, lahiti kendi elleriyle kazdı ve toprağını kendi elleriyle çıkardı. Bu işi bitirdikten sonra lahite yan üstü uzandı ve şöyle buyurdu:

“Diriltlen ve öldüren, Allâh'tır. O, hiç ölmeyen diridir. (Allâh'ım!) Annem Fâtıma binti Esed'e mağfîret eyle. Ona hüccetini (kelime-i tevhid'i) telkin eyle ve girdiği yeri (kabrini) ona genişlet. Peygamberinin ve benden önceki peygamberle-rinin hakkı için (duâmu kabul eyle). Şüphe yok ki Sen, merhametlilerin en merha-metlisisin...”

Sonra Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- cenaze için dört tekbir getir-di, ardından da Abbâs ve Ebû Bekir -radiyallâhu anhümâ- ile birlikte bizzat kendi-si cenâzeyi kabre koydular.” (Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, XXIV, 351-2)

Allâh Rasûlü'nün örnek hayâtında, böyle vefâ hissiyle yeşermiş daha nice kâbına varılmaz misaller bulunmaktadır ki, kıyâmete kadar bütün insanlığa verilmiş eşsiz birer fazîlet dersi hükmündedir.

Nitekim Huneyn Vak'ası'ndan sonra Havâzin kabîlesinden bir hey'et, Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e gelmiş ve müslüman olduklarını bildirerek esirlerinin serbest bırakılmasını istemişti. İçlerinden biri de:

“–Bizde senin süt annelerin ve mürebbiyelerin var!” diye hitâb etti.

Bunun üzerine Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- büyük bir vefâ hissiyle:

“–Bana ve Abdülmuttalib oğullarına düşen esirleri size geri veriyorum.” buyurdular.

Ashâb-ı Kirâm da aynı fazîletten nasîb alabilmek için gönül hoşluğu ile:

“–Bizler de esirlerimizi Allâh'ın Peygamberi'ne hibe eyledik!” dediler.

Böylece o gün altı bin esir, dünyevî hiçbir karşılık alınmadan serbest bırakıldı. Bu eşsiz fazîlet neticesinde bütün Havâzinliler, topyekûn İslâm'ı kabûl ettiler.

Ana-babadan sonra, hısımlık ve akrabâ muhabbeti ve onlara vefâ gelir. Hısımlık iki türlüdür. Biri umûmî mânâdaki îmân ve fazîlet yakınlığıdır. Diğer olan husûsî yakınlık ise akrabâlık yakınlığıdır. İslâmî ifâde ile akrabâlığa “ulû'l-erhâm”, akrabâ ziyâretine de “sıla-yı rahim” denir. Akrabâ ile ilgiliyi kesmek; kötü, çirkin ve günah bir davranıştır. Buna binâen:

“Akrabâ ile ünsiyeti kesmiş bir kimsenin bulunduğu meclise rahmet inmez.” buyrulmuştur.

Dînimiz de hısımları hiçbir iyilik ve yakınlıktan uzak tutmamayı ve yakın akrabâdan uzak akrabâyâ doğru dereceli bir şekilde haklara riâyeti emretmiş ve bunu hayatî bir vazîfe olarak sırtımıza yüklemiştir.

Âile teşkilâtı ve akrabâlık tezâhürleri Allâh -celle celâluhû-'nun acâib ve garâib tecellîlerindenidir. Yabancıları, nikâh gölgesinde birbirine can-ciğer yapan, onları akrabâlık şeklinde muhabbet dalları gibi zümrütleştirilen râbıtalara ve hısımlık ciltleri, Rabbimizin lutf u ihsânı cümlesindenidir. Hısımlık bağlarını kesmek, çok çirkin bir vefâsızlıktır. Zâhirî uzaklıklar, Hazret-i Âdem ve Hazret-i Havvâ'nın insanlık izdivâcında birleşmektedir. Takvâ neş'eleriyle vefâ duygu ve fazîletlerinin, soy-sop telakkîlerinin üzerinde olduğu muhakkaktır.

Dünya saâdeti, İslâmî bir aile ve akrabâlık râbitasıyla güçlenir. Dünyadaki samîmiyet ve o samîmiyetin devâmı olan vefâ duygusu, âhiretin de saâdetidir.

Vefâ gösterilmesi gerekenler sadece bu saydıklarımızdan ibâret değildir. Bilhassa dostlara ve din kardeşlerine vefâyı gönle yerleştirmelidir. Diğer taraftan ecdâda vefâ, dirilerimize ve ölülerimize vefâ, vatana vefâ ve toplumdaki bütün emânetlere vefâ, sağlam karakter ve şahsiyetlerin vasıflarındandır.

Bilmelidir ki kulda ancak takvâ hissi ve **vefâ** şuuru, ilâhî sınırların ihlâl edilmesine ve muhabbet kalesinin yıkılmasına râzı olmaz. Aksi hâlde nefs, nice nifâk ve gaflet yollarında dolaşarak gönlü uçurumdan uçuruma sürükler. Nitekim ilâhî gazaba dûçar olan nice kavimlerin helâk sebebi dâimâ Hakk’a verdikleri sözde durmamaları olmuştur. Onlar, ahde vefâkârlık etmek, insanlık borcu ve gereği iken buna yanaşmadılar. Böylece ilim ve idrâk, mârifet ve iz’andan mahrum kalarak helâk oldular. Onların hâlleri görenlere ve sonradan gelenlere bir ibret dersi, muttakîler için de bir öğüt vesîlesi kılındı. Âyet-i kerîmede buyrulur:

“Onların çoğunda sözünde durma diye bir şey, yâni ahde vefâ görmedik...” (el-A’raf, 102)

Allâh’ın kendisine verdiği nîmetleri unutup basit bir nefsânî temâyülün esîri olarak vefâsızlık gösterenlerin hâlini Ferîdüddîn Attâr Hazretleri’nin şu kıssası ne güzel aksettirir:

Pâdişâhın husûsî nazarlarına mazhar olmuş bir av köpeği vardı. Avcılıkta mâhir ve usta idi. Pâdişâh, ona son derece değer verir ve her ava çıkışında onu mutlaka yanına alırdı. Tasmasını mücevherlerle süslemiş, ayaklarına altın ve gümüşten yapılmış halkalar ve bilezikler taktırmıştı. Sırtı da sırmalı atlas bir çulla kaplıydı.

Birgün pâdişâh, yine onu yanına almış olduğu hâlde saray erkânı ile birlikte ava çıktı. Tasmanın ipek ipi elinde, at üzerinde vakur bir şekilde ilerleyen sultan, gâyet neş’eli idi. Fakat birden bu neş’esini kaçıran bir şey gözüne ilişti. Çok sevdiği köpeği, pâdişâhını unutmuş bir vaziyette başka bir şeyle oyalanmaktaydı. Pâdişâh, önce mahzûn olarak elindeki ipek ipi çektiyse de köpek direndi; önündeki kemik parçasını kemirmeye devam etti. Bu hâl karşısında pâdişâh, hayret ve hiddet hisleri arasında haykırdı:

“–Huzûrumda beni unutarak başka bir şeyle meşgûl olmak! Nasıl olur bu?!” dedi.

Son derece üzüldü. Köpeğinin bu nankörlük, vefâsızlık ve duygusuzluğu ona çok dokunmuştu. Bir köpek de olsa mâzûr görüp affetmek içinden gelmedi. O kadar izzet, ihsân ve ikrâma karşı köpeğinin bir anda hem de bir kemikle kendisini

unutması, gönül yaralayıcı ve vefâyı zedeleyici bir tavır olarak aslâ affedilebilecek bir husus değildi. Gazapla:

“–Yol verin şu edepsiz!” dedi.

Köpek, bu hiddetin mânâsını kavradı, ancak iş işten geçmiş, yapacak bir şey kalmamıştı. Öyle ki, etrafındakiler pâdişâha:

“–Sultanım, üzerinde mücevher, altın, gümüş ne varsa alalım da öyle bırakalım!” dediklerinde pâdişâh:

“–Hayır! Bırakınız öyle gitsin!” dedi.

Ardından ilâve etti:

“–Bırakınız öyle gitsin! Öyle gitsin de, ıssız, kızgın ve bomboş çöllerde garip, aç ve susuz kalsın; onlara bakarak kaybettiği ikrâm ve lutufların acısını sürekli yaşasın!..”

Cenâb-ı Hakk’ın sayısız nîmetlerinin kadrini bilemeyip basit, fânî ve süflî menfaatlerin peşine takılarak helâk olup giden vefâsız kimselerin hâlini aksettiren bu kıssa ne kadar ibretlidir. Bu hâle düşen kimse, sonunda bu fânî takıntılarının bomboş olduğunu görür, ama her şey bitmiş olur. Hazret-i Mevlânâ buyurur:

“Vefâsızlık, köpekler için bile bir leke ve ayıp olduğu hâlde, sen nasıl oluyor da insan olarak vefâsızlık gösteriyorsun?”

Bu itibarla büyükler, Hak yolcularına şöyle seslenmişlerdir:

“Gâfillerin de sâlihlerin de hâllerinden lâıykıyla ibret al ve Allâh’a vefâkâr bir kul olmaya bak!”

Evet bütün mesele bu: Sâdece vefâkâr bir kul olabilmek.

Cenâb-ı Hakk’a sonsuz şükürler olsun ki bizleri böyle bir kulun çok yakınında senelerce bulunmak şeref ve bereketine nâil eyledi. Bu müstesnâ şahsiyet, 1999 Temmuz’unda Hakk’ın rahmetine tevdi eylediğimiz, Sahrâ-yı Cedîd mezarlığında medfun, muhterem pederimiz **Mûsâ Efendi** -kuddise sirruh-’tur.

Meşreb olarak Ebû Bekir Sıddîk -radiyallâhu anh- Hazretleri’nin zamanımızdaki kâmil bir mümessili bulunan pederimiz ve üstâdımız, sevenleri arasında **“sâhibu’l-vefâ”** olarak mâruf olmuştu. Bu tâbir, o büyük zât için hiç şüphesiz, sebepsiz kullanılmış değildir. Zîrâ o Hak dostu, bütün bir ömrünü müstesnâ bir vefâ ve sadâkat âbidesi hâlinde yaşayan bir gönül ufku, gündüzlerimizin güneşi ve gecelerimizin hilâli idi. O bir istikâmet kutbu, ârifler sultânı idi.

O, buraya kadar anlattığımız bütün vefâ tezâhürlerini gönlünde cemetmiş ve bundan dolayı **“sâhibu’l-vefâ”** olarak yâd olunmayı hak etmiş bir vuslat gon-

casıydı. Vefâtının ardından geçen şunca zaman, gönlümüzdeki ayrılık yaralarını bir nebze olsun sarmadı. Bilâkis daha da şiddetlendirdi. Zîrâ onun târifsiz bir vefâ ile mütehallî olan gönül iklimi, bizlere dâimâ sadâkat ve bağlılığın, muhabbet ve aşkın müstesnâ bir tâlimgâhı idi.

Allâh -celle celâlühû-, bir kuluna şerefli bir hizmet takdir buyurduğu zaman, ona bu işin liyâkatini de lutfeder. İşte bu yönden bakılınca, Mûsâ Efendi'nin şahsiyetindeki zâhirî ve bâtınî kemâlât, her yönüyle müşâhede edilmekteydi. O, çok zor ve güç olan vukuât ve hâdiseleri bile en ince teferruâtına kadar derin bir firâset, anlayış ve hassâsiyet ile tesbît ederdi.

Onun vefâ ikliminde sergilediği nâdide güller, karanfiller, nergisler ve sümbüller, gönül bahçelerimizi yeşerten solmaz güzelliklerdir. Ondaki Hakk'a sadâkat, Kitab ve Sünnet'e sarılış, yaptığı infaklarla ecdâd emânetine tesâhüb, akraba ve dostlara, hattâ dostların dostlarına olan yakın alâka ve muâmele, vakıf hizmetlerindeki gayret vb. binbir letâfet dolu hâller; hep bizlere “elest bezmi”nde Rabb'e verilen sözün nasıl yerine getirileceği hususunda en güzel nümûnelerdi.

Mûsâ Efendi'nin sayısız vefâ duygularından birkaçını şu şekilde sergileyebiliriz:

O, cemiyette vefâsızca yalnızlığa terkedilmiş ve ıztıraplarıyla başbaşa bırakılmış garip ve yaşlı kimseler karşısında fevkalâde duygulanırdı:

“Bizim, bu garipleri aslında evimizde barındırmamız îcâb eder. Lâkin buna muktedir değiliz. O hâlde bir huzur yurdu inşâ etmeye mecbûruz.” diyerek birkaç yakınıyla berâber bu güzel düşüncüyü fiiliyâta geçirmişlerdi. Zaman zaman da garipleri ziyâret edip onların ihtiyaçlarıyla yakînen alâkadar olurlardı.

Onun gönlü, bahçedeki kedilerin karakterlerine kadar uzanır, onları sıfatlarıyla isimlendirerek yavrularına olan sadâkat ve merhametlerine göre her birine ayrı ayrı muâmele ederlerdi.

Şahsen benim daha kundak yaşımdayken hizmetimi gören hemşireyi, elli beş sene sonra bile aratarak buldurmuş ve ona izzet ve ikramlarda bulunmuşlardır.

Hele onun, üstâdı **Sâmî Efendi** Hazretleri'ne olan vefâsı, dillere destandı. Bayram günlerinde ilk ziyâret ettiği yer, Sâmî Efendi'nin eviydi. Yine ilk kurbanları onun için keserdi. Bilhassa onun muazzez rûhuna hatimler okunmasına vesîle olur ve her yıl sevenleri tarafından üstâdı için tilâvet edilen onbinlerce hatm-i şerif, vefâkar gönlünü ziyadesiyle memnûn ederdi.

Hâsılı o, bütün bir ömrünü kaplayan davranış ve yaşayışıyla bizlere, «sevenlerin vefâsının ne olması ve nasıl olması gerektiği» husûsunda Ebû Bekir -radiyallâhu anh- misâli bir aşk ve muhabbet muallimliği yaptı. Şimdi cümle ehl-i

muhabbete düşen, o aşk ve muhabbet şâhının yeşerttiği vefâ toprağında bir peygamber goncası hâline gelebilmek...

Cenâb-ı Hak, cümlemize ihsân buyursun!

Allâh'ım! Gönüllerimize o “sâhibü'l-vefâ”nın güzel hâllerini ihsân ederek bizleri sâlihler zümresine dâhil eyle! Amellerimize sadâkat ve samîmiyet lutfedip cümlemizi Naîm cennetlerinin vârisleri kıl! Neslimizden ve zürriyetimizden muttakîlere sertâc olacak göz nûru ve gönül sürûru evlâdlar ihsân eyle! Cümlemizi Sana, Rasûl'üne, ana-babaya, akrabâya, bütün ehl-i îmâna, vatan ve millete ve diğer emânetlere karşı vefâkâr eyle! İki cihânda da rızâ-yı şerîfin ikliminde yaşat!

Âmîn!..

Örnek Bir İmân Ehli Olmak

Hak dostları, Cenâb-ı Hakk'ın aşk ve muhabbetinin tecellisi altında olduğu için mercek altında bir kağıdın yanması gibi nefsânî temâyüller onlarda ömrünü tüketmiştir. Böylece nûrânî bir câzibe merkezi hâline geldiklerinden diğer insanlar da gayr-i irâdî olarak onların nûrânî güzelliklerine kapılırlar.

Allâh -celle celâlihû- kullarını hidâyete erdirmek için, kendi içlerinden karakter ve şahsiyet sahibi müstesnâ yaratılışlı sâlih insanları rehber olarak vazîfelendirmek sûretiyle kullarının saâdete ermesine yardımda bulunmaktadır.

İnsan, yaratılış olarak karakter ve şahsiyete hayrandır. Yâni onun hak ve hakîkate yönlendirilmesi ve rûhânî terbiyesinde akıl ve gönlüne tesir edebilecek fiilî bir örneğe ihtiyaç vardır. Onun içindir ki Cenâb-ı Hak, sadece kitap değil, beşeriyeti irşâd için onların üzerinde her bakımdan derin iz ve tesirler bırakan yüksek şahsiyet ve karakter sahibi kimseler, yâni peygamberler göndermiş, onların izinden yürüyen velîler ihsân etmiştir. Nebîler ve velîler öyle şahsiyetlerdir ki, onlara güzel olmayan bir vasfı düşmanları bile yakıştıramamışlardır. Bu sâyede nice insanlar, hak ve hakîkate âşinâ olmuş ve îmânla şereflenmişlerdir. Nitekim sahâbe-i kirâm da, Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in canlı bir Kur'ân hâlindeki müstesnâ şahsiyet ve karakterine hayran kalarak îmân etmiş ve onun etrafında pervâne olmuştur. Kız çocuklarını diri diri gömen yarı vahşî insanlar eriyip yok olmuş, onların yerine İslâm tarihinin en zirve âbide şahsiyetleri tezâhür etmiştir.

Bu itibarla îmân, ihlâs ve takvâ yolunda yürüyen ehl-i îmânın en mühim vasfı, peygamberine yaraşır bir şahsiyet inşâsı olmalıdır. Böyle bir haslet ve husûsiyete sâhip bulunan mü'minler, âdeta birer hidâyet mıknatısı olurlar. Bundan mahrum olanlar ise, farkında olmadan hidâyettekileri bile bezdirecek ve yoldan çıkaracak bir rolü üstlenmiş bulunurlar. Bu gerçeği Hazret-i Mevlânâ şöyle hikâye eder:

“Bâyezîd-i Bistâmî Hazretleri zamanında, ateşe tapan biri vardı. Birgün îmânlı bir kişi, ona dedi ki:

«–Ne olur müslüman olsan da selâmete ersen; şeref ve ululuk elde etsen...»

Ateşe tapan kişi de şu cevâbı verdi:

«–Ey benim kurtuluşa ermeme murâd eden kişi! Her ne kadar ağzımda sağlam bir mühür varsa da, yâni îmânımı açıkça söyleyemiyorsam da, gizliden gizliye ben Bâyezîd'in îmânına inanıyorum. Çünkü onda bambaşka bir güzellik ve derinlik var. Ben henüz dîne, îmâna tam gönül vermiş değilim, ama onun

îmânındaki yüceliğe hayranım. O; herkesten farklı, zarîf, ince ruhlu, latîf, nurlu, çok yüce bir nümûne insan.

Yok eğer beni dâvet ettiğin îmân, sizin îmânınız ise, ben o îmânda yokum... Zîrâ benim sizdeki îmâna ne meylim ne de isteğim var. Çünkü bir kimsenin gönlünde îmân etmeye yüzlerce meyil olsa da îmâna gelmek istese, sizin sertlik ve katılığıңызdan dolayı kaskatı kesilir, soğur. Artık onda îmân etme meyli de zaafa uğrar. Zîrâ o, sizde İslâm nâmına mânâsı olmayan bir isim ve âdeta kuru bir marka görmüş olur. Bu hâl; susuz çöllere, gül, meyve-sebze yetiştirecek münbit bir arâzi gözüyle bakmak kadar acâip ve mânâsızdır...

Benim görebildiğim kadarıyla îmânın bütün câzibe ve nûrâniyeti Bâyezîd'in îmânında var. Onun îmânının bir zerresi, bir katreye damlasa, o bir umman hâline döner.

Sizin îmânınız ise, kabukta kaldığı için riyâ ve gösterişin esâretine girmiş. Gelip geçici bir inanç, çirkin sesli ve ruhsuz bir müezzin gibidir ki, sevdireceği yerde uzaklaştırır. Yâni sizin îmânınız, gül bahçesine girse, güllere diken olup onları kurutur.

Fakat Bâyezîd Hazretleri'nin îmân güneşi, o mübârek rûhunun feyiz semâsından doğar da bu âlemde parlarsa, bu değersiz dünya, ta yerin dibine kadar zümrüt kesilir, cennete döner; mü'minlerin gönül dünyaları da feyiz menbai olur. Onun için Bâyezîd'in îmânı ve sıdkı, benim gönlümde ve canımda îmâna karşı târifsiz bir derinlik, iştîyak ve hasret uyandırdı...»

İşte Bâyezîd-i Bistâmî'nin bir ateşpereste tesir eden yüksek şahsiyeti ve dîni telkîn edecek kişiler için bir ibret tablosu!..

O büyük Allâh dostu bu şahsiyeti ne ile inşâ etti? Hiç şüphesiz Allâh ve Rasûlü'ne muhabbet ve bağlılıkla... Hâlık'ın nazarı ile mahlûkâta bakış tarzı, yâni **“şefkat li-halkillâh”**ın tecellîlerine mazhar olmakla... Şu misâller de Hak dostu Bâyezîd'in gönül dünyasını aksettirmesi bakımından pek ibretlidir:

Bâyezîd-i Bistâmî -kuddise sirruh-, bir yolculuk esnâsında bir ağacın altında biraz istirahat ettikten sonra yolculuğa devam etmişti.

Yolda, dinlendiği yerden torbaların üzerine geçmiş birkaç karıncanın gezindiğini gördü. Onları yurtlarından mahrum etmemek ve onlara gurbet hayâtı yaşatmamak için onca yolu geri döndü, dinlendiği yere geldi, karıncaları eski yerlerine bıraktı.

Bâyezîd-i Bistâmî, an gelir ilâhî muhabbetten o kadar hassaslaşır ve inceledi ki, Yaratan'dan ötürü yaratılanlardan her birinin ıztırâbını sînesinde hissedirdi.

Birgün, önünde bir merkebi öyle dövdüler ki, hayvanın arkasından kan boşandı. O anda Bâyezîd-i Bistâmî Hazretleri'nin de baldırlarından kan sızmağa başladı...

Bu hâl, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in şu ahlâk-ı hamîdesinin bir in'ikâsıdır:

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Medine'de, hurmalıklar arasında istirahat ve tefekkür için, Ensâr'dan bir zâtın bahçesine misafir oldu. Orada bulunan bir deve, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i görünce inledi ve bir insanın ağlayışına benzer şekilde gözlerinden yaşlar aktı. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de, deveye yaklaştı, gözyaşlarını sildi, okşayıp hayvanı sâkinleştirdi. Sonra devenin sahibini:

"Allâh'ın sana mülk kıldığı bu deve hakkında Allâh'tan korkmuyor musun? Bak, bu bana şikâyetle bulundu. Sen bunu acıktırıyor ve fazla çalıştırarak yoruyormuşsun." şeklinde îkâz buyurdu. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 44)

Bu ve benzeri peygamber ahlâkıyla yoğrulan Bâyezîd-i Bistâmî gibiler, kalb-i selîme ulaşmış yüce gönüller oldukları için her hâllerinde Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in izinde yürürler. Dolayısıyla onlar ve onların izinden gidenler de, her hâllerleriyle örnek birer ehl-i îmândırlar. Tebessümleri bahar mevsimi gibi gönüllere sürûr ve huzur verir. Nazarları ruhlara meltem olur. Nûrlu sîmâları ile de dâimâ Allâh'ı hatırlatırlar. Zîrâ onlar, Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den dâimâ akis ve feyz alırlar. Şu misâl, bu akis ve feyzi ne güzel ifâde eder:

Hazret-i Mevlânâ'nın mürîdesi Gürcü Hâtun'un paşa olan beyi, Kayseri'ye tâyin olur. Gürcü Hâtun, Selçuklu sarayının meşhur ressam ve nakkâşı Aynüddevle'yi, gizlice resmini çizip kendisine getirmesi için Hazret-i Mevlânâ'ya gönderir. Ressam, gâfilâne huzûra çıkıp vaziyeti Hazret-i Mevlânâ'ya anlatır. O da mütebessim bir şekilde:

"-Sana emredileni arzu ettiğin şekilde yerine getir!" der.

Ressam çizmeye başlar. Fakat, netîcede karşısındaki sîmânın çizdiği resimle alâkasız başka bir muhtevâyâ büründüğünü farkedip yeniden çizmeye başlar. Böylece Hazret-i Mevlânâ'nın, resmi çizilirken yirmi kere şekil değiştirdiğine şahid olur. Aczini anlar ve bu işten vazgeçmek mecbûriyetinde kalır. Zîrâ sanatı, kendi çizgilerinin içinde kaybolmuştur.

Bu hâdis, ressamı uyandırır; hayret, dehşet ve ürperiş içinde derin düşüncelere daldırır ve enfûsî bir âlemin seyyâhı eyler. Bu hâl içersinde ressam kendi kendine:

“**Bir dînin velîsi böyle olursa, kimbilir nebîsi nasıl olur?**” der ve Hazret-i Mevlânâ’nın ellerine kapanır.

Diğer bir misâl:

Merhum Sâmî Efendi Hazretleri ve refâkatinde bulunan merhum pederim Mûsâ Efendi -kuddise sirruh- ile Bursa’dan İstanbul’a dönüyorduk. Yalova’da araba vapuruna binmek için vâsıtamızla sıraya geçecektik. Araçların kargaşaya mahal vermeden düzenli olarak sıraya girmesiyle alâkadar olan avâmdan bir kâhya, bizim arabamıza da yer gösterirken gözü arka tarafta oturan Sâmî Efendi ve Mûsâ Efendi’ye ilişti. Şaşkın bir şekilde durakladı. Sonra yaklaştı. Arabanın camından içeriye daha dikkatlice baktı; derin bir iç çekti ve şöyle dedi:

“**Allâh Allâh, ne garip dünya! Yüzler var melek gibi... Yüzler var Nemrut gibi...**”

Bu hâl, hiç şüphesiz harfsiz ve sözsüz bir şekilde sadece sîmâsıyla bile Allâh’a dâvetin ne güzel bir tezâhürüdür.

Birer mü’min olarak bizlere düşen de, böyle bahtiyar sâlih kulların gönül dünyalarından hisse ve feyz alıp şahsiyetimizi îmar edebilmektir. Bilhassa insanların önünde yürüten kimselerin bu hususa, yâni hidâyet mıknaatı olabilecek bir yüce karakter ve şahsiyete daha çok dikkat etmeleri zarûrîdir. Zîrâ arabanın arka tekerinin ön tekerini takip etmesi gibi insanlar da, önlerinde gördükleri örneklerle göre şekillenir ve yaşarlar.

Cihan nizâmının devâmı ve ahlâkî yapının kıvâmı, ancak irfân ile, yâni kalbî derinlikle mümkündür. Sâlih kişiler, bir memleketin saâdet ve huzur ufkundaki rahmet güneşleridir. Gâfil kişiler ise, karanlık ve zulmet çukurlarıdır. Ahmed Cevdet Paşa’nın şu îzâhâtı bu gerçeği pek bâriz bir şekilde yansıtır:

“Emevî halîfelerinden **Velid bin Abdülmelik**, yeni yapılan binâlar ve çiftlikler merakında idi. İnsanlar da binâ ve çiftlik merâkına düştü. Toplantı ve meclislerde hep inşaattan ve çiftliklerden bahsedilir oldu. **Süleyman bin Abdülmelik** ise, sefahata meyyâl, harem hayâtına ve yemeğe düşküdü. Onun zamanında da süs, debdebe, şâşaalı ziyafetler, sefahat, hevâ ve heves aldı yürüdü. Eğlenceler devrin modası hâline geldi. **Ömer bin Abdülaziz**’e gelince, bu yüce halîfe, âbid ve zâhid biriydi. Onun zamanında da halk, ibâdet ve tâat yoluna girdi. Meclislerde:

«Bu gece evrâdın ne idi; Kur’ân-ı Kerîm’den kaç âyet hıfzettin; bu ay kaç gün oruç tuttun? (Kaç garip ve yalnızın yanbaşıda idin?)» gibi mânevî hasbihâller edilir oldu...” (Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ, c. I, s. 717)

Kâmil şahsiyetlerin insanlar üzerinde böylesine müsbet tesir ve feyizleri, hiç şüphesiz onların, ışığın etrafında dönen kelebekler gibi Mevlâ muhabbetiyle dopdolu olmalarındandır. Bu itibarla Mevlâ, onların gören gözü ve işiten kulağıdır.

Yâni Hak dostları, Cenâb-ı Hakk'ın aşk ve muhabbetinin tecellîsi altında oldukları için mercek altında bir kağıdın yanması gibi nefsânî temâyüller onlarda ömrünü tüketmiştir. Böylece nûrânî bir câzibe merkezi hâline geldiklerinden, diğer insanlar da gayr-i irâdî olarak onların nûrânî güzelliklerine kapılırlar. Ancak onlar, fânî iltifat ve alâkaların kısıkcısından kendilerini kurtarmış olduklarından, gurur, kibir ve ucub gibi mezmûm sıfatların girdabına düşmemenin gayreti içinde yaşarlar.

Onların bütün hedef ve gâyeleri Allâh rızâsıdır. Bu itibarla az ile çoğun, soğuk ile sıcak, zenginlik ile fakirliğin, yâni fânî rûtbelerin ve izâfî şartların onlara göre bir farkı yoktur. Çünkü hepsi birer zıll-i zevâlden (yok olan gölgeden) ibârettir.

O bahtiyarlar, nefeslerini bir tesbîh hâline getirerek kendilerini dâimâ murâkabe altında tutarlar. Başkalarının kusur ve kabahatlerine âmâ kesilirler.

Dünyanın geçici alâyişine gönül vermeyip müstağnî bir hayat yaşamakla başkaları tarafından her ne kadar bazen kınansalar da âyette buyrulduğu gibi:

وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا
وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا

“Rahmân'ın kulları ki, yeryüzünde vakar ve tevâzû ile yürürler, câhiller kendilerine (hoşa gitmeyecek) lâflar attığı zaman «selâm» derler (geçerler).” (el-Furkan, 63)

Dünya böyle kullara hizmet edip râm olma emri almıştır.

Hadîs-i şerîfte buyrulur:

“Kimin endişesi âhiret olursa, Allâh onun zenginliğini kalbine koyar, işlerini dağınıklıktan kurtarır ve dünya ona boyun eğerek gelir. Her kimin kaygısı da dünya olursa Allâh, fakirliği onun gözü önüne koyar, kendisini derbeder eder ve dünyadan da kendisine ancak takdîr edildiği kadar gelir.” (Tirmizî, Sıfâtü'l-kıyâme, 30)

Büyük şahsiyetler, o kadar mükemmel bir ahlâk ve tabiate sahip olmuşlardır ki, -Allâh için olan müstesnâ- hiç kimseyi incitmez, hiç kimseden de incinmezler. Onlar:

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ

وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“O (takvâ sahipleri) ki bollukta da darlıkta da Allâh için infak ederler; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allâh da (bu şekilde bütün hâl ve ibâdetlerinde) ihsân sahibi olanlara muhabbet eyler.” (Âl-i İmrân, 134) ilâhî beyânının sırrını yaşarlar.

Câfer-i Sâdık Hazretleri, üzerine yemek döken hizmetkârını bu âyetin şümûlünü yaşayarak affetmiş, hattâ onu âzâd ederek ihsânda bulunmuştur. Hasan-ı Basrî Hazretleri de, kendisini gıybet edenleri affeder ve onlara hediyeler göndererek ihsân etmek sûretiyle onları terbiye ederdi.

Bu İslâm büyüklerinin güzel hâllerinden in’ikâs alan Yûnus Emre Hazretleri ne güzel söyler:

*Savm ü salât ü hac ile
Sanma biter zâhid için
İnsan-ı kâmil olmaya
Lâzım olan irfân imiş!*

Hâsılı bütün insanlığa örnek bir îmân ehli olan sâlih kullar, cümle hâllerinde yaratılanlara şefkat, hayır, iyilik ve Yaratana da mahfî bir ibâdet üzeredirler. Onların nefesleri tesbîhtir. Onlarla hasbihâl edenler, tattıkları ilâhî lezzet ve hazlarla vecd içinde yaşarlar. Çünkü o has kulların gönülleri, neşve-i Muhammedî ile dolu olduğundan muhâtaplarına istîdatları nisbetinde nice mânevî nasip ve feyizler takdîm ederler.

Bu itibarla Hak dostlarından istifâde için onlarla dünyada beraberliğin yanında ebedî âleme göç edildiğinde de beraberlik husûsunda Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyururlar:

“Ölülerinizi sâlih insanların arasına defnediniz.” (Deylemî, Mûsned, I, 102)

Sâlih kullar ki, Cenâb-ı Hak, onların şahsiyet ve fazîletleri dolayısıyla vefatlarından sonra cesetlerini toprağa yedirmez. Câbir bin Abdullâh -radiyallâhu anhümâ- anlatır:

“Uhud harbinden önceki gece babam beni çağırdı ve:

«Nebî -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in sahâbîlerinden ilk şehîd edilecek kişinin ben olacağımı sanıyorum. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- hâriç, benim için geride bırakacağım en kıymetli kişi sensin. Borçlarım var, onları öde. Kardeşlerine dâimâ iyi davran!..» dedi.

Sabahleyin Uhud’da ilk şehîd düşen kişi babam oldu. Zarûret sebebiyle bir başka şehîd ile birlikte onu bir kabre defnettım. Sonra onu bir başkasıyla aynı ka-

birde bırakmayı içime sindiremedim. Altı ay sonra onu kabirden çıkardım. Bir de ne göreyim; kulağının bir kısmı hâriç, tüm vücûdu kendisini kabre koyduğum günkü gibiydi. Onu yalnız başına bir mezara defnettım.” (Buhârî, Cenâiz, 78)

İşte sâlih bir îmân ehlinin örnek ve yüce hâli!

Bu hâle, yakın tarihten bir misâl de Adanalı, istikâmet ehli, hâfız bir müezzin efendi idi. Allâh dostlarından Mahmud Sâmi Ramazanoğlu -kuddise sirruh- Adana’da bu vasıfta vefât etmiş bir hâfızın 30 sene sonra yol geçme zarûreti sebebiyle nakil için kabrinin açıldığını, ancak o kimsenin cesedinin hiç bozulmamış olduğunu, üstelik kefeninin pırıl pırıl durduğunu, bir şâhid olarak nakletmişlerdi.

İslâm tarihinde bu ve benzeri rivâyet ve müşâhedelere oldukça rastlanır. Bunlar, Cenâb-ı Hakk’ın bazı sâlih kulları üzerindeki istisnâî tecellîleridir ki, ibret, irşâd ve îkaz içindir. Yoksa her insan gibi vefât eden sâlih kulların bedenleri de toprak olur. Bâzı sâlihlerin öldükten sonra bedenlerinin çürümemesi gibi ilâhî lutuflar, Allâh Teâlâ’nın bir hikmete mebnî olarak yüce irâdesine âit bir keyfiyettir.

Mühim olan, ebediyet kazancımızdır ki, o da, bir yandan böyle yüce şahsiyetler gibi olabilmeye çalışmak, bir yandan da evlâtlarımızı sâlih kimseler olarak yetiştirebilmekten geçer. Hadîs- şerîfte buyrulur:

“Allâh Teâlâ, cennetteki sâlih kulunun derecesini yükseltir de, hayrete düşen kul: «Yâ Rabbî, bu terfî bana hangi sebeple verildi?» diye sorar. Allâh Teâlâ da: «Çocuğunun sana yaptığı istiğfâr ve duâ sebebiyle...» buyurur.” (Ahmed bin Hanbel, II, 509; İbn-i Mâce, Edeb, 1)

Bu hususla alâkalı bir başka hadîs-i şerîf de şöyledir:

“İnsan ölünce, bütün amellerinin sevâbı kesilir. Ancak şu üç şey müstesnâ: Sadaka-yı câriye, kendisinden istifâde edilen ilim, ardından duâ eden sâlih bir evlâd...” (Müslim, Vasiyet, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36)

Rûhânî bir gönülle yaşanan ömür, yeryüzünü cennete çevirir. Allâh’ın rahmeti ve lutfu muttakîler üzerinedir. Muhammedî muhabbetle Muhammedî bahar ikliminde yaşayabilmek, dünya hayâtının saâdet zirvesi, ebedî saâdetin ise başlangıcıdır. O’na ümmet olma haysiyetini koruyabilmek ve O’nun izinden gidenlerin izini tâkip edebilmek, ömür boyu vazîfemizdir.

Cenâb-ı Hak, bu yüce vazîfeyi îfâ ile bizleri lutuflandırsın. Cümlemizi Ömer bin Abdülazîz, Bâyezîd-i Bistâmî, Sâmi Efendi ve emsâlleri gibi ömrü boyunca örnek bir ehl-i îmân olarak yaşamış ve ümmetin câzibe merkezi olmuş bahtiyarlar zümresine dâhil eylesin!

Âmîn!..

Kader ve Esrâr

Gözün görme, kulağın da işitme tâkati belli bir mesâfeye kadardır. O mesâfeden uzak olanı görmek ve işitmek imkânsızdır. Bunun gibi kazâ ve kaderin de lâıyıkıyla idrâki, beşerî tâkatin üzerindedir. Çünkü bizler, hâdiseleri sebep ve bahânelerle bilip çözmeye çalışırız. Onun ardındaki hikmeti ekseriyetle idrak edemeyiz.

Kâinâtta; zerreden kürreye, habbeden kubbeye, “mikro” ve “makro” âlemden istikbâldeki “normo” âleme kadar, bütün hâdiselere zaman, mekân, şekil ve sebep tâyin olunarak en ince teferruâtı ile tesbât edilen kader ve vakti gelince icrâ olunan kazâ programı, ilâhî ihtîşâma lâıyık bir azametle hükmünü sürdürmektedir.

Allâh Teâlâ, varlıkları bir kaderle yaratır ve o kaderle yürütür. Hayat yollarındaki hâdiselerin izleri, hakîkatte kader çizgileridir. Ay, güneş, yıldızlar, nebâtlar, insanlar, hayvanlar vs. bütün varlıkların seyri, bu kader programı muhtevâsındadır. Dalından düşen bir yaprak dahî bu programdan hâriç değildir. Şâyet varlıklar kader programına tâbî olmasaydı, kâinâtta büyük bir anarşi meydana gelirdi.

Her sanat eseri, sanatkârının kudret ve imkânına göre vücûd bulur. Meselâ bir ressam tablosunu, bir hattat hat eserini, kendi irâde ve kâbiliyetine göre oluşturur. Allâh -celle celâlühû- da, kâinâtın yaratılışından yok oluşuna kadar orada sergileyeceği kudret akışlarını, bir sanat hârikası olan insandaki sır ve hikmetleri, diğer canlıların doğumundan ölümüne kadar sâhip olacağı husûsiyetleri ilâhî irâdesiyle ezelde takdîr ve tesbât eylemiştir.

İşte **kader**, ilâhî irâdenin mahsûlü olan bu tanzim keyfiyetinin adıdır. Bu hakîkatî Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmelerde şöyle ifâde buyurur:

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

“Biz her şeyi bir ölçüye göre (kader ile) yarattık!” (el-Kamer, 49)

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا

إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

“Yeryüzünde vukû bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allâh’a göre kolaydır.” (el-Hadîd, 22)

Kısaca Allâh Teâlâ’nın, henüz olmamış hâdiseleri evvelden bilip tertiplemesi ve levh-i mahfuzda tesbât etmesi “**kader**”; tesbit ettiği şekilde sırası geldikçe tahakkuk ettirmesi de “**kazâ**”dır.

Cenâb-ı Hakk'ın, meydana gelecek hâdiseleri daha gerçekleşmeden **“ilim”** sıfatıyla bilmesi, ulûhiyetinin muktezâsıdır. Zaman ve mekândan münezzeh olması cihetiyle Allâh'ın, bu bilgilere sahip olması pek tabîdir. Zîrâ bizim için kader ve kazânın kavranmasını güçleştiren şartlar, Allâh Teâlâ için mevzubahis değildir.

Kâinatta her şeyin ilâhî bir kalemin çizgisine göre meydana geldiğine inanmak zarûrîdir. Kader, îmânın altı şartından en mücerredî olmasına rağmen, aslında herkesin ittifakla kabullendiği bir gerçektir. Bu hususta inançsız insanlar bile, dâimâ kendi güçlerinin üzerinde bir kudretin tesirini **“alın yazım”** diyerek itirazsız kabul ederler. Hattâ inkârcıların **“şansım yâver gitti”** yahut **“tâlihîm küstü”** şeklindeki ifâdeleri, her insanın dolaylı da olsa, şuurlatında kader gerçeğini tasdik ettiğini göstermektedir.

Necip Fâzıl'ın bir piyesinden alınmış olan şu cümleler, meçhûl kader gerçeğinin, tefekkür eden bir insana kendisini nasıl tasdik ettirdiğini ne güzel ifâde etmektedir:

“...Meselâ birgün Eminönü meydanında bir otomobil, bir adamı çiğner. Hâdiseden on dakika evveline gidelim. Adam, meselâ Gülhâne Parkı'nın önündedir. Otomobil de faraza Taksim'den geliyor. Manzarayı görüyor musunuz? Geliyor! Bin otomobil içinde bir otomobil ve yüz bin adam içinde bir adam. Ne adam çiğneneceğini bilir; ne de otomobil çiğneyeceğini... İkisi de bir sürü tesâdüflerle(!) bilmeden birbirine doğru yaklaşırlar. Meselâ, adam bir dükkânın önünde durur. Bir kutu kibrit alır. Bir-iki adım atar. Bir arkadaşıyla konuşur. Bir vitrini seyreder. Bu mâsum hareketlerin bile birkaç dakika sonra kopacak fâciada hisseleri vardır. Bütün bu hâdiseler, birbirine esrarlı bir şekilde geçe geçe nihâyet o fâcia ânını doğururlar. O an, gâyet basit bir son sebebe dayanır. Bir dalgınlık, bir bilgisizlik, şu, bu... Tesâdüflerin(!) kimbilir nasıl ve nereden idâre edilen son derece girift ve içinden çıkılmaz bir riyâziyesi (hesâbı) vardır.” (Bir Adam Yaratmak, s. 43)

İşte bunun gibi hayattaki hâdiseleri lâıkiyle tefekkür edebilen bir insan, kâinat sahnesinde sergilenen sonsuz sayıdaki senaryoların, ilâhî bir kalemin çizgileri istikâmetinde zuhûra geldiğine inanmaktan kendini alamaz.

Ancak nasıl ki görmeyen bir insana renk târif edilemezse, dünya âlemin-den aldığı intibâlarla düşünen, zaman ve mekan kaydına tâbî bulunan beşerî idrâkle de, kazâ ve kader gibi yüksek keyfiyetlerin sırrına lâıkiyle erilemez. Bu durum, insanların tahammül edemeyecekleri sırlara vâkıf olarak huzursuzluğa düşmelerini engellemek gibi bir hikmete mebnîdir.

Hakîkaten Cenâb-ı Hak, kaderi bütün mahlûkâtı için meçhul kılmış, onun kazâ hâline gelmeden önce bilinmesini -âdetâ- imkansızlaştırmıştır. Bu sahada ancak Cenâb-ı Hakk'ın **ledünnî ilim** verdiklerinin bir nebze nasîbi olabilir.

Allâh'ın sonsuz merhameti îcâbı, kaderin meçhul kılınması ve bilinemesi, insan müfekkiresinin önünde aşılmaz bir duvar gibi durmaktadır. Ancak yine de O'nun lutfu sâyesinde bu engelin aşılp duvarın ardının seyredildiği bâzı müstesnâ durumlar da vardır ki, bunlardan biri de sâdık rüyâlardır. Gerçekten, sâlih kişilerin rüyâlarında gördükleri geleceğe dâir haberlerin doğrulandığı çok görülmüştür. Bunlar “levh-i mahfûz”dan onların kalblerine akseden pırıltılardır.

İnsanoğlunun müsbet veya menfiye, hayır veya şerre yönelik işleri yapıp yapmamaya dâir tercih kullanma salâhiyetine “**cüz’î irâde**” denir. “**Küllî irâde**” ise, yalnız Hak Teâlâ’ya mahsustur. Bu sebeple kul için mutlak hürriyet imkânsızdır. Doğmak, ölmek, ömür süresi, cinsiyet, milliyet, kâbiliyet gibi insanın müdâhale edemediği hususlar, kader-i mutlak muhtevâsına dâhildir. İnsanoğlu, zarûreten tâbî olduğu bu fiillerden mes’ûl değildir.

Cenâb-ı Hak, kuluna verdiği imkânlar nisbetinde onu mes’ûl kılar. Bundan dolayı insanın irâdesi dışında meydana gelen fiillerde, ne mükâfât ne de mücâzât vardır. Nitekim oruçlu bir kimsenin irâdesi dışında, unutarak yeyip içmesi orucu bozmaz ve bu sebeple herhangi bir cezâ tahakkuk etmez.

Cenâb-ı Hak, âyet-i kerîmede; “**Allâh her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar...**” (el-Bakara, 286) buyurduğu vechile, insanoğluna tâkatinden fazlasını yüklememiştir. Lâkin her insanı tâkati kadarından da mes’ûl kılmıştır. Tâkati olduğu hâlde îcâbını yerine getirmeyip suçu kadere yüklemek, kişinin gaflet ve cehâletinin eseridir.

Allâh Teâlâ, imtihana tâbî ve mes’ûl bir varlık olması sebebiyle insan nefesine, fisk ve takvâ esaslarını koymuş; irâdesini her iki tarafa da serbestçe kullanabilmesi husûsunda, kendisine tercih hakkı tanımıştır. Yâni bu fânî dünyada kula belli hududlar içerisinde bir serbestiyet verilmiştir. Bu tıpkı, bir çocuğun babasından aldığı harçlığı hayır veya şerre sarfetmekte muhayyer kılınması gibidir. İşte bu muhayyerlik, ebedî saâdet veya felâketin en mühim sermâyesidir.

Kâinatta bir yaprak bile Allâh'ın irâdesi olmadan kıpırdamaz. Yâni Cenâb-ı Hakk'ın her oluştâ irâdesi bulunmakla birlikte, rızâsı ise sadece hayırdır. Bir hocanın gâyesi de, talebesinin başarılı olup sınıf geçmesidir. Talebe çalışmaz ise hocanın yapacağı bir şey yoktur. Yine bir doktorun vazîfesi de, hastasını şifâyâ kavuşturmaktır. Hasta, verilen reçeteyi tatbîk etmez ise, gelişen menfi neticeden kendisi mes’ûl olur. Doktora herhangi bir cürüm isnâd edilemez.

Bu yüzden bir kimsenin kötü bir yola düşüp de: “Ne yapayım, kaderim böyle imiş!” demesi, ancak gafletinin muktezâsıdır. Namaz kılmak isteyen bir kimseye Cenab-ı Hak, kılma sebeplerini ihsân eder; kılmak istemeyenlere de mânî

sebepler vererek kıldırtmama tecellisinde bulunur. Dolayısıyla insanın kadere bühân ederek kendisini mâzur göstermek istemesi, hak ve hakîkate karşı işlenen bir haksızlıktır.

Âyet-i kerîmelerde Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ

“Şüphe yok ki Allâh zerre kadar haksızlık etmez...” (en-Nisâ, 40)

وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ

“Başınıza gelen herhangi bir musîbet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. (Bununla beraber) Allâh birçoğunu da affeder.” (eş-Şûrâ, 30)

Hazret-i Mevlânâ -kuddise sirruh- da, âdeta bu âyetlerin tefsîri sadedinde, cüz’î irâdeleri nisbetinde insanların mes’ûl olduklarını ve suçu kadere yıkmamak gerektiğini Mesnevî’inde şöyle ifâde eder:

“Eğer sana bir diken batmış ise, bil ki o diken sen dikmişindir! Şâyet yumuşak ve latîf kumaşlar içinde isen, o kumaşı da sen dokumuşsundur!”

Gözün görme, kulağın da işitme tâkati belli bir mesâfeye kadardır. O mesâfeden uzak olanı görmek ve işitmek imkânsızdır. Bunun gibi kazâ ve kaderin de lâyıkiyle idrâki, beşerî tâkatin üzerindedir. Çünkü bizler hâdiseleri sebep ve bahânelerle bilip çözmeye çalışırız. Onun ardındaki hikmeti ekseriyetle idrak edemeyiz. Nitekim kazâ ve kaderin sırrını soran birine Hazret-i Alî -radiyallâhu anh:

“O mevzu, derin bir deryâdır!” buyurmuştur.

Zekâsına güvenip o deryâda yüzmeye çalışanların pek çoğu, ya kulun hiç-bir irâdesi olmadığını savunan “cebrîler”, ya da her hususta mutlak bir irâde sâhibi olduğunu iddiâ eden “kaderciler” gibi, bâtıl girdaplarda döner dururlar. Nihâyet o dipsiz ve sâhilsiz denizde boğulurlar.

Bu yüzden insanın mes’ûliyetinin kaynağını teşkil eden irâdenin hududlarını doğru bir şekilde tesbit etmedikçe, yanlış sürüklenmekten kurtulamayız. Kulu, fiilinin yaratıcısı görerek irâde ve tercih kudretini putlaştırmak gibi, cüz’î irâdeyi inkâr edip insanı otomat bir varlık olarak kabul etmek de dînimizin temel kâidelerine zıt bir keyfiyettir. Doğru olan, insanın bir irâde ve tercih sâhibi olduğu, ancak bunun da Cenâb-ı Hak tarafından bahşedildiğidir.

Akıl ve idrâkin âciz kaldığı böyle bir mevzûda, teslîmiyetle gönül âleminde bir miktar mesâfe daha kat etmek mümkünse de, bu işin sırrını mutlak mânâda

çözebilmek mümkün değildir. Bunu kavrayıp haddini bilmek ve ötesini zorlamamak, kâmil bir kulluğun îcâbındandır.

Hazret-i Mevlânâ, kader sırrının akılla îzâh ve idrâkinin imkânsızlığını ve bu gizliliğin aslında büyük bir nîmet olduğunu, *Mesnevî*'sinde şu kıssayla ne güzel ifâde eder:

“Bir adam Mûsâ -aleyhisselâm- 'a gelerek:

«-Ey Kelîmullâh! Bana hayvanların dillerini öğret! Onların sözlerini anlayayım da hâllerinden ibret alayım; azamet-i ilâhiyyeyi idrâk edeyim!..» dedi.

Hazret-i Mûsâ ona dedi ki:

«-Sen bu hevesten vazgeç; gücünün üzerindeki öğrenmeye kalkma! Bir karınca, gölden, hacminin üzerinde su içmeye kalkarsa, boğulup helâk olur. Yâni sana takdîr edilen bilginin ötesini zorlama! Zîrâ bunun birçok tehlikeleri vardır! Sen kâinattaki ilâhî saltanattan aklının yettiği kadar ibret almaya bak! Kalbini Allâh'a yönelt! Bil ki ilâhî tecellîlerin sırları selîm bir kalbe âşikâr olur!»

Bunun üzerine adam:

«-Hiç olmazsa kapı önünde yatıp duran ev bekçiliği yapan köpek ile kümes hayvanlarının dillerini öğret!» dedi.

Ne yapsa, adamı istediğinden vazgeçiremeyeceğini anlayan Mûsâ -aleyhisselâm-, onun son talebini kabul etti. Ancak:

«-Aklını başına al; bu sır okyanusunda boğulma!» diye îkazda bulundu.

Adam sabahleyin: «Bakalım sâhiden şu hayvanların dillerini öğrendim mi?» diye denemek için kapı eşiğinde durup bekledi.

O sırada hizmetçi kadın, sofra örtüsünü silkelerken bir parça bayat ekmek yere düştü.

Orada bulunun horoz, bu ekmek parçasını hemen kaptı. Köpek ona:

«-Sen bize zulmettin! Çünkü sen buğday tanesi de yiyebilirsin. Hâlbuki ben yiyemem! Niçin benim nasibim olan şu parça ekmeği kapıyorsun?» dedi.

Horoz ise köpeğe:

«-Dert etme! Yarın ev sahibinin atı ölecek, sen de doya doya et yersin!» dedi.

Horozun, gâibden bir haber verdiğini zanneden ev sahibi bu sözleri duyunca, hemen atını sattı. Horoz da, köpeğe karşı mahcûb oldu.

Horozla köpeğin bu menfaat çatışması ardarda üç gün devâm etti. Birinci gün at, ikinci gün katır ve üçüncü gün kölesinin öleceğini, horozun konuşmasından öğrenen efendi, ölmeden evvel atını sattığı gibi, katırını ve kölesini de - uyanıklık yaptığını düşünerek- satıp elinden çıkardı. Böylece köpek, hiçbirinden umduğu menfaate kavuşamadı. Horoz her seferinde köpeği kandırmış oldu. Olanlar yüzünden üç defâ mahcup hâle düşen horoz, nihâyet dördüncü gün köpeğe dedi ki:

«Gerçek şu ki, o açığöz efendi güyâ malını kaçırdı. Fakat bu davranışı ile kendi kanına girdi. Artık yarın kendisi ölecek! Mirasçıları da feryâd ü fîgân edecekler. Bir öküz kesilecek, bundan herkes istifâde edecek; biz de, sen de!..

Atın, katırın ve kölenin ölümleri, bu ham adamın başına gelecek kötü kazanın siper ve kalkanı idi. Fakat o, malın ziyanından ve zarara uğramak derdinden kaçtı da kendi kanına girdi.»

Ahmak adam, horozun bu laflarına kulak kabarttı. Duyduğu hakikat karşısında beti-benzi sarardı. İçine müthiş bir kor düştü. Soluğu Hazret-i Mûsâ'nın yanında aldı ve ona:

«Ey Kelîmullâh! Feryâdıma yetiş ve ıztırâbımı dindir!» diye yalvarmaya başladı.

Mûsâ -aleyhisselâm- dedi ki:

«Sen boyununu aşan işlere girdin. Şimdi de çıkmazlarda dolaşıyorsun. Sen o hayvanları satmakla kazançlı çıkacağını mı sanıyordun? Sana kader ve kazânın sırrını zorlamamanı ısrarla söylemiştim. Akıllı kişiye, sonda görülecek şey önceden görünür; ahmağa da sonunda!.. Lâkin iş işten geçmiş olur. Mâdem ticâret ve satış işinde usta oldun; şimdi de canını sat da kurtul!»

Adamın büyük bir pişmanlıkla yalvarması üzerine Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm-:

«Ok yaydan fırlamış artık! Onun geriye dönmesine imkan yoktur. Ancak lutuf sahibi Hak'tan dilerim ki, ölürken îmanlı gidesin!» dedi.

Mûsâ -aleyhisselâm-, Cenâb-ı Hakk'a ilticâ etti. Böylece adamın canı mukabilinde îmanla göçmesi, Kelîmullâh'ın duâsı bereketiyle müyesser oldu. Ayrıca Allâh Teâlâ, Hazret-i Mûsâ'ya:

«Yâ Mûsâ! Dilersen onu dirilteyim...» buyurunca Hazret-i Mûsâ:

«–Yâ Rab! Sana sonsuz hamd ü senâlar olsun! Sen onu öbür dünyada, o aydınlık ve yüce âlemde dirilt! Çünkü orası ebedîdir, kazâ ve kaderin esrârının ortaya çıktığı bir yerdir!» dedi.”

Hikâyeden de anlaşıldığı gibi insan, bazen kendisi için hayırlı olmayan şeyleri de hırsla ister durur. Hâlbuki arzuladığı şey, belki de kendisini helâke götürecektir. Nitekim böyle bir âkıbete düşen insan, onu gafletten şiddetle istemiş bulunmasına rağmen pişman olmaktan kendini alamayıp feryâd ü figân eyler. Bunun içindir ki, dünyada gönül huzuru ve âhirette ebedî saâdet için en uygun olan, bu ilâhî azameti idrak edip tevekkül ve teslîmiyet gösterebilmektir. Lâkin bu da herkesin harcı değildir. Kulun kendi hiçliğini kavrayabilmesi, sonsuzluk sermâyesidir. Yâni kazâ ve kader karşısında yegâne çâre Hakk’a teslîm olmaktır. Çünkü tevekkül ve teslîmiyet, kaderi safâ hâline getiren bir rahmet kapısıdır.

Nitekim Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“Kadere îmân etmek, her türlü keder ve hüznü giderir.” (Suyûtî, Câmiu’s-Sağîr, I, 107) buyurmuşlardır.

Ancak rızâ, teslîmiyet ve tevekkülü, hiçbir tedbîre başvurmamak, gelebilecek belâları önlemek için herhangi bir gayret göstermemek şeklinde bir pasiflik ve tembellik olarak telakkî etmek de yanlıştır. Tevekkül, hayrın celbi, şerrin def’i için her türlü tedbiri aldıktan sonra, netîce hakkında Cenâb-ı Hakk’a teslîm olup O’na sığınmaktır. Yoksa sebeplere tevessül etmeden kuru bir tevekkül makbûl olmadığı gibi, bu durum gerçek tevekkülün rûhuna da zıt bir keyfiyettir.

Nitekim Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh- bir yolculuktayken, gitmek üzere oldukları Şam’da salgın hastalık zuhûr ettiğini haber alınca gerekli istişâreler netîcesinde Şam’a gitmekten vazgeçmiştir. Aslında Cenâb-ı Hakk’ın ve Hazret-i Peygamberin emrine daha muvâfık olan bu ihtiyat ve tedbir karşısında sahâbeden Ebû Ubeyde bin Cerrah -radiyallâhu anh-, Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh-’a:

“–Allâh’ın kaderinden mi kaçıyorsun?” diye sormuş, Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh- ise, o âlim ve fâzıl sahâbîden böyle bir suâli beklemediği için:

“–Keşke bunu senden başkası söyleseydi ey Ebû Ubeyde! Evet, Allâh’ın kaderinden, yine Allâh’ın kaderine kaçıyoruz. Ne dersin, senin develerin olsa da bir tarafı verimli, diğer tarafı çorak bir vâdiye inseler ve sen verimli yerde otlatsan Allâh’ın kaderiyle otlatmış; çorak yerde otlatsan yine Allâh’ın kaderiyle otlatmış olmaz mıydın?” (Buhârî, Tıb, 30) sözleriyle mukâbele etmiştir.

Görüldüğü üzere kaderin dışına çıkılamaz. Bu yüzden kula düşen, tedbir ve gayretten ibârettir. Sonra da Allâh’ın takdîr ettiği netîceye râzı olmaktır.

Hikmet penceresinden bakanlar için kaderdeki gizlilik ve kulun onu lââyıyla idrâk edememesi keyfiyeti, bir kahır sebebi değil, bilakis son derece büyük bir lutuf vesîlesidir. Çünkü beşerin kaderi bilmesi hâlinde, içinden çıkılmaz birçok tehlike ve felâketlere düşeceği, inkâr edilemeyecek bir hakîkattir.

Meselâ şifâsı bilinmeyen bir hastalığa dûçâr olup can verecek bir şahsın, öleceği âna kadar endişeden uzak kalabilmesi, kaderin bu meçhûliyeti sâyesindedir. Fakat herhangi bir kimse öleceği zamanı bilseydi, ölümün kendisine yaklaştığı yıllarda, kederden eli ayağı tutulur, iş yapamaz hâle gelir, defâlarca ölür ölür dirilirdi. Yavrusunun kendisinden evvel öleceğini bilen bir anne de, seneler öncesinden o hâlin mâtemine girerdi. Netîcede bu durum, hayattaki âhengın icâbıyla tezat teşkil eder ve muvâzene kaybolurdu.

Son zamanlarda artan stres, bunalım ve intiharlar, mâneviyat mahrumluğunun getirdiği hazîn bir âkıbetdir. Çünkü mânevî eğitimden uzak bir kalbin, nefsânî arzu ve ihtiraslara esir olması pek tabîîdir. Hayâtın sürprizlerini metânet ve sükûnet ile karşılayabilecek bir teslîmiyet hâlinin yaşanması, ancak insanı “gayba” yönlendiren kadere îmân sâyesinde mümkündür.

Saâdetin şaşmaz kâidesi; aklı vahye tâbî kılmak, kalbi güzel ahlâk ile tezyîn etmek ve bu sâyede hayâtın sürprizlerine karşı rızâ göstermektir. Yine gerçek saâdet, hayâtın med ve cezirlerini kabullenmek, meşakkatlerine tahammül göstermek, her şeyin güzel tarafını görüp, âlemlerin Rabbine teslîm olmaktır.

Cenâb-ı Hak, bâzen bir lutfu zâhiren kahır sûretinde, bir kahır da lutuf sûretinde tecellî ettirebilir. Bütün bu keyfiyetlerin insana meçhûl kılınması, bu dünyanın bir imtihan mekânı olmasından kaynaklanmaktadır.

Allâh Teâlâ buyurur:

وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ
وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

“...Hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için hayırlı olabilir. Yine sevdiğiniz bir şey de hakkınızda şer olabilir. Allâh bilir, siz bilemezsiniz.” (el-Bakara, 216)

Diğer bir âyet-i kerîmede de şöyle buyrulur:

قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

“(Ey Rasûlüm!) De ki: Allâh’ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez! O bizim Mevlâmızdır. Bu sebeble mü’minler, yalnız Allâh’a tevekkül etsinler!” (et-Tevbe, 51)

Hakîkaten, dünya hayâtı bakımından meselâ âmâ olmak, büyük bir kayıp gibi görünür. Hiçbir nîmetin, gören bir gözün yerini tutmayacağı düşünülür. Fakat dünyaya âmâ gelen bir kimse, bu özrünün mânî olmasıyla günah bataklıklarına düşmekten sâlim kalabilirse, zâhiren bir keder vesîlesi gibi görünen bu hâl, hakîkatte sürûra inkılâb edecektir. Fakirlik ve zenginlik de böyledir. Bir fakir, hâ-linden şikâyet etmeyip, Allâh'ın takdîrine rızâ gösterirse, bu onun için belki ebediyet zenginliğine vesîle olacaktır. Hâlbuki o fakir, bu dünyada zengin olsa, ihtimal ki sâhip olduğu imkânlar benliğini tahrîk edip nefsinde bir kudret vehmi doğuracak ve yine belki gaflet içinde sefahat ve rehâvete dalarak ebedî saâdeti hebâ edecektir. Tabî ki bunun zıddı da mümkündür. Velhâsıl mü'min, içinde bulunduğu her hâli güzel görüp ilâhî takdir ve tanzîme râzı olarak, onu ebediyet kazancına bir fırsat bilmeli; sabır, şükür ve teslîmiyet üzere yaşamaya gayret etmelidir.

Bir hadîs-i şerîfte buyrulur:

“Mü'minin durumu gerçekten gıpta edilmeye ve hayranlığa değer. Çünkü her hâli kendisi için bir hayır vesîlesidir. Böylesi bir haslet sâdece mü'minde vardır: Mü'min, sevinecek olsa, şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir belâ gelecek olsa, sabreder; bu da onun için hayır olur.” (Müslim, Zühd, 64)

Kaderle ilgili olarak buraya kadar zikredilen temel esaslar derinleştirildiğinde o kadar çok mes'eylele karşılaşılır ki, bunlar ilm-i kelâm münakaşalarına sermaye olmaktan ileriye gitmez. Bu sebeple Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, kadere îmân etmekle iktifâ etmemizi emir buyurmuş ve bu hususta yersiz münâkaşalardan menetmiştir. Öyle ki, kader hakkında tartışan bir gruba rastladıklarında onlara:

“Siz bununla mı emrolundunuz? Yoksa ben size bunun için mi gönderildim? Sizden öncekiler bu meselede münâzara ettiklerinden dolayı helâk oldular. Sakın bu meseleyi münâkaşa etmeyiniz!” (Tirmizî, Kader, 1) buyurmuşlardır.

Şâir Ziyâ Paşa da, beşer tâkatinin üstündeki hakîkatlere dâir şöyle der:

*İdrâk-i meâlî bu küçük akla gerekmez,
Zîrâ bu terâzî bu kadar sıkleti çekmez!*

Ey Rabbimiz! Bizleri gerçek mânâda tevekkül ehli kullarından eyleyip rızâna muvâfık ameller işlemeyi nasîb buyur. Kazâ ve kadere rızânın safâsına nâiliyeti müyesser eyle!

Amîn!..

Îmândan İhsâna
Mûsâ Efendî -kuddise sirruh-
(1917-1999)

“Cenâb-ı Hakk’ın, bir kuluna en büyük nîmetlerinden biri, o kuluna aczini bildirmesidir. Bu mâneviyat yolunda kazandığım belki de en büyük nîmet, hatâlarımı görmem oldu. Rabbime karşı müflisliğimi idrâk ettim. Böylece kimsenin hatâsını görmeye ve onunla uğraşmaya tâkatim kalmadı. Hamdolsun, bütün bunların şükrü içindeyim...”

Mûsâ Efendî -rahmetullâhi aleyh-

Mü’minin sürekli olarak ilâhî müşâhede altında olduğunu idrâk etmesi ve bu hâlin kalbde sabitleşmesi demek olan **ihşân**, aynı zamanda herhangi bir iş ve davranışın en mükemmel ölçüler dâhilinde îfâ edilmesidir.

16 Temmuz 1999 târihinde ilâhî rahmete tevdî ettiğimiz **Mûsâ Efendî** -kuddise sirruh- Hazretleri’nin hayat tarzı ve üslûbu, beşerî münâsebet ve davranışları açısından da müstesnâ bir nezâket, zarâfet ve letâfet misalleriyle doluydu. Yâni, onun hayâtı kısaca “ihşân” kıvamındaydı.

O derecede ki, latîfe yaparken bile, Allâh’ın müşâhedesinde altında bulunduğu husûsundaki idrâk ve dikkatini za’fa uğratmama gayreti içinde olurdu. Onun bu güzel hâli, etrafındakilere hep ihşân duygusunu hatırlatırdı.

O büyük zât, “**îmândan ihşâna**” doğru olan üslûb ve muhtevâyı, bütün davranış ve sözlerinde kâmil bir sûrette gerçekleştirme azmi içindeydi. Onun nezih hayâtı, bu davranış zarâfet ve mükemmelliğinin zamanımızdaki en kâmil örneklerinden biriydi. O dâimâ, hâl ve kâl itibâriyle, kesintisiz ışık saçan ve ısıtan bir güneş gibi etrafına bu telkînin feyiz ve bereketini yayardı.

Kendisiyle az-çok vicâhî veya gıyâbî, yâni yakından veya uzaktan münâsebeti olan herkese müstesnâ bir feyiz mecrâı olan o Hak dostunun, kâinat-taki ilâhî nizâmın îcâbı olan âhengin bozulmasından gönlü bîzâr olurdu. Görebildiği yanlışlık ve eksikliği gidermek husûsunda derin bir dikkat ve hassâsiyetle hareket ederdi. Meselâ, en basitinden, duvardaki bir levhanın eğri durmasından veya bir seccâdenin rastgele serilmesinden bile rahatsız olurdu. Ya onu birisine düzelttirir veya bizzat kendi elleriyle düzeltirlerdi. Bir mecliste veya sohbette, odanın intizamsız olması, gelenlerin gelişigüzel oturması veya kapı eşiğinde birikmeleri onun dikkatinden uzak kalmaz, zevk-ı selîmini rahatsız ederdi.

Hak dostlarının davranış mükemmellik ve zarâfetini şu âyet-i kerîmeler ne kadar güzel sergiler:

وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا
وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا

“Rahmân’ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevâzu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara lâf attığında (incinmez ve incitmezler, sadece) «selâm» derler (geçerler). Gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyâma durarak geçirirler.” (el-Furkan, 63-64)

Bu âyet-i kerîmeler ve bunların ardından gelen diğer âyet-i kerîmelerde Cenâb-ı Hak, sâlih mü’minlerin husûsiyetlerini sekiz sıfatla özetlemektedir:

1. Yeryüzünde yürüyüşleri ve hareket tarzları mülâyimdir; gurur ve kibirden uzak, tevâzu ve vakar içindedir. Câhiller kendilerine sataşsalar dahî selâmetle neticelenecek söz söylerler. Etraflarına, merhametli ve mütehammil biri olarak güven ve huzur verirler. (Bkz. el-Furkan, 63)

2. Geceleri ibâdetle ihyâ ederler. Yatışları ve kalkışları hep Allâh için olur. (Bkz. el-Furkan, 64)

3. Şöyle duâ ederler: «Ey Rabbimiz! Bizlerden cehennem azâbını defet! Çünkü onun azâbı geçici bir şey değildir.» (Bkz. el-Furkan, 65)

4. Harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar. (Bkz. el-Furkân, 67)

5. Allâh’tan başka bir ilâha yalvarmazlar. Allâh’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zinâ etmezler. (Bkz. el-Furkan, 68)

6. Yalan yere şahitlik etmezler; boş bir şeye rastladıkları vakit vakar ile (oradan) geçip giderler. (Bkz. el-Furkan, 72)

7. Kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında, kör ve sağır, yâni duygusuz davranmazlar. (Bkz. el-Furkan, 73)

8. Cenâb-ı Hakk’a: «Ey Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler ihsân et ve bizi takvâ sâhiplerine önder kıl.» diye niyazda bulunarak; âile hayatlarının ve nesillerinin dünya ve âhirette yüz ağartacak bir îmân, irfan ve ahlâk içerisinde olmasını, yetişip olgunlaşmasını talep ederler ve kendileri için arzuları da, takvâda en önde bulunmaktan ibâret olur. (Bkz. el-Furkan, 74)

Cenâb-ı Hak böyle sâlih mü’minlerin nâil olacağı ebedî neticeyi şöyle bildirir:

“İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamları ile mükâfatlandırılacaklar, orada hürmet ve selâmla karşılanacaklardır.” (el-Furkân, 75)

Kalb, işte bu şekilde tasfiye edile edile, beşerî ve tasavvufî temrinlere ilâve olan Allâh'ın lutf u keremiyle, yolun nihâyetinde öyle bir hâle gelir ki, sâhibini sûreten insan bırakmakla berâber, sîreten âdetâ melekîyet derecesine yükseltir. Bu durumda olanlardan bâzıları, fezâdaki sonsuz yıldızlardan herhangi biri gibi, kendi âlemlerinde ve dışı karşı tam bir mahfiyet (gizlilik) içinde yaşarlar. Böyleleri bilinemez. Nitekim bir hadîs-i kudsî olduğu rivâyet edilen:

“Velîlerim kubbelerim altındadır; onları Ben'den başkası bilemez.”

(Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, s. 45) şeklindeki beyan da bu zümre hakkındadır.

Hak dostlarının bâzıları ise uhdelerine tevdî olunan irşâd vazîfeleri sebebiyle -belli ölçüde- bilinirler ve kendi zamanlarından geleceğe doğru bir hidâyet meş'alesi olarak, beşerî hayatta hizmetlerini devâm ettirmek üzere bekâ sırrından nasip alırlar. Hâdiselerin perde arkasında bulunan sır, hikmet ve murâd-ı ilâhîyi kavrarlar. Bundan dolayı hikmete vukûfiyetin huzûr ve sükûnu içinde yaşarlar. Onlar telâş ve endîşe gibi birçok beşerî zaaftan korunmuşlardır.

Onlar için artık “abes” yoktur. “Yaratılmışı hoş gör Yaratan'dan ötürü.” ölçüsüyle başlayan mânevî terakkîde, hikmete îtibâr ile âlemin kâffesini ibret, muhabbet ve hayret hisleriyle dolu olarak seyre başlarlar.

İşte bütün bu güzel ve ulvî hâlleri ve sıfatları kendisinde ömür boyu seyrettiğimiz Mûsâ Efendi'nin davranışlarındaki nezâket ve zarâfet mükemmelliğinin bir tezâhürü de, günlük hayâtın akışı içinde, Rabbimizin her mahlûkuna merhamet ve muhabbetle nazar etmesiydi. O derecede ki, civârında barınan kedileri ve hattâ bahçesi üzerinden uçan güvercinleri, ikram ve ihsânıyla, bu engin merhametinden nasiplendirirdi.

Biz de “**tahdîs-i nîmet**” kabîlinden zikredelim ki, üzerimizdeki fikrî ve fiilî nîmetin gerçek müessirlerinden olan o Hak dostunun, hayâtına hâkim bir davranış üslûbu mâhiyetindeki “**îmândan ihsâna**” mefhûmunu, son eserimiz olan “**Tasavvuf**”un serlevhasına yerleştirerek, onu “**Îmândan İhsâna Tasavvuf**” olarak adlandırmış bulunmaktayız.

Bu vesîleyle, o Allâh dostunu, bütün sevenleri ve talebeleri adına, burada en derin hürmet, muhabbet, kalbî duâ ve minnettarlığımızla yâd etmek ihtiyacını hissediyoruz.

Okuyucularımızdan, kendilerine Fâtihâ'lar lutfetmelerini istirham ederiz...

Nasihatlerinden Bir Demet

Merhum Mûsâ Efendi'nin talebelerine yazmış olduğu mektuplardaki nasihatlerinden bir demet sunuyoruz.

“Bir mü’minin gönül âlemi ve kemâli, davranışlarında sergilenir. Bu güzelliklerin en başta gelenlerinden birkaçı şöyledir:

Dâimî olarak alçak gönüllü olması, zamanlarının ve nefeslerinin kıymetini bilip israf etmemesi, Allâh’ın kullarını sevip onlarla çekişmemesi, muhâtaplarına dinî seviyesine göre muâmele etmesi, kabahat örtücü olması, haram ve helâle dikkat etmesi ve herkesin küçük gördüğü mâsiyetleri dahî büyük görmesidir. Zîrâ günahını küçük gören -hâşâ- Cenâb-ı Hakk’ın emrini küçük görmüş olur.

Mevlâmızın rızâsı yolunda, bilhassa seher vakitlerini namaz, zikir ve duâlarla ziynetlendirelim. Başta âile efrâdımızın ve âile büyüklerimizin hizmetinde bulunalım. Dünyacılarla, yâni gaflete dalanlarla ülfeti azaltıp, sâlihlerle oturup kalkalım. Diğer akrabâlarımız ile muhtaçların hizmetinde olup, gerek lisânen gerek maddeten yardımda bulunalım. En önemlisi haram ve helâle titizlik göstereyim. Ayrıca çarşı-pazar işlerinde de dikkatli davranalım ki, kulluktan fire vermiş olmayalım.

Bir kul, merhameti ve ahlâkı nisbetinde Rabbine yakındır. Rabbine yakın bir kul da:

أَدَّبَنِي رَبِّي فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِي

“*Beni Rabbim terbiye etti ve terbiyemi ne güzel kıldı.*” (Süyûtî, Câmiu’s-Sağîr, I, 12) hadîs-i şerîfinin sırrına mazhar olur. Yâni Cenâb-ı Hakk’ın ahlâkıyla ahlâklanır ki, bundan daha şerefli ve fazîletli hiçbir şey olamaz.

Bütün hatâlar, nisyanlar, bocalamalar; zikirden gâfil olduğumuz, yâni Rabbimizi unuttuğumuz anlarda husûle gelir. Zikrin mânevî hâlini devam ettirenlerde dünya kederi, üzüntüsü, hattâ lüzûmundan fazla dünyevî neş’e dahî bulunmaz. Dâimî huzur, sehâvet ve mahlûkâta şefkatli olmak, o boşluğun yerini doldurur. Yâni sevgi, dâimâ sevgi... Allâh Teâlâ Hazretleri, kendisini seven kulunu muhabbet deryâsına daldırır. Artık o kimse Cenâb-ı Hakk’ın sevdirdiği nisbette sevmeye lâayık olanları sever.

Akıllı kişinin, Cenâb-ı Hakk’ın ilâhî azametini ve kendisine lutfettiği dünyevî ve uhrevî nimetleri düşündükçe tevâzuu, alçak gönüllülüğü artar. Herkesi derecelerine göre sever. Haklı bile olsa kimse ile çekişmez.

Diğer taraftan akıllı kişi, hayâtın muvakkat yâni geçici olduğunu bilir. Böylece Mevlâsının rızâsını düşünür. Dolayısıyla daha dünyada iken, kalbindeki zulmet ve sıkıntı hâlleri huzûr ve sürûra inkılâb eder. Hülâsa dünyada iken cennet hayâtına girmiş olur.

Bir insan mensub olduğu cemiyete, rızâ-yı ilâhî için güzelce hizmet etmeyi pek kıymetli bir vazife bilmelidir. Bir cemiyetin hayâtına, intizâmına, refahına

hizmet eden kimse, o cemiyet içinde pek kıymetli bir varlık sahibi demektir. Binâenaleyh onun ecir ve mükâfâtı da o nisbette büyüktür.

Hadis-i şerifte:

“Bir kavme hizmet eden kimse, (ecir ve mükâfâta nâiliyet itibâriyle) onların en büyüğüdür.” (Deylemî, Müsned, II, 324) buyrulmaktadır.

Birçok kimseler, ibâdet ve tâate çokça yöneldikleri hâlde, Cenâb-ı Hakk’ın sıfatı olan “settâru’l-uyûb”, yâni ayıpları örtücülük ve kusurları affedicilik hasletine lâkayd kalıyorlar. Bu sebeple de tam istenildiği gibi terakkî edemiyorlar. Hâlbuki bağışlamak ve kusur örtmek, güzel ahlâkın en ehemmiyetlilerinden biridir. Allâh Teâlâ biz kullarının sayısız kusur ve hatâlarını örtüp affettiği gibi, biz de affedici olmalıyız. Zirâ Allâh sevgisine sâhip olanlar, affetmeyi bilirler. Affedelim ki inşâallâh affolunuruz.

Rahatlığın ve ferahlığın yegâne anahtarı teslîmiyettir. Yâni ilâhî taksîme râzı olup helâle ve harama dikkat etmektir.

Sâlikler kısım kısımdır. Bir kısmı îtiyad hâline getirdiği evrâdını yapar ve karşılığında şüphesiz mükâfât verilir. Diğer bir kısım ise evrâdını yapmakla beraber dâimî olarak Cenâb-ı Hakk’ın huzûr-i ilâhîsinde bulunduğunu idrâk eder. Kur’ân-ı Kerîm’in ahkâmına riâyetkâr olur, kazâ ve kader hükümleri karşısında Hakk’a teslîmiyet gösterir. Onun her hareketi Hakk’ın rızâsına muvâfık düşer. Onun da kalb ve ruh âlemi buna göre değerlendirilir. Ne var ki bu zümre azdır, hattâ azın da azıdır.

Bütün hüner, bu dünya hengâmesinde ve binbir türlü meşgale içinde Hak Teâlâ ile beraber olabilmektir. Bu öyle hoş bir hâldir ki, Cenâb-ı Hakk’ın kuluna bir hediyesidir. Bu pek ulvî vazifeyi teemmül edebilirsek, dünyanın gel-geç oyuncaklarına aldanmaktan da kurtuluruz.

Cenâb-ı Hakk’ın, bir kuluna en büyük nîmetlerinden biri, o kuluna aczini bildirmesidir. Bu mâneviyat yolunda kazandığım belki de en büyük nîmet, hatâlarımı görmem oldu. Rabbime karşı müflisliğimi idrâk ettim. Böylece kimse-nin hatâsını görmeye ve onunla uğraşmaya tâkatim kalmadı. Hamdolsun, bütün bunların şükrü içindeyim...”

Bütün bu muhabbet, merhamet ve istikâmet dolu îkaz ve nasihatler, onun “**ihşân**” kıvamındaki hayâtından bizlere akseden feyiz damlacıklarıdır.

Rahmetullâhi aleyh.

*“Îmândan İhsâna Tasavvuf” adlı eser üzerine...*³²

Bu Bir Gönül Damlası...

Tasavvuf; Kitab ve Sünnet muhtevâsı içinde, murâkabe ve ihsân duyguları ile kulluğu en güzel bir şekilde yaşayabilmektir. Tasavvuf, kulluğu engelleyici mâniaları ortadan kaldırmaktan ve kulluğa vesile olacak imkânları temin etmekten başka bir şey değildir.

Altınoluk: Efendim, “Îmândan İhsâna Tasavvuf” isimli bir kitap hazırladınız. Bugüne kadar tasavvufa dâir pek çok eser yazılmışken yeni bir kitap telifine neden lüzum hissettiniz?

–Doğrudur. Tasavvufa dâir pek çok kitap yazılmıştır. Ancak dinamik olan hayâtın akışı içindeki med ve cezirler, yâni toplumun maddeye râm olduğu, ictimâî huzur ve sükûnun bozulduğu devreler, insanların karşısına her gün yeni birtakım ihtiyaçlar çıkarır. Meselelerin özü aynı olmakla beraber zamanla yeni yeni görüşler ve talepler doğar. Bunların değerlendirilmesi ve böyle ihtiyaçların karşılanması için şer’î kitaplar ve tarihe dâir eserlerde de olduğu gibi tasavvufî meselelerin de her devirde o devrin îcap ve ihtiyaçlarına göre rûhî eğitimin zarûreti olarak yeniden yazılması lüzûmu vardır. Yâni tasavvufî hakikat ve gerçeklerin her zaman doğru bir şekilde dile getirilip ifâde edilmesi, yanlış anlayış ve taşkınlıkların düzeltilmesi, pek mühim bir zarûrettir. Elbette sadece bu zarûretle değil, tasavvufun ihtivâ ettiğiengin güzelliklerin de zamanın ve mekânın şartlarına göre bütün gönüllere takdîm edilebilmesi için tasavvufî sahâ, âdeta bir eserler deryâsı hâlinedir.

İşte biz de bu deryâyâ, aynı gâyeler içerisinde âcizâne bir gönül damlası takdîm etmeye çalıştık. Bir damla, çünkü tasavvuf “kâl”den (sözden) ziyâde “hâl” olduğundan, eserimiz, gönülleri yüce huzûra yönlendirmede bir köprü vazîfesi ifâ edebilirse kendimizi bahtiyar addederiz. Yâni eserimizi şimdiye kadar yazılmış olanları geçmek iddiâsıyla kaleme almış değiliz. Böyle bir hâlden teeddüb ederiz. Bizim yaptığımız; günümüze kadar telif edilmiş tasavvufî eserler ve Hak dostlarının feyizli yaşayışlarından hareketle, tasavvufu zamanımız şartlarına göre, genel hatlarıyla ve maslahata uygun tarzda yeniden gündeme taşımaktan ibârettir. Esâsen bu eser, Hak dostlarının tasavvufî mirasından süzülerek günümüz insanına sunulan bir testi sudur.

³² Bu yazı, Altınoluk Dergisi’nin müellifle yaptığı bir mülâkattır.

Hak dostları ki, doğan güneşe, ışık huzmelerinin gurûbda resmettiği rengâ-renk tabloları, hayrete gark olmuş bir sûrette bakar ve her vesîle ile mârifetullâh ufkuna kanat çırpırlar. Onlar, bir yılana bile muhabbet dolu gözlerle nazar ettiklerinden, başkalarının duyduğu ürküntü yerine, bu hayvanın derisindeki hârelere, ayakları bulunmamasına rağmen hareketlerindeki sür’at ve cevveliyete meftûn olurlar. Yâni bu has kullar, bütün mahlûkâta muhabbet ve hikmet nazarıyla baktıklarından, vahşî hayvanların tasallutundan bile sâlimdirler.

Yine bu eser, tasavvufu İslâm’dan ayrı bir disiplin ve üslûp gibi gören anlayışın doğru olmadığını ortaya koymak sûretiyle, dînin zâhir ve bâtınının bir bütün hâlinde feyiz ve huzur içinde yaşanmasının lüzûmunu açık bir şekilde ifâde etmek gâyesiyle telif edilmiştir. Bu gâyeyi serlevha olarak vurgulamak üzere de kitaba, “**İmândan İhsâna Tasavvuf**” adı verilmiştir.

Bu eserin yazılma gâyesi, imân ve İslâm’ın “ihsân”la taçlanması, yâni ilâhî müşâhede altında bulunma duygusunun kalbde bir şuur hâlinde sâbitleşmesini temine medâr olmaktadır.

Çünkü gerçek tasavvuf, Kitab ve Sünnet’in duygu derinliği içinde sır ve hikmetlerden nasip alarak yaşanmasıdır. **Kitab ve Sünnet’in muhtevâsının dışına taşan her hâl, kâl ve davranış bâtıldır.** Bu hakîkati ifâde etmek için de: “Pergelin sâbit ayağı şeriattır.” denmiştir. Hazret-i Mevlânâ buyurur:

“Biz pergel gibiyiz. Sâbit ayağımız şeriatta, öteki ayağımızla yetmiş iki milleti dolaşmaktayız.”

“Şeriat bir muma benzer, ışık tutar, yol gösterir. Mumu ele almakla yol aşılması olmaz. Ama o ele alınmadan da yola düşülemez. Şeriatın ışığında yola düşüp gitmeye başladın mı, işte bu gidişin tasavvuftur.”

Diğer taraftan kulun, Rabbini her an görüyormuşçasına kendisine çekidüzen verip, o minvâl üzere hayâtını tanzîm etmesi ve ilâhî müşâhedenin kalbde sabitleşerek şuur hâline gelmesi olarak ifâde edilen **ihsân**, Allâh’a yakın kulların ruh mîrâcıdır. O; mânevî, rûhî, sırrî ve ilâhî hakîkattir. Mutasavvıfların hedefi bu hakîkate ulaşmaktır. Bu da Allâh ile kurulan rûhî ve derûnî râbıtayı ifâde eder. Sıhhatli bir şekilde bu râbıtayı kuran kişi, Rabbin velî kulu hâline gelir. Böylece o, ilâhî ahlâk ile ahlâklanmış olur.

Bu hâl ise, Allâh’a en güzel şekilde kulluk ve ebedî âleme ciddî bir hazırlıktır. Yâni tasavvuf, kulluğu en güzel bir şekilde yaşayabilmektir. Zîrâ Cenâb-ı Hak insanı kendisine kulluk etmesi için yaratmıştır. Dolayısıyla tasavvuf, kulluğu engelleyici mâniaları ortadan kaldırmaktan ve kulluğa vesîle olacak imkânları temin etmekten başka bir şey değildir. O, nice yaraları sararken, nice kurak toprakları yemyeşil ve münbit bir gülistan hâline getirmekte ve nice vîrâne gönülleri

mâmur bir saray eylemektedir. Kısacası tasavvuf, şu gurbet âleminden sonsuz vuslat âlemine giderken kulları Hak katında « نَعْمَ الْعَبْدُ » «ne güzel kul»³³ rütbe ve taltîfine mazhar kılacak nûrlu bir yoldur. Bu da, hiç şüphesiz ki îmânın ihsân kıvamına gelmesi ile mümkündür.

Altınoluk: *Söyledikleriniz, aynı zamanda kitabın muhtevâ ve çerçevesini de yansıtıyor herhâlde. Bu bakış açısı etrafında kitabınızda genel olarak nelerden bahsediliyor? Özellikle neler gündeme getirildi?*

–Eserimizde tasavvufun umûmî olarak muhtevâsını verdikten sonra, onun ana mevzûunu teşkil eden mârifetullâh, muhabbetullâh, tezkiye-i nefis, tasfiye-i kalb, tasavvufî üslûb vb. hususları îzâh etmeye gayret ettik. Başta Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm- olmak üzere, o mübarek varlığın vârisleri olan İslâm büyüklüklerinin davranışlarından örnekler sunmaya çalıştık. Yer yer de tasavvufun derinlik ve incelikleriyle ilgili birtakım tereddüt ve muhâlif görüşlere cevap mâhiyetinde -şahısları hedef alarak değil sadece fikir plânında- mâlumatlar arz ettik.

Ayrıca eserde, tasavvufun arzu ettiği mânevî terbiyeden uzak bâzı kimsele-
rin, ya iyi niyetle fakat câhilâne ya da gafletlerinden ötürü aksak, kifâyetsiz ve yersiz uygulamalarının bu mübârek yol ile bir alâkasının bulunmadığına temas et-
tik. Zîrâ tasavvuf, Kur’ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerde bilhassa ifâde buyrulan
nefsi tezkiye etmek sûretiyle insanı olgunlaştırmayı ve böylece ebedî saâdete ka-
vuşturmayı hedefler. Bu husus, Cenâb-ı Hakk’ın üst üste yemin ederek dikkat çek-
tiği bir hakîkattir. Şems Sûresi’nde buyrulur:

**“Zât-ı ulûhiyetim hakkı için; Güneş’e ve onun kuşluk vaktindeki ay-
dınlığına, güneşi tâkip ettiğinde Ay’a, onu açığa çıkarttığında gündüze, onu
örttüğünde geceye, gökyüzüne ve onu binâ edene, yere ve onu yayıp döşeye-
ne, nefse ve ona birtakım kâbiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini (fücûr ve
takvâsını) ilhâm edene YEMİN OLSUN Kİ;**

**Nefsini kötülüklerden arındıran (maddî ve mânevî kirlerden temizleyen)
mutlakâ kurtuluşa ermiş; onu kötülöklere gömen de elbette hüsrâna uğra-
mıştır.”** (eş-Şems, 1-10)

Cenâb-ı Hakk’ın yemin etmesi, üzerinde yemin edilen varlıkların kıymet ve şereflerini bildirmekle beraber, aslında o yeminden sonra ifâde edilen ilâhî ga-
ye ve murâdın yücelik, azamet ve ehemmiyetini göstermek içindir. Bu âyetlerdeki
yeminlerde de durum böyledir. Ancak şu farkla:

³³ Bkz. Sâd, 30, 44.

Cenâb-ı Hak, bu âyet-i kerîmelerde üst üste tam yedi defa yemin etmekte, ardından bir de mânâyı daha çok kuvvetlendirmesi için “قَدْ” (mutlaka) edatını kullanmakta ve ancak bu güçlü te’kid ve te’yidlerden sonra bildirmektedir ki:

“Nefsini arındırıp temizleyen kimse, mutlaka kurtuluşa erecek; aksine onu günah ve mâsiyetlerle kirleten kimse de muhakkak hüsrâna uğrayacaktır...”

Câlib-i dikkattir ki, Kur’ân-ı Kerîm’de Cenâb-ı Hak, nefis tezkiyesinden başka hiçbir hususta böyle üst üste yedi defa yemin etmemektedir. Bu gerçek, insanın kurtuluşu için nefis tezkiyesinin ne derecede önemli ve zarûrî olduğunu ifâdeye kâfidir.

İşte “*Îmândan İhsâna Tasavvuf*” ismiyle kaleme aldığımız bu eser, Hak dostlarının bu hakîkati, yâni nefis tezkiyesini; söz, hâl ve davranış güzellikleri ile îzâhından ibârettir.

Altınoluk: *Bütün bunlar, şüphesiz “nasıl bir tasavvuf” suâlinin de cevabı. Buna göre efrâdını câmî, ağyârını mânî bir şekilde tasavvufu nasıl târif etmeliyiz? Bu suâli, zât-ı âlînizden “tasavvuf târiî veya târifleri yahut bu meyanda değerlendirmeler” şeklinde de düşünebilirsiniz.*

–Tasavvuf, yaşandıkça tadılan ve idrâk edilen bir ilim olduğundan onun hakkında herkes, umûmiyetle tattığı ve idrâk ettiği yön ve hususları ele almıştır. Bunun neticesinde de tabîî olarak pek çok târifler ortaya çıkmıştır. Diyebiliriz ki, bu yolun önde gelenleri, âdeta her kesitinden muhtelif ışıklar yansıyan bir kristalin sadece kendilerine akseden kısmını açıklama yolunu tutmuştur.

Hak dostlarının, nâil oldukları rûhânî tecellîlere göre yaptıkları sayısız tasavvuf târiflerinden bazıları şöyledir:

- *Tasavvuf, güzel ahlâk ve edeptir.*
- *Tasavvuf, nefis tezkiyesi ve kalb tasfiyesidir.*
- *Tasavvuf, sulhü olmayan mânevî bir cenktir.*
- *Tasavvuf, ihlâstır.*
- *Tasavvuf, istikâmettir.*
- *Tasavvuf, rızâ ve teslimiyettir.*
- *Tasavvuf, yâr olup bâr olmamaktır. Yâni herkesin yükünü çekmek ve buna mukâbil kimseye yük olmamaktır.*

Bu muhtelif târiflerin ortak yönleri itibâriyle **tasavvuf; mü'minlerin iç âlemini düzelterek onları mânen tekâmül ettiren, kulu ahlâk-ı hamîdeye erdirerek Hakk'a yaklaştıran ve bu sûretle de mârifetullâh'a ulaştıran bir ilimdir**, diyebiliriz.

Aksaray Olanlar Dergâhı Şeyhi İbrahim Efendi'nin meşhur «*tasavvuf manzûmesi*» de baştan sona pek güzel tasavvuf târifleri ile doludur. İşte bunlardan birkaçı:

*Bidâyette tasavvuf sûfî bî-cân olmağa derler
Nihâyette gönül tahtında sultân olmağa derler*

“*Tasavvufun başlangıcı, maddî varlığından sıyrılan ve kendinde bir varlık görmeyen, kısaca irâdesini Hakk'a teslim etmiş bir sûfî olabilmektir. Sonu ise, bütün ilâhî güzellikleri kazanarak gönül tahtının sultânı olmaktır.*”

*Tasavvuf urvetü'l-vüskâ yükün can ile çekmektir
Tasavvuf mazhar-ı âyât-ı gufrân olmağa derler*

“*Tasavvuf, Hakk'ın insana yüklediği ilâhî emânet olan Kur'ân-ı Kerîm ve onun getirdiği mes'ûliyeti canla başla taşımaktır. Tasavvuf, ilâhî mağfireti müjdeleyen âyetlerin mazharı olmaya derler.*”

*Tasavvuf ism-i âzamla tasarruftur bütün kevne
Tasavvuf câmi-i ahkâm-ı Kur'ân olmağa derler*

“*Tasavvuf, bütün kâinâta «İsm-i a'zam»la tasarruf etmektir. Yine tasavvuf, Kur'ân hükümlerini gönülde cem etmek, yâni canlı bir Kur'ân olabilmektir.*”

Bu ifâdeler ışığında tasavvuf; gönlün, maddî-mânevî kirlerden arınıp güzel ahlâk ve vasıfları kazanma, dîni, özüne uygun bir keyfiyette ihlâs ve feyizle yaşayabilme gayretidir. Bu itibarla tasavvuf, sırf aklın çözmeye kâfi gelmediği maddî veya mânevî hâdiselerdeki sırrî oluşlar, hikmetler ve yüce muammâları kuşatıcı bir görüş olgunluğuna ulaşmaktır. Gönlün, sonsuz rûhânî hazlara meftun olmak sûretiyle önünde âdetâ bir ayak bağı olan nefis engelini bertaraf etmeye çalışmaktır. Yâni tasavvuf, öncelikle rûhun hapsedilmiş olduğu bedenî nefsanî temâyülleri aşmaktır. Daha sonra ise bütün hâdiselerin özündeki sırrî hakikatleri ve o hakikatlerin de arkasında cereyân eden ibret ve hikmet safhalarını ârifâne bir üslûb ile temâşâ edebilmeyi sağlayan birtakım bilgiler, mânevî hâller, kalbî duyular, sünûhatlar ve tecellîlerdir.

Bu itibarla tasavvuf, Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in mübârek hayâtıyla zâhiren ve bâtınen bütünleşerek, engin bir muhabbetle kaynaşmaktır. Çünkü o, **Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in zâhirî-bâtınî, iç ve dış tecellîleri, yâni hâlidir**. Onun içindir ki, Hazret-i Peygamber -

sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in rûhâniyetinden hisse alabilmek ve rûhen O'nunla mezc olabilmekten ibârettir.

Diğer bir ifâdeyle **tasavvuf, aşk ile birleşen îmân, vecd ile ifâ edilen ibâdet ve davranış güzelliğidir.** Hâsılı tasavvuf, Âdem -aleyhisselâm-'a "rûh üfürülmesi"yle başlayan bir yüce nasîbin, Âhîrzaman Nebîsi'ndeki kemâl tezâhüründen, muhabbet dolu kalblere akseden feyiz şebnemleridir.

Altınoluk: *Tarih boyunca tasavvuf sahasına olan yoğun alâkanın, yaptığınız târifler etrâfında yaşanan samîmî bir îmân ve irfân hayâtı sebebiyle gerçekleştiğini düşünebilir miyiz? Hakikaten dün olduğu gibi bugün de tasavvuf, -zaman zaman kasıtlı ithamlar dolayısıyla gözden düşürülmeye çalışılsa da- gün geçtikçe daha çok alâka duyulan bir İslâmî saha durumunda. Gerek müslümanlar arasından gerekse İslâm'ın dışındaki çevrelerden «İslâm'ın mânevî boyutu» diyebileceğimiz bu alana yoğun bir alâka gözleniyor. Bu alâkanın sebepleri neler olabilir?*

-Tasavvuf, insanı rûha yöneltir. Rûha, ferdî istîdâda uygun bir mânevî tatmin yolu açar. Bunun için de insanın nefsinin ve rûhunu alâkadar eden her hususla ilgilenir. Yâni kulun, mânevî yolculuğunda kat ettiği bütün mesâfeler, irtibat hâlinde olduğu bütün âlemler, yaşadığı binbir türlü ahvâl ve nihâyet, Âlemlerin Rabbi olan Allâh'ı bulabilme, kalben tanıyabilme ve O'na kulluk etme gibi sayısız hususlarla alâkadar olur.

Böyle olduğu için de toplumun her kesimine hitâb edebilen tasavvuf, bir yandan iktisâdî ve ictimâî rahatlık zamanlarındaki rehâvet ve gevşeklikleri engelleyerek mânevî zindeliği devam ettirmiş, diğer yandan da istilâ, işgal ve zulüm dolu zor dönemlerin kargaşa ve bunalımları arasında daralmış gönüllere ulvî pencereler açarak feyizli tesellî nefesleri aldırması; yaralı gönüllere merhem, yorgun dimağlara ve kurak ruhlara âb-ı hayât olmuştur. O, bir yandan güzel ahlâk ve ibâdetle zirveleşenlere tevâzu ve mahviyet telkin ederek gurur, kibir ve ucuptan muhâfazasını sağlamış, bir yandan da günah çukurunda boğulan kullara engin bir af, müsâmaha, merhamet ve rahmet gibi can simitleri uzatmıştır. Nitekim Moğol istîlâlarından sonra bütün bir Anadolu'yu saran kargaşanın ortaya çıkardığı huzursuzluk ve ıztırapları teskin ve tesellî edici olarak o devirde tasavvufî cereyanların kuvvet kazandığı ve pek çok büyük mutasavvıfın da zuhûr etmiş olduğu husûsu târihî bir gerçektir.

Çünkü tasavvuf, aklın kâfî gelmediği meselelerde, kalbi devreye sokarak teslimiyetle yola devâm eder. Meseleleri, Kur'ân ve Sünnet'e mutâbık keşf ve ilhâm gibi kalbdeki tecellîlerle vuzûha kavuşturur. Bu sûretle ferdi, nihâî bir tâtmine ulaştırır. Geçen asrın önde gelen İslâm âlimlerinden Muhammed Hamidullâh'ın şu ifâdeleri pek mânidar ve ibretlidir:

“Benim yetişme tarzım akılcıdır. Hukûkî çalışma ve incelemeler bana, inandırıcı bir şekilde târif ve ispat edilemeyen her şeyi reddettirmiştir. Muhakkak ki ben, namaz, oruç vs. gibi İslâmî vazîfelerimi tasavvufî sebeplerle değil, hukûkî sebeplerle îfâ ediyorum. Kendi kendime diyorum ki:

«Allâh benim Rabbimdir. Sâhibimdir. O bana bunları yapmayı emretmiştir. O hâlde yapmalıyım. Bundan başka, hak ve vazîfe birbirine bağlıdır. Allâh bunları ben istifâde edeyim diye bana emretmiştir; şu hâlde ben O'na şükretmekle vazîfeliyim.»

Batı toplumunda, Paris gibi bir muhitte yaşamaya başladığım zamandan beri hayretle görmekteyim ki, hristiyanları İslâm'ı kabûle sevk eden, fıkıh ve kelâm âlimlerinin görüşleri değil, İbn-i Arabî ve Mevlânâ gibi sûfîlerdir. Bu konuda benim de şahsî müşâhedelerim olmuştur. İslâmî bir konuda benden bir îzah istendiği zaman, benim verdiğim aklî delillere dayanan cevap, soranı tatmîn etmiyordu; fakat tasavvufî îzah meyvesini vermekte gecikmiyordu. Bu konuda tesir gücümü gittikçe kaybettim. Şimdi inanıyorum ki, Hülâgu'nun yakıp yıkan istîlâlarından sonra Gazan Han zamanında olduğu gibi, bugün en azından Avrupa ve Afrika'da İslâm'a hizmet edecek olan, ne kılıç ne de akıldır; fakat kalb, yâni tasavvuftur.

Bu müşâhededen sonra, tasavvuf konusunda yazılan bâzı eserleri incelemeye başladım. Bu, benim gönül gözümü açtı. Anladım ki; Hazret-i Peygamber zamanındaki tasavvuf ve büyük İslâm mutasavvıflarının yolu, ne kelimeler üzerinde uğraşmak ne de mânâsız şeylerle meşgûl olmaktır; fakat insan ile Allâh arasındaki en kısa yolda yürümektir, şahsiyetin geliştirilmesi yolunu aramaktır.

İnsan, kendisine yüklenen vazîfelerin sebeplerini arıyor. Mânevî sahada maddî îzahlar bizi hedeften uzaklaştırmaktadır; ancak mânevî îzahlardır ki insanı tatmîn etmektedir.”³⁴

Bu ifâdeler de gösteriyor ki tasavvuf, ağır sanâyin, fennî terakkînin zirvelere tırmanması ile birlikte bir taraftan ictimâî ve iktisâdî buhranı artırdığı, diğer taraftan da insanı bir makinanın dişlisi hâline getirdiği çağımızda pek ehemmiyet arz etmektedir.

³⁴ M. Aziz Lahbâbî, *İslâm Şahsiyetçiliği*, terc. İ. Hakkı AKIN, s. 114-115, dipnot 8. İst. 1972. Bu dipnot, Muhammed Hamidullâh'ın mütercime yazdığı 27 Eylül 1967 târihli mektubun metnidir. (Mustafa Kara, *Metinleriyle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s. 542-543'ten naklen.)

Tasavvufsuz Olmaz mı?

Tasavvufu gereksiz görmek; ihlâs, takvâ, irfân, nefsi tezkiye ve kalbi tasfiyeyi, hâsılı Allâh'a ihsân makamında bir kullukta bulunmayı gereksiz görmektir.

Altınoluk: *Bu söylediklerinizden, tasavvufî üslûbun, İslâm'ı tebliğde nasıl bir ehemmiyet taşıdığı açıkça anlaşılıyor. O hâlde tasavvufî üslûbun İslâm'ı tebliğde, buna paralel olarak da insanların hidâyet ve olgunlaşmalarında çok müsbet neticeler vermesinin sırrı nedir, diye sorsak?*

–Tasavvufun günümüzdeki ehemmiyetinin diğer bir yönü de, onun, insanları ıslâh husûsunda tâkip ettiği metod ve üslûptur. Şer'-i şerîfin zâhirî ahkâmı, hem âhiret hem de dünya için mükâfât ve mucâzât ile, insanları istikâmetlendirmek gâyesi güder. Onun bâtınî ahkâmı diyebileceğimiz tasavvuf ise bunlara ilâveten sevgi, şefkat ve muhabbeti kullanır. Zamanımızda insanlar, ekseriyetle nefsâniyete râm olarak dînden uzaklaşmanın ve ağır günahlar irtikâb etmenin rûhî bunalımı içindedirler. Böylelerine bir ıslâh ve kurtuluş imkânı sunmanın af, müsâmaha ve şefkat yoluyla daha kolay ve daha ziyâde mümkün olduğunu hiç kimse inkâr edemez. Bu bakımdan zamanımız, tasavvufî gerçekler kadar, onun usûl ve üslûba dâir kâidelerinin de büyük ehemmiyet taşıdığı bir devirdir. Nitekim, af, müsâmaha ve şefkatle nazar edenlerin ülkemizde olduğu kadar, batı âleminde de mânevî bir fütûhâta daha ziyâde muktedir ve muvaffak oldukları müşâhede edilmektedir. Aklın ve nefsin sultasında bunalan ruhlara, İslâm'ı ilâhî bir tesellî nefhası hâlinde sunmak için onlara, cezâ vermek niyetiyle ve öfkeyle yaklaşmak yerine, şefkat ve merhamet dolu davranışlar sergilemek, her zaman daha feyizli bir metoddur.

Çünkü insan, asıl gâyesinden ne kadar uzak kalırsa kalsın “insan” olmak haysiyetiyle yine de yüce bir şeref sâhibidir. Onun öz cevherindeki yücelikten habersiz olarak günah bataklığına saplanması, tıpkı Kâbe-i Muazzama'nın duvarındaki Hacerü'l-Esved'in, oradan yere düşüp toz-toprak içinde kalması gibidir. Bu hâlde lâkayd kalarak feverân etmeyecek hiçbir mü'min vicdânı tasavvur olunamaz. Bu hâlde bile mü'minler Hacerü'l-Esved'e hürmetten vazgeçmezler. Onun böyle bir hâlde düşmesi, mü'minlerin nazarındaki değerinden hiçbir şey eksiltmez. Bilakis mü'minler, onu derhal tozu toprağıyla kapar, gözyaşları içinde temizleyerek ihtiramla eski yüce mevkiine koymak için birbirleriyle yarışır. Onun cennetten çıkmış bulunduğunu düşünerek özündeki bu yüce değere itibâr ederler. Hâlbuki insan Cenâb-ı Hakk'ın «**rûhundandır üflediği**», yâni Allâh Teâlâ'nın yüce kudretinden nice sırlar taşıyan ve böylece yaratılmışların gözbebeği olan bir varlıktır. Bu itibarla onun kadr u kıymeti, işlediği günahlarla ne derecede düşerse düşsün, özündeki değer bâkîdir.

Hazret-i Mevlânâ'nın buyurduğu gibi insanın rûhu, berrak bir su gibidir. Fakat kötü işler ve günahlarla bulanınca hiçbir şey görünmez olur. Bu durumda maneviyat incilerini ve hakikat nûrlarını görebilmek için o suyu durultmak lâzımdır. Dolayısıyla tasavvufun gâyesi, bencil ve nefsânî duyguları terbiye edip, fertleri ve netîcede toplumları sulh, sükûn ve huzûra kavuşturmaktır. Bu itibarla küfür, şirk ve günahla ne kadar ileri gitmiş olursa olsun hiçbir insan, hidâyet dâvetine muhâtap olmaktan mahrum bırakılamaz. Bunun asr-ı saâdetteki sayısız misâllerinden biri de şöyledir:

Allâh Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, amcası Hazret-i Hamza'yı şehîd ederek kendisini derin bir teessüre gark eden Vahşî'yi, İslâm'a dâvet etmesi için ashâbından birini gönderdi. Vahşî ise Rasûlullâh'a cevâben:

“Yâ Muhammed! Sen, **«Bir kimseyi öldüren, yâhud Allâh'a şirk koşan, veyâ zinâ eden biri, kıyâmet günü iki kat azâba uğrar ve cehennemde hor ve hakir olarak ebediyyen kalır.»** (el-Furkan, 68-69) diye Allâh'ın hükmünü beyân etmiş iken, beni nasıl oluyor da İslâm'a dâvet edebiliyorsun? Ben ki bu çirkinliklerin hepsini yaptım. Benim için nerede bir kurtuluş yolu olacak ki?” dedi.

Allâh Teâlâ:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

“De ki: Ey nefslerine zulmetmekte aşırı giden kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyiniz! Çünkü Allâh bütün günahları affeder. Muhakkak o Gafûr ve Rahîm'dir.” (ez-Zümer, 53) âyetini inzâl etti.

Nihâyet Vahşî, âyet-i kerîmedeki müjde ile ferahladı ve:

“Rahmetin ne kadar da büyük ey Rabbim!” diyerek ve tevbe-i nasûhta bulunarak arkadaşlarıyla birlikte müslüman oldu.

Bu ve benzeri hakikatlerden ilham alan tasavvufî üslûbun en önemli özelliği, insana bakış tarzıdır. Buna göre insan, ilâhî hitâba mazhar ve sıfât-ı ilâhiyyenin kâmil tecellîlerine nâil olmuş ve Rabbine halîfe olma istidâdıyla yaratılmıştır. Bu bakımdan zübde-i âlem (kâinâtın gözbebeği) olarak Rabbinden bir sır taşımaktadır. Dolayısıyla biraz önce de ifâde ettiğimiz gibi, işlediği günahlar sebebiyle kadr u kıymeti ne derecede düşerse düşsün, özündeki değer bâkîdir. Ancak tasavvuf bunu söylerken de elbette ölçüsüz değildir. Onun yaptığı kısaca:

“Günahkâra olan müsâmahayı günaha taşırmamak, günaha olan düşmanlığı da günahkâra sıçratmamaktır.”

Bu yönüyle tasavvuf, günümüzde İslâmî tebliğin en verimli bir vâsitasını teşkil eder. Çünkü insanlar dâimâ Abdülkâdir Geylânî, Aziz Mahmud Hüdâyî, Yûnus Emre, Bahâeddin Nakşibend ve Mevlânâ misâli Hak dostlarının muhabbet kucağını özlerler.

Altınoluk: *Verdiğiniz bilgilerle tasavvufun, insanı nasıl ham hüviyetten kâmil bir hüviyete ulaştırdığını ifâde ettiniz. Bu gerçeğe binâen tasavvufun, bir müslümanın hayâtındaki yeri ne olmalıdır? Diğer bir tâbirle, tasavvufsuz olmaz mı?*

—Çok mühim bir suâl sordunuz.

Tasavvuf, engin bir derûnî yapı ve muhtevâ ile ehl-i îmânın elinde vazgeçilmez bir İslâmî tecellî, feyiz ve olgunluk nîmetidir. Bu bakımdan o, hem müslümanların kemâle ermesi, hem de gayr-i müslimlerin hidâyetine vesîle olunabilmesi ve onlara İslâm'ın doğru bir şekilde yansıtılabilmesi için pek büyük bir ehemmiyet arz etmektedir.

Zîrâ bütün kitâbî bilgiler, hakîkatte bir tohum benzerler. Nasıl ki tohumlar toprağa ekilmeyip sadece ambarda kaldığında yıllar geçse de onlar yine bir tohumdan başka bir şey olamazlarsa, kitâbî bilgiler de yalnızca satırlarda veya raflarda kaldığında durum aynıdır. Buna mukâbil toprağa gömülen tohumlar ise, vasıflarına göre büyüüp serpilir, kimisi devâsâ çıkarlar hâline gelir. Tıpkı bu şekilde gönül toprağına ekilen ilim tohumları da, kalbleri birer mâneviyat bahçesi hâline getirir ki, ilim ve irfânın gerçek meyveleri olan sır ve hikmetler o zaman elde edilir.

Bu açıdan dînin fetvâ yönü bir binânın temel direkleri, takvâ yönü ise, o direkler etrafındaki tamamlayıcı kısımlar ile güzellik ve zarâfet unsurlarıdır. Bir taraftan bu iki özelliği birleştiren tasavvuf, bir taraftan da güzel amel ve ahlâk mükemmelliğine ilâve olarak; insanı, Kur'ân'ı ve kâinâtı açıklamakta, mes'ûliyetlerin daha geniş bir hikmet ile idrâk ve îfâsını sağlamaktadır. Bu itibarla tasavvuf, muhabbetullâh ve mârifetullâh bahsinde kullara, gönüllerinden mîrâca doğru açılmış mânevî bir pencere mâhiyetindedir.

Dolayısıyla tasavvuf, rûhun ve kalbin vazgeçilmez bir ihtiyacıdır. Böyle olunca da her müslümanın hayâtında az ya da çok var olması gereken bir gerçektir. Daha doğrusu bir yerde insan varsa orada tasavvuf söz konusudur.

Bu gerçeği bir kenara bırakarak «tasavvufsuz olmaz mıydı» demek, «İslâm'ı temellendiren tefsir, hadis, kelâm, fıkıh ve diğer ilimler olmasa olmaz mıydı» cinsinden bir soru sormaktır. Tasavvufu gereksiz görmek; ihlâs, takvâ, irfân, nefsi tezkiye, kalbi tasfiyeyi, hâsılı Allâh'a ihsân makamında samîmî olarak kullukta bulunmayı gereksiz görmek demektir. Zîrâ tasavvuf ile bu hakikatler kaste-

dilmektedir. Dolayısıyla bu hakikatleri yaşayan kimse, eğer tasavvuf ismini kabul etmiyorsa bile, o da bize göre tasavvufu yaşıyor demektir. Çünkü takvâ, zühd, ihsân ve tasavvuf, hakikat ve muhtevâları itibâriyle aslında aynı mânâyâ ve gâyeye delâlet etmekte olan birbirine yakın terimlerdir. İsimlendirme sadece bir alemdir. Bütün bu ifâdelerin merkezinde, bütün bir beşeriyetin en yüce mürşid-i kâmilî olarak yegâne nümûne, üsve-i hasene (en güzel örnek) Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ve onun mânevî terbiyesinde yetişmiş olan ve her biri bir ulvî şahsiyet ve mâneviyat yıldızı olan Ashâb-ı Kirâm vardır.

Diğer taraftan kalbin itmi'nâna ermesi, huzur, sükûn ve saâdete kavuşması, mânen ulaştığı seviyeye bağlıdır. Bunun için de kulun mânevî bir terbiyeden geçmesi îcâb eder. Zîrâ kalbin ilim ve hikmetle dolması, dînin yüksek hakikatlerine muttalî olması ve kulun mânen tekâmül edebilmesi, ancak birtakım ameliyeler netîcesinde mümkün olabilir.

Nitekim beşeriyete nümûne olarak gönderilen peygamberler bile, vahye muhâtap olmadan önce bir hazırlık döneminden geçirilmişlerdir. Zîrâ kalbin, latîf mânevî tecellîleri alıcı hâle gelmesi için kesâfetten arınması, hassâsiyet kazanması ve belli bir kıvâma ulaşması gerekmektedir. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, daha peygamberlikle vazîfelendirilmeden önce Hirâ Mağarası'nda îtikâfa³⁵ çekilirdi. Mûsâ -aleyhisselâm-, Cenâb-ı Hak'la mükâlemesinden evvel, Tûr-i Sînâ'da kırk gün, bir nevî riyâzâta girmişti. Yusuf -aleyhisselâm-, Mısır'a sultan olmadan önce on iki sene zindanda kaldı. Orada çile, riyâzât, mücâhede ve meşakkatin bütün kademelerinden geçirildi. Böylece mübârek kalbi, Allâh'tan gayrı bütün istinadlardan ve alâkalardan tamâmen sıyrıldı.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Mîrâc'a çıkmadan evvel "İnşirah Sûresi"nin sırrına mazhar oldu. Sadrı açılarak kalb-i şerîfleri yıkandı. İlim ve hikmetin rûhâniyetiyle dolduruldu. Çünkü O, Mîrâc'da acâib ve garâib hâdiselerle karşılaşacak, beşerî kesâfetle görülemeyecek esrâr-ı ilâhîyi ve değişik, latîf manzaraları seyredecekti.

Allâh'ın seçkin kulları olan Peygamberler dahî kalb tasfiyesinden geçirilirse, diğer insanların kalbî arınmaya ne denli muhtaç olduğu ortaya çıkar. Zîrâ kesîf bir kalb ile, Latîf'e yaklaşılamaz. Burnu duyarsızlaşmış birisi gülün, karanfilin kokusundan bir hisse alamaz. Buğulu bir camdan net bir manzara seyredilemez. Diğer yandan helâlin içine bir zerre de olsa haramın veya şüphelinin karışması, bir testi menbâ suyuna bir damla necâsetin karışması gibidir ki, onun bütün sâfiyet, makbûliyet ve feyzini keser.

³⁵ İtikâf: Bir yere kapanıp, vakti ibâdetle geçirmek. Bilhassa Ramazan'ın son on gününde câmiye kapanarak kendini ibâdete vermek.

Bu sebeple kalbin mânevî hassâsiyeti ziyadeleşerek ilâhî sır ve hikmetleri alıcı hâle gelmesi için kesâfetten arınması, letâfete bürünmesi zarûrîdir. Çünkü Cenâb-ı Hak:

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

“O gün ne mal fayda verir, ne de evlâd. Ancak Allâh’a kalb-i selîm (tertemiz bir kalb) ile gelenler müstesnâ!” (eş-Şuarâ, 88-89) buyurmuştur.

Kalbin selîm hâle gelmesi ise, ancak mânevî terbiye ile sâfiyet kazanmasına bağlıdır.

Zîrâ mânevî terbiye öncesinde kalb, soğuk demir gibidir. Onun arzu edilen şekli alabilmesi için evvelâ ateşte tavlanması, paslarından kirlerinden arınması, katılıktan çıkıp yumuşaması ve dövülmesi gerekmektedir. Ancak bu merhalelerden sonra arzu edilen şekli alıcı hâle gelebilir. Tıpkı bunun gibi bütün bu ameliyeler tatbîk edilmeden, kalbî kemâlât da gerçekleşemez. Kalbî kemâlât gerçekleşikten sonra ise baş gözüyle görülemeyen, akılla idrak edilemeyen hakîkatler âlemi, bir zevk hâlinde kavranır ve kalben hissedilir. Bunun için kalbî tâkat ve dirâyeti olgunlaştırmak gerekmektedir.

Bu olgunlaştırmanın ehemmiyetini îzâh sadedinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Selçuklu Medresesinde zâhirî ilimlerin zirvesinde bir “dersiâm” iken, içinde bulunduğu hâlini **“hamdım”**; mârifetullâh tecellîleriyle dolu kâinat bir kitap hâline gelip onda meknuz sırlar kendine ayân olmaya başladığındaki hâlini de **“piştim”**; zâtî muhabbetle fânî oluş hâlini ise **“yandım”** diye ifâde etmiştir.

Bu da gösteriyor ki, kulun Allâh katındaki makbûliyeti daha ziyâde kalbî inkişâfa bağlı olduğundan, kalbin kemâle ermesi için başlı başına bir mânevî eğitime ihtiyaç vardır. Bu gerçeğin sayısız müşahhas misâllerini ashâb-ı kirâm hazarâtı sergilemişlerdir. Nitekim onlardan niceleri kızlarını diri diri toprağa gömen taş gibi birer varlık iken Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem’in mânevî terbiyesi altında, gözleri ve gönülleri yaşlı birer şefkat ve merhamet âbidesi hâline gelmişlerdir. Canlarını ve mallarını Allâh ve Rasûlullâh uğrunda bezletmişlerdir.

Özet olarak demek istiyoruz ki:

Tasavvufsuz müslümanlık olabilir, ancak bu, ihsân kıvamından mahrum bir müslümanlık olur. Yâni mânevî bir eğitim olan tasavvuftan tecrîd edilmiş bir İslâmî hayat, kişiyi “Allâh’ı görüyormuşçasına bir kulluk kıvamı”na ulaştıramaz.

Altınoluk: *Efendim, Altınoluk okuyucuları zât-ı âlînizin gönül dostlarıdır. Sizinle gönül ikliminde buluşmayı bahtiyarlık addeden insanlardır. Onlara tasavvuf hakkında son olarak ne söylemek istersiniz?*

–Buraya kadar söylediklerimize ilâveten ehlullâhın, üzerinde ısrarla durduğu öğüt ve nasihatlerden bir kısmını ifâde etmek isterim:

Tasavvuf, Allâh Rasûlü’nün ahlâkını kazanmaya çalışmaktan ibâret bir mânevî eğitimidir. İbâdetle vecd, muâmelâtta fazîlet hâlidir. Bu da, kâinâtın Hâlık’ına ve O’nun Rasûlü’ne aşk ile yöneliştir. Onun için samîmî bir aşk ve yöneliş ile dostluğun merkezine Mevlâ’yı ve onun Rasûlü’nü yerleştiren Hak dostları ebediyyen bütün insanlığın dostu olmuşlardır.

Sâlihlerle ülfet ve sohbet mü’mini sâlihleştirir. Zîrâ enerjik (feyizli) karakterlerde sirâyet özelliği vardır. Ruhlara nizam ve mâneviyat aşısı yapacak sâlihler nefisini arındırmış, dünyanın alâyişinden vazgeçmiş kimselerdir. Onların gönül hânesi feyz-i ilâhî ile doludur. Onlarla ülfet, kulu elinden, dilinden bütün mahlûkatın istifâde ettiği bir kul hâline getirir.

Muhabbet, iki gönül arasındaki cereyan hattıdır. İnsan gönül verdiği meftun ve hayran olur. Onu taklit eder. Bu itibarla mü’min, her vesîle ile her sadadaki gayretinde «muhabbet» iksirini kullanmalıdır.

İlmin şahsiyet kazanarak irfâna tebdîli, Cenâb-ı Hakk’ın kalbde tanınmasına vesîle olur. Kâinât, hikmet ve sırlar muammâsıdır. Bilmek, seyretmek değil, hikmet ve sırâ âşinâ olmaktır.

Kalbin kesâfetten kurtulup letâfete bürünmesi, Mevlâ’ya yakınlığı nisbetindedir. Kalbi dirilen mü’min, ölümsüzlüğe kavuşur. Bunun zıddına, nefsâniyete bürünen ise büründüğü nisbette insanlık sıfatını kaybeder.

İslâm ahlâkının esâsı, Rabb’e aşk ve ihlâs ile yöneliş; bu yönelişin yegâne nişânı da hiç şüphesiz «hizmet»tir.

Muhabbet, zahmetleri rahmete inkılâb ettiren en sihirli bir vâsıtaadır. Muhabbet ile îfâ edilen bir hizmet ne kadar ağır olursa olsun kolaylık ve huzur ile deruhte edilir. Aynı zamanda bir hizmetin değeri, onun îfası için katlanılan fedâkârlığın büyüklüğüne ve ibâdet vecdi ile îfâ edilmesine bağlıdır. Samîmî ve gerçek hizmetler, kalbî olgunluğun bir şâheseridir. Bu kemâle eren kalbler «nazargâh-ı ilâhî»dir.

Cenâb-ı Hakk’ın Kur’ân’da çok zikrettiği «Rahmân ve Rahîm» isimleri, O’nun merhametini ifâde eden esmâdandır. Bir mü’minde de merhamet ve şefkat, tabiat-ı asliye hâline gelmelidir.

Şefkat mahrumu, acımayı bilmeyen kimse, en büyük hazineyi bütün saâdetlerin kapısını açan anahtarı yitirmiştir. En çok, acımayı bilmeyen merhamet mahrumlarına acımalıdır.

Zulme sebep, muhabbetten mahrûmiyettir. Sevmeyen insan, her zaman canavarlaşan zâlim bir varlık hâline gelebilir. Hakîkî aşkın meyvesi şefkat ve merhamettir. Yeryüzünde şefkat ve merhametle fetholunamayacak hiçbir gönül ve belde düşünülemez. Zîrâ güneş için ısıtmamak nasıl imkansız ise, kuvvetli ruhlar için de mahlûkâta acımamak öyle imkânsızdır.

Âşık gönüllerde müstesnâ bir yeri olan Hallâc taşlanırken:

“–Yâ Rabbî! Benden evvel beni taşıyanları affet!” diye yalvararak büyük bir gönül îsârı örneği sergiledi.

Mânevî yolda seviyemizi görmek istersek, hâlimizi ve davranışlarımızı tahlil etmemiz îcâb eder.

“Benlik” ve “iddiâ” manevî yolun kanseridir. İblis, vaktiyle üstün bir mevkî sâhibiyken bu yüzden hüsrâna dûçâr olmuştur.

Hazret-i Mevlânâ buyurur:

“Önemli olan gül tabiatlı olabilmektir. Yâni bu dünya bahçesinde, dikenleri görüp, onlardan incinip dikenleşmek değil, araya kış gibi çileler de girse onları bahar iklimiyle kucaklayarak bütün âleme bir gül olabilmektir.”

Abdülhâlık Gucdevânî Hazretleri’nin rûhî kıvam ve davranış güzelliklerine âit şu kıymetli nasihatleri de tasavvuf yolunun pek değerli gönül düsturlarıdır:

“Vasiyet ederim ki sana ey oğul; bütün hâllerinde ilim, edep ve takvâ üzere olasın!.. Geçmişlerin eserlerini oku, ehl-i beyt ve ehl-i sünnet ve ’l-cemaat yolundan git! Fıkıh ve hadîs öğren ve câhil sofîlerden bucak bucak kaç! Namazlarını, mutlaka cemaatle kıl! Kalbinde şöhrete meyil varsa imam ve müezzin olma! Şöhretten gücünün yettiği kadar uzaklaş! Şöhrette âfet vardır. Makamlarda da gözün olmasın; dâimâ kendini aşağılarda tut! Tâkat getiremeyeceğin işe kefil olma! Halkın seni alâkadar etmeyen işlerine karışma! Fâsık idârecilerle düşüp kalkma! Her hususta dengeyi muhâfaza et! Ölçüyü kaçırıp güzel ses dinlemeğe fazla kapılma ki, rûhu karartır ve sonunda nifak doğurur. Böyleyken güzel sesi de inkâr etme ki, onunla okunan ezân ve Kur’ân, ruhları ihyâ eder. Az ye, az konuş, az uyu. Gâfillerden ve ahmaklardan arslandan kaçır gibi kaç! Fitne zamanları yalnızlığı tercih et. Menfaati îcâbı fetvâ vererek dînin hafife alınmasına sebep olanlardan, mağrur zenginlerden ve câhillerden uzak dur! Helâl ye, şüpheli işlerden sakın ve evlenmede takvâyâ dikkat et. Aksi hâlde dünyaya bağlanır ve o uğurda dînini zedellersin... Çok gülme; hele kahkahayla gülmemeye dikkat et! Çok gülmek kalbi öldürür. Fakat tebessümü de elden bırakma. Zîrâ tebessüm sadaka-dır. Herkese şefkat gözüyle bak ve kimseyi hakîr görme! Kendi dışını aşırı bezeyip süsleme; zarîf ve sâde giyin. Zîrâ dış görünüşe aşırı îtinâ, iç haraplığından gelir. Münâkaşa etme, kimseden bir şey isteme, müstağnî kal, kanaatle zengin ol, vaka-

rını koru! Sende emeği olanlara ve seni terbiye edenlere karşı vefâkar ol, malınla ve canınla onlara hizmet et ve onların hâli ile hâllen! Onları kınayan gâfiller felâh bulmaz. Dünyaya ve dünya ehli olan gâfillere meyletme! Gönlün dâimâ mahzûn, bedeninin kulluğa güçlü, gözün yaşlı ve kalbin rakîk olmalı. İşin hâlis, duân ilticâ, libâsın mütevâzî, yoldaşın sâlihler, sermâyen zâhirî ve bâtinî din ilimleri, evin mescid ve yakınının Allâh dostları olsun!.. ”

Âmin...

BİBLİYOGRAFYA

Abdurrahmân Câmî,

Nefahâtü'l-Üns, (sâdeleştiren, Abdülkadir Akçiçek), İstanbul, 1981.

Abdurrahman Güzel, Mustafa Tatçı,

Yunus Emre, Ankara, 1991.

Abdülkâdir Geylânî,

Fethu'r-Rabbânî, (tercüme, Yaman Arıkan), İstanbul, 1987.

Aclûnî, İsmâil bin Muhammed,

Keşfü'l-Hafâ, Beyrut.

Ahmed bin Hanbel,

Müsned, İstanbul, 1992.

Ahmed Cevdet Paşa,

Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ, İstanbul, 1976.

Ali el-Müttakî,

Kenzü'l-Ummâl, Beyrut, 1985.

Ali Özek, Hayrettin Karaman, A. Turgut, M. Çağrı, İ. Kâfi Dönmez, S. Gümüş,

Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli, Suudî Arabistan, 1992.

Azîzî,

es-Sirâcü'l-Münîr Şerhu Câmî's-Sagîr fî Hadîsi'l-Beşîri'n-Nezîr, Mısır, 1894.

Belâzurî,

Ensâbu'l-Eşrâf, Mısır, 1959.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmâil,

Câmiu's-Sahîh, İstanbul, 1992.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh bin Abdirrahman,

Sünenü'd-Dârimî, İstanbul, 1992.

Deylemî, Ebû Şücâ' Şîrûye bin Şehridâr,

el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb, Beyrut, 1986.

Ebû Dâvud, Süleyman bin Eş'as es-Sicistânî,

Sünenü Ebî Dâvud, İstanbul, 1992.

Ebu'l-Hasan en-Nedevî,

İslâm Önderleri Târihi, İstanbul, 1992.

Ferit Devellioğlu,

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, 1997.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed bin Abdillâh en-Neysâbûrî,

Müstedrek ale's-Sahîhayn, Beyrut, 1990.

Hasan Basri Çantay,

Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, İstanbul 1996.

İbn-i Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf bin Abdullâh bin Muhammed,

el-İstîâb fî Mârifeti'l-Ashâb, Kâhire.

İbn-i Esîr,

el-Kâmil fî't-târih, Beyrut, 1965.

İbn-i Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ahmed bin Ali,

Fethü'l-Bârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, (Dâru'l-Fikr, Fuat Abdülbâkî neşri.)

İbn-i Hibbân, Ebû Hâtîm el-Bustî,

Sahîhu İbn-i Hibbân, Beyrut, 1993.

İbn-i Hişâm,

es-Sîretü'n-Nebeviyye, Beyrut, 1992.

İbn-i Kesîr, İmâdüddin Ebû'l-Fidâ,

Tefsîru Kur'âni'l-Azîm, Beyrut, 1988.

İbn-i Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed bin Yezid el-Kazvinî,

Sünenü İbn-i Mâce, İstanbul, 1992.

İbn-i Sa'd,

et-Tabakâtü'l-Kübrâ, Beyrut.

İbrâhim Cânan,

Hadis Ansiklopedisi, Kütüb-i Sitte, İstanbul.

İmâm Gazâlî,

Kimyâ-yı Saâdet, İstanbul, 1989.

İmâm Gazâlî,

İhyâu Ulûmiddîn, (tercüme, Ahmed Serdaroğlu), İstanbul, 1987.

İmâm Nevevî,

Hadislerle İslâm, (Dr. Mustafa el-Buğa, Muhyiddin Mistu; tercüme: Ahmed Âlim), İstanbul.

İmâm Nevevî,

Riyâzu's-Sâlihîn, (tercüme ve şerh: Yaşar Kandemir, İ. Lutfî Çakan, Raşit Küçük), İstanbul, 1998.

İsmâil Hakkı Bursevî,

Kenz-i Mahfî, İstanbul, 1727.

Mahmud Sâmi Ramazanoğlu,

Külliyât, Erkam Yayınları, İstanbul.

- Mehmed Âkif Ersoy,
Safahat, (neşre hazırlayan, M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, 1993.
- Mehmed Doğan,
Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul, 1994.
- Mustafa Kara,
Metinleriyle Günümüz Tasavvuf Hareketleri, İstanbul, 2002.
- Münâvî, Muhammed Abdürraûf,
Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Câmiî's-Sağîr, Beyrut, 1994.
- Münzirî, Abdülazîm bin Abdülkavî,
et-Terğîb ve't-Terhîb, Kâhire, 1934.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn bin Haccâc el-Kuşeyrî,
el-Câmiu's-Sahîh (tahkik, M. Fuad Abdülbâkî) İstanbul, 1992.
- N. Fâzıl Kısakürek,
Bir Adam Yaratmak, İstanbul, 1998.
- N. Fâzıl Kısakürek,
Çile, İstanbul, 1999.
- Rudânî,
Büyük Hadis Külliyyâtı, (Cem'û'l-Fevâid), İstanbul.
- Sâdık Dânâ,
Altınoluk Sohbetleri, Erkam Yayınları, İstanbul.
- Selçuk Eraydın,
Tasavvuf ve Tarikatler, İstanbul, 1994.
- Suat Yıldırım,
Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâlî, İstanbul, 2001
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekr,
el-Câmiu's-Sağîr, Mısır, 1888.
- Şefik Can,
Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi, İstanbul, 1997.
- Şehbenderzâde Ahmed Hilmi,
Târih-i İslâm, İstanbul, h. 1326.
- Taberânî, el-Hâfız Ebu'l-Kâsım Süleyman bin Ahmed,
Mu'cemu'l-Kebîr, 1983.
- Taberî, Ebû Câfer Muhammed bin Cerîr,
Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, Beyrut, 1995.
- Tirmizî, Ebû İsâ, Muhammed bin İsâ,

Sünenü't-Tirmizî, İstanbul, 1992.

Vâkidî,

Meğâzî, Mısır, 1948.

Yahya Kemal Beyatlı,

Kendi Gök Kubbemiz, İstanbul, 1999.

LÜGATÇE

abes: Boş, gereksiz, saçma, hakîkate uymayan şey.
âbid: İbâdet eden, zâhid.
abus: Somurtkan, ekşi, asık (çehre veya böyle çehreli kimse).
addetmek: Saymak, tutmak, kabûl etmek.
âgâh: Bilgili, haberli, uyanık, ârif.
agyâr: 1. Yabancılar, başkalar. 2. Tasavvufta, tarikat dışında olan kimseler.
âhir: Son, en son.
âhîrzaman: Dünya hayatının kıyâmet kopmasından önceki son zaman dilimi.
ahit: 1. Bir işi üslenip söz verme. 2. Antlaşma, sözleşme.
ahkâm: Hükümler.
ahlâk-ı hamîde: Medhedilen güzel huylar.
ahvâl: 1. Hâller. 2. Oluşlar, durum, vaziyet. 3. Tasavvufta Allâh vergisi olan mânevî hâller.
âkıbet: 1. Son, nihâyet, âhir, encâm, netîce. 2. Sonunda.
akl-ı selîm: Doğru karar verebilen, selâmete eren akıl, sağduyu.
alâyiş: Boş, yalancı süs, gösteriş.
alem: 1. İşâret, alâmet, nişan, iz. 2. Bayrak, sancak. 3. Minâre ve bayrak direklerinin tepesindeki hilâl, lâle vb. şekillerdeki tepelik.
aleyhimesse lâm: Allâh'ın selâmı o ikisinin üzerine olsun.
aleyhissalâtü vesselâm: Allâh'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun.
aleyhisselâm: Allâh'ın selâmı onun üzerine olsun.
âmâde: Hazır, hazırlanmış, emir bekleyen, emre hazır.
amel-i sâlih: İhlâsla ve sırf rızâ-yı ilâhî için yapılan, farz, vâcib, sünnet veya müstehab hükmü bulunan, hayırlı iş, ibâdet, yüksek ahlâk tezâhürleri.
ameliye: Belli bir gâye ile, belli şekil ve şartlarda yapılan iş.
âmil: Sebep, işleyen.
ârızî: 1. Sonradan çıkan. 2. Muvakkat, gelip geçici.
ârifâne: Ârife yakışır tarzda, ârifçe.
âsûde: Rahat, gâilesiz, dinç.
âşikâr: Açık, meydanda, belli, gözle görülebilecek durumda, zâhir, ayân.
avâm: 1. Halk, halkın büyük kısmı. 2. Aşağı tabaka, câhil kesim.
ayân: Belli, açık, meydanda.
azamet: 1. Büyüklük, ululuk. 2. Kibir, gurur.

azîz: 1. Kıymetli, değerli. 2. Saygıdeğer, muhterem, seçkin. 3. Velî, evliyâ, ermiş. 4. Az bulunur.
bâde: Şarap, içki, mey.
Bâkî: 1. Allâh'ın sıfatlarından. 2. Dâimî, kalıcı, ölümsüz. 3. Geri kalan, bundan başka.
basîret: 1. Kalb ile görme, doğru ve ölçülü görüş, uyanıklık. 2. Sezgi, uzağı görme. 3. Firâset, kavrayış.
bâtıl: 1. Boş, beyhûde, yalan, çürük, doğru ve haklı olmayan. 2. Hak'tan gayrı olan. 3. Hükümsüz olan.
bâtın: 1. İç. 2. İç yüz. 3. Gizli, görünmeyen nesne.
bâtınî: Bâtına âit, bâtınla ilgili.
bedîî: 1. Güzel. 2. Güzellik.
bedr-i münîr: Parlak dolunay.
bekâ: 1. Bâkîlik, ebedîlik, sonu olmama. 2. Dâimî, kalıcı.
bendetmek: Kendine bağlamak, hüküm altına almak.
berekât: 1. Bolluklar. 2. Hayırlar, saâdetler.
berî: 1. Kurtulmuş, âzâde, sâlim. 2. Kusursuz, kabahatsiz.
bey'at (bîat): Kabûl ve tasdîk muâmelesi.
beytü'l-mâl: İslâm hukukunda mâliye hazînesi.
bezletmek: Bol bol vermek.
bezm-i elest: Allâh'ın ruhları yaratıp "elestü birabbiküm" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) dediği zaman ve meclis.
bîgâne: 1. İlgisiz. 2. Tanıdık olmayan, yabancı.
bîzâr: Rahatsız, şikâyetçi, bıkmış.
bühtân: Yalan, iftirâ, haksız suç isnâd etmek.
câlib-i dikkat: Dikkat çekici.
cebrî: Cebir kullanarak, mecbûrî, zorla.
celâdet: Yiğitlik, kahramanlık, metânet.
celb: 1. Getirme, çekme. 2. Yazılı dâvet.
Celîl: 1. Allâh Teâlâ'nın sıfatlarından. 2. Büyük, ulu.
cemâdât: Cansız varlıklar.
cemâl: 1. Yüz güzelliği. 2. Güzellik, iç ve dış güzelliği. 3. Allâh'ın rahmetiyle tecellîsi, lutuf, rızâ, ihsan vb. sıfatları. Celâl'in karşılığı.
cem etmek: Toplamak, yığmak.
cenin: Karındaki çocuk, döl.
cesâmet: İrilik, en ve boyca büyüklük.
cevvâliyet: Çok hareketlilik, canlılık, akışkanlık.
cihet: 1. Yön, taraf, görüş, görüş açısı. 2. Vesîle.
cihetle: Bakımından, görüşe göre, vesîlesiyle.
cüz: Kısım, parça, bölük.
Çalab: Rab.

dalâlet: Sapıtma, hidâyetten; doğru yoldan ayrılma, azma, bâtila meyletme.

darb-ı mesel: Atasözü, vecîze.

dâsitânî: Destan kahramanlarına yakışacak sûrette, kahramanca.

debdebe: 1. Haşmet, ululuk, büyük bir gösteriş. 2. Gürültü, patırtı, tantana.

dehhâme: Büyüklük, irilik, ihtişam, azamet.

dersiâm: Talebeye, medreseliye ve herkese ders vermeye yetkili bulunan kimse.

deruhte: Üstlenme, taahhüd etme.

derûnî: Kalbî, gönle bağlı, gönülden, içten.

desîse: Hile, oyun, düzen, entrika, dolap.

diğergâm: Başkalarını düşünen.

dirâyet: Zekâ, bilgi, kavrayış.

dûçâr: Giriftâr olmuş, mübtelâ olmuş, tutulmuş.

efrâd: Fertler, kişiler.

ehadiyyet: Birlik, Allâh'ın birliği.

ehl ü ıyâl: Âile, çoluk çocuk.

ehl-i beyt: 1. Hâne halkı, âile. 2. Allâh Rasûlü - sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in ev halkı, yakın akrabâsı.

ehl-i î mân: Î mân sâhipleri, mü'minler.

ehl-i küfr: Kâfirler, î mânsızlar.

ehl-i sünnet vel-cemaat: Şia'nın dışındaki İslâm mezheplerine mensup olan çoğunluk, Peygamberimiz'le sahâbîlerine îtikâdda uyanlar.

ehlullâh: Allâh adamı, velî, evliyâ, ricâlullâh.

ekâbir: Rütbece, görgü ve faziletçe büyük olanlar, devlet ricâlî.

el-Hay: Canlı, diri; Allâh'ın sıfatlarından.

elzem: Daha lâzım, en lâzım, çok gerekli.

embriyoloji: Canlıların, döllelenmiş yumurtadan itibâren meydana geliş safhalarını inceleyen bilim dalı.

emr-i celîl: Celîl olan Allâh'ın emri.

enbiyâ: Nebîler, peygamberler.

enfüsî: 1. Nefste meydana gelen. 2. Düşünülmüş şeye nisbetle düşünene, ferdî zihne âit bulunan, subjektif.

esmâ: İsimler. **esmâ-yı ilâhiyye:** Allâh'ın isimleri.

esrar: Sırlar, bilinmeyen, gizli olan şeyler.

evrâd: 1. Virdler, belli periyodlar hâlinde yapılan zikirler. 2. Kur'an-ı Kerîm'in çok sık okunan bölümleri. 2. Dillerde dolaşan sözler.

ezel: 1. Başlangıçsızlık; başı, öncesi olmamak. 2. Ruhların yaratıldığı zaman.

fâsık: Allâh'ın emirlerini tanımayan, sapkın, günah işleyen, fesatçı, kötülük eden.

fâş etmek: Açıklamak, meydana çıkarmak, ifşâ etmek.

fâzıl: Fazîlet sâhibi, fâik, üstün.

felâh: 1. Kurtulma, kurtuluş, selâmet. 2. Mutluluk, bahtiyarlık.

fenâ bulmak: 1. Yok olmak, son bulmak. 2. Tasavvuf-ta benliği eritmek.

fennî: Tecrübî ilimler olan fen ile ilgili, fenne âit.

ferâgat: 1. Hakkından isteyerek vazgeçme. 2. Dâvâdan vazgeçme. 3. Affetme.

fevân: 1. Kaynama, galeyân etme. 2. (Damar) vurma. 3. (Su) fışkırtma. 4. (Hiddetle) köpürme.

feyiz: 1. Mânevî haz; gönül huzûru. 2. Bolluk, bereket. 3. Olgunlaşma ve ilerleme. 4. Suyun taşıp akması.

fısk: Fâsıklık, günahkârlık, ahlâksızlık, doğru yoldan sapma.

fiiliyât: Fiil olarak gerçekleştirilen şeyler, yapılanlar, lafta kalmayanlar.

firak: Ayrılık, hicran.

fîrâset: Anlama, sezme kâbiliyeti.

firkat: Dostlardan, sevdiklerinden ayrılık.

fücür: 1. Günah. 2. Günahkârlık, ahlâkça düşkünlük.

fütûhat: Fetihler, zaferler.

füyuzât: 1. Artıp çoğalmalar. 2. Bereketler, bolluklar. 3. Nîmetler, ihsanlar. 4. Mânevî hazlar.

Gafûr: Bağışlaması, affi, mağfireti bol olan; Allâh'ın sıfatlarından.

garâib: 1. Garip, acâyip, şaşılacak şeyler. 2. Tuhaflıklar.

gayb (gâib): 1. Bulunmayan, gizli olan, kayıp, göze görünmeyen şey. 2. Bilinmeyen âlem, meçhul şeyler. **gaybî:** Gayba âit, gayba mahsus, gayba bağlı.

gayr: Başka, diğer, başkası, özge.

gayr-i irâdî: İstemeyerek, irâde dışı.

gevher: 1. Cevher, asıl, maya, öz. 2. İnci, kıymetli taş, mücevher.

gıyâb: Bulunmama, hazır olmama, uzakta olma.

gıyâbî: 1. Bulunmadığı hâlde, olmadığı hâlde. 2. Uzaktan.

gurûb: 1. Batma, batış, görünmez olma. 2. Güneşin batışı.

gölşen: Gül bahçesi, gülistan.

güzide: Seçilmiş, seçme, mümtaz.

habis: 1. Kötü, fenâ. 2. Kanserli ur.

hâcet: İhtiyaç, lüzûm, gereklilik, muhtaçlık.

hâiz: Mâlik, sahip, taşıyan.

hak-şinâs: Hakkı tanıyan, bilen; hakka uyan.

hâlet-i rûhiye: Ruh hâli, insanın psikolojik durumu.

halketmek: Yaratmak, yoktan var etmek.

Hamîd: 1. Hamde lâîk olan Allâh. 2. Övülmeye lâîk.
handikap: Güçlük, engel, elverişsiz hâl.
hâre: 1. Bâzı cisimlerin ve eşyâların üzerinde görülen damar damar dalgalı çizgiler. 2. Dalgalı kumaş.
hasenât: İyilikler, hayırlı ameller.
haslet: 1. Yaratılıştan, doğuştan gelen husûsiyet, huy. 2. Güzel huy, iyi husûsiyet.
haşmet: İhtişam, gösterişlilik, heybet, büyüklük.
haşr: Ölülerin kıyâmette diriltilmesi.
haşyet: Korku, korkma.
hatîp: 1. Hitap eden, topluluğa karşı konuşan, nutuk söyleyen. 2. Cuma günleri Cuma namazından önce câmide hutbe okuyan kimse. 3. Güzel konuşan kimse.
hayâlât: 1. Hayaller. 2. Boş düşünceler. 3. Kuruntular, vehimler.
hazarât: “Hazret”in cem’i, hürmet ifâde etmek üzere büyüklere verilen ünvan.
hengâm: Zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim.
hevâ: 1. Nefse âit şeylere olan heves, istek, arzu, sevgi, hoşlanma. 2. Nefsânî zevkler, düşkünlükler. 3. Övünme, iftihar etme.
heyhât: Üzüntü ifâde eden ünlem; yazık, çok yazık, ne yazık.
Hicaz: Mekke ve Medîne’yi içine alan bölge.
hicran: 1. Ayrılık. 2. Ayrılık acısı. 3. Şiddetli üzüntü, büyük keder ve acı.
hidâyet: 1. Doğru yol, hak yol. 2. İslâmiyet. 3. Yol gösterme.
hilkat: Yaratılış.
hissiyât: Hisler, duyular.
hodgâm: Hodbin, bencil, sırf kendi menfaatini düşünen.
hulûl: 1. Gelip çatma. 2. Girme.
husûmet: Düşmanlık, kin.
hüccet: 1. Bir şeyi ispat eden delil. 2. Âlimlere verilen ünvan.
hüsn: 1. Güzellik, iyilik, hoşluk. 2. Tamamlık, olgunluk, mükemmellik. 3. İlâhî ve mutlak güzellik.
hüsn-i hâtime: 1. Güzel son. 2. Ömrün güzel sona ermesi.
ibtidâî: İlk ilgili, ilke mensup, ilk derecede.
icâbet: Dâvete gitme, uyma, kabûl etme.
ictimâî: Sosyal, toplumla alâkalı.
ifsâd: Fesâd etme, bozma, karıştırma.
ihsân: 1. Bağışlama, bağış olarak verme. 2. Bağışlanan şey. 3. Yardım, iyilik, lutuf. 4. Tasavvufta, Allâh’ı

görüymüş gibi yaşanan kulluk hayâtı ve kalbî kıvam.

ihsas etmek: Hissettirmek, sezdirmek, duyurmak.
ihtiram: Hürmet, saygı.
ihyâ: 1. Yeniden hayat kazandırma, canlandırma, uyandırma, diriltme, güçlendirme, tâzeleme, onarma, şenlendirme, îmar. 2. Bir geceyi ibâdetle geçirme.
ikbâl: 1. Baht, tâlih. 2. İşlerin yolunda gitmesi. 3. Birine doğru dönme. 4. Arzu, istek.
ikmâl: Kemâle erdirmeye, tamamlama, bitirme.
ikrar: 1. Söyleme. 2. Kabûl, tasdik.
iktifâ: Kâfi bulma, yeter sayma, yetinme, kanaat.
iktisâdî: 1. Ekonomik. 2. İktisatla, tutumla ilgili.
ilhâd: 1. Gerçek inançtan dönme, cayma. 2. Allâh’ın varlığına ve birliğine inanmama, dinsizlik.
ilticâ: 1. Sığınma, barınma. 2. Güvenme, dayanma.
iltihâk: Katılma, karışma.
imâmet: İmamlık.
imtinâ: 1. Çekinme, geri durma. 2. İmkânsızlık.
in’ikâs: Akislenme, yansıma.
ind: Kat, huzûr. **ind-i ilâhî:** Allâh Teâlâ’nın huzûru, Allâh -celle celâluhû-’nun katı.
inkulâb: Bir hâlden başka bir hâle dönme, hâl değiştirme.
inkişâf: 1. Açılma. 2. Büyüme, gelişme. 3. Meydana çıkma. 4. Mânevî bir sırrın veya hâlin görünmesi.
intibâh: 1. Uyanıklık. 2. İbret alma. 3. Göz açıklık.
inzâl: İnme, indirilme, nâzil olma.
irşâd: 1. Hak yolu, doğru yolu gösterme, uyarma. 2. Tasavvufta, mürşidin Allâh yolunu göstermesi.
irtikâb: Kötü, fenâ, günah teşkil edecek bir şey yapma.
îsâr: 1. İkram. 2. Kendisi muhtaç olduğu hâlde nefsin-den ferağat edip bir başkasını tercîh etme.
iskân: 1. Yerleştirme, insan yerleştirme. 2. Ev ve yurt sahibi yapma. 3. Yurt edindirme.
ism-i a’zam: En büyük isim; Allâh’ın Kur’ân’da geçen yüz isminden doksan dokuzu belli esmâ-i hüsnâ’sının fevkindeki adı. Hangi isim olduğuna dâir muhtelif rivâyetler vardır.
istiâb: 1. İçine alma, içine sığma. 2. Tutma, kaplama.
istûdâd: 1. Kâbiliyet, bir şeyin kabûlüne, kazanılmasına olan tabîî meyil. 2. Akıllılık. 3. Anlayışlılık.
istifham: 1. Zihni meşgul eden soru. 2. Soru sorup anlama. 3. Söze kuvvet vermek için soru şeklinde ifâde.

istiğfâr: Allâh -celle celâlühû-'dan günahlarının bağışlanmasını dilemek, "estağfirullâh" diyerek tevbe etmek.

istihkak: 1. Hak etme. 2. Hizmet karşılığı istenen ücret.

istihzâ: Alaya alma, eğlenme, zevklenme, ince alay.

istinad: 1. Dayanma. 2. Güvenme. 3. Sened, delil, hüccet. **istinadgâh:** Dayanacak, güvenecek, sığınılacak yer.

işbâ: Doyma, doyunluluk.

ıştîhâ: 1. Meyil, istek. 2. İştah.

îtidâl: 1. Aşırı olmama, orta hâlde bulunma. 2. Yumuşaklık, mülâyemet. 3. Eşit olma, dengeleme.

îtimâd: 1. Dayanma, güvenme. 2. Emniyet, güven.

itmi'nân: Huzur bulma, sekînete erme, emîn olma, birine inanma, güvenme, kat'î olarak bilme.

ittibâ: Tâbî olma, uyma, ardısıra gitme.

izâfi: Bir şeye bağlı olarak değişebilen, değişken.

izâle: Giderme, yok etme, ortadan kaldırma.

iz'an: 1. Anlayış, kavrayış, akıl. 2. İtaat, söz dinleme, boyun eğme. 3. Terbiye, edep.

izdivâc: Evlilik, evlenmek.

kâ'bına varılmaz: Derece ve üstünlüğüne erişilemeyen şey.

kabîl: Cins, soy, tür, sınıf, çeşit.

kadîm: Eski, târihî.

kâffe: Bütün, hep, hepsi, tamam.

Kahhâr: 1. Kahreden, mahveden, gazaplı. 2. Kahreden kudret ve kuvvet sâhibi Allâh.

kâl: Söz, lâf, söz dizisi.

kelâm: 1. Söz, lâkırdı. 2. Söz, ibâre, cümlecik veya cümlecikler.

kelâm-ı kibâr: Atasözü hükmüne geçmiş hikmetli, meşhur söz.

kemiyet: Adet, miktar, sayı.

Kerîm: 1. Kerem sahibi, cömert, büyük, ulu, ihsân edici. 2. Allâh'ın sıfatlarından.

kerremallâhu vecheh: Allâh yüzünü ak etsin, şerefli ve mübârek kılsın! (Hazret-i Ali -radiyallâhu anh- için kullanılır.)

kesâfet: 1. Yoğunluk, sıklık, kalabalık. 2. Şeffâf olmama, bulanıklık.

kesbetmek: Kazanmak.

kesîf: 1. Yoğun, koyu, sık, tok, kalın. 2. Kaba, nezâketsiz.

kevnî: Var oluş ve kâinâtla ilgili.

kıraat: Okuma.

kıyam: 1. Ayağa kalkma, ayakta durma. 2. Bir iş için davranma, teşebbüse girişme. 3. Ayaklanma, baş kaldırma, isyan. 4. Ölümden sonra dirilip ayağa kalkmak.

kuddise sirruh: Allâh, onun sırrını (iç âlemini) her türlü mânevî lekelerden arındırsın!

kudsî: 1. Mukaddes, kutsal. 2. Allâh ile ilgili, Allâh'a mensup. **kudsiyyet:** 1. Kutsallık, mukaddeslik, azizlik. 2. Temizlik, arılık.

küffâr: Kâfirler, hak dîni inkâr edenler.

külhan: Hamamları ve hamamda kullanılan suyu ısıtmaya yarayan büyük ocak.

lâkayd: 1. Kayıtsız, aldırmayan, ilgi göstermeyen, ilgisiz. 2. Neme lâzımcı.

lâkırdı: 1. Söz, laf. 2. Konuşma, sohbet. 3. Boş söz. 4. Dedikodu. 5. Gürültü, gürültülü konuşma.

lâşe: Leş, enkaz.

latîf: 1. Hoş, yumuşak, nârin. 2. Cismânî olmayan, rûhânî. 3. Esmâ-i hüsnâ'dan, Allâh -celle celâlühû-'nun isimlerinden.

latîfe: Şaka, nükte, espri.

lâzime: Yapılması lâzım gelen şey, vecîbe, vazîfe.

lebâleb: Ağzına kadar, silme dolu.

ledünnî: Allâh bilgisine ve sırlarına âit, O'nunla alâkalı.

letâfet: 1. Latîflik, hoşluk. 2. Güzellik. 3. Nezâket. 4. Yumuşaklık.

Levh-i Mahfûz: Allâh -celle celâlühû-'nun ezeli ilminin, kâinatta olmuş olacak şeylerin yazılı olduğu levha.

libâs: Elbise, giysi, kıyâfet.

lisân-ı hâl: Hâl dili; hâl ve davranışlardan çıkarılan mânâ.

liyâkat: Lâyık olma, uygun bulunma, yararlılık, değerlilik, ehliyet, iktidar.

mahbûb: Sevilen, sevgili.

mahfî: Gizli, saklı.

makbûliyyet: Makbullük, beğenilmişlik, kabûl edilmişlik, geçerlilik.

makro: Büyük.

mâlik: Sâhip.

mâmul: İmâl edilmiş, üretilmiş, yapılmış, işlenmiş.

mârifet: 1. Kendine has ustalık, mahâret, hüner. 2. Bilgi, ilim. 3. Tasavvufî bilgi, ilhâma dayanan vâsıtasız bilgi.

mârifetullâh: Allâh -celle celâlühû-'yu kalben ve yakînen tanıma, bilme.

mâruf: 1. Herkesçe bilinen, belli. 2. Dînin uygun gördüğü.

mâruz: 1. Bir şeyin tesiri altında bulunan. 2. Arz olunmuş, arz olunan. 3. Verilmiş, sunulmuş, anlatılmış.

mâsivâ: 1. Allâh'tan gayrı bütün varlıklar. 2. Dünya ile ilgili olan şeyler.

mâsiyet: 1. İsyân. 2. Kötü. 3. Günah şeyler.

mazhar: 1. Bir şeyin zuhûr ettiği yer, eşyâ ve madde. 2. Nâil olmuş, erişmiş, kavuşmuş; nâil olan, kavuşan, erişen, şereflenen. **mazhariyet:** Mazhar olma hâli, nâil olma, kavuşma, şereflenme.

meâlî: Mânâyâ âit olan, kavramaya dâir.

mebnî: 1. Bir şeye dayanan. 2. ...den dolayı, ...den ötürü.

meclûbiyet: Tutulma, âşık olma hâli.

mechrâ: 1. Suyun aktığı yatak, su yolu, akıntı yeri. 2. Bir işin gidiş, oluş yolu.

med ve cezir: 1. Denizin ay çekimi tesîri ile alçalıp yükselmesi, gel-git. 2. İniş-çıkış.

medâr: 1. Vâsita, vesîle, fayda. 2. Dönerek hareket eden bir cismin dayandığı nokta.

medh ü senâ: Övme, iyi taraflarını anlatma, sitâyîş.

mefhûm: Sözden çıkarılan mânâ, kavram.

meftun: 1. Gönül vermiş, vurgun, müptelâ, düşkün. 2. Şaşkınlık derecesinde beğenmiş, hayran.

meknuz: Gömülü, hazînede saklı.

menfi: 1. Olumsuz, müsbetin zıddı. 2. Nefyolunmuş, sürgün edilmiş. 3. Negatif.

menfur: Nefret uyandıran, tiksinti veren, iğrenç.

menkibe: Çoğu tanınmış veyâ târihe geçmiş kimselerin ahvâline (durumuna) âit fıkralar, hikâyeler, kıssalar.

menzil-i maksûd: Varılmak istenilen yer veya gâye.

merdud: 1. Reddedilmiş, kovulmuş, atılmış. 2. Cerhedilmiş, çürütülmüş: merdûd bir fikir. 3. Allâh'ın rahmetinden mahrûm bırakılmış, mel'ûn.

merzuk: Rızıklandırılan, nîmet ihsân edilen.

mesâbe: Değer, hüküm, derece, mertebe, misil.

mesken: Oturulacak yer, oturulan ev.

meşrep: 1. Bir kimsenin yaratılıştan gelen mizâcî, tabiat, huy. 2. Âdet. 3. Gidiş, hareket, tavır, tutum.

meşrûiyet: Meşrû olma hâli; hukuka uyma durumu.

metafizik: Fizikötesi, duyularla idrâk edilemeyen.

metânet: Metinlik, muhkemlik, dayanıklılık, sağlamlık.

meyân: 1. Ara, orta. 2. Ortalama. 3. Aralık. 4. Kıvam.

mezc: Katma, karıştırma, birleştirme.

mezmûm: 1. Zemmolunmuş, yerilmiş. 2. Beğenilmemiş, ayıp.

mihrâk: Merkez nokta, orta kısım, odak.

mikro: Ancak mikroskop yardımıyla görülebilecek kadar küçük.

mîrâc: Göğe çıkma, göğe yükselme, Hazret-i Muhammed -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in göğe çıkarak Allâh Teâlâ ile görüşmesi.

miskinlik: 1. Âcizlik. 2. Beceriksizlik. 3. Yoksulluk, fakirlik.

muallâ: 1. Yüce, yüksek. 2. Makam ve rütbesi yüksek.

muâmelât: Muâmeleler, davranışlar. İş, alışveriş vs. sûretiyle yaşanan her türlü beşerî münâsebet.

muammâ: 1. Karışık, mânası zor anlaşılır şey. 2. Bilmece.

muammer: 1. Çok yaşamış, uzun ömürlü. 2. Hayatta olan.

muayyen: 1. Tâyin edilmiş, belli, belirli. 2. Kararlaştırılan.

muazzez: Çok aziz, izzet sahibi, saygı uyandıran, kıymetli, muhterem, sevgili.

mûcip: 1. İcâb eden, lâzım gelen, gereken, gerektiren. 2. Sebep, vesîle.

mufasssal: Tafsîlatlı, etraflı, uzun uzadıya açıklanarak anlatılan, detaylı.

muhabbetullâh: Allâh sevgisi.

muharref: Tahrif edilmiş, bozulmuş, özünden uzaklaştırılmış, değiştirilmiş.

muhayyer: Seçip tercih etmekte, almakta, kabûl etmekte serbest olunan.

muhsin: İhsân eden; iyilikte, bağışta bulunan.

muhteris: İhtiraslı, aşırı derecede arzulu, hırslı.

mukâbele: Karşılık, cevap.

mukadder: Allâh tarafından ezelde takdîr olunmuş kazâ, kader, alınyazısı.

muktedir: İktidarlı, gücü yeten, becerebilen.

muktezâ: 1. İktizâ eden şeyler, gerekenler. 2. Sonuçlar.

murâd: İstenilen, kastedilen şey.

murâkabe: 1. Bakma, göz altında bulundurma, kontrol. 2. Kendi iç âlemine bakma, tefekküre dalıp kendinden geçme.

musaffâ: Tasfiye edilmiş, arıtılmış, temizlenmiş, sâfiyet kazanmış.

musavvir: 1. Tasvir, resim yapan ressam. 2. Varlıklara biçim veren mânâsına gelen Allâh'ın sıfatlarından biri.

mutâbakat: 1. Uygunluk, uygun gelme, uyuşma, muvâfakat. 2. Tutarlılık, râbîta, irtibat.

muttakî: Günah ve haramdan uzak duran, sakınan, dindar, takvâ sahibi, Allâh'tan korkan.

muttalî: Öğrenmiş, haber almış, bilgili.

muttasîf: Sıfatlanmış, vasıflanmış.

muvâcehesinde: Karşısında.

muvâzene: İki şeyin eşit olma hâli, denge.

mücâhede: 1. Mücâdele, çaba, gayret. 2. Kişinin nefsin istemediklerini yapmak sûretiyle kendini terbiye etmesi, nefis ile savaşıma.

mücâzât: 1. Bir suç veya kabahata karşılık verilen cezâ. 2. Karşılık.

mücerred: Cisim hâlinde bulunmayan, saf, hâlis, tecrîd edilmiş, soyulmuş.

mücrim: 1. Günahkâr. 2. Kabahatli, suçlu.

müderris: 1. Ders veren, ders okutan, medrese dersi okutan. 2. Profesör.

müdrîk: İdrâk eden, anlayan, anlamış, aklı ermiş.

müessir: 1. Tesir eden, eser bırakan. 2. Hüzün veren, kederlendiren, dokunaklı. 3. Sözü geçen, hükmü yürüten. **müessiriyet:** Tesirlilik, etkililik.

müfekkiye: Düşünme gücü, düşünme hâssası.

mükâleme: 1. Kelâm etme, konuşma, karşılıklı konuşma, söyleşme. 2. Müzâkere.

mülâyim: 1. Yumuşak huylu, yavaş kimse. 2. Uygun.

mümessil: 1. Temsil eden, temsilci. 2. Elçi, sefir, murahhas.

mümtaz: 1. Meziyetleriyle başkalarından ayrılan, seçkin, seçilmiş. 2. İmtiyazlı.

münbit: Ekilmiş olan bir şeyi iyi yetiştiren, verimli.

müncer: 1. Bir tarafa çekilip sürüklenen. 2. Neticeleyen.

münezzeh: 1. Bir şeye muhtâc olmayan. 2. Arınmış, temiz, berî.

münhasır: 1. Hasredilmiş, ayrılmış, bir şeye veya bir kimseye mahsus. 2. Kuşatılmış. 3. Sınırlı.

münkir: 1. İnkâr eden, kabûl ve tasdik etmeyen. 2. Allâh -celle celâlühû-'nun varlığını kabûl ve tasdik etmeyen, îmânsız.

mürîdân: İrâdelerini mürşidlerine teslim etmiş bulunan dervişler.

mürebbiye: Kadın mürebbî, kadın terbiyecisi.

müsâvî: Eşit, denk, birinin ötekinden farksız olması, aynı hâl ve derecede olan.

müsbet: 1. Menfî olmayan, olumlu, pozitif. 2. Delili gösterilmiş, delilli, doğruluğu anlaşılmış, isbât olunmuş. 3. Sağlam, kavî.

müstağnî: 1. Doygun, gönlü tok. 2. Lüzumlu, gerekli bulmayan. 3. Çekingen, nazlı.

müstecâb: Kabûl olunmuş.

müşâhede: 1. Bir şeyi gözle görme. 2. Mânevî seyir.

müşahhas: 1. Şahıslandırılmış, cisimlendirilmiş, şekillendirilmiş. 2. Gözle görülüp, elle tutulur hâlde bulunan.

müşerref: Şereflendirilmiş, kendisine şeref verilmiş, şerefli.

müşterek: 1. Ortaklaşa, tasarruf edilen, iki veya daha fazla kimse tarafında kullanılan. 2. Birlikte, beraber. 3. Ortaklaşa, elbirliği ile.

mütâlaa: 1. Okuma. 2. Tedkîk. 3. Düşünce.

müteâl: Yüksek, yüce, ulvî, ulu.

mütefekkir: Tefekkür eden, düşünen, düşünür.

mütehâllî: Hâllenen, (maddî, mânevî) süslenmiş, donanmış.

mütehammil: Tahammül eden, dayanan, yük altında bulunup ses çıkarmayan.

mütekâmil: Olgun.

mütekebbir: Kibirlenen, mağrûr.

mütemâdiyen: Devamlı, sürekli olarak, arkası kesilmeyerek.

mütereddîd: 1. Tereddüd eden, kararsız, ikircimli. 2. Bir yere gidip gelen.

müteşekkîl: 1. Teşekkül etmiş, şekillenmiş, şekillenen. 2. Meydana gelmiş, kurulmuş.

mütevccih: Teveccüh eden, yönelen.

mütevekkil: Allâh'a tevekkül eden, işini O'nun irâdesine, kadere bırakan, Allâh'tan gelene râzı olan.

müyesser: 1. Kolay olan, kolaylıkla gerçekleşen. 2. Nasib olan. 3. Kolaylaştırılmış.

müzeyyen: Tezyîn edilmiş, bezenmiş, süslenmiş, donanmış, tezyinatlı, süslü.

nakkâş: 1. Yağlı boya ile duvar nakışları yapan süsleme sanatkarı. 2. Nakış işleyen kimse.

nazar: 1. Bakma, göz atma. 2. Düşünme. 3. Göz değme. 4. İltifat. 5. İtibâr. 6. Yan bakış.

nazargâh-ı ilâhî: Cenâb-ı Hakk'ın nazar kıldığı yer.

nâzenîn: 1. Nârin, ince yapılı. 2. Çok nazlı yetiştirilmiş, şımarık. 3. Cilveli.

nâzil: Nüzûl eden, yukarıdan aşağı doğru hareket eden, inen.

nebâtât: Nebâtlar, bitkiler.

nebevî: Nebîye, peygambere âit, onunla ilgili.

necâset: 1. Pislik, murdarlık. 2. Ters, kazûrat.

nedâmet: Pişmanlık.

nefha: 1. Üfürme, nefes. 2. Güzel koku. 3. Rüzgârın bir kere esmesi.

nefsânî: Nefse, nefsin arzularına âit, nefisle ilgili.
nefsâniyet: Kin, garez, husûmet, gizli düşmanlık.
nehyetmek: 1. Yasak etmek. 2. Dinen yasak olan şeylerden menetmek.
neş’et: 1. Meydana gelme, ileri gelme. 2. Çıkma, yetişme.
neşve: Sevinç, keyif, mutluluk sarhoşluğu. (Dilimizde galat olarak “neş’e” şeklinde kullanılmaktadır.)
nezih: 1. Temiz. 2. Güzel, kibar.
nifak: 1. Münâfıklık, iki yüzlülük, ara bozukluğu. 2. Müslüman görünüp kâfir olma.
nisâb: 1. Asıl, esas. 2. Bir malın zekâtını vermek için var olması gereken miktar. 3. Sermâye, mal.
nûrâniyet: Nurluluk.
nutfe: 1. Döl suyu. 2. Duru, saf su.
nûmâyîş: 1. Gösteriş, gösteri, görünüş. 2. Göz koyma.
nûmûne-i imtisâl: Misâl getirilecek, tâbî olunacak örnek.
rabbânî: 1. Rab’la alâkalı. 2. Kendini olanca gücüyle Rabb’e veren.
râbîta: 1. Bağlantı, bağlantı vâsıtası. 2. Tasavvufta, müridin, müşidini düşünerek, kalbinden dünya ile ilgili şeyleri çıkarması, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e ve Allâh -celle celâlühû-’ya kalbini bağlaması.
radiyallâhu anh: Allâh ondan râzî olsun. **radiyallâhu anhâ:** Aynı duânın hanımlar için söylenilen şekli.
radiyallâhu anhümâ: Allâh o ikisinden râzî olsun.
Rahîm: 1. Merhametli, esirgeyen, koruyan, acıyan. 2. Âhirette mü’min kullarına keremiyle muâmelede bulunan Cenâb-ı Hak. 3. Allâh’ın isimlerinden.
rahmet: 1. Acıma, esirgeme, koruma, yarlıgama. 2. Hazret-i Muhammed -sallâllâhu aleyhi ve sellem-. 3. Kur’ân-ı Kerîm. 4. Yağmur.
rahmetullâhi aleyh: Allâh’ın rahmeti onun üzerine olsun.
rakîk: 1. Çok ince, yufka, nâzik, nârin. 2. Yumuşak kalbli, yufka yürekli, hisli.
râm olmak: İtâat etmek, boyun eğmek, kendini başkasının emrine bırakmak.
râyiha: Koku, güzel koku.
refâkat: Refiklik, arkadaşlık, yoldaşlık.
revâ: Yakışır, uygun, yerinde, lâyık.
rızâ: 1. Hoşnutluk, memnunluk. 2. Râzî olma. 3. İstek, kendi isteği.
rikkat: 1. İncelik, yufkalık. 2. Nezâket. 3. İfâdede incelik. 4. Merhamet etme.

rind: 1. İlâhî aşkla mest olmuş sûfî. 2. Pervâsız, korkusuz, kalender.
riyâset: Reislik, başkanlık, baş olma.
riyâzat: 1. Az yiyip, az uyuma ve sürekli ibâdet ederek nefsi terbiye etme, nefsin arzularına karşı kendini tutma, dünya zevklerinden el çekmek sûretiyle nefsi kırma. 2. İdmân, temrîn. 3. Kanaatkârca yaşayış.
rûhânî: 1. Rûhla ilgili. 2. Cismânî olmayan, mânevî. 3. Dinle, âhiretle ilgili.
rûhâniyet: 1. Rûha âit mânevî atmosfer, rûhu takviye eden mânevî hâller. 2. Vefât etmiş olan bir şahsiyetin devâm eden mânevî kuvveti.
sadâ: 1. Ses. 2. Yankı.
sadâkat: Dostluk, vefâkârlık, içten bağlılık, doğruluk, yürek doğruluğu.
sadaka-yı câriye: Sürekli ecir ve sevâba vesîle olan hayır-hasenât.
saded: Kasıt, niyet, maksad, esas konu, esas mânâ.
sâdir olmak: Çıkmak, meydana gelmek, zuhûr etmek.
safâ: 1. Safılık, berraklık. 2. Gönül şenliği, kedersizlik. 3. Neşe, zevk, eğlence.
sâfiyet: Hâlislik, temizlik, paklık, arılık.
sâhibu’l-vefâ: Vefâ sâhibi, vefâkâr, vefâlı.
sâik: 1. Sevk eden. 2. Husûsî sebep.
saka: Su veya herhangi bir içecek dağıtan, satan.
sâkit olmak: Düşmek.
sâlih: 1. Allâh’ın emir ve yasaklarına güzelce riâyet eden, güzel ahlâk sâhibi. 2. Yarar, elverişli, uygun. 3. Yetkili.
sâliha: Allâh’ın emir ve yasaklarına uyan, dindar, iffetli, güzel ahlâk sâhibi kadın.
sâlik: 1. Bir yola girmiş olan. 2. Tarîkat yolcusu, bir tarîkata girmiş bulunan kimse, derviş, mürid.
sâlim: 1. Hasta veya sakat olmayan, sağlam. 2. Ayıpsız, kusursuz, noksansız. 3. Korkusuz, endişesiz, emîn.
sallâllâhu aleyhi ve sellem: Allâh’ın salât ve selâmı onun üzerine olsun.
samediyet: Allâh -celle celâlühû-’nun ezeli, ebedî, yüce oluşu; hiçbir kimseye veya hiçbir şeye muhtâc olmaması; mutlak mâlik olması.
sarâhaten: Doğrudan doğruya, açıkça.
sarih: 1. Açık belli, âşikâr, bedihî, tartışılmayacak açıklıkta. 2. Karışık olmayan, sâde, sâf, hâlis, arı.
savm ü salât: Oruç ve namaz.
sehâvet: Kerem, cömertlik.
selâmet: 1. Sâlimlik, eminlik, korku ve endişeden uzak olma. 2. Kurtulma, necât. 3. İyi netice.

selîm: 1. Temiz, samimî. 2. Kusuru, noksanı olmayan, sağlam, doğru. 3. Tehlikesiz, zararsız.

semâvî: Semâya âit, gökyüzüne dâir, semâya bağlı.

sene-i devriye: Yıl dönümü.

serâpâ: Baştan aşağı, hep, tamamıyla, bütünüyle.

serlevha: Yazının başlığı.

sertâc: Baş tâcı olan, çok sevilen, sayılan.

sevk-i tabîi: İçgüdü.

seyyâh: Çok gezen, gezgin.

siddîk: Çok doğru olan, hiç yalan söylemeyen. (Hazret-i Ebû Bekir'in lakâbı.)

sıfât-ı ilâhiyye: Cenâb-ı Hakk'a nisbet edilmesi câiz olan vasıflar.

sıklet: 1. Ağırlık, yük. 2. Sıkıntı.

sırât-ı müstakim: 1. Allâh -celle celâlihû-'nun râzı olduğu dosdoğru yol. 2. Sırat köprüsü; üstünden geçip cennete gitmek üzere cehennemın üzerine kurulacak olan çok dar ve güç geçilir köprü.

sirâyet: Birinden diğerine geçme, bulaşma.

sîret: 1. Bir şahsın mânevî durumu, hâl, hareket ve tabiatı, ahlâk ve karakteri. 2. Hazret-i Peygamber'in hâl tercümesi.

sû-i hâtıme: 1. Kötü son. 2. Ömrün mânevî yönden kötü bir şekilde sona ermesi.

sûret-i haktan görünmek: Samimî, iyi niyetli görüntüsü vermek.

süflî: 1. Aşağıda olan, aşağılık. 2. Kötü ve pis kıyâfetli, hırpânî.

sünnet-i seniyye: Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sözleri, fiilleri ve tasvib ettikleri.

sünûhat: Akla, hatıra gelen, içe doğan şeyler.

sürûr: Sevinç.

şâmil: İçine alan, kaplayan, çevreleyen.

şâşaa: 1. Parlaklık, parlama. 2. Gösteriş, yaldız.

şâyân: Uygun, münâsip, yaraşır, lâyük.

şehâdet: 1. Şâhitlik, tanıklık. 2. Bir şeyin doğruluğuna inanmak. 3. Delâlet, alâmet, işâret. 4. "Eşhedü en lâ ilâhe illâllâh" cümlesini söylemek. 5. Şehitlik, şehit olmak. 6. Gözle görülen şeyler ve varlıklar âlemi.

şer'î: Şeriatle alâkalı, dîne uygun. **şer'-i şerîf:** İslâm şeriatı.

şerâre: Kıvılcım.

şerir: Kötü, kötülük işleyen, hayırsız, fesatçı.

şîâr: 1. Nişan, eser, işâret, alâmet. 2. Alâmet-i fârika.

şirk: Müşriklik, Allâh'a şerik, ortak koşmak, Allâh'tan başka bir ilâh bulunduğuna inanmak.

şümûl: 1. İçine alma, kaplama. 2. Âit olma, delâlet etme.

tâbî: 1. Birinin ardı sıra giden, ona uyan. 2. Boyun eğen, bağlı kalan, birinin emri altında bulunan.

tabiat-ı asliye: Yaratılıştan gelen huy, âdet, fitrat.

tahakkuk: Gerçekleşme, meydana gelme, kesinleşme.

tahassüs: Hislenme, duygulanma.

tahdîs-i nîmet: Nâil olunan nîmetleri îtirâf edip şükretme.

tahvîl: Değiştirme, değiştirilme, çevirme, döndürme.

takdîm: 1. Sunmak. 2. Öne geçirmek.

takdîr: 1. Ezelde Allâh'ın bir şeyin olmasını istemesi. 2. Beğenme, değer verme. 3. Değerini anlama.

takvâ: Allâh'tan korkma, Allâh korkusuyla dînin yasaklarından kaçınma.

tâlim: 1. Bir işi öğrenmek veya alışmak için yapılan çalışma, meşk. 2. Yetiştirme, öğretim. **tâlimgâh:** Tatbikî olarak öğrenme, öğretme, ders verme veya alma yeri.

taltîf: 1. Gönül okşama, gönlü hoş etme. 2. Rütbe, nişan, maaş artırımı gibi şeylerle sevindirme. 3. İh-san ve bağışta bulunma.

tamâ: Aç gözlülük, hırslılık, doymazlık.

tanzim: Düzenleme, yoluna koyma.

tasallut: Musallat olma, sataşma, başına ekşime.

tasarruf: 1. Kullanma yetkisi. 2. Sâhib olma. 3. İdâre ile kullanma.

tasavvur: 1. Zihinde canlandırma, tahayyül etme, göz önüne getirme. 2. Yapılmasını düşünme.

tasfiye: Saf hâle getirme, arıtma. **tasfiye-i kalb:** Yüreğini, kalb âlemini temizleme, arındırma.

tasvîr: 1. Resmini yapma. 2. Resim, figür, portre. 3. Yazıyla târif etme.

tavsîf: Sıfatlarını belirtme, etraflıca târif etme.

tazarrû: Tevâzû ve huşû ile Allâh'a yalvarma.

ta'zîm: Hürmet, saygı, yüceltme.

tâziye: Ölenin yakınlarına baş sağlığı dileme.

tebdîl: 1. Çevirme, döndürme, dönüştürme. 2. Kıyâfet değiştirme.

teberrüken: Bereket sayarak, vesilesiyle bereketlenme ümid ederek, mübârek addederek.

tebliğ: 1. Ulaştırma. 2. Resmî bir yazıyı, kararı halka, veya ilgililere duyurma. 3. Bildiri, uyarı. 4. Bir dî-ni başkalarına anlatma ve böylece onun yayılmasına çalışma.

tecelfî: 1. Görünme, belirme. 2. Kader, tâlih. 3. Al-lâh'ın lutfuna nâil olma.

tecessüs: 1. Bir şeyin iç yüzünü araştırıp sırrını çözme-ye çalışma. 2. Merak.

techizat: Donanım, donatım, lüzumlu şeyler.

tecrîd: 1. Soyma, soyutlama. 2. Ayırma, bir tarafta tutma. 3. Tasavvufta her şeyden el ayak çekip Allâh'a yönelme.

tedâî: Bir şeyi hatıra getirme, çağrıştırma, zihinde uyandırma.

teeddüb: Edeblenme, utanma, çekinme.

teemmül: Enine boyuna düşünme.

teessür: Üzüntü, karamsarlık.

tefrîk: Ayırma, ayrı tutma.

tekaddüm: Zaman, mekân ve mevkî bakımından önde bulunma, ileride olma.

tekâmül: Basamak basamak meydana gelen değişme, şekil değiştirme ve gelişme, kemâle erme, olgunlaşma.

tekrîm: Saygı gösterme, yüceltme, ululama.

telakkî: 1. Anlayış, görüş. 2. Şahsî anlayış, şahsî görüş.

telîf: 1. Eser yazma, toplama, düzenleme. 2. Yazılmış, ortaya konulmuş eser. 3. Uzlaştırma, bağdaştırma; alıştırma. 4. Bir ibârenin düzeni.

telkîn: 1. Fikrini kabul ettirme, aşılama. 2. Ölmek üzere olan kimsenin başında kelime-i şehâdet getirerek tekrarlamasını sağlamaya çalışma. 3. Ölü gömüldükten sonra mezarı başında yapılan duâ.

telmîh: 1. Açık söyleme, îmalı konuşma. 2. Konuşmada geçmeyen bir söz veya kıssaya işâret edilmesi.

temâşâ: 1. Bakıp seyretme. 2. Gezme.

temrin: Tekrar, alıştırma, idman yaptırma.

teneffüs: 1. Nefes, soluk almak. 2. Yorgunluk atmak için dinlenmek.

tenezzül: 1. Alçakgönüllülük gösterme. 2. İnme, alçalma.

tenkîs: Noksanaştırma, eksiltme, azaltma, indirme.

tenzîh: 1. Bütün eksiklik ve noksanlardan ayırmak. 2. Cenâb-ı Hakk'ın her türlü noksan ve kusurlardan uzak, müteâl (idrâklerin erişemeyeceği derecede yüce) bir yaratıcı olduğunu ikrâr etmek.

terakkî: 1. Artma, ilerleme, yükselme. 2. Daha iyi hâle gelme.

terennüm: 1. Yavaş, güzel ve rûha tesir edici bir sesle söyleme. 2. Şakıma.

terettüb: 1. Âit olma, îcâb etme, gerekme. 2. Düşme (bir iş, birinin üzerine-).

terfî: 1. Yükselme, yükseltilme. 2. Rütbe verme, rütbe alma.

terkîb: 1. Birkaç şeyin birleştirilmesiyle karışık bir şey oluşturmak. 2. Birkaç şeyden meydana getirilmiş şey. 3. Birleştirme.

terkin urmak: Terk etmek, bırakmak, vazgeçmek.

tesâhüb: 1. Sahip çıkma, koruma, himâye etme. 2. Kendine âit olduğunu iddiâ etme.

tesbîh: Sübhânallâh diyerek Allâh'a ta'zîm etmek.

tesbihât: Tesbîh'in çoğulu.

teskîn: Sâkinleştirme, yatıştırma, durdurma.

teslimiyet: Teslîm olma, boyun eğme.

tevbe-i nasûh: İsyandan itaate, bâtıldan hakka, günahlardan sâlih bir hayâta kat'î bir kararlılıkla dönüş, gerçek ve makbul tevbe.

tevcih: 1. Belli bir yöne döndürme, çevirme. 2. Bir kimseye hitab etme. 3. Açıklama, tefsîr etme.

tevdfî: 1. Emânet etme. 2. Teslîm etme. 3. Vedâ etme.

teveccüh: 1. Yönelme, gülyüz gösterme, sevgi ve muhabbet. 2. Nasîb ve müyesser olma.

tevekkül: 1. Vekîl kılma, başkasına havâle etme. 2. Allâh -celle celâlühû-'ya güvenme, gücünün yetmediği yerde Allâh -celle celâlühû-'dan bekleme.

tevessül: 1. Vesîle sayma. 2. Başvurma, girişme. 3. Sebeplere sarılma. 4. Beceremeyeceği bir işe heves edip yeltenmek.

tevzî: 1. Dağıtma. 2. Herkese payına düşeni dağıtma, üleştirme.

teyakkuz: Uyanma, uyanık bulunma.

te'yîd: 1. Doğrulama, destekleme. 2. Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma.

tezkiye: Aklama, temize çıkarma. **tezkiye-i nefis:** Nefsi, her türlü kötü sıfatlardan ve menfî temâyüllerden temizleme, aklama ve güzel ahlâk ile tezyîn etme.

tezyîn: Ziynetlendirme, süsleme.

tîlavet: Okuma, Kur'ân-ı Kerîm'i usûlüne göre, tecvîd ve tâlîmle okuma.

tîmsâl: 1. Örnek. 2. Şekil, sûret, resim. 3. Bir şeyi temsil eden resim veya sembol.

u, ü: Ve.

ucub: Kendini beğenmişlik, kibir ve gurura kapılma.

uhde: 1. Söz verme, bir işi üzerine alma. 2. Vazîfe, birinin üzerinde bulunan iş. 3. Sorumluluk.

ukbâ: Âhiret.

ukde: 1. Düğüm. 2. Zor, karışık. 3. İstenip de elde edilemediğinden dolayı içte dert olan şey.

ulûhiyet: İlâhlık sıfatı.

ulvî: Yüksek, yüce.

uzvî: Uzuvlara bağlı, organlarla ilgili.

ülfet: 1. Alışma. 2. Dostluk, arkadaşlık, âşinâlık, iyi geçinme.

ünsiyet: Alışkanlık, ülfet, dostluk.

üsve-i hasene: En güzel bir örnek ve rehber şahsiyet.

Hazret-i Peygamber'in nümûne-i imtisâl şahsiyeti.

vahdâniyet: Allâh'ın birliği, Allâh'ın birlik sıfatı.

vakfe: Haccın iki rûknünden birincisi olan Arafat'ta Zilhicce'nin 9. günü öğleden sonra başlayıp güneş batana kadar geçen süre içinde bir müddet bekleme vazîfesi.

vâkıa: Vukû bulan, olan, geçen şey.

vâkıf: 1. Bir işten haberli olan, bir şeyi elde eden. 2. Duran, ayakta duran. 3. Bir şey vakfeden. 4. Arafat'ta vakfeye duran.

vâkî: Vukû bulan, meydana gelen.

vazetmek: 1. Koymak, atmak. 2. Belirtmek. 3. Tâyin etmek. 4. Kurmak.

vebâl: 1. Şiddet, ağırlık, azap. 2. Günah.

vecd: 1. Kendini kaybedercesine ilâhî aşka dalma. 2. Şiddetli dînî duygu ve heyecan hâli.

vech: 1. Yüz, çehre. 2. Tarz, üslûb. 3. Sebep, vesîle.

verese: Mîrasçılar.

vicâhî: Yüzyüze olan.

vukû bulmak: Olmak, tahakkuk etmek, gerçekleşmek.

vukuât: Olanlar, olan bitenler.

vukûfiyet: Derinlemesine anlama, bilme, haberli olma.

vuslat: Bir şeye ulaşma, kavuşma, visâl.

vuzûh: 1. Vâzih olma hâli, açıklık. 2. Kolay anlaşılabilirlik.

yakaza: Uyanıklık.

yakîn: Şüpheden kurtulmuş, doğru, sağlam ve kesin bilgi; doğru ve kuvvetle bilme, mutlak kanaat ve tam bir itmi'nân.

zâbit: Subay.

zâhid: Zühd sâhibi, şüpheli şeyleri bile terk ederek günahattan kaçan, Allâh korkusuyla dünya nîmetlerinden el çeken kimse.

zâhir: 1. Görünen, meydanda olan, belli, açık, âşikâre. 2. Dış görünüş. 3. Tabîî, şüphesiz.

zâkir: Zikreden, Allâh'ı anmakta olan.

zarûrât-ı dîniye: Dînî zarûretler; dînin zarûrî olarak bilinmesini ve yerine getirilmesini istediği yükümlülükler.

zebûn: 1. Zayıf, argın. 2. Güçsüz, kuvvetsiz, mecâlsiz, dermansız. 3. Bîçâre, zavallı, düşkün. 4. Üzgün.

zevce: Nikâhlı kadın, eş. **zevce-i tâhire:** Pâk, temiz zevce.

zevk-ı selîm: 1. Selâmette olan zevk, iyiyi, güzeli ayırt edebilen bir zevk. 2. Zevkin en yüksek derecesi.

zımn: 1. İç, dâhil. 2. Açıkça söylenmeyip dolayısıyla anlaşılan fikir. 3. Maksat, niyet.

zillet: 1. Hor ve hakir olma, alçalma. 2. Alçaklık, miskinlik. 3. Hor ve hakîr görülme.

zuhûr: Görünme, meydana çıkma, baş gösterme, türeme.

zulmet: 1. Karanlık. 2. Mâneviyat nûrlarından mahrûmiyet.

zühd: Her türlü dünyevî ve nefsanî zevke karşı koyarak kendini ibâdete verme.

zürriyet: Soy, nesil.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	2
Son Nefes -1-.....	7
Son Nefes -2-.....	15
Son Nefes -3-.....	24
Kâinâtta Zikrullâh ve Seher.....	31
Kur'ân ve Tefekkür 1.....	39
Kur'ân ve Tefekkür 2.....	46
Kur'ân ve Tefekkür 3.....	55
Tevbe ve Gözyaşı.....	64
Duâ.....	72
Hakka ve Hayra Dâvet -1-.....	79
Hakka ve Hayra Dâvet -2-.....	86
Îsâr.....	94
İstiğnâ.....	102
Ticâret Ahlâkı.....	112
Allâh'a Verilen Karz-ı Hasen.....	122
İctimâî Münâsebetlerde Borç ve Borçlanma.....	130
Dostluk.....	146
Âh Vefâ!.....	156
Örnek Bir İmân Ehli Olmak.....	169
Kader ve Esrârı.....	176
İmândan İhsâna Mûsâ Efendi (k.s.).....	185
“İmândan İhsâna Tasavvuf” adlı eser üzerine	
Bu Bir Gönül Damlası.....	190
Tasavvufsuz Olmaz mı?.....	197
Bibliyografya.....	205
Lügatçe.....	209
İçindekiler.....	219

Arka kapak yazısı...

Son nefes; buğusuz, berrak bir ayna gibidir. Her insan bu aynada, güzellikleri ve çirkinlikleriyle geride bıraktığı bütün ömrünü ve bunun netîcesinde hazırladığı âkıbetini net bir şekilde seyreder. Son nefesin, âkıbetimizi pişmanlıkla seyrettiğimiz bir ayna olmaması için; Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye’nin feyizli ikliminde, amel-i sâlihlerle müzeyyen, istikâmet üzere bir kulluk hayâtı yaşamak elzemdir. Zîrâ hadîs-i şerîfte:

“Kişi yaşadığı hâl üzere ölür ve öldüğü hâl üzere haşrolunur.” (Münâvî, *Feyzü’l-Kadîr*, V, 663) buyrulmaktadır.

Dünyada âhiret gerçeğinden habersiz yaşayıp nefsanî arzuları tahrik eden fânî ve gelgeç sevdâların câzibesine kapılmak, ebedî istikbâl karşısında ne korkunç bir aldanıştır!.. Böyle câhilâne bir hayat; çocuklukta oyun, gençlikte şehvet, erginlikte gaflet, ihtiyarlıkta elden gidenlere hasret ve binbir türlü nedâmet çırpınışından ibârettir. Necip Fâzıl’ın dediği gibi:

*Yağız atlı süvâri, koştur atını, koştur!
Sonunda kabre çıkar bu yolun kıvrımları...*

Bu yüzden, güzel bir kul olarak bu fânî âleme vedâ edebilmek için, sayılı olan nefesleri son nefese hazırlamak zarûrîdir. Zîrâ ölüm, kişinin husûsî kıyâmetidir...